

**Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет**

НОВА ФІЛОЛОГІЯ

Збірник наукових праць

№ 91

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Друкується за рішенням Вченої ради Запорізького національного університету
(Протокол № 4 від 28 листопада 2023 року).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: **Приходько Г. І.**, д. філол. н., проф. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Алексєєв А. Я., д. філол. н., проф. (Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро)
Бистров Я. В., д. філол. н., проф. (Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)
Бігунова Н. О., д. філол. н., проф. (Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, м. Одеса)
Бретенє О., доктор наук за напр. соціолінгвістика та дидактика викладання французької мови, проф. (ЛеМан Університет, м. ЛеМан, Франція)
Бурде Ж.-Ф., доктор наук за напр. лінгвістика та дидактика викладання мов, проф. (ЛеМан Університет, м. ЛеМан, Франція)
Галуцьких І. А., д. філол. н., доц. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Домброван Т. І., д. філол. н., проф. (Галле-Віттенберзький університет імені Мартіна Лютера, Німеччина)
Єнікєєва С. М., д. філол. н., проф. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Залужна М. В., к. філол. н. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя) – відповідальний редактор
Зацний Ю. А., д. філол. н., проф. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Іванченко М. Ю., канд. філол. н., доц. (Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів)
Козлова Т. О., д. філол. н., проф. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Махачашвілі Р. К., д. філол. н., доц. (Київський університет ім. Бориса Грінченка, м. Київ)
Морошкіна Г. Ф., канд. філол. н., доц. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Осовська І. М., д. філол. н., проф. (Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, м. Чернівці)
Смолєй М., д. філол. н., проф. (Університет Любляни, м. Любляна, Словенія)
Тараненко Л. І., д. філол. н., проф. (Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського, м. Київ)
Цапів А. О., д. філол. н., доц. (Херсонський державний університет, м. Херсон)
Ярослав'єне Ю., д. гуманіт. н. (Інститут литовської мови, м. Вільнюс, Литва)

Адреса редакційної колегії: 69002, Запоріжжя, ЗНУ, вул. Жуковського, 66а, корп. 2, ауд. 324.
E-mail: editor@novafilolohiia.zp.ua. Веб-сайт збірника: <http://novafilolohiia.zp.ua>

Нова філологія. Збірник наукових праць. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023.
Н72 № 91. 130 с.
ISSN 2414-1135
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-91>

До збірника увійшли статті, присвячені актуальним проблемам когнітивного, зіставного мовознавства, дискурсивної лінгвістики, перекладознавства, лінгвосинергетики тощо. Результати досліджень висвітлюються переважно з позицій новітніх наукових підходів, що є характерними для філологічної думки початку XXI століття. Для філологів: науковців, викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів старших курсів.

Міжнародна індексація: Index Copernicus, ERIN PLUS.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

На підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1)
збірник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б»
у галузі філологічних наук (035 – Філологія).

УДК 80(082)

ЗМІСТ

Бойко В. В., Михида С. П. <i>КОМПЛЕКС МЕНШОВАРТОСТІ / ПЕРЕВАГИ У ПСИХОСВІТІ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ</i>	5
Бойченко М. К. <i>МЕТОДОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ ХАРИЗМАТИКІВ</i>	12
Герасімова І. А. <i>КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ ТВОРЕННЯ СИНЕСТЕЗІЙНИХ МЕТАФОР У ВІРШОВАНИХ ТЕКСТАХ</i>	22
Даниленко Л. В. <i>БАНДЕРІВЕЦЬ І РАДЯНСЬКЕ МІСТО: БІНАРНА ОПОЗИЦІЯ В РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ТРОЦА»</i>	30
Isniuk O. Yu. <i>THE ROLE OF MULTIMODAL MEANS IN EXPRESSING PROHIBITION</i>	39
Корольов І. Р. <i>ПРИРОДНІ Й СОЦІАЛЬНІ ДОМІНАНТИ ЕКОЛІНГВІСТИЧНОГО МОДУСУ</i>	48
Крехно Т. І., Міняйло Р. В. <i>ЛІНГВОКОГНІТИВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ ВОЛЯ В ГОВІРКАХ БОЙКІВЩИНИ ТА СЛОБОЖАНЩИНИ</i>	56
Куцос О. І. <i>КОНЦЕПТИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ: ПСИХОСЕМАНТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПОЛЯ</i>	65
Маторіна Н. М. <i>ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ АНТИШУЛЬЦІВСЬКОГО СПРЯМУВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗОВИХ ТВОРІВ БРУНО ШУЛЬЦА)</i>	71
Петухова О. І., Говорун А. В. <i>ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ</i>	81
Погоріла А. І. <i>ПОЛІТКОРЕКТНІСТЬ ЕВФЕМІЗМІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ</i>	87
Рудь О. М. <i>ОДОРАТИВНА ЛЕКСИКА В ПОЕЗІЇ ШІСТДЕСЯТНИКІВ</i>	93
Сваричевська А. П. <i>ЛІНГВОЦИД, АБО Ж ЛІНГВІСТИЧНИЙ ГЕНОЦИД, УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ</i>	100
Skichko A. S. <i>THE FRAME-SLOT MODEL OF THE CONCEPT OF MOTIVATION ON THE BASIS OF MOTIVATIONAL SPEECHES BY PUBLIC FIGURES</i>	106
Шкворченко Н. М. <i>ТОКСИЧНІСТЬ ЯК КОМУНІКАТИВНА ТАКТИКА АНГЛОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ США</i>	117
Юніна О. Є., Хайруліна Н. Ф. <i>ФЕНОМЕН «ВВІЧЛИВІСТЬ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ТЕОРІЇ</i>	123

CONTENTS

Boiko V. V., Mykhyda S. P.	<i>THE INFERIORITY / SUPERIORITY COMPLEX IN THE PSYCHOWORLD OF TODOS OSMACHKA</i>	5
Boichenko M. K.	<i>METHODOLOGICAL SPECIFICITY OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH OF NONVERBAL MEANS USED IN CHARISMATIC COMMUNICATION</i>	12
Herasimova I. A.	<i>COGNITIVE MECHANISMS IN THE CREATION OF SYNESTHETIC METAPHORS IN POETIC TEXTS</i>	22
Danylenko L. V.	<i>A BANDERITE AND A SOVIET CITY: THE BINARY OPPOSITION IN VASYL SHKLYAR'S NOVEL "TROSCHA"</i>	30
Isniuk O. Yu.	<i>THE ROLE OF MULTIMODAL MEANS IN EXPRESSING PROHIBITION</i>	39
Korolyov I. R.	<i>NATURAL AND SOCIAL DOMINANTS OF THE ECOLINGUISTIC MODE</i>	48
Krekhno T. I., Minyailo R. V.	<i>LINGUOCOGNITIVE REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF WILL IN THE DIALECTS OF BOIKIVSHCHYNA AND SLOBOZHANSCHYNA</i>	596
Kutsos O. I.	<i>CONCEPTS FOR DESIGNATING CHARACTER TRAITS IN UKRAINIAN LINGUISTIC CONSCIOUSNESS: PSYCHOSEMANTIC MODELING OF THE CONCEPTUAL FIELD</i>	65
Matorina N. M.	<i>LITERARY-CRITICAL RECEPTION OF THE ANTI-SCHULZ TREND (BASED ON THE PROSE WORKS BY BRUNO SCHULZ)</i>	71
Petukhova O. I., Hovorun A. V.	<i>LINGUISTIC FEATURES OF ENGLISH ADVERTISING TEXTS</i>	81
Pogorila A. I.	<i>POLITICAL CORRECTNESS OF ENGLISH EUPHEMISMS</i>	87
Rud O. M.	<i>THE ODORATIVE VOCABULARY IN POETRY OF THE SIXTIES</i>	93
Svarychevska A. P.	<i>LINGUISTIC GENOCIDE OF THE UKRAINIAN LANGUAGE</i>	100
Skichko A. S.	<i>THE FRAME-SLOT MODEL OF THE CONCEPT OF MOTIVATION ON THE BASIS OF MOTIVATIONAL SPEECHES BY PUBLIC FIGURES</i>	106
Shkvorchenko N. M.	<i>TOXICITY AS A COMMUNICATIVE TACTICS OF THE ENGLISH-LANGUAGE POLITICAL DISCOURSE IN THE USA</i>	117
Yunina O. Ye., Khairulina N. F.	<i>THE PHENOMENON OF "POLITENESS" IN MODERN LINGUISTIC THEORY</i>	123

УДК 821.161.2.09Осьмачка
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-91-1>

КОМПЛЕКС МЕНШОВАРТОСТІ / ПЕРЕВАГИ У ПСИХОСВІТІ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ

Бойко В. В.

*аспірантка кафедри української філології та журналістики
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
вул. Шевченка, 1, Кропивницький, Україна
orcid.org/0009-0009-6340-2350
viktoriamobi1703@gmail.com*

Михида С. П.

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української філології та журналістики
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
вул. Шевченка, 1, Кропивницький, Україна
orcid.org/0000-0002-0921-0819
smikhida50@gmail.com*

Ключові слова:

*психопоетика, психосвіт,
психоавтобіографічна
повість, комплекс
меншовартості, комплекс
переваги, почуття провини,
мегатекст.*

Усебічне розкриття неординарної особистості Тодося Осьмачки досі залишається актуальним. У статті осмислено особистісні та художні вияви комплексу меншовартості / переваги письменника. На основі мегатексту здійснено аналіз стосунків митця з матір'ю та з'ясовано, що особливий вплив на формування психосвіту Тодося Осьмачки мало почуття провини автора за глухоту матері. Під час вивчення питання про особливості функціонування почуття провини в психоструктурі особистості було виявлено, що представники аналітичної психології (А. Адлер) та психоаналізу (З. Фройд) не відокремлюють почуття провини від комплексу меншовартості, адже обидва психічні вияви породжені конфліктом між Я і Над-Я. Також психоаналітики вважають, що людська меншовартість сприяє розвитку здібностей особистості, її самотворчої енергії (А. Адлер). Ми дотримуємось вказаної думки, адже почуття провини формує досить розвинене Над-Я, під впливом якого енергія афективних потягів свідомо спрямовується на продуктивну творчу діяльність.

Аналіз психоавтобіографічної повісті Тодося Осьмачки «Ротонда душоубців» дав можливість розглянути мікросоціальну динаміку розвитку особистості самого автора, оскільки психосвіт головного героя Івана Бруса є психічною проекцією психосвіту самого митця. А із розлогих монологів-спогадів головного персонажа дізнаємось, що побутова переважаність матері корелювала із жорсткістю у вихованні дітей. На думку З. Фрейда, таке виховання сприяє розвитку сильного Над-Я, яке вибудовується за взірцем не батька-матері, а батьківських Над-Я. Однак особливим фактором ставлення матері до своїх дітей була відсутність примусу до будь-якої діяльності, що, за психоаналітичною концепцією, є ознакою формування комплексу переваги. Мегатекст письменника дозволяє припустити, що у психосвіті Тодося Осьмачки комплекс меншовартості, породжений спочатку почуттям провини за глухоту матері, а пізніше посилений провинною за смерть брата, трансформувалася в комплекс переваги, який суттєво вплинув на формування Осьмачки-митця.

THE INFERIORITY / SUPERIORITY COMPLEX IN THE PSYCHOWORLD OF TODOS OSMACHKA

Boiko V. V.

*Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Philology and Journalism
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
Shevchenka str., 1, Kropyvnytskyi, Ukraine
orcid.org/0009-0009-6340-2350
viktoriamobil703@gmail.com*

Mykhyda S. P.

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Ukrainian Philology and Journalism
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
Shevchenka str., 1, Kropyvnytskyi, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0921-0819
smikhida50@gmail.com*

Key words: *psychopoetics, psychological world, psychoautobiographical novella, inferiority complex, superiority complex, guilt, megatext.*

Comprehensive exploration of the extraordinary personality of Todos Osmachka remains relevant to this day. The article delves into the personal and artistic manifestations of the writer's inferiority/superiority complex. Based on the megatext, an analysis of the artist's relationship with his mother reveals that a profound impact on Todos Osmachka's psyche was exerted by the author's guilt over his mother's deafness. During the study of the functioning of guilt within the individual's psychostructure, it was observed that representatives of analytical psychology (A. Adler) and psychoanalysis (S. Freud) do not separate guilt from the inferiority complex, since both psychological phenomena arise from the conflict between the Ego and the Superego. Psychoanalysts also argue that human inferiority contributes to the development of an individual's abilities and their creative energy (A. Adler). We adhere to this view because guilt shapes a well-developed Superego, under whose influence the energy of affective impulses is consciously directed towards productive creative activity. The analysis of Todos Osmachka's psychoautobiographical novella «The Rotunda of murders» provided an opportunity to examine the microsocial dynamics of the author's own personality development since the psychological world of the main character Ivan Brus serves as a projection of the author's own psyche. Through the extensive monologues and recollections of the main character, we learn that the domestic overload imposed by his mother correlated with the strictness in child-rearing. According to S. Freud, such upbringing contributes to the development of a strong Superego, which is constructed not based on the father-mother model, but on the parental Superegos. However, a unique aspect of the mother's approach to her children was the absence of coercion into any activities, which, according to psychoanalytic concepts, is a sign of the formation of a superiority complex. The writer's megatext suggests that in Todos Osmachka's psyche, the inferiority complex, initially triggered by guilt over his mother's deafness and later intensified by guilt over his brother's death, transformed into a superiority complex, significantly influencing the formation of Osmachka as an artist.

Постановка проблеми. Сучасне багатство літературознавчих методологій дозволяє всебічно розкрити феномен художнього тек-

сту. Психопоетика – це відносно нова наукова галузь, що сформувалася на межі двох гуманітарних наук: літературознавства та психології.

Її основним завданням є осягнення психічних інтенції митця – його свідомих, підсвідомих і несвідомих особливостей, закодованих у текстах. Дослідження психопоетики вітчизняних письменників викладені в дисертаційних студіях та монографіях Н. Зборовської «Психоісторія новітньої української літератури: проблеми психосемантики і психопоетики», С. Михиди «Психопоетика українського модернізму: проблема реконструкції особистості письменника», А. Печарського «Психоаналітична парадигма української прози третини ХХ сторіччя» та дисертаціях І. Скляр «Психопоетика творчості Валер'яна Підмогильного», Я. Даценко «Психопоетика творчості Григора Тютюнника» та ін.

Разом із цим маємо значну кількість ґрунтових наукових розвідок, присвячених життю і творчості Тодося Осьмачки, зокрема: В. В. Барчан «Творчість Теодосія Осьмачки в контексті стильових та філософських вимірів ХХ століття», В. І. Біляїв «Спогади про Т. Осьмачку», Н. В. Зборовська «Танцююча зірка» Тодося Осьмачки», В. М. Коваленко «Русалко з Куцівських ярів», Н. Г. Колошук «Поезія Тодося Осьмачки: символізм чи експресіонізм», Ю. А. Лавріненко «Неподоланий поет», С. М. Маринкевич «Стильові доміанти поезії Тодося Осьмачки», О. Ю. Піскун «Письменник і тоталітаризм. Психоаналітична інтерпретація прози Тодося Осьмачки», М. А. Скорський «Тодось Осьмачка. Життя і творчість», М. Ф. Слабошпицький «Поет із пекла», С. Л. Чернюк «Образна символіка у творах Т. Осьмачки» та ін. Однак досі не було проаналізовано психосвіт особистості письменника, зокрема комплекс меншовартості (неповноцінності), який досить часто сумірний з комплексом переваги.

Мета і завдання статті. Метою статті є аналіз особистісних та художніх виявів комплексу неповноцінності / переваги Тодося Осьмачки. Поставлена мета передбачає реалізацію таких завдань: 1) окреслити сутність комплексу меншовартості в дослідженнях індивідуальної психології (А. Адлер) та психоаналізу (З. Фройд); 2) на основі мегатексту експлікувати комплекс неповноцінності / переваги через аналіз стосунків Тодося Осьмачки з матір'ю; 3) дослідити особливості вияву комплексу меншовартості / переваги у творчості митця.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження є психічні артефакти Тодося Осьмачки, пов'язані з нереалізованістю / прагненням до реалізації, в особистісних та художніх виявах. Об'єкт – психоавтобіографічна повість «Ротонда душоубців».

Виклад основного матеріалу дослідження. У наукових розвідках про Тодося Осьмачку окремим і досить вагомим аспектом розгляду є авто-

біографічність творчості письменника. Зокрема, дослідниця родоводу митця В. Коваленко пише, що «саме з енергії роду, своєї родини Тодось Осьмачка заживлювався і як українець, і як Поет. *Автобіографізм* його творчості – незаперечний тому доказ» [1, с. 104] (курсив наш – В. Б., С. М.). М. Скорський підкреслює, що Тодось Осьмачка «був свідком багатьох суспільних катаклізмів, і саме ця обставина надавала його повістям відчутного *автобіографізму*» [2, с. 173] (курсив наш – В. Б., С. М.).

На нашу думку, поняття «автобіографічний» не дозволяє повноцінно розкрити особистість Тодося Осьмачки, тому вважаємо доречним використати концепт «психоавтобіографічність» [3, с. 22]. Ми розширюємо термін «психобіографія», уведений З. Фройдом, адже «психоавтобіографічність» є синкретичним явищем, якому властива «здатність до художньої самоідентифікації, можливість відтворити рух рефлексій», що, відповідно, «передбачає синтез свідомого суспільного буття об'єкта дослідження і підсвідомого в усіх його виявах» [3, с. 22]. До психоавтобіографічних матеріалів зараховуємо мемуари, що, «окрім своєї звичної й широко використовуваної в літературознавчій практиці функції розкриття власне біографічних аспектів буття письменника, сприяють розширенню уявлення про його внутрішній світ, тобто виконують психобіографічну функцію» [3, с. 21], а також художні тексти, що «передусім віднесені самим письменником до автобіографічних, і ті, в яких особистість автора виявляється підтекстово, реконструюється у процесі мікроаналізу шляхом скрупульозного зіставлення із усім масивом психобіографічних текстів» [3, с. 22].

На нашу думку, повість «Ротонда душоубців» цілком відповідає статусу психоавтобіографічної і, як мало інших текстів, є матеріалом для розкриття свідомого й підсвідомого буття Тодося Осьмачки. В. Барчан вважає, що ця повість – це «глибоке психоаналітичне дослідження людини й суспільства в умовах екстремального суспільного катаклізму. Власне, на автобіографічному матеріалі, крізь призму індивідуальної психології окремих типів автор вибудовує образ суспільства і створює психологічну модель українства, що витворилася в умовах його історичного та політичного буття» [4, с. 33].

Екскурс у дитинство героїв у розділах «Україна. Оникіїв Яр», «Іван Овсійович і батько», «На станцію» дає можливість проаналізувати мікросоціальну динаміку розвитку особистості самого автора, оскільки психосвіт головного героя Івана Бруса є психічною проекцією психосвіту самого митця.

Перший розділ присвячений спогадам про матір, ім'я якої Іван Брус не називає. Із мемуарів

дізнаємося, що матір'ю Тодося Осьмачки була Євгенія (Ївга) Прокопівна Лукій. У «Автобіографії» митець пише, що під час служби в Миколінській економії його батько «одружився з дівчиною Ївгою Лукієнковою» [5, с. 19]. В. Коваленко зауважує, що «людей із прізвищем Лук'яненко у селі Куцівка немає і не було. Проте до сьогодні є хутір під назвою «Лукіївка». Звідти потужно розвинулось родове дерево Лукіїв (за куцівською «орфоепією» – з наголосом на першому складі), що впоїло і своїми соками по материнській лінії українського поета» [1, с. 42]. Спогадів Тодося Осьмачки про матір знаходимо небагато, хоча лікарка письменника М. Кейван пише, що про батька митець говорив мало, «частіше та зі зворушенням згадував матір» [6, с. 46]. Л. Коваленко зазначає, що «пошана і любов до матері, очевидно, глибоко ховалась в українському серці Осьмачки», хоч у поезії митця, на відміну від творчості багатьох авторів, «образ матері насилу пробивається на світ» [7, с. 24].

На нашу думку, важливим для розкриття особистості письменника є збережений М. Кейван спогад автора про глухоту матері після його народження. З часом слух частково повернувся, однак, як пише мемуаристка, Тодось Осьмачка «оповідав, що рідня й сусіди часто йому підкреслювали цей факт, і в нього – дитини – зародилося почування вини за каліцтво матері. Тому в хлоп'ячому віці він завзято помагав мамі в роботі: замітав хату, носив воду дрова, щоб *спокутувати свою провину*» [6, с. 46] (курсив наш – В. Б., С. М.). На думку Н. Зборовської, «це каліцтво згодом складе один із душевно-психічних комплексів творця: його жіночий і материнський світ, можливо, й через таку первинну причину, матиме трагічний зміст» [8, с. 4].

У сучасній психології почуття провини тлумачать як «стан, пов'язаний з усвідомленням своєї провини» [9, с. 1000]. У психоаналізі З. Фройд визначає почуття моральної провини як «вияв конфлікту між Я і Над-Я», адже «Над-Я підходить із найсуворішими моральними вимогами до Я, що безпорадно здається на його ласку, воно репрезентує вимоги моралі взагалі» [10, с. 528]. Далі психоаналітик підкреслює, що, на відміну від сексуальності, яка властива особистості від народження, сумління (або ж Над-Я) «притаманне нам не з самого початку», тому «роль, яку згодом переймає Над-Я, спершу виконує зовнішня сила, батьківський авторитет» [10, с. 529]. З. Фройд також зауважує, що Над-Я є носієм ідеалу Я, ідеалу, «з яким Я порівнює себе, який воно прагне наслідувати, намагаючись дедалі повніше задовольняти його вимоги» [10, с. 532].

У процесі дослідження З. Фройд не відокремлює почуття провини і почуття меншовар-

тості одне від одного, адже «головний складник почуття меншовартості походить з відносин Я зі своїм Над-Я, свідчить так само як почуття провини, про напруженість між ними» [10, с. 533]. На думку ж засновника індивідуальної психології А. Адлера, почуття неповноцінності (меншовартості) приманне людині з народження, а протест проти цього стійкого почуття «знову пробуджується і повторюється в кожному немовляті та маленькій дитині як фундаментальний факт людського розвитку» [11, с. 99]. Дослідник також вказує й на те, що комплекс неповноцінності може посилюватися, зокрема й почуттям провини [11, с. 111–112].

З часом до почуття провини Тодося Осьмачки за глухоту матері додалася сімейна історія з молодшим братом. Із мемуарних джерел дізнаємось, що в часи визвольних змагань митець «склав якусь патріотичну пісню» [1, с. 88]. 1920 року молодшого брата Тодося Самійла було призвано на службу до Червоної армії, де юнак «раз крізь сон заспівав цю пісню. Його розстріляли за контрреволюцію» [1, с. 88]. Однак на допиті 1933 року Тодось Осьмачка скаже, що його брат помер від тифу [12, с. 142]. В. Коваленко пише, що ця подія вплинула на вразливу натуру письменника і «на все життя залишила на його серці сліди-рубці, написані імперським «кривавим бичем. Аби звільнитися від болю тих рубців, Осьмачка у 1921 році пише поезію-присвяту «Хто»...» [1, с. 86]. Про цей випадок письменник також коротко згадає в 1955 році під час написання психоавтобіографічної повісті «Ротонда душогубців»: «Було в його їх шестеро, то *одного убили більшовики*, а дві дочки заміж вийшли...» [13, с. 91] (курсив наш – В. Б., С. М.). Н. Зборовська вважає, що провина за смерть брата, яку Тодось Осьмачка нестиме протягом усього життя, вплине на його письменницьку діяльність. Дослідниця пише: «Так трагічно розпочнеться творчість поета, і вже з самого початку вона нестиме якийсь фатальний характер» [8, с. 4].

А. Адлер вважає, що людська меншовартість, слабкість, відсутність задоволення, створеного ним самим, «є певним поштовхом для розвитку здібностей особистості. Людина створює нові і, можливо, цілком оригінальні форми життя під тиском свого неповноцінного існування. Її ігри завжди спрямовані на майбутню мету і є ознаками її самотворчої енергії» [11, с. 99]. Понад це дія совісті, неусвідомлене відчуття провини, що функціонують у структурі Над-Я, стають моральним цензором особистості, під впливом якого «енергія афективних потягів свідомо спрямовується на цілі соціальної діяльності або продуктивної творчості» [14, с. 306].

Цілком закономірно за психоаналітичною теорією, що цей факт став одним із поштовхів до початку активної творчої діяльності митця. У 1921 році (за рік після смерті брата) Тодось Осьмачка стає студентом Київського інституту народної освіти (КІНО), де, на думку М. Скорського, почався новий етап біографії письменника, адже «поезія, власне поетична творчість, стала потребою душі, метою існування, засобом спілкування з людьми, зброєю у боротьбі за правду проти зла в усіх його виявленнях» [2, с. 14]. А на початку 1922 року у видавництві «Слово» вийшла друком перша збірка Тодося Осьмачки «Круча» [2, с. 17].

Аналізуючи природу комплексу меншовартості, З. Фройд припускає, що «дитина почувається меншовартісною, коли помічає, що ніхто її не любить, те саме відбувається із дорослим» [10, с. 533]. М. Кейван пише про те, що Тодось Осьмачка згадував матір як простодушну, добру серцем, завжди дуже запрацьовану жінку [6, с. 46]. Однак у «Ротонді душоубців» подано більш розлогі спогади Івана Бруса про матір. Дізнаємось, що мати «ніколи не дбала про те, щоб дитину якось навчити молитися Богу чи щоб навчити шануватися між людьми, бо й сама, здається, знала тільки «Отче наш» і «Царю Небесний» [13, с. 24]. Постійну заклопотаність герой характеризує як те, що в матері «не було часу навіть заговорити до своїх дітей, а не те що ще чомусь навчати» [13, с. 24]. Мати виховувала своїх дітей діями, і їхня поведінка «між людьми нею освячувалась тільки та, яка в собі несла першість бруталної сили» [13, с. 24]. Іван Брус згадує, що мати «була жорстока у своїй науці своїм дітям для їхньої поведінки із сусідніми дітьми, а сама хотіла, щоб її діти слухали її тільки з доброго слова...» [13, с. 24] (курсив наш – В. Б., С. М.). З. Фройд припускає: якщо батьки й справді суворо виховували своїх дітей, то у них «ми виявимо надміру розвинене Над-Я» [10, с. 529]. Над-Я дитини, за З. Фройдом, «вибудовується, власне, за взірцем не батька-матері, а батьківських Над-Я; воно виповнюється того самого змісту, обертається на носія традиції, всіх тих невмирущих вартостей, що передаються таким чином упродовж довгих поколінь» [10, с. 534].

Мегатекст дозволяє припустити, що у психосвіті Тодося Осьмачки комплекс меншовартості, породжений спочатку почуттям провини за глухоту матері, а пізніше посилений провинною за смерть брата, трансформувалася в комплекс переваги. Підтвердженням цієї думки є міркування А. Адлера про те, що, «коли дитина потрапляє під вплив «необхідності» життя, її починає приваблювати постійно зростаюче прагнення досягти кінцевої мети – вищості над призначеною їй землею долею з усіма її неминучими вимогами» [11, с. 100]. Психолог також висуває твердження,

що таким індивідам завжди притаманний «протест проти примусу до співпраці. Це здається їм нестерпним, адже суперечить їхньому приватному розуму і загрожує в боротьбі за перевагу» [11, с. 118]. Такі діти, пише А. Адлер, «з дитинства були зайняті собою, власними задоволенням і болем» [11, с. 118]. Підтвердження цієї думки знаходимо в тексті «Ротонди душоубців» у спогадах Івана Бруса про те, що мати «ні одно своє поріддя не могла заставити, щоб воно їй помагало» [13, с. 24] (курсив наш – В. Б., С. М.). Герой згадує, що мати імпровізовано молилася за здоров'я своїх дітей і «знову усякий дріб'язок для їх споготовляла і мовчки обходила всякий примус, який би спонукав її дітей до роботи» [13, с. 26], тому «діти росли неграмотні і незвичні до роботи і до того, щоб слухати порад чи якогось розумного наказу» [13, с. 26] (курсив наш – В. Б., С. М.).

І. Власенко в мистецькій біографії «Утікач Тодось», інтерпретуючи поему автора «Пісня з півночі», творчо розширює протест проти примусу малого Тодося: «Мати й для сина знайшла маленького серпа і відправила його на поміч батькові. Тодось ще дитина... *Закинув* того серпа в кущі. Посадив у торбу цуценя і, розкинувши руки-крила, полетів згори вниз» [15, с. 5] (курсив наш – В. Б., С. М.).

У процесі дослідження комплексів неповноцінності та переваги А. Адлер доходить висновку, що «підвищені афекти, такі як гнів, бажання помститися, горе, ентузіазм, звичний гучний сміх, неухильне слухання або відведення очей під час зустрічі з іншими, спрямування розмови на себе, звичне хвилювання через тривіальні події, дуже часто вказують на відчуття неповноцінності, що закінчується комплексом переваги» [11, с. 122]. Афекти у психоструктурі особистості Тодося Осьмачки були предметом розгляду наших наукових розвідок [2; 3].

А. Адлер зазначає, що «комплекс переваги найбільш чітко виражений у поставі, рисах характеру та уявленнях людини, яка усвідомлює власні надлюдські обдарування та здібності» [11, с. 121]. Серед таких індивідуальних особливостей дослідник визначає: зневагу, марнославство, зарозумілість, бурхливі емоції, снобізм, хвалькуватість, тиранічний характер, наполегливість, схильність до знецінення, надмірне поклоніння героям; схильність до підлабузництва перед видатними особами або панування над людьми, які слабкі, хворі чи невисокого зросту, схильність принижувати інших [11, с. 122].

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, у статті здійснено спробу осягнути артефакти психіки Тодося Осьмачки, зокрема комплекс меншовартості / переваги. На основі мегатексту з'ясовано, що в стосунках з матір'ю

основним фактором впливу на психіку митця було почуття провини за її глухоту. За З. Фройдом та А. Адлером, почуття провини та комплекс меншовартості не відокремлюються, адже обидва психічні вияви породжені конфліктом між Я та Над-Я. Тож відчуття провини та дія совісті, що функціонують у структурі Над-Я, сприяють тому, що дія афективних потягів свідомо спрямовується на продуктивну творчу діяльність.

Мегатекст Тодося Осьмачки переконує, що у психосвіті письменника комплекс меншовартості, породжений спочатку почуттям провини за глухоту матері, а пізніше посилений провинною за смерть брата, трансформувався в комплекс переваги, який потужно реалізувався у творчому доробку, зокрема психоавтобіографічній повісті «Ротонда душоубців». Формування і розвиток комплексу переваги буде предметом аналізу нашої наступної розвідки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваленко В. Русалко з Куцівських ярів. Черкаси : Видавець Ю. А. Чабаненко, 2018. 220 с.
2. Скорський М. Тодось Осьмачка: життя і творчість. Київ : Український Центр духовної культури, 1999. 224 с.
3. Михида С. Психопоетика українського модерну: Проблема реконструкції особистості письменника : монографія. Кіровоград : «Поліграф–Терція», 2012. 362 с.
4. Барчан В. Творча особистість Теодосія Осьмачки: художньо-естетичні та філософські константи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : 10.01.01 ; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2009. 40 с.
5. Осьмачка Т. Автобіографія. *Березиль*, 1995. № 5–6. С. 19–20.
6. Кейван М. У самотній мандрівці до вічності. *Живий Осьмачка: спогади* / упоряд. С. Козак. Детройт : «Українські вісті», 1998. С. 35–85.
7. Коваленко Л. У пошуках «справжньої України». *Живий Осьмачка: спогади* / упоряд. С. Козак. Детройт : «Українські вісті», 1998. С. 35–85.
8. Зборовська Н. «Танцююча зірка» Тодося Осьмачки. Київ : МСП «Козаки», 1996. 63 с.
9. Варій М. Загальна психологія : підр. для студ. вищ. навч. закл. ; 3-тє вид. Київ : Центр учебної літератури, 2009. 1007 с.
10. Фройд З. Вступ до психоаналізу / пер. з нім. П. Таращук. Київ : Основи, 1998. 709 с.
11. Adler A. Social Interest : A Challenge to Mankind. Faber and Faber Ltd. London, 1938. 313 с. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.172648/mode/2up> (дата звернення: 17.09.2023).
12. Покальчук В. Тодось Осьмачка (фрагмент зі спогаду). *Сучасність*. 1995. № 5. С. 146–147.
13. Осьмачка Т. Ротонда душоубців : повість. Харків : Фоліо, 2023. 336 с.
14. Михида С. Модерн d'Ukraine: особистість – мегатекст – поетика. Кіровоград : «Поліграф – Сервіс», 2013. 336 с.
15. Власенко І. Утікач Тодось. Харків : Фоліо, 2022. 158 с.
16. Бойко В. Художня трансформація афекту в повісті Тодося Осьмачки «Ротонда душоубців». *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2022. № 12. С. 25–30.
17. Бойко В., Михида С. Апокаліптичність психосвіту Тодося Осьмачки (на матеріалі психоавтобіографічної повісті «План до двору»). *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. Випуск 1(204). Кропивницький : Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 7–12.

REFERENCES

1. Kovalenko V. (2018) Rysalko z Kutsivskykh yariv [Rysalko from Kutsivsky ravines]. Cherkasy :Ydavets Yu. A. Chabanenko. 220 s. [in Ukrainian]
2. Scorskyi M. (1999) Todos Osmachka: Zhyttia i tvorchist [Todos Osmachka: life and creativity]. Kyiv : Ukrainskyi Tsentr dukhovnoi kultury. 224 s. [in Ukrainian]
3. Mykhyda S. (2012) Psykhopoetyka ukrainskoho modernu: Problema rekonstruktsii osobystosti pysmennyka [Psychopoetics of Ukrainian modernism: The problem of reconstruction of the writer's personality]. Kirovohrad : «Polihraf – Tertsiiia»352 s. [in Ukrainian]
4. Barchan V. (2009) Tvorchcha osobystist Teodosiia Osmachky: khudozhno-estetychni ta filosofski konstanty [The creative personality of Teodosiy Osmachka: artistic, aesthetic and philosophical constants] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra filol. Nauk : 10.01.01 ; Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. 40 s. [in Ukrainian]
5. Osmachka T. (1995) Avtobiohrafia [Autobiography]. Berzil. № 5–6. S. 19–20. [in Ukrainian]
6. Keivan M. (1998) U samotnii mandrivtsi do vichnosti [In a lonely journey to eternity]. Zhyvyi Osmachka: spohady / uporiad. S. Kozak. Deimond : «Ukrainski visti». P. 35–85. [in Ukrainian]
7. Kovalenko L. (1998) U poshukakh «spravzhnoi Ukrainy» [In search of the «real Ukraine»]. Zhyvyi Osmachka: spohady / uporiad. S. Kozak. Deimond : «Ukrainskivisti». S. 35–85. [in Ukrainian]

8. Zborovska N. (1996) Tantsuiucha zirka Todosia Osmachky [Dancing star of Todos Osmachka]. Kyiv : MSP «Kozaky». 63 s. [in Ukrainian]
9. Varii M. Zahalna psykholohiia [General psychology] : pidr. dlia stud. vyshch. navch. zakl. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. 1007 s. [in Ukrainian]
10. Froid Z. (1998) Vstup do psykhoanalizu [Introduction to psychoanalysis] / per. z nim. P. Tarashchuk. Kyiv : 709 s. [in Ukrainian]
11. Adler A. (1938) Social Interest : A Challenge to Mankind. Faber and Faber Ltd. London, 313 s. Retrieved from: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.172648/mode/2up> [in English]
12. Pokalchuk V. (1995) Todos Osmachka (fragment zi spohadu) [Todos Osmachka (fragment from memory)]. Suchasnist. № 5. S. 146–147. [in Ukrainian]
13. Osmachka T. (2023) Rotonda dushohubtsiv : povist [«Rotonda of murderers» : story]. Kharkiv : Folio. 336 s. [in Ukrainian]
14. Mykhyda S. (2013) Modern d'Ukraine: osobystist – mehatekst – poetyka. [Modern d'Ukraine: personality – megatext – poetics]. Kirovohrad : «Polihraf – Servis». 336 s. [in Ukrainian]
15. Vlasenko I. (2022) Utikach Todos [A fugitive Todos]. Kharkiv : Folio. 158 s. [in Ukrainian]
16. Boiko V. (2022) Khudozhnia transformatsiia afektu v povisti Todosiia Osmachky «Rotonda dushohubtsiv» [Literary transformation of affect in the story of Todos Osmachka «Rotunda of murders»]. Naukovyi zhurnal Lvivskoho derzhavnoho universytety bezpeky zhyttiedialnosti «Lvivskiy filolohichy chasopys». № 12, S. 25–30. [in Ukrainian]
17. Boiko V., Mykhyda S. (2023) Apokaliptychnist psykhosvitu Todosia Osmachky (na materialy psykhovavtobiohrafichnoi povisti «Plan do dvoru») [The apocalyptic nature of Todos Osmachka's psychoworld (based on the psycho-autobiographical novel «Plan for the yard»)]. Naukovi zapysky. Serii: Filolohichni nauky. Vypusk 1(204). Kropyvnytskyi: Vydavnychiy dim «Helvetyka», S. 7–12. [in Ukrainian]

МЕТОДОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ ХАРИЗМАТИКІВ

Бойченко М. К.

аспірантка кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

просп. Берестейський, 37, Київ, Україна

orcid.org/0000-0001-6100-4855

boichenko.mariia@lil.kpi.ua

Ключові слова: *вербальні засоби спілкування, невербальні засоби комунікації, харизматичний мовець, комунікація, методологія дослідження.*

Статтю присвячено обґрунтуванню основних методологічних положень проведення міждисциплінарного вивчення взаємодії невербальних засобів у комунікації харизматичних мовців. Для реалізації мети дослідження виконано ретроспективний огляд наявних у лінгвістиці та у таких суміжних галузях наукового знання, як психологія, фізіологія, соціологія тощо, уявлень про взаємодію вербальних і невербальних елементів спілкування; розглянуто термінологічний апарат класифікацій невербальних засобів комунікації та визначено необхідність створення уніфікованої системи невербальних засобів у мовленні харизматиків. У праці розглянуто природу та методологічну сутність взаємодії вербальних і невербальних засобів, а наявну множину їх основних класів проаналізовано і зведено в систему у вигляді таблиці. З'ясувавши, що у вживанні харизматичним мовцем вербальних, невербальних і паравербальних засобів спілкування провідну роль відіграє правильний добір стратегій і тактик комунікації, авторка статті здійснила аналіз пропонуванних у лінгвістичних дослідженнях стратегій і тактик харизматичного спілкування та мовленнєвого інструментарію їх реалізації, за результатами якого зафіксовано відсутність у працях більшості дослідників чіткої ієрархічної супідрядності та методологічних функцій зазначених понять. На основі системи цілей і засобів сугестивного впливу в комунікації, обґрунтованої вітчизняними науковцями Аллою Калитою і Ларисою Тараненко, у статті пропонується конвенціалізація низки стратегій, тактик, методів, способів і прийомів, уживаних харизматичними мовцями для здійснення сугестивного впливу на представників аудиторії, з метою усунення певних суперечностей у їх визначеннях. Вказано на перспективність конвенціалізації термінологічного апарату наукового опису результатів дослідження особливостей функціонування невербальних засобів у мовленні харизматиків та їх взаємодії з вербальними засобами за рахунок їх структурування у вигляді певної мегасистеми розглядуваних у статті понять.

METHODOLOGICAL SPECIFICITY OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH OF NONVERBAL MEANS USED IN CHARISMATIC COMMUNICATION

Boichenko M. K.

*Postgraduate Student at the Department of Theory, Practice and Translation of English
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*

Beresteyskyi ave., 37, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-6100-4855

boichenko.mariia@lkl.kpi.ua

Key words: *verbal means of communication, non-verbal means of communication, charismatic speaker, communication, research methodology.*

The article is focused on substantiation of the main methodological stipulations viewed within the interdisciplinary study of the non-verbal means' interrelationship in charismatic speakers' communication. To fulfill the research aim, the author carried out a retrospective review of the existing linguistic ideas on the interaction of verbal and non-verbal elements of communication. At the next stage of the study, the author analysed the terminological apparatus of the variety of non-verbal means used in communication as well as justified the need to create a unified system of non-verbal means typical of the charismatic speech. The article also examines the nature and methodological essence of verbal and non-verbal means' interplay and puts forward the summary of the available set of their main classes presented as a system in the form of a table. Having defined that a charismatic speakers' use of verbal, non-verbal and paraverbal means of communication depends on their correct choice of communicative strategies and tactics, the author carries out a thorough analysis of the strategies and tactics typical of charismatic communication, as well as outlines communicative means that actualise them in speech as presented in studies by other scholars. Based on the results of the analysis it was defined that the majority of the existing studies ignore the existence of a clear hierarchical subordination and methodological functions of the mentioned concepts. Using the system of means of communicative-subliminal influence, advanced by Alla Kalyta and Larysa Taranenko, the article suggests the conventionalisation of a number of strategies, tactics, methods, techniques and means employed by charismatic speakers to exert a suggestive influence on the audience, in order to eliminate certain contradictions and inaccuracies in their definitions. The author also points out at the prospects of further terminological apparatus conventionalisation with the aim of scientific description of the specificity of non-verbal means functioning in the charismatic speech as well as of their interaction with verbal means by way of structuring them in the form of a certain mega-system of the concepts considered in the paper.

Постановка проблеми. Останнім часом феномен харизматичної комунікації став предметом пильної уваги дослідників різних спеціальностей, що викликало природну необхідність його комплексного міждисциплінарного дослідження. Унаслідок цього активізувались, зокрема, й спроби лінгвістів по-новому розглядати відомі явища взаємодії вербальних і невербальних засобів у мовленні харизматиків, що призвели до суттєвого приросту відповідного наукового знання. У зв'язку з цим значно зростає **актуальність** вирішення проблеми додаткового обґрунтування низки положень методології міждисциплінарних

досліджень невербальних засобів комунікації харизматиків.

Тому **метою** започаткованого нами пошуку було обґрунтування основних положень методології проведення міждисциплінарних досліджень невербальних засобів комунікації харизматиків шляхом аналізу наявних у лінгвістиці уявлень та відповідного термінологічного апарату. Досягнення поставленої мети передбачало низку **завдань**: проаналізувати наявні в гуманітарних науках класифікації засобів комунікації; визначити методологічні похибки у формулюванні систем понять реалізації харизматичного мовлення;

запропонувати ієрархічну конвенціалізовану систему елементів актуалізації харизматичного мовлення.

Об'єктом започаткованого нами пошуку є методології проведення міждисциплінарних досліджень невербальних засобів комунікації харизматиків. **Предмет** дослідження – комплекс методологічних передумов дослідження невербальних засобів харизматичної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Оскільки у відомій статті вітчизняних авторок [9] чітко вказано на значну кількість методологічних похибок у сучасних працях, пов'язаних безпосередньо з формулюванням стратегій комунікації, та підкреслено наявність некоректного використання систем понять, які вироблено наукою для чіткої диференціації тактик, методів, прийомів і засобів реалізації цих стратегій, то перед нам постало питання попереднього напрацювання чітких методологічних вимог щодо логіки подальшого пошуку. Для його вирішення як вихідне положення було прийнято відоме [39, с. 3] твердження про те, що під час спілкування люди зазвичай вибудовують вербальні та невербальні повідомлення у досить шаблонні способи.

При цьому ми дійшли висновку, що на всі очікувані результати теоретичного пошуку слід накласти такі обмеження: кожний понятійний елемент наукового опису чи безпосереднього формулювання стратегії комунікації у мовленні харизматика має розглядатися стосовно неї як засіб певного ієрархічного рівня, покликаний забезпечити її ефективну реалізацію; уявну ієрархічну вісь загальної системи засобів актуалізації стратегії комунікації у мовленні харизматика доцільно будувати у векторній формі їх підпорядкування: тактики – методи – способи – прийоми – вербальні та невербальні засоби; будь-яке поняття, вживане під час опису методологічної специфіки міждисциплінарних досліджень невербальних засобів комунікації харизматиків, не має допускати двох різних трактувань; міждисциплінарний лінгвістичний опис особливостей взаємодії вербальних і невербальних засобів у харизматичній комунікації слід здійснювати офіційно чи природно конвенціалізованими поняттями, загальновідомими дослідникам з таких суміжних галузей наукового знання, як психологія, фізіологія, соціологія тощо.

Що стосується невербальних засобів комунікації, то більшість дослідників поділяють думку [напр. 48, с. 84] про те, що вони відіграють роль особливо важливого елемента соціального лідерства у харизматичній комунікації та придатні транслювати реципієнту інформацію про особистість, статус і групову приналежність мовця, посилювати вплив виражених ним вербально ідей

та інформації про те, що є доречною чи схвальною поведінкою в певній ситуації і забезпеченні перебігу суспільних ритуалів [28].

Активне поглиблення уявлень про роль та взаємодію вербальних і невербальних засобів у процесах спілкування розпочалося у гуманітарних науках з 1950-х років. Схоже, одним із перших мові тіла приділив особливу увагу А. Мейребіан [42], який виявив, що загальний вплив вербальних засобів (лише слова) на повідомлення становить біля 7%, 38% припадає на роль вокальних засобів (тобто паравербальних, які включають тон голосу, інтонацію та інші елементи) і 55% – на невербальні. Дещо пізніше антрополог Рей Бердвістел започаткував оригінальне дослідження невербальної комунікації – те, що він назвав «кінесикою». Ним було виявлено, що вплив вербального компонента у розмові віч-на-віч становить менше 35%, а понад 65% спілкування відбувається невербально [26]. Своєю чергою відомі бізнес-автори Аллан і Барбара Піз, досліджуючи роль невербальної комунікації в діловому спілкуванні, виявили, що на мову тіла припадає 60–80% впливу на реципієнта, в уяві якого думки про комуніканта виникають менш ніж за чотири хвилини [45, с. 28]. Ван-дер Хофштадт (2005) з'ясував такий відсотковий розподіл навантаження інформації на засоби комунікації: вербальні елементи – 20% (10%), паравербальні елементи – 40% (50%) і невербальні елементи – 40% [47, с. 178].

Таким чином, було доведено функційну значущість невербальних засобів у комунікації, і науковці зосередились на їхній взаємодії з невербальними. Спектр пошуків був досить широким, у їх межах розглядалися такі питання, як: взаємодія вербальних і невербальних засобів сучасної англійської комунікації [16; 18; 41]; взаємодії лідера та аудиторії у різних видах дискурсу [5; 15; 19]; визначення провідних та додаткових функцій невербальних засобів у мовленні [8; 41]; участь невербальних засобів у створенні смислу і значень повідомлень [27; 41]. Завдяки цим працям, стало зрозуміло [41], що невербальні засоби виконують міжособистісні та внутрішньо особистісні функції комунікативної поведінки. У відомій праці [8] сфокусовано увагу лише на таких головних функціях вербальних, невербальних і паралінгвальних засобів по відношенню до смислу висловлень в емоційному мовленні, як: 1) підсилювальна; 2) послаблююча; 3) супроводжуюча; 4) компенсуюча; 5) уточнююча; 6) доповнююча.

Автори більшості згадуваних робіт поділяють невербальні засоби спілкування на просодичні, кінесичні та проксемичні. Додаткове диференціювання невербальних засобів за природою їх походження має місце у праці Ф. С. Бацевича, який поділяє їх на акустичні, до яких належать

екстралінгвальні й просодичні, оптичні, куди входять кінесичні, проксемічні, графемічні, а також зовнішній вигляд комуніканта як невербальний знак, і тактильно-кінестезичні, які представлені такесичними, ольфакторними й темпоральними засобами [1, с. 60]. При цьому у праці [33, с. 184] показано, що невербальна комунікація заснована переважно біологічно, а вербальна – культурно.

Свою чергою автори праці [30, с. 194] диференціюють невербальні, паравербальні й вербальні засоби вираження у комунікації (перші та другі слугують інтерпретаційними ключами, треті формують текст), а також інтерпретаційну базу – світ мовця / слухача, тобто ідеї та почуття, знання культури й дійсності.

Проте однією із найбільш функційно ефективних класифікацій невербальних засобів спілкування вбачається запропонований у роботі [27, с. 31] їх розподіл на: візуальні та слухові коди продуктивності (кінесика та вокаліка), коди тіла (зовнішній вигляд, прикраси й ольфакція), контактні коди (проксеміка та гаптика), а також коди часу й місця (хронеміка та артефакти).

У межах традиційного розподілу засобів комунікації на невербальні й паравербальні важливу роль відіграє систематизована А. А. Калітою академічна класифікація елементів інтонації на: 1) мелодіку мовлення; 2) фразовий наголос; 3) ритм; 4) гучність; 5) темп 6) паузацію; 7) тембр [7, с. 97].

Виходячи з методологічної необхідності систематизації вербальних, невербальних та паравербальних засобів, що беруть участь в актуалізації харизми лідера-мовця, для розробки методик більшості міждисциплінарних досліджень вбачається достатнім звертатися до сформованої нами узагальненої системної класифікації класів ознак наявних засобів комунікації. Для реалізації методики міждисциплінарного дослідження ми пропонуємо класифікувати засоби комунікації харизматичного мовця таким чином:

вербальні: лексико-семантичні, синтаксичні, лінгво-стилістичні;

паравербальні: мелодика мовлення, фразовий наголос, ритм, гучність, темп, паузація, тембр;

невербальні: вираз обличчя, погляд, постава, орієнтація у просторі, відстань / фізичний контакт, жести, зовнішній вигляд (одяг, макіяж, аксесуари).

Щодо просодичних характеристик мовлення харизматика було з'ясовано, що вони зумовлені взаємодією просодії з властивостями голосу, інтонацією, гучністю, темпом мовлення, словесним тоном, словесним наголосом та здатністю змінюватися під впливом акценту [24]; змінюються залежно від цільової аудиторії, конкретної ситуації комунікації та створюють ефект харизми

мовця варіюванням не двох окремих просодичних характеристик, а їх певного комплексу залежно від кожної ситуації [44].

Дослідженнями було встановлено, що на сприйняття мовця як харизматичної особистості здійснюють провідний вплив: висота голосу і чіткість вимови, швидкість мовлення, артикуляція, контекст мовлення, ситуації комунікації та гендерна належність учасників комунікації; акустичні, психологічні і фонетичні особистісні характеристики, наголос та емпізи мовлення, мова тіла, міміка, жести, поза тощо; зовнішній вигляд (включає декілька компонентів, таких як привабливість, одяг і доглянутість); а також вік і фізична привабливість мовця [44].

У багатьох наукових працях наголошувалось, що риторика харизматичного лідера має бути ситуативною і варіюватися залежно від мети комунікації, її контексту, ситуації спілкування [34; 36], та підкреслювалась необхідність збігу культурних норм мовця і реципієнта [14, с. 34 ; 29; 31, с. 32; 34, с. 2].

Узагальнюючи здобуте знання, дослідники з'ясували, що на вживання харизматичним мовцем тих чи інших вербальних, невербальних та паравербальних засобів спілкування вихідний і провідний вплив здійснює правильний добір стратегій і тактик комунікації. У вітчизняній лінгвістиці найбільш повний авторський варіант систематизації дискурсивних стратегій і тактик харизматичного мовця запропоновано у фундаментальній праці Н. В. Петлюченко (2009), яка охоплює проблему етимології поняття харизми та історію вивчення цього явища, містить узагальнену модель харизматичної комунікації, розглядає стратегії і тактики харизматичного мовця. У її праці, яка є вагомим науковим доробком, визначено також вербальні, паравербальні й екстралінгвальні засоби досягнення харизматичної апеляції у промовах політичного лідера Німеччини й України та сформовано дискурс-портрети самих політиків.

Наслідком широкого вивчення стратегій та тактик харизматичного спілкування та мовленевого інструментарію їх реалізації іншими авторами стає, як це і відбувається зазвичай, виникнення певних суперечностей та некоректностей у їх визначеннях.

Саме за цих обставин множину безсистемно накопичуваних їх визначень склали найменування таких комунікативних стратегій: докору, позитивної / негативної оцінки [3]; маніпулятивна [4]; інформування на інтернет-форумах [20]; стверджувальна, пояснювальна, молитовна [12]; позиціонування [10] тощо.

Як бачимо, всі зазначені стратегії за класифікацією праці [9] є переважно типовими тактиками,

методами та прийомами комунікації, а отже, як підкреслено у працях [9; 21], наявність їх вельми суперечливих дефініцій значною мірою перешкоджає уніфікації цих понять у міждисциплінарних лінгвістичних дослідженнях. З цього приводу є сенс звернути увагу на академічну працю [9, с. 48–49], у якій ідеться про те, що у комунікації має існувати лише одна стратегія, яка може реалізуватися за рахунок однієї чи багатьох тактик.

Тут варто додати, що, за визначенням авторок, для уникнення типових похибок у розрізненні стратегій та тактик необхідно пам'ятати три основних ознаки, за якими їх слід відрізнити: 1) формулювання стратегії – вибір мети, задач і шляхів їх виконання, а тактика – лише інструмент реалізації стратегії; 2) стратегія – довгостроковий план дій, тактика – завдання, обмежене у часі його вирішення; 3) стратегія – своєрідний гіпотетичний план, що включає шляхи і засоби його виконання, а тактика – сукупність дій, спрямованих на виконання конкретного завдання в цілком визначених обставинах.

На рівні загальних визначень [22; 23] існують семантично тотожні за значенням такі поняття стратегій: комунікативна, мовленнєва, мовленнєво-поведінкова, комунікативно-мовленнєва, (дискурсивна [17, с. 607–608]), риторична [37, с. 1054], або стратегія: спілкування, мовленнєвого спілкування, комунікативної поведінки, мовленнєвої поведінки, комунікативної взаємодії, комунікативна стратегія дискурсивної поведінки. Таке вживання загальних понять стратегії (від комунікативної поведінки до стратегії мовленнєвого спілкування) видається нам раціональним, оскільки вони стосуються об'єктів різного рівня ієрархічної значущості.

Вдаючись до такого аналізу найменувань тактик комунікації, ми побачимо, що наявна множина їх різновидів набула у гуманітарних науках назв типу: тактика «ефекту передування» (праймінг-ефект), тактика творення дієвих слоганів, інформативна, нагадувальна, переконувальна, розширення позитивного образу; ідеології об'єктивності, політичного впливу [13, с. 144]; створення неформальної / природної атмосфери, встановлення контакту, стимулювання, привернення уваги слухача, формування негативної оцінки ситуації, полегшення розуміння / оцінки ситуації, інклюзивності та дотримання дистанції [25, с. 243–244]; верифікації, заклику, обіцянки, заклику-обіцянки, наведення прикладу, переконання, прихованої загрози [2]; обґрунтування тези, діалогічності, компромісу [6]; диференціації, надання оцінного значення, акцентування на позитивній інформації [10] тощо. Інколи харизматичний лідер для створення емоційного зв'язку і почуття унікальності його аудиторії може засто-

совувати тактику інтимізації, що може реалізуватися за рахунок прийомів збудження емоцій, апелювання до спільного досвіду, прикладу спільного досвіду тощо. Вельми ефективною, на наш погляд, є також тактика критики опонентів, що реалізується за допомогою методу демонстрації, підбору інформації та її інтерпретації у необхідному світлі, до прийомів якого можна віднести критичні зауваження, демонстрацію переваги у знаннях, протиставлення себе опонентові, створення контрасту тощо.

Стосовно визначення тактик у розглядуваних вище працях слід звернути увагу на те, що їх назви частково збігаються з назвами методів актуалізації харизматичної комунікації. Це пов'язано з існуванням реального зміщення ієрархічних рівнів вихідних понять стратегії та тактики в уявленнях багатьох лінгвістів, про яке ідеться у публікації [9].

Оскільки за рекомендаціями цієї публікації у межах загальної системи засобів комунікації особливості актуалізації її інших елементів, нижчих за ієрархією по відношенню до тактик, рівнів, слід розглядати у такий послідовності: методи, способи, прийоми і засоби, то ми маємо також звернутися й до методів харизматичного спілкування.

У міркуваннях про харизматичну комунікацію К. Кляйна і Р. Хауза йдеться про те, що мовці використовують такі методи, як вираження ідеологічних цілей, високих сподівань і впевненості у послідовниках, підкреслюючи символічні та емоційні аспекти завдання / мети; вираження візіонерської місії, апеляція до колективного і до колективної ідентичності (а не до особистісних інтересів послідовника) і прийняття на себе особистісних ризиків і жертв) [40, с. 184]. Проте ці ознаки радше віднести до цільових або зарахувати до множини прийомів спілкування. Певна відсутність визначення лінгвістами методів реалізації тактик харизматичної комунікації пов'язана, на наш погляд, з тим, що мовець не може реалізувати будь-яку тактику спілкування або впливу на аудиторію без застосування таких загальнонаукових методів, як аналіз, узагальнення, ідеалізація, вербальне моделювання, абстракція тощо [11, с. 85–97]. Це припущення добре узгоджується з визначеннями методу у праці [9, с. 50] як елемента теоретичного знання, що вказує шлях та послідовність застосування способів та прийомів, спрямованих на досягнення певної мети або вирішення конкретного завдання. При цьому авторами цієї праці підкреслено, що **спосіб** комунікативного впливу як засіб реалізації його певного методу включає чітку та однозначну послідовність мовних операцій та прийомів із зазначенням засобів їх актуалізації. У свою чергу, за їх визначенням

прийом є апробованим практикою засобом реалізації способу комунікативного впливу, що вказує на конкретну послідовність застосування мовних та немовних засобів та/або їх певних комбінацій.

Тому, враховуючи, що навички актуалізації будь-яких способів, необхідних для реалізації методів (аналіз, узагальнення, ідеалізація тощо) комунікації, у мовленнєвій практиці харизматичного мовця є майже автоматичними, перейдемо до розгляду наявної реально множини прийомів комунікації лідера та аудиторії.

До прийомів харизматичної комунікації лідерів більшість дослідників відносять: риторичні запитання, антитези, метафори, алітерацію, алюзію, антитезу та протиріччя, списки з трьох елементів, розширені метафори та порівняння, паралелізм, дужки, запитання та пропозиції відповідей, повторення та гру слів [43, с. 81]; збудження позитивної реакції аудиторії, контраст; списки (особливо такі, що складаються з трьох пунктів), головоломку-рішення, займання певної позиції щодо якогось питання, повтори та алітерацію [35]; заперечення, включення (інклюзії) та абстракції [32, с. 27]; створення візуалу, використання метафори, історії (зокрема, і з особистого життя), контрасту, повтори або списки [38]; підкреслення символічної поведінки лідера, візіонерські й надихаючі повідомлення, звернення до ідеологічних цінностей, інтелектуальну стимуляцію послідовників лідером, вираження впевненості у собі і послідовниках, очікування лідером самопожертви послідовників і дій з власної ініціативи [31]; звернення до історії, наголошення на впевненості послідовників у власних силах, акцент на колективну ідентичність, вираження впевненості, підсилення певних цінностей, зазначення минулих успіхів, наголошення на схожості з послідовниками [49, с. 3]; посилення на: колективну історію та на наступність між минулим і сьогоденням, колектив і колективну ідентичність, позитивні згадки про цінність та ефективність послідовників, схожість лідера з послідовниками й ідентифікацію з послідовниками, цінності та моральні виправдання, дистанційні цілі й віддалене майбутнє, надію та віру [46, с. 153]; візіонерські твердження, автобіографію, метафори, аналогії, підвищення впевненості у власних силах, сторітелінг, твердження на основі суджень про цінності, підвищення очікувань [50]. Підкреслимо, що саме у прийомах зазвичай вказується раціональній шлях або орієнтування представників аудиторії на перспективне майбутнє і через апелювання до моральних переконань і настроїв слухачів доводиться необхідність збереження духовних національних цінностей та подальшого техніко-економічного розвитку їхньої держави.

Щодо множини невербальних засобів комунікації, то природу та методологічну сутність їхньої взаємодії з вербальними засобами розглянуто вище, а наявну множину їх основних класів проаналізовано нами вище.

Висновки і перспективи подальших розробок. Узагальнюючи викладене, ми маємо підстави вважати, що, з одного боку, типовими похибками у формулюваннях назв стратегій, тактик, методів, способів та прийомів актуалізації явища харизматичної комунікації є ігнорування у працях більшості дослідників існування чіткої ієрархічної супідрядності та методологічних функцій зазначених понять. З іншого боку, наявні множини понять, вживаних на позначення стратегій, тактик, методів, способів, прийомів і засобів мовленнєвої поведінки харизматика, є достатніми для вичерпного міждисциплінарного наукового опису будь-яких пов'язаних з нею когнітивних процесів і явищ. Для підвищення ефективності подальшої природної конвенціалізації термінологічний апарат наукового опису результатів дослідження особливостей функціонування невербальних засобів у харизматичній комунікації та їх взаємодії з невербальними засобами мовлення доцільно структурувати у вигляді певної мегасистеми розглядуваних нами понять.

Ми сподіваємося, що систематизовані в роботі в цілому методологічні основи та умови виконання міждисциплінарних досліджень особливостей функціонування невербальних засобів комунікації харизматиків слугуватимуть надійним теоретичним підґрунтям підвищення адекватності майбутніх результатів цілої низки наукових пошуків, пов'язаних з процесами публічного спілкування як окремою об'єктною сферою когнітивістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 342 с.
2. Білик О. І. Лінгвостилістичні особливості реалізації стратегій передвиборчого дискурсу (на матеріалі промов Дональда Трампа). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»: Збірник наукових праць*. 2017. № 27 (2). С. 14–16.
3. Гулієва Д. О. Вербальне та невербальне втілення комунікативної стратегії докору (на матеріалі англomовного кінодискурсу). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2015. № 2. С. 215–220.
4. Дмитрук О. В. Маніпулятивні стратегії в сучасній англomовній комунікації (на матеріалі текстів друкованих та Інтернет-видань) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2006. 21 с.

5. Дубик В. Невербальні та вербальні засоби комунікації в політичному дискурсі ЗМІ. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. № 18. С. 31–36.
6. Завальська Л. В. Комунікативна стратегія аргументації в українському політичному дискурсі. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. С. 66–69.
7. *Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлення*. Київ, 2001. 351 с.
8. *Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. 320 с.*
9. Калита А. А., Тараненко Л. І. Система цілей та засобів сугестивного впливу в комунікації. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. 2012. № 15(2). С. 47–56.
10. Кліщевська М. Комунікативна тактика позиціонування в українськомовному маркетинговому дискурсі. *Мова: класичне – модерне – постмодерне : збірник наукових праць*. 2018. Вип. 3. С. 36–46.
11. Клименюк О. В. Методологія та методи наукового дослідження : навчальний посібник. Київ : «Міленіум», 2005. 186 с.
12. Матієнко-Сільницька А. В. Просодія переконування в усних англомовних судовому та релігійному дискурсах (інструментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2021. 24 с.
13. Одарчук Н., Неділько С. Реалізація мовленевого впливу в сучасному англомовному релігійному дискурсі. *Актуальні питання іноземної філології*. 2018. Вип. № 9. С. 154–161.
14. Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс : монографія. Одеса : Астропринт, 2009. 464 с.
15. Петренко І. Кореляція вербального та невербального планів вираження у сучасному англомовному медіадискурсі. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія «Філологія (мовознавство)»*. 2013. Вип. 17. С. 230–235.
16. Рибалко М.-М. О. Вербальний та невербальний аспекти дискурсивної поведінки обманника (на матеріалі сучасної англомовної художньої прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2008. 20 с.
17. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
18. Солощук Л. В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англомовному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2009, 37 с.
19. Сотников А. В. Взаємодія вербальних та невербальних засобів комунікації у політичному дискурсі (на матеріалі британських політичних промов). *Лінгвістика XXI століття*. 2014. С. 162–170.
20. Теличко В. Вербальні та невербальні засоби реалізації стратегії інформування на англомовних професійних інтернет-форумах. *Studia linguistica*. 2013. Вип.7. С. 407–414.
21. Шкіцька І. Ю. Маніпулятивна стратегія позитиву в українській мові : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2013. 35 с.
22. Фролова І. Є. Дискурсивна стратегія як організуючий конститuent вербально-соціальної інтеракції. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. 2009. № 3. С. 242–249.
23. Храбан Т. Дискурсивна стратегія дослідження сучасного українського неінституційного військового дискурсу. *Соціальні комунікації: теорія і практика*. 2022. Вип. 13(2). С. 157–169.
24. Abelin Åsa C. Charisma – who has charisma and can I get it? *Journal of Speech Sciences*. 2017. Vol. 6(2). P. 3–5.
25. Artym K. Verbalization of communicative strategies and tactics in the speech genre of parliamentary debate (based on debates in the House of Commons on March 25, 2013). *Computer Sciences and Engineering 2013 (CSE-2013)*, 21–23 November 2013, Lviv, Ukraine. P. 243–247.
26. Birdwhistell R.-L. *Kinesics and Context: Essays on Body Motion and Communication*. Philadelphia. PA: University of Pennsylvania Press, 1970. 352 p.
27. Burgoon J. K., Guerrero L. K., Floyd K. *Nonverbal communication*. Allyn & Bacon, 2010. 542 p.
28. Campbell A., Rushton, J. P. Bodily communication and personality. *British Journal of Social & Clinical Psychology*. 1978. Vol. 17(1). P. 31–36.
29. D'Errico F., Signorello R., Demolin D., Poggi I. The perception of charisma from voice: A crosscultural study. *In Affective Computing and Intelligent Interaction (ACII), 2013 Humaine Association Conference on Affective Computing and Intelligent Interaction (ACII)*, 2013. P. 552–557.
30. Driven R., Verspoor M. *Cognitive Exploration of Language and Linguistics*. John Benjamins, 1998. 277 p.
31. Fabbi P. The effects of charismatic communication training on leader communication effectiveness :

- Doctoral dissertation. Olivet Nazarene University, 2013. 174 p.
32. Fiol C. M., Harris D., House R. Charismatic leadership: Strategies for effecting social change. *The Leadership Quarterly*. 1999. Vol. 10(3). P. 449–482.
 33. Grabo A., Spisak B. R., Vugt, M. V. Charisma as signal: An evolutionary perspective on charismatic leadership. *Leadership Quarterly*. 2017. Vol. 28. P. 473–485.
 34. Gutnyk A., Niebuhr O., Gu W. Speaker Charisma Analyzed through the Cultural Lens. In *2021 12th International Symposium on Chinese Spoken Language Processing (ISCSLP) IEEE*, 2021.
 35. Hartog D. N., Verburg R. M. Charisma and rhetoric: Communicative techniques of international business leaders. *Leadership Quarterly*. 1997. Vol. 8. P. 355–391.
 36. Heracleous L., Klaering L. A. Charismatic Leadership and Rhetorical Competence: An Analysis of Steve Jobs's Rhetoric. *Group & Organization Management*. 2014. Vol. 39(2). P. 131–161.
 37. Jacquart P., Antonakis J. When does charisma matter for top-level leaders? Effect of attributional ambiguity. *Academy of Management Journal*. 2015. Vol. 58(4). P. 1051–1074.
 38. Jensen U., Rohner D., Bornet O., Carron D., Garner P., Loupi D., Antonakis J. Combating COVID-19 with Charisma: Evidence on Governor Speeches in the United States. *The Leadership Quarterly*, 2023.
 39. Key M. R. Nonverbal communication today : current research / edited by Mary Ritchie Key. Mouton, 1982. 336 p.
 40. Klein K. J., House R. J. On fire: Charismatic leadership and levels of analysis. *The Leadership Quarterly*. 1995. Vol. 6(2). P. 183–198.
 41. Krauss R. M., Chen Y., Chawla P. Nonverbal behavior and nonverbal communication: What do conversational hand gestures tell us? *Advances in experimental social psychology* / M. Zanna (Ed.). San Diego, CA: Academic Press. 1996. 71 p.
 42. Mehrabian A., Wiener M. Decoding of Inconsistent Communications. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1967. Vol. 6 (1). P. 109–114.
 43. Mrozková I. Bednaříková B. Introduction to leadership communication. Olomouc : Univerzita Palackého, 2014. 126 p.
 44. Niebuhr O., Brema A., Novák-Tót E., Voße J. Charisma in business speeches: A contrastive acoustic-prosodic analysis of Steve Jobs and Mark Zuckerberg. In J. Barnes, A. Brugos, S. Shattuck-Hufnagel, & N. Veilleux (Eds.), *Proceedings of the 8th International Conference of Speech Prosody*, 2016. P. 79.
 45. Pease A., Pease B. *The Definitive Book of Body Language*. New York, NY: Bantam, 2004. 121 p.
 46. Pradhan R, Pradham, S. Charismatic Leadership and Rhetoric: A Critical Review. *Asian Journal of Research in Business Economics*. 2012. Vol. 2(6). P. 146–160.
 47. Rodrigo S. R. “A Reader , Not a Speaker” : On the Verbal, Paraverbal and Nonverbal Communication Trichotomy. *Revista Digital de Investigación en Docencia Universitaria*. 2018. Vol. 11(1). P. 172–186.
 48. Schubert G. Nonverbal communication as political behavior. / In Key, M. R., and Preziosi, D. (eds.). *Nonverbal communication today*. Berlin, Boston, 1982. P. 69–86.
 49. Tan H. H., Wee G. The Role of Rhetoric Content in Charismatic Leadership: A Content Analysis of a Singaporean Leader's Speeches. *International Journal of Organization Theory and Behavior*. 2002. Vol. 5 (3/4). P. 317–342.
 50. Towler A. J. Effects of charismatic influence training on attitudes, behavior, and performance. *Personnel Psychology*. 2003. Vol. 56(2). P. 363–381.

REFERENCES

1. Abelin, Åsa C. (2017). Charisma – who has charisma and can I get it? *Journal of Speech Sciences*, 6(2), 03–05.
2. Artym, K. (2013). Verbalization of communicative strategies and tactics in the speech genre of parliamentary debate (based on debates in the House of Commons on March 25, 2013). *Computer Sciences and Engineering 2013 (CSE-2013)*, 21–23 November 2013 (Lviv, Ukraine), 243–247.
3. Batsevyich, F.S. (2004). *Osnovy komunikativnoi linhvistyky [The fundamentals of the communicative linguistics]*. Kyiv : Academy [in Ukrainian].
4. Bilyk O. I. (2017). Linhvostylistychni osoblyvosti realizatsii stratehii peredyvborchoho dyskursu (na materialy promov Donalda Trampa) [Linguistic features of the actualisation of pre-election discourse strategies (based on the material of Donald Trump's speeches)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: «Filolohiia»: Zbirnyk naukovykh prats*, 2, 14–16 [in Ukrainian].
5. Birdwhistell, R.-L. (1970). *Kinesics and Context: Essays on Body Motion and Communication*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
6. Burgoon, J. K., Guerrero, L. K. & Floyd, K. (2010). *Nonverbal communication*. Allyn & Bacon.
7. Campbell, A., & Rushton, J. P. (1978). Bodily communication and personality. *British Journal of Social & Clinical Psychology*, 17(1), 31–36.

8. D'Errico, F., Signorello, R., Demolin, D., & Poggi, I. (2013, September). The perception of charisma from voice: A crosscultural study. In *Affective Computing and Intelligent Interaction (ACII)*, 2013 Humaine Association Conference on Affective Computing and Intelligent Interaction (ACII), 552–557.
9. Dmytruk, O. V. (2006). *Manipulative Strategies in Modern English Communication (On the Material of Printed and Internet Editions of 2000–2005)* [Manipuljatyvni strategiji v suchasnij anglomovnij komunikatsiji (na materiali tekstiv drukovanyh ta internet-vydan 2000–2005 rokiv) [PhD Thesis. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv] [in Ukrainian].
10. Driven, R., & Verspoor, M. (1998). *Cognitive Exploration of Language and Linguistics*. John Benjamins.
11. Dubyk, V. (2013). Neverbalni ta verbalni zasoby komunikatsii v politychnomu dyskursi ZMI [Non-verbal and verbal means of communication in the political discourse of mass media]. *Naukovyi visnyk Shkhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo*, 18, 31–36 [in Ukrainian].
12. Fabbi, P. (2013). The effects of charismatic communication training on leader communication effectiveness [Doctoral dissertation, Olivet Nazarene University].
13. Fiol, C. M., Harris, D., & House, R. (1999). Charismatic leadership: Strategies for effecting social change. *The Leadership Quarterly*, 10(3), 449–482.
14. Frolova, I. Ye. (2009). Dyskursyvna stratehiia yak orhanizuiuchy konstyuent verbalno-sotsialnoiinteraktsii [A discursive strategy as the organizing constituent of the socioverbal interaction]. *Linhvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy*, 3, 242–249 [in Ukrainian].
15. Grabo, A., Spisak, B. R., & Vugt, M. V. (2017). Charisma as signal: An evolutionary perspective on charismatic leadership. *Leadership Quarterly*, 28, 473–485.
16. Gutnyk, A., Niebuhr, O., & Gu, W. (2021). *Speaker Charisma Analyzed through the Cultural Lens*. In 2021 12th International Symposium on Chinese Spoken Language Processing (ISCSLP) IEEE.
17. Hartog, D. N., & Verburg, R. M. (1997). Charisma and rhetoric: Communicative techniques of international business leaders. *Leadership Quarterly*, 8, 355–391.
18. Heracleous, L., & Klaering L. A. (2014). Charismatic Leadership and Rhetorical Competence: An Analysis of Steve Jobs's Rhetoric. *Group & Organization Management*; 39(2), 131–161.
19. Huliieva, D.O. (2015). Verbalne ta neverbalne vtillennia komunikatyvnoi stratehii dokoru (na materialy anhlomovnoho kinodyskursu) [Verbal and non-verbal embodiment of the communicative strategy of reproach (based on the material of the English-language film discourse)]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 2, 215–220 [in Ukrainian].
20. Jacquart, P., & Antonakis, J. (2015). When does charisma matter for top-level leaders? Effect of attributional ambiguity. *Academy of Management Journal*, 58(4), 1051–1074.
21. Jensen, U., Rohner, D., Bornet, O., Carron, D., Garner, P., Loupi, D., & Antonakis, J. (2023). Combating COVID-19 with Charisma: Evidence on Governor Speeches in the United States. *The Leadership Quarterly*, 2023.
22. Kalyta, A. A. (2001) Fonetychni zasoby aktualizatsii smyslu anhliiskoho emotsiinoho vyslovliuvannia: monohrafiia [Phonetic means of actualizing the meaning of English emotional expression: monograph]. Kyiv, Vydavnychytse KDLUs [in Ukrainian].
23. Kalyta, A. A. (2007). Aktualizatsiia emotsiino-prahmatychnoho potentsialu vyslovlennia : monohrafiia [Actualisation of emotional-and-pragmatic potential of an utterance: monograph]. Ternopil', Ukraine: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
24. Kalyta, A. A. & Taranenko, L. I. (2012). Systema tsilei ta zasobiv suhestyvnoho vplyvu v komunikatsii [The system of aims and means of a subliminal influence in communication]. *Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo lingvistychnogo universytetu. Serija filologija*, 15(2), 47–56 [in Ukrainian].
25. Key. (1982). *Nonverbal communication today : current research / edited by Mary Ritchie Key*. (Key, Ed.). Mouton.
26. Khraban, T. (2022). Dyskursyvna stratehiia doslidzhennia suchasnoho ukrainskoho neinstytutsiinoho viiskovoho dyskursu [Discursive strategy of the study of modern Ukrainian non-institutional military discourse]. *Sotsialni komunikatsii: teoriia i praktyka*, 13(2), 157–169 [in Ukrainian].
27. Klein, K. J., & House, R. J. (1995). On fire: Charismatic leadership and levels of analysis. *The Leadership Quarterly*, 6(2), 183–198.
28. Klishchevska, M. (2018). Komunikatyvna taktyka pozytsionuvannia v ukrainskomovnomu marketynhovomu dyskursi [Communicative tactics of positioning in Ukrainian-language marketing discourse]. *Mova: klasychne – moderne – postmoderne*, 3, 36–46 [in Ukrainian].
29. Klymeniuk, O.V. (2005). Metodolohiia ta metody naukovooho doslidzhennia: Navchalnii posibnyk

- [Methodology and methods of scientific research: Study guide]. Kyiv, «Milenium» [in Ukrainian].
30. Krauss, R. M., Chen, Y., & Chawla, P. (1996). Nonverbal behavior and nonverbal communication: What do conversational hand gestures tell us? In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, Vol. 28, pp. 389–450). Academic Press.
 31. Matiienko-Silnytska A. V. (2021). *Prosodiia perekonuvannia v usnykh anhlomovnykh sudovomu ta relihiinomu dyskursakh (instrumentalno-fonetychnedoslidzhennia) [Prosody of persuasion in oral English-speaking judicial and religious discourses (instrumental and phonetic research)] [PhDdissertationabstract, Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I. I. Mechnykova]* [in Ukrainian].
 32. Mehrabian, A., Wiener, M. (1967). Decoding of Inconsistent Communications. *Journal of Personality and Social Psychology*. 6 (1), 109–114.
 33. Mrozková, I., & Bednaříková, B. (2014). *Introduction to leadership communication*. Univerzita Palackého.
 34. Niebuhr, O., Brem, A., Novák-Tót, E., & Voße, J. (2016). Charisma in business speeches: A contrastive acoustic-prosodic analysis of Steve Jobs and Mark Zuckerberg. In J. Barnes, A. Brugos, S. Shattuck-Hufnagel, & N. Veilleux (Eds.), *Proceedings of the 8th International Conference of Speech Prosody* (pp. 79). Speech Prosody Special Interest Group.
 35. Odarchuk, N., Nedilko, S. (2018). Realizatsiia movlennievoho vplyvu v suchasnomu anhlomovnomu relihiinomu dyskursi [Realization of speech influence in contemporary English-language religious discourse]. *Aktualni pyttannia inozemnoi filolohii*, 9. 154–161 [in Ukrainian].
 36. Pease, A., & Pease, B. (2004). *The Definitive Book of Body Language*. Orion.
 37. Petliuchenko, N. V. (2009). *Kharyzmatyka: movna osobystist i dyskurs [Charisma: linguistic personality and discourse]*. Odesa: Astroprynt [in Ukrainian].
 38. Petrenko, I. (2013). Koreliatsiia verbalnogo ta neverbalnogo planiv vyrazhennia u suchasnomu anhlomovnomu mediadyskursi [Correlation of verbal and non-verbal plans of expression in modern English-language media discourse]. *Naukovi zapysky [Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho]*. Seriiia : Filolohiia (movoznavstvo), 17, 230–235 [in Ukrainian].
 39. Pradhan, R & Pradham, S. (2012). Charismatic Leadership and Rhetoric: A Critical Review. *Asian Journal of Research in Business Economics*. 2(6), 146–160.
 40. Rodrigo, S. R. (2018). “A Reader, Not a Speaker” : On the Verbal, Paraverbal and Nonverbal Communication Trichotomy. *Revista Digital de Investigación en Docencia Universitaria*, 11(1). 172–186.
 41. Rybalko, M.-M. O. (2008). *Verbalnyi ta neverbalnyi aspekty dyskursyvnoi povedinky obmannyka (na materialy suchasnoianhlomovnoi khudozhnoi prozy) [Verbal and Nonverbal Aspects of the Liar’s Discourse Behaviour (A Study of Modern English Fiction)] [PhD thesis abstract, Kyivskyi natsionalnyi linhvistychnyi universytet]* [in Ukrainian].
 42. Schubert, G. (1982). Nonverbal Communication as Political Behavior. In M. Key (Ed.), *Nonverbal Communication Today* (pp. 69–86). Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.
 43. Selivanova, O. O. (2008). *Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy: pidruchnyk [Modern linguistics: approaches and problems: a textbook]*. Poltava, Dovkillia [in Ukrainian].
 44. Shkitska, I. Yu. (2013). *Manipuliatyvna stratehiia pozytyvu v ukrainskii movi [Manipulative strategy of positivity in the Ukrainian language]* [PhD thesis abstract, Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni NAN Ukrainy] [in Ukrainian].
 45. Soloshchuk, L. V. (2009). *Vzaiemodiia verbalnykh i neverbalnykh komponentiv komunikatsii u suchasnomu anhlomovnomu dyskursi [Interaction of Verbal and Non-Verbal Components of Communication in Modern English-Language Discourse]* [PhD thesis abstract, Kyiv National University] [in Ukrainian]
 46. Sotnykov, A. V. (2014). *Vzaiemodiia verbalnykh ta neverbalnykh zasobiv komunikatsii u politychnomu dyskursi (na materialy brytanskykh politychnykh promov)*. *Linhvistyka XXI stolittia*, 162–170 [in Ukrainian].
 47. Tan, H. H., & Wee, G. (2002). The role of rhetoric content in charismatic leadership: A content analysis of Singaporean leader's speeches. *International Journal Organisation Theory and Behavior*, 5(3/4), 317–342.
 48. Telychko, V. (2013). Verbalni ta neverbalni zasoby realizatsii stratehii informuvannia na anhlomovnykh profesiinykh internet-forumakh. *Studia linguistica*, 7, 407–414 [in Ukrainian].
 49. Towler, A. J. (2003). Effects of charismatic influence training on attitudes, behavior, and performance. *Personnel Psychology*, 56(2), 363–381.
 50. Zavalska, L. V. (2017). Communicative strategy of argumentation in Ukrainian political discourse [Communication strategy arguments in the Ukrainian political discourse]. *Odeskyi linhvistychnyi visnyk*, 66–69.

КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ ТВОРЕННЯ СИНЕСТЕЗІЙНИХ МЕТАФОР У ВІРШОВАНИХ ТЕКСТАХ

Герасімова І. А.

аспірантка

Київський національний лінгвістичний університет

вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна

orcid.org/0000-0001-5775-0273

iryna.herasimova@knlu.edu.ua

Ключові слова: *когнітивні механізми, синестезія, синестезійна метафора, сенсорна модальність, асоціативна синтеза.*

Стаття присвячена дослідженню ролі когнітивних механізмів у творенні синестезійних метафор у віршованих текстах. Зроблено припущення про те, що синестезійні метафори є лінгвокогнітивним засобом, який допомагає виразити абстрактні концепти через сенсорні образи та асоціації. На основі даних про розподіл активності в різних частинах мозку застосовано психолінгвістичний підхід до вивчення синестезійної метафори, а також розглянуто основні теорії щодо тісної взаємодії між мовними процесами, когнітивними механізмами та емоційною реакцією людини, а саме: гіпотезу спільних когнітивних механізмів обробки інформації, гіпотезу генетичних факторів та нейрофізіологічних аспектів синестезії. Особливу увагу приділено розумінню таких когнітивних механізмів, як асоціативна синтеза, метафоричне перенесення, семантичне перенесення, крос-модальна переробка (або мультимодальна інтеграція), ментальне відображення та просторова метафора, а також описано дію кожного із зазначених когнітивних механізмів на конкретних прикладах із поетичних творів українських та англійських авторів. Продемонстровано, як когнітивні механізми сприяють передачі характеристик одного сенсорного концепту до іншого, створюючи нові асоціації й образи, збагачуючи віршований текст. Виявлено вплив різних сенсорних модальностей, таких як зір, слух, дотик, нюх та смак, на вибір сенсорних образів для творення синестезійних метафор. Зроблено висновок про те, що когнітивні механізми відображають взаємодію звукосимволічного або звуконаслідувального компонентів у різних типах синестезійних метафор. Побудовано схеми-моделі синестезійних метафор, які мають полімодальний характер сенсорних комбінацій.

COGNITIVE MECHANISMS IN THE CREATION OF SYNESTHETIC METAPHORS IN POETIC TEXTS

Herasimova I. A.

Postgraduate Student

Kyiv National Linguistic University

Velyka Vasylkivska str., 73, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-5775-0273

iryna.herasimova@knlu.edu.ua

Key words: *cognitive mechanisms, synesthesia, synesthetic metaphor, sensory modality, associative synthesis.*

The article is dedicated to investigating the role of cognitive mechanisms in the creation of synesthetic metaphors in poetic texts. It posits that synesthetic metaphors serve as linguistic-cognitive tools, facilitating the expression of abstract concepts through sensory imagery and associations. Leveraging data on the distribution of activity in different brain regions, the article employs a psycholinguistic approach to the study of synesthetic metaphor. It also explores key theories concerning the close interaction between linguistic processes, cognitive mechanisms, and human emotional responses. These include the hypotheses of shared cognitive information processing mechanisms, genetic factors, and neurophysiological aspects of synesthesia. Special attention is given to understanding cognitive mechanisms such as associative synthesis, metaphorical transfer, semantic transfer, cross-modal processing (or multimodal integration), mental reflection, and spatial metaphor. Additionally, it describes the operation of each of these cognitive mechanisms through specific examples drawn from the poetic works of Ukrainian and English authors. The article demonstrates how these cognitive mechanisms contribute to transferring characteristics from one sensory concept to another, creating new associations and enriching poetic texts. The influence of various sensory modalities, including sight, hearing, touch, smell, and taste, on the selection of sensory images for crafting synesthetic metaphors is examined, with examples illustrating how the choice of a specific modality can impact the perception and interpretation of poetic texts. The article concludes that cognitive mechanisms reflect the interaction of sound-symbolic or sound-imitating components in various types of synesthetic metaphors. It constructs schematic models of synesthetic metaphors, highlighting their polymodal nature in sensory combinations.

Постановка проблеми. Сучасний стан дослідження звукосимволізму (В. Кушнерик, В. Левицький, Л. Мацько, Ю. Маленовський, Т. Чаюк, О. Борисович та ін.) як фундаментального напрямку теорії звукосображальності характеризується новими тенденціями, пов'язаними з когнітивним вектором у лінгвістиці загалом (Ч. Філмор, М. Тернер, Дж. Лакофф). Під впливом ідей когнітивної лінгвістики такий феномен звукосимволізму, як синестезія, теж зазнав ревізії (Дж. Лакофф, М. Джонсон, О. Дерой, Дж. Колман, Ч. Спенс, Дж. Симнер), особливо в аспекті його дотичності до явища метафори та її ролі у сприйнятті світу. З-поміж різних типів метафор представники когнітивної семантики (Дж. Лакофф та М. Тернер) особливу увагу при-

діляють звуковим метафорам [8, р. 146] та механізмам їх творення.

Мета статті – розкрити сутність когнітивних механізмів творення синестезійних метафор у віршованих текстах і обґрунтувати їхню полімодальну сенсорну природу.

Об'єктом дослідження є синестезійні метафори у поетичних текстах. **Предметом дослідження** є когнітивні механізми, які беруть участь у творенні синестезійних метафор, та їхня звукосимволічна комбінаторика.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш дискусійним у цій сфері залишається питання щодо виявлення зв'язків між мовою і когнітивними процесами мислення, сприйняття та пам'яті (Дж. Лакофф, М. Джонсон).

Характеризуючи стандартизовані мовні моделі, М. Блек робить припущення, що вони підтримуються когнітивними механізмами, які дозволяють мозку сприймати та інтерпретувати мовні сигнали [6]. Е. Ф. Кітц зосередилася безпосередньо на аналізі тих когнітивних механізмів, які дозволяють мозку продукувати саме ті метафори, що пов'язані з вираженням відчуттів, передовсім синестетичних, використовуючи аналогії, схожість і перенесення значення для створення метафоричних зв'язків [9].

Вчені (Р. Рау, С. Шолте, О. Колізолі), що розробляли дану проблематику, проаналізували розподіл активності в різних частинах мозку, зокрема в ділянках, що відповідають за мову, асоціації та контекст під час сприйняття явищ буття, і сформулювали кілька гіпотез з цього приводу. Попереднє припущення щодо тісної взаємодії між мовними процесами, когнітивними процесами та емоційною реакцією людини спирається на гіпотезу спільних когнітивних механізмів обробки інформації, які лежать в основі синестезії. Наступна гіпотеза генетичних факторів ґрунтується на припущенні про спадковий характер явища синестезії загалом, проте визнає, що точні гени, які відповідають за цей феномен, ще не з'ясовані. Гіпотеза нейрофізіологічних механізмів містить тези про те, що синестезія може бути наслідком особливостей нейрофізіологічної організації мозку [33].

Синестезія, на думку Дж. Лакоффа, є когнітивною здатністю людини, яка відбувається автоматично, без контролю особи над цим процесом. Відповідно, синестезійна метафора використовує синестетичні відчуття для передачі інформації та їх вираження шляхом використання несподіваних аналогій між різними способами сприйняття інформації з навколишнього світу через органи чуття – **сенсорні модальності** (зір – візуальна або зорова модальність, слух – аудіальна або акустична модальність, дотик – тактильна модальність, нюх – ольфакторна модальність, смак – смакова, або густаторна, модальність) [24, р. 153].

Т. Чаюк та О. Борисович досліджували синестетичні відчуття в поетичному мовленні завдяки сенсорним асоціаціям з мовними одиницями, де мовний компонент обмежений типом стимулу (фонемами, графемами, словами тощо): наприклад, графемно-колірна синестезія передбачає асоціативні кореляції між звуками мови та геометричною формою (символіка розміру та форми) або між словами та смаковими відчуттями (лексико-смакова синестезія), які потребують більш ретельного вивчення, зокрема розкриття когнітивних механізмів творення синестезії як типу метафори, в утворенні якої беруть участь дві або більше сенсорних модальностей [1].

Ф. Стрік-Ліверс термін «синестезійна метафора» певним чином протиставляє терміну «синестезія», який вона пов'язує саме з фізіологічною стороною цього явища, підкреслюючи належність сфери концептуальної проєкції до сенсорних концептів як відмінність синестетичної метафори [20, р. 85], тоді як Дж. Лакофф розглядає синестезію як окремий механізм мови, заснований на принципі аналогії між двома або більше сенсорними модальностями, зазначаючи, що синестезія не має спеціальної форми вираження і часто реалізується у формі метафори або порівняння [13, р. 19–36].

Дж. Лакофф та М. Джонсон у своїй праці «Метафори, якими ми живемо» виокремили такі когнітивні механізми, як асоціативна синтеза, метафоричне перенесення, семантичне перенесення, кросс-модальна переробка (або мульти-модальна інтеграція), просторова метафора, ментальне відображення ін. [13].

Асоціативна синтеза (поєднання) – механізм, який ґрунтується на здатності мозку утворювати асоціації між різними сенсорними модальностями (слухова, зорова, ольфакторна, смакова, тактильна та ін.), що дозволяє поєднувати сенсорні враження і створювати новий асоціативний зв'язок між використаними модальностями, при цьому основну дію такого когнітивного механізму можна охарактеризувати як фокусування на двох або більше сенсорних модальностях, зберігаючи між ними асоціативний зв'язок. На основі теорії концептуальної інтеграції, розробленої М. Тернером та Ж. Фоконьє («Блендінг та концептуальна інтеграція»), яку визначають як різновид відображень чи проєкцій між вихідними ментальними просторами, що переносяться на новий змішаний простір, так званий бленд, елементи якого об'єднуються і починають взаємодіяти [8], охарактеризовано асоціативну синтезу як інтеграцію ознак одного вихідного ментального простору (1 сенсорної модальності) з іншим (2 сенсорна модальність), результатом якої є утворення нової структури змішаного простору (бленду) – **синестезійної метафори** (рис. 1). При цьому цей

Рис. 1. Схема побудови моделі синестезійної метафори

бленд не ототожнюється із жодним з вихідних ментальних просторів і не є, власне, сумою їх елементів – це новий ментальний простір з власним значенням, новим концептуальним образом.

Приклад можна знайти у вірші американської ліричної поетеси Сари Тісдейл «There Will Come Soft Rains» [22] та його перекладі українською мовою Юрія Яремка, а саме рядки «...there will come soft rains with the smell of the ground...» та «...будуть солодкими зливи та запах полів...» відповідно, де одночасно поєднуються зорова і акустична (rain / злива), тактильна (soft / м'який) та ольфакторна (with the smell of the ground / із запахом землі) асоціації.

Трактування, надане Cambridge Dictionary до лексем:

– «soft» (not hard or firm, soft things, especially parts of the body, are not hard or rough and feel pleasant and smooth when touched, not forceful, loud, or easily noticed)

– «the smell of the ground» (the characteristic of something/the ability to notice or discover a substance (of the ground) that can be recognized or noticed using the nose)

та Академічним тлумачним словником української мови до лексем:

– «м'який» (Нижній, пухкий // тонкий, шовковистий, (перен.) Який не містить у собі нічого різкого, неприємного, дратівливого; присмний для ока, слуху // тихий, приглушений, ледве чутний (про звуки))

– «солодкий» (Який має приємний смак, власт. цукрові, медові і т. ін. // Який викликає приємні відчуття, дає насолоду (про запах, аромат і т. ін) // Приємний для слуху, ніжний (про голос, звуки) у двох мовах мають тотожні значення відповідно до тактильної та акустичної сенсорної семантики аналізованих явищ.

Аналіз звукових компонентів лексем «soft», «gains», «smell», «ground» [-s], [-o], [-f], [-t], [-r], [-e], [-n], [-s], [-s], [-m], [-e], [-l], [-g], [-r], [-au], [-n], [-d] та лексем «солодкими», «зливи», «запах», «полів»: [-c], [-o], [-л], [-o], [-т], [-к], [-и], [-м], [-и], [-з], [-л], [-и], [-в], [-и], [-з], [-а], [-п], [-а], [-х], [-п], [-o], [-л], [i], [-в] показав повторювальні спільні звукові ідентифікатори (звуконаслідувальні та звукосимволічні) для акустичної, тактильної, та ольфакторної модальностей у двох мовах, а саме: [-s]/[-c]/[-з], [-o]/[-o], [-l]/[-л] для творення синестезійної метафори шляхом передачі приємних відчуттів від зливи.

Натомість у перекладі Юрія Яремка спостерігається зміна сенсорних модальностей «...будуть солодкими зливи та запах полів...» [22]. Перекладач замінив тактильну сенсорну модальність «soft» на смакову «солодкий», причому між ними не тільки зберігся асоціативний зв'язок, але

додався новий – метафоричний, завдяки механізму **метафоричного перенесення**, який наводять М. Джонсон та Дж. Лакофф. Цей механізм базується на здатності мозку переносити сенсорні враження з однієї модальності на іншу для творення нових метафоричних зв'язків [13]. Він дозволяє використовувати синестетичні відчуття для опису абстрактних: «...будуть солодкими зливи та запах полів...» [22]. Основна дія такого когнітивного механізму полягає у перенесенні фокусування з однієї сенсорної модальності на іншу. Ю. Яремко вжив метафору «солодка злива» для опису приємних емоцій, змінюючи враження зі звуково-візуальної модальності «rain» на метафорично-смакову («солодкі зливи»), що характерно для синестезійної метафори [22].

Ще одним когнітивним механізмом, який розглядає Дж. Лакофф, є **семантичне перенесення** [13]. Психолінгвісти (Р. Рай, С. Шолте, О. Колізолі), які досліджували цей когнітивний механізм, дійшли висновку, що він ґрунтується на спільному способі сприйняття семантично-сенсорних концептів, адже мозок має здатність співвідносити спільні значення одного концепту з іншим. Так само, як і з асоціативною синтезою, відбувається активізація асоціативних зв'язків у мозку, які пов'язують різні концепти, натомість це дозволяє не тільки створювати нові асоціативні зв'язки, але й розширювати семантичне поле одного сенсорного концепту за рахунок іншого (рис. 2) [16].

Яскравим прикладом є рядки з вірша Івана Франка «Суне, суне чорна хмара...» «Суне, суне чорна хмара, наче військо із полудня. Короговки сонце вкрили, за горою бубни бубнять. За горою бубни бубнять, у повітрі сурми грають, а блискучії шаблукі шахом-махом п'ятому крають» [43]. Поет створив новий асоціативний зв'язок «Чорна хмара, наче військо із полудня», у якому зорова сенсорна модальність «чорна хмара» у поєднанні з акустичною «бубни бубнять, сурми грають» асоціюються з великою, масивною формацією, схожою на військовий загін, що наближається. Таким

Рис. 2. Схема побудови моделі синестезійної метафори

чином, розширення семантичного поля сенсорного концепту шляхом семантичного перенесення полягає у присвоєнні концептуальних ознак природному явищу 'хмара' ознак військової сили і небезпеки семантичного поля концепту 'війна'. Звуковий аналіз лексем з рядків «*За горою бубни бубнять, у повітрі сурми грають, а блискучії шабляки шахом-махом пільму крають*», зокрема повторювальність звуків та звукосполучень [-б], [-бу], [-р], [-г], [-гр], [-ша], демонструє семантичне перенесення звуків, характерних для концептуалізації війни, на концептуалізацію ознак природного явища, яким є хмара. Звукове супроводження музичних інструментів «*бубни та сурми*» асоціюються з воєнним маршем і битвою. Академічний тлумачний словник української мови надає такий опис лексемам «сурма» та «бубон» та використовує такі приклади вживання, відповідно:

– старовинний духовий музичний інструмент // *Козацькі сурми грали до бою (Яків Кочура, Вибр., 1953, 28)*

– ударний музичний інструмент // *Загриміли труби, загули бубни: то молодий раджа скликав військо (Нечуй-Левицький, IV, 1956, 33)*

Отже, спостерігаємо розширення ознак семантичного поля концепту 'хмара', що формує синестезійну метафору шляхом взаємодії когнітивного механізму семантичного перенесення та акустично-зорової сенсорної модальності.

Ще одним когнітивним механізмом, який розглядають Дж. Лакофф та М. Джонсон, є **кросс-модальна переробка**. Цей механізм відповідає за інтеграцію та обробку інформації з різних сенсорних каналів, що дозволяють поєднувати різні види сприйняття для створення одного комплексного каналу інтерпретації [13]. Кросс-модальна переробка сприяє створенню синестезійних метафор через накладання декількох сенсорних модальностей одна на одну (рис. 3). Наприклад, у вірші Лесі Українки «*Якби оті проміння золоті...*» [42] «*Якби оті проміння золоті у струни чарами якими обернути, я б з них зробила арфу золоту, – в ній все було б ясне – і струни, й гуки...*» кросс-модальне перенесення відбувається шляхом інтегра-

Рис. 3. Схема побудови моделі синестезійної метафори

ції зорової, акустичної та тактильної сенсорних модальностей (зір – золоте світло, звук – гра арфи, тактильність – струни арфи) для зображення чарівного приємного сонячного світла через образ арфи із золотими струнами.

До когнітивних механізмів вчені відносять і **ментальне відображення**, суть якого розкривається в тому, що мозок використовує ментальні образи та відображення для представлення сенсорної інформації [13]. Це сприяє створенню синестезійних метафор у віршованих текстах, де різні сенсорні враження поєднуються у формі візуальних або просторових образів. Візьмемо вірш Івана Франка «*Твої очі як те море...*» [25]. Звороти «*Твої очі, як те море*», «*Серця мого давнє горе, мов пилінка, в них тоне*», «*...Твої очі, мов криниця, а надія, мов зірниця, з них проблискує мені...*» є конкретними прикладами ментального відображення в цьому вірші. Дія механізму відбувається в такий спосіб: певні атрибути, які характеризують зовнішній вигляд об'єкта (у даному випадку очей), переносяться на внутрішній стан (почуття, емоції) та формують синестезійну метафору (рис. 4). Слова «*море*» та «*криниця*» асоціюються зі своєрідною чистотою, глибиною і спокоєм. Ці атрибути, що характеризують зовнішній вигляд очей, переносяться на внутрішній стан людини через його орган серця, що асоціюється з душею та внутрішніми переживаннями. Аналогічно слова «*зірниця*» і «*надія*» викликають асоціації із сяйвом, світлом та сподіванням, що виражаються у внутрішньому сприйнятті автора. Таким чином, через ментальне відображення слова-образи переносять зовнішні характеристики ментальних образів на внутрішній стан людини, створюючи синестезійну метафору та передаючи почуття й емоції.

М. Джонсон також розглядає **просторову метафору** як когнітивний механізм, суть якого полягає в можливості використання просторових концептів для опису абстрактних ідей [13] (рис. 5). Наприклад, у вірші Віліяма Блейка «*Tiger*» у рядках «*Tyger Tyger, burning bright, In the forests of the night*» [26] просторова катего-

Рис. 4. Схема побудови моделі синестезійної метафори

Рис. 5. Схема побудови моделі синестезійної метафори

рія «forests» (ліси) використовується для опису абстрактної ідеї «night» (ніч) через просторовий концепт «forests / ліс», які можуть вказувати на щось загадкове, таємне та навіть небезпечне, що може приховуватися в нічному часі. Академічний тлумачний словник української мови та Oxford Learner's Dictionaries надають такі характеристики лексеми «night / ніч»:

– *the time between one day and the next when it is dark, when people usually sleep*
 – *частина доби від заходу до сходу сонця, з вечора до ранку.*

Також ці джерела містять характеристики лексеми «forest / ліс» та наводять такі приклади вживання:

– *a large area of land that is thickly covered with trees // not see the forest for the trees // to not see or understand the main point about something, because you are paying too much attention to small details*

– *велика площа землі, заросла деревами і кущами // За деревами лісу не бачити (не видно); Ліс лісом – дуже густий, високий // Темний ліс – про що-небудь незрозуміле, заплутане або невідоме.*

Таким чином, простежується збіг значення як у прямому, так і в переносному значенні лексеми «forest / ліс» для висловлення чогось незрозумілого, заплутаного або невідомого. Безпосередньо дія когнітивного механізму просторової метафори полягає в трансформації абстрактної ідеї через просторовий концепт.

Когнітивні механізми творення синестезійних метафор доводять полімодальний характер останніх. Дженіфер Манкін розглядає синестезію як окремий механізм мови, заснований на принципі аналогії між двома чи більше сенсорними модальностями, зазначаючи, що синестезія немає особливої форми висловлювання і часто реалізується як метафора чи порівняння [16, р. 136–138].

М. Пранді вважає синестезію гіперболічною метафорою, що є симбіозом суперечливих, але не взаємовиключних елементів шляхом поєднання компонентів, що стосуються різних модальностей сприйняття [16, р. 198–136].

Загалом за рахунок когнітивних механізмів, що лежать в основі полімодального характеру синестезійної метафори, формується цілісний образ як продукт різних рівнів концептуалізації: синестезія інтегрує продукти безпосереднього сприйняття, метафора закріплює інтеграцію двох концептуальних просторів у мовному знаку. Синестезія є процесом стимуляції одного сенсорного каналу в результаті активації іншого, підсумком стає накладання двох різних сенсорних модальностей [17].

З цим трактуванням погоджується дослідниця Джулія Зимнерр, яка допускає, що когнітивна основа метафори взагалі та синестетичної метафори зокрема походить з фізичного досвіду і, отже, синестезія служить фізичною основою для когнітивного процесу, що трактується як метафора, і дійсно є природною і найкращою формою мовної синестезії [19].

А отже, зведення синестезії до метафори є цілком обґрунтованим: синестезійна метафора є особливим типом метафори, у когнітивній структурі якої обидві концептуальні сфери є сенсорними. Як і будь-яка метафора, мовна синестезія – це водночас вербальний знак, матеріальний продукт крос-сенсорної інтеграції та процес перцептивної концептуалізації. Імовірно, творення синестезійних метафор пов'язане з тими ж процесами, які лежать в основі продукування будь-якої метафори – починаючи з пошуку концептуальної подібності між двома сферами перцептивного досвіду, що зіставляються автором, та закінчуючи формуванням нового метафоричного образу. Вона розширює значення висловлювання за рахунок механізму побудови аналогії, що дозволяє вийти за межі однієї сенсорної модальності і перейти у сферу впливу іншої.

Висновки. Таким чином, розуміння та вивчення когнітивних механізмів творення синестезійних метафор та їхнього полімодального сенсорного характеру є надзвичайно важливим для поетичного мовлення. Мовна синестезія не обмежується метафоричними відношеннями, хоча метафора є найбільш частотною формою мовної синестезії, і, відповідно, зіставне дослідження синестезійної метафори як механізму формування полімодальної взаємодії органів чуття з людською перцепцією та когніцією сприятиме розкриттю універсальності явища синестезії, з одного боку, та виявленню унікальності звукової комбінаторики, що сприятиме образності для відображення прихованого змісту внутрішніх переживань та емоційного стану автора, – з іншого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисович О.В., Чаюк Т.А. Мовна синестезія та синестезійна метафора. Південний архів (філологічні науки), 2020. УДК 81'373.612.2:159.937.7 DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-82-8>

2. Кушнерик В. І. Фоносемантизм у германських і слов'янських мовах. Чернівці : Рута, 2004. 416 с.
3. Левицкий В. В. Семантика и фонетика. Пособие, подготовленное на материале экспериментальных исследований. Черновцы : Изд-во Чернов. ун-та, 1973. 102 с.
4. Мацько Л. І. Стилістичні функції звуконаслідувальних слів. *Культура слова* : Республ. міжвід. збірник. 1982. Вип. 22. С. 35–39.
5. Black, M. (2000). The importance of metaphor. In A. Barcelona (Ed.), *Metaphor and metonymy at the crossroads: A cognitive perspective* (pp. 19–29). Mouton de Gruyter.
6. Black, M. (2004). More things in heaven and earth: Some reflections on the "explosion" of meaning. In R. W. Gibbs & G. J. Steen (Eds.), *Metaphor in cognitive linguistics* (pp. 23–39). John Benjamins Publishing.
7. Derooy O., Spence Ch. Why we are not all synesthetes (not even weakly so) // *Psychon Bull Rev.* 2013. Vol. 20. P. 643–664. URL: <https://link.springer.com/article/10.3758/s13423-013-0387-2>
8. Fauconnier G., Turner M. *The Way We Think: Conceptual Blendings and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books, 2002. 464 p.
9. Feder Kittay, Eva (2009), "Ideal theory bioethics and the exclusion of people with severe cognitive disabilities", in Lindemann, Hilde; Verkerk, Marian; Walker, Margaret Urban (eds.), *Naturalized bioethics: toward responsible knowing and practice*, Cambridge New York: Cambridge University Press, pp. 218–237, ISBN 9780521719407.
10. Fillmore, C. (1982). Frame semantics. In *Linguistics in the Morning Calm* (pp. 111–137). Hanshin Publishing Co.
11. Kittay, Eva (1987). *Metaphor: its cognitive force and linguistic structure*. Oxford New York: Clarendon Press Oxford University Press. ISBN 9780198249351.
12. Kittay, Eva (1994). A Network Model for the Generation of Metaphor (with Eric Steinert). In *Approaches to Metaphor*, edited by J. Hintikka and Sandu. Synthese Library. Dordrecht: Kluwer Academic, 1994, pp. 41–94.
13. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live*. Chicago, 2003. 256 p.
14. Mankin J. Deepening understanding of language through synaesthesia: a call to reform and expand // *Philosophical Transactions of the Royal Society B*. 2019. URL: <http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2018.0350> (дата звернення: 10.07.2023).
15. Prandi M. *Conceptual Conflicts in Metaphors and Figurative Language*. Routledge, 2017. 336 p.
16. Rouw, R., Scholte, H. S. & Colizoli, O. Brain areas involved in synaesthesia: a review. *J. Neuropsychol.* 5, 214–242 (2011).
17. Saenz, M., & Koch, C. (2008). The sound of change: visually-induced auditory synesthesia. *Current Biology*, 18(15), R650-R651. DOI: 10.1016/j.cub.2008.06.036
18. Simner, J. (2019). Synaesthesia: A Very Short Introduction. DOI: 10.1093/actrade/9780198749219.001.0001. ISBN: 978-0198749219.
19. Spence C. (2019) On the Relationship(s) Between Color and Taste/Flavor. doi.org/10.1027/1618-3169/a000439
20. Strik Lievers F. Figures and the senses Towards a definition of synaesthesia. *Review of Cognitive Linguistics*. 2017. № 15 (1). P. 83–101.
21. Turner, M. (1995). "As Imagination Bodies Forth !the Forms of Things Unknown". *Pragmatics and Cognition*, 3:1 (1995) P. 179–185.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тісдейл С «There Will Come Soft Rains». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
2. Українка Л. «Якби оті проміння золоті...». URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Verses/Vidguky/Rytmy/JakbyOti.html>
3. Франко І. Збірник віршів. URL: <https://www.i-franko.name/uk/Verses/IzDnivZhurby/VPleneri/4.html>
4. Франко І. «Твої очі, як те море...». URL: <http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?pl ace=franko&page=lystia04>
5. Blake William The Tyger. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Tyger

REFERENCES

1. Borisovych O.V., Chayuk T.A. *Movna synesteziya ta synesteziyna 'Pivdenny arkhiv'* [Language synesthesia and synesthetic metaphor]. Southern Archive. (philological sciences), 2020. УДК 81'373.612.2:159.937.7 DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-82-8>
2. Kushneryk V.I. *Fonosemantryzm u hermanskykh i slov'yanskykh movakh* [Phonosemantics in Germanic and Slavic Languages] Chernivtsy: Ruta, 2004. 416 с.
3. Levytskyy V.V. *Semantyka ta fonetyka* [Semantics and Phonetics: A Manual Prepared Based on Experimental Research]. Chernivtsi : Chernivtsi University Press, 1973. 102 p.
4. Matsko L.I. *Stylistychni funktsii zvukonasliduvannykh sliv* [Stylistic Functions of Onomatopoeic Words]. *Culture of the Word* : Republic Interdepartmental Collection. 1982. Issue 22. P. 35–39.

5. Black, M. (2000). The importance of metaphor. In A. Barcelona (Ed.), *Metaphor and metonymy at the crossroads: A cognitive perspective* (pp. 19-29). Mouton de Gruyter.
6. Black, M. (2004). More things in heaven and earth: Some reflections on the "explosion" of meaning. In R. W. Gibbs & G. J. Steen (Eds.), *Metaphor in cognitive linguistics* (pp. 23–39). John Benjamins Publishing.
7. Deroy O., Spence Ch. Why we are not all synesthetes (not even weakly so). *Psychon Bull Rev.* 2013. Vol. 20. P. 643–664. URL: <https://link.springer.com/article/10.3758/s13423-013-0387-2>
8. Fauconnier G., Turner M. *The Way We Think: Conceptual Blendings and the Mind's Hidden Complexities.* – New York: Basic Books, 2002. 464 p.
9. Feder Kittay, Eva (2009), "Ideal theory bioethics and the exclusion of people with severe cognitive disabilities", in Lindemann, Hilde; Verkerk, Marian; Walker, Margaret Urban (eds.), *Naturalized bioethics: toward responsible knowing and practice*, Cambridge New York: Cambridge University Press, pp. 218–237, ISBN 9780521719407.
10. Fillmore, C. (1982). Frame semantics. In *Linguistics in the Morning Calm* (pp. 111–137). Hanshin Publishing Co.
11. Kittay, Eva (1987). *Metaphor: its cognitive force and linguistic structure.* Oxford New York: Clarendon Press Oxford University Press. ISBN 9780198249351.
12. Kittay, Eva (1994). A Network Model for the Generation of Metaphor (with Eric Steinhart). In *Approaches to Metaphor*, edited by J. Hintikka and Sandu. Synthese Library. Dordrecht: Kluwer Academic, 1994, pp. 41–94.
13. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live.* Chicago, 2003. 256 p.
14. Mankin J. Deepening understanding of language through synaesthesia: a call to reform and expand // *Philosophical Transactions of the Royal Society B.* 2019. URL: <http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2018.0350> (дата звернення: 10.07.2023).
15. Prandi M. *Conceptual Conflicts in Metaphors and Figurative Language.* Routledge, 2017. 336 p.
16. Rouw, R., Scholte, H. S. & Colizoli, O. Brain areas involved in synaesthesia: a review. *J. Neuropsychol.* 5, 214–242 (2011).
17. Saenz, M., & Koch, C. (2008). The sound of change: visually-induced auditory synesthesia. *Current Biology*, 18(15), R650-R651. DOI: 10.1016/j.cub.2008.06.036
18. Simner, J. (2019). Synaesthesia: A Very Short Introduction. DOI: 10.1093/actrade/9780198749219.001.0001. ISBN: 978-0198749219.
19. Spence C. (2019) On the Relationship(s) Between Color and Taste/Flavor doi: [10.1027/1618-3169/a000439](https://doi.org/10.1027/1618-3169/a000439)
20. Strik Lievers F. Figures and the senses Towards a definition of synaesthesia. *Review of Cognitive Linguistics.* 2017. № 15 (1). P. 83–101.
21. Turner, M. (1995). "As Imagination Bodies Forth !the Forms of Things Unknown." *Pragmatics and Cognition*, 3:1 (1995) P.179-185

LIST OF ILLUSTRATIVE SOURCES

1. Tisdeil S «There Will Come Soft Rains». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
2. Ukrainka L. «Jakby oti prominnia zoloti...». URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Verses/Vidguky/Rytmy/JakbyOti.html>
3. Franko I. Zbirnyk virshiv. URL: <https://www.i-franko.name/uk/Verses/IzDnivZhurby/VPleneri/4.html>
4. Franko I. «Tvoi ochi, yak te more...». URL: <http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?page=franko&page=lystia04>
5. Blake William The Tyger. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Tyger

БАНДЕРІВЕЦЬ І РАДЯНСЬКЕ МІСТО: БІНАРНА ОПОЗИЦІЯ В РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ТРОЩА»

Даниленко Л. В.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри гуманітарної освіти

Львівський національний університет природокористування

вул. Володимира Великого, 1, Дубляни, Львівська область, Україна

orcid.org/0000-0002-8617-6378

ladadana17@gmail.com

Ключові слова: *бінарна
опозиція, контраст,
антитеза, контекстуальні
антоніми, радянське минуле,
роман.*

У статті проаналізовано художнє відтворення конфліктів і характерів у романі Василя Шкляра «Троща». У полі зору авторки – один із головних, але малодосліджених часопросторів твору, в якому критично переосмислено період минулого України в СРСР, «брежнєвського застою». Увагу зосереджено на змалюванні життя в місті Запоріжжі політв'язня, колишнього воїна УПА, який звільнився з радянських таборів і не міг повернутися додому.

Аналіз окресленої проблеми зроблено на основі теорії бінарних опозицій. Вказано, що опозиційними один до одного в романі є постаті персонажів, явища часу, об'єкти середовища та простори свідомості (свобода, неволя). Основним об'єктом дослідження став образ бандерівця з позивним Місяць, прототипом якого є реальна людина – сотенний УПА, політв'язень, Герой України Мирослав Симчич.

Розглядаючи специфіку зображення суперечностей між героєм-бандерівцем і радянським містом, дослідниця описує систему бінарних опозицій, які представлені такими художніми структурами: характер героя – характер міста; мова бандерівця – мова міського соціуму; підпільник з криївки – громадянин у закладі громадського харчування; моральна стійкість людини – мартенівська піч як покарання-пекло; колишній політв'язень – робітничий клас; воїн УПА – червоний партизан; ізоляція особистості – масові святкові заходи; «жучки» для прослуховування в оселі – радянський домашній комфорт; ідея свободи – ідеологія стагнації; святість – лукавство; пам'ять – безпам'ятство. Проаналізовано також роль художньо-стильових засобів, які створюють опозиційний світ героя і міста, зокрема антитезу, контраст та контекстуальні антоніми.

Авторка статті приходить до думки, що опозиція «бандерівець – радянське місто» в романі Василя Шкляра «Троща» уособлює проблеми колоніального минулого України, що в ХХІ ст. вилились у новітню війну проти російської агресії.

A BANDERITE AND A SOVIET CITY: THE BINARY OPPOSITION IN VASYL SHKLYAR'S NOVEL "TROSCHA"

Danylenko L. V.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Humanitarian Education
Lviv National Environmental University
Volodymyr Velykyi str., 1, Dublyany, Lviv region, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8617-6378
ladadana17@gmail.com*

Key words: *binary opposition, contrast, antithesis, contextual antonyms, Soviet past, novel.*

The article analyses the artistic reproduction of conflicts and characters in Vasyl Shklyar's novel "Troscha". The author focuses on one of the main, but little-studied time periods of the novel, which critically rethinks the period of Ukraine's past in the USSR, the "Brezhnev stagnation". The focus is on the depiction of the life in the city of Zaporizhzhia of a political prisoner, a former UPA soldier who was released from Soviet camps and could not return home. The analysis of this problem is based on the theory of binary oppositions. It is indicated that the characters, time phenomena, environmental objects and spaces of consciousness (freedom, bondage) are opposed to each other in the novel. The main object of the study is the image of a Banderite with the call sign Misiats, whose prototype is a real person – a UPA centurion, political prisoner, Hero of Ukraine Myroslav Symchych.

Considering the specifics of depicting the contradictions between the Banderite hero and the Soviet city, the researcher describes a system of binary oppositions represented by the following artistic structures: the character of the hero - the character of the city; the language of the Bandera hero – the language of urban society; an underground man from a kryivka (hiding) – a citizen in a public catering establishment; moral resilience of a person – an open-hearth furnace as a punishment-hell; a former political prisoner – the working class; UPA soldier - red partisan; isolation of the individual – mass festive events; bugs for listening in the home – Soviet domestic comfort; the idea of freedom – the ideology of stagnation; holiness – hypocrisy; memory – oblivion. The author also analyses the role of artistic and stylistic means that create the oppositional world of the hero and the city, in particular, antithesis, contrast and contextual antonyms.

The author of the article comes to the conclusion that the opposition "Banderite – Soviet city" in Vasyl Shklyar's novel "Troscha" embodies the problems of Ukraine's colonial past, which in the twenty-first century resulted in the modern war against Russian aggression.

Постановка проблеми. Художня реконструкція минулого України в прозі сучасних авторів цікава засобами бінарної опозиції, а з нею й акцентуацією глобальних / суспільних та локальних / індивідуальних конфліктів. Особливо це стосується творів, у яких переосмислено період радянського минулого, протистояння українців комуністичній колонізації. За опозиційним принципом розташовуються в таких текстах постаті персонажів, образи часу і середовища, знакові події. Це забезпечує діалог концепцій, візуалізацію знаків-антитез, загострення емоцій.

Бінарна опозиція – це взаємодія контрастів. У ній «терміни чітко визначені, полярні за змістом й протиставлені одне одному, водночас кожен із них набуває смислу та актуальності тільки у зв'язку з протилежним» [1]. Природа такої структури закладалася на мисленні людини, символах міфології, моралі фольклору, трактуваннях античної філософії. Відповідні категорії сформовано на підсвідомих стереотипах про суперечності та на архетипах набутого досвіду народу. Світ сприймається на «найпростішому варіанті розрізнення» – «дихотомії, розщепленні на дві частини»

[11, с. 50]. За принципами парних протилежностей організовані ідеї в гуманітаристиці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологія *бінарної опозиції* запропонована для наукових дискусій Ф. де Сосюром, Ж. Деріде, М. Бахтінім, К. Леві-Строссом Р. Якобсоном і продовжує вивчатися дотепер. Системи протилежностей, що відображають світ, набувають нових тонів та інтонацій. Універсальну модель бінарних опозицій становлять «крайні позиції вираження різних антропологічних якостей» [6, с. 92], наприклад: «верх–низ», «справа–ліва». Мовознавиця І. Довбня дослідила цю модель як просторову й наповнила її «базовим набором смислових опозицій орієнтаційного й оцінного характеру», де верх – небо, божественне, порядок; низ – підземне, загробне, хаос; схід – праворуч, правдиве, праведне; південь – уперед, передній бік, світло; захід – ліворуч, неправдиве, неправильне; північ – назад, задній бік, темрява [5, с. 7–8]. Схематична характеристика супротивного в природі допомагає розрізнити концепції, на яких вибудовуються конфлікти в текстах.

Одне з основних відношень бінарної опозиції в літературі – *свій / чужий* (мовознавці О. Дубчак, Є. Бартмінські, О. Селіванова, Т. Семашко; літературознавці Л. Йолкіна, Г. Косарева, Д. Наливайко, О. Олійник, О. Слижук та інші). Значення *свій* пояснюється «позитивними» аспектами: «рідний», «близький», «безпечний»; а *чужий* – «негативними»: «інший», «дивний», «незвичний» [13, с. 241]. Л. Йолкіна наголошує на трансформації сутності *чужий*: у сучасному розумінні це вже не «ворог», а «інший», «інакший», «не такий, як я» [7, с. 116]. Цей аспект важливий для аналізу ідейно-змістового наповнення системи образів в українській сучасній прозі.

Функціональну роль опозиційних категорій у тексті визначають «базові логічні зв'язки» – відмінності, зіставлення, протиставлення, «субординація, перехрещення, несумісність» [3, с. 19]. Також сутнісне значення мають «контекстуальні опозиції», які «у конкретному контексті розвивають нетипові значення або ж зіставляються за нетиповими ознаками» [3, с. 27]. Від того, «наскільки чітко окресленою є опозиція, зі скількох компонентів вона складається та як розташовуються ці компоненти структурно» [3, с. 32], залежить художньо-стильова специфіка твору.

Концепція книги В. Шкляра «Троща» (2017) закладена на співіснуванні понять морального вибору: «життя і смерть, ганьба і честь, вірність і зрада» [8, с. 2017]. Знакові в романі й такі опозиції, як: «„свої” і „чужі”, дружба та розбрат, <...> помилювання й помста, свобода й неволя» [4, с. 118]. Письменник дуже обережно трактує ці суперечності. «Це не радянський поділ на

„наших” і „фашистів”, не псевдо-пафос українства, здебільшого діаспорного, коли все, що сталінське, – погане, а все, що повстанське, – святе. Василь Шкляр іде найважчим шляхом, показуючи не в чорно-білому варіанті, а в різнобарв'ї складність людських стосунків», – вказує А. Власюк [2, с. 2017]. Об'єкти, що стоять в опозиції один до одного, – світогляди персонажів (борців за свободу, агресорів-окупантів та зрадників), простори життя (свобода, неволя), а також деталі й символи, топоси й локуси, портрети й мова.

Мета статті – дослідити особливості зображення конфліктів і характерів у романі В. Шкляра «Троща» на основі бінарних опозицій. Основна увага зосереджена на художній реконструкції радянського часу як однієї з частин часопростору роману, а отже, на суперечностях героя-повстанця й радянського міста. Розглядаються опозиційні складові ідейного змісту та художньо-стильові засоби змалювання світу (антитеза, контраст, контекстуальні антоніми).

Об'єкт дослідження – роман В. Шкляра «Троща» та біографія Героя України Мирослава Симчича.

Предмет дослідження – художні явища бінарної опозиції в романі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роман «Троща» В. Шкляра присвячений боротьбі УПА в її найкритичніший період – кінець 40-х рр. ХХ ст., коли Друга світова війна закінчилася, більшовизм поглинув усю територію України, а протистояння української армії вже не мали ніякої перспективи. Зображення складних протистоянь у долі борців за свободу спонукало автора до розширення часових рамок аж до радянського періоду середини 1970-х рр., «брежнєвського застою». Завдяки цьому вдалося показати контраст світів, ідей і цінностей, виявити руйнівну сутність комуністичної системи. Я. Поліщук зазначив, що в «Трощі» «чітко окреслено основну вісь ментального й політичного протистояння нашого двадцятого століття – конфлікт з російською (та її модифікацією – радянською) цивілізацією, що загрожувала не тільки розвитку, а й самому існуванню українського світу» [12].

Перший часопростір книги – плавні, Тернопільщина 1947 року; спроби ослаблених повстанців боротися із повальною більшовицькою окупацією. Сюжетна лінія, пов'язана з цими подіями, виписана «більш рельєфно і колоритно» [12]. Другий часопростір – індустріальне місто Запоріжжя 1974–1976 рр.; життя головного героя після двадцятип'ятилітнього ув'язнення. Ця частина, на думку Я. Поліщука, «прописана слабше», а мотиви переслідування героя спецслужбами й історія його любовного зв'язку зі Стефою спрощені [12]. Водночас площина суперечностей

бандерівця і радянського міста цікава як ознака стійкості українського духу в умовах глобального примусового поширення комуністичної ідеології. Цей аспект важливий в осмисленні фатальної опозиційності в час новітньої війни – народження небаченого героїзму українців і появу колаборантства серед їхніх співвітчизників.

В основі сюжету «Троці» – багаторічний пошук зрадника, з вини якого знищено підпілля УПА. У центрі конфлікту – боєць з позивним Місяць. В. Шкляр показав його й у відчайдушній боротьбі з комуністами в троці, й у внутрішній протидії «советським» реаліям у Запоріжжі.

Образ Місяця – уособлення героїзму воїнів Української повстанської армії. Запорізький період персонажа – це художнє осмислення долі реальної людини, Мирослава Симчича на псевдо Кривоніс. Мирослав Симчич – сотенний УПА, в'язень радянських таборів, де провів загалом тридцять два з половиною роки. 4 грудня 1948 р. у своєму останньому бою був заарештований радянськими спецслужбами, а згодом засуджений і ув'язнений. Звільнився у грудні 1963 р. Повертатися додому не міг, бо забороняла влада, тож для подальшого життя обрав Запоріжжя. На таке рішення вплинуло ще юнацьке захоплення козацьким краєм. Псевдо Кривоніс він вибрав не дарма. Спочатку поневірявся в місті без прописки, без грошей, ночував на вокзалі. Урешті влаштувався мулярем з ремонту доменних печей на заводі «Запоріжсталь». Вважався кращим робітником, підвищував розряд. Головний інженер, який мав стежити за Симчичем, хвалив його: «Якби <...> у мене були всі такі, як ти погані, то наш завод гримів би на весь Союз, перше місце мав би!» [10]. Тоді вже зміг придбати квартиру, одружився. Своїм визвольним ідеям залишався вірним завжди. У 1968 р. за відмову від співпраці з КДБ Симчич знову засуджений. Відбував ще один термін до квітня 1985 р. Повернувшись до сім'ї в Запоріжжя, мав багато правових обмежень: не відвідував громадські місця і святкові демонстрації, мусив ходити за визначеним маршрутом «дім – робота» (працював тоді вже токарем на заводі). Довелось добиватися права «допомагати жінці на дачі полоти город» [10]. У 1980-х рр. на першій шпальті газети «Индустриальное Запорожье» вийшла розгромна стаття про бандерівця «з руками по лікті в крові» Симчича, що викликало несподіваний ефект – звичайні заводчани ним захоплювалися. На початку Незалежності Мирослав Симчич був головою Запорізької кошової управи братства вояків УПА. У Запоріжжі він прожив до 1996 р. Потім з родиною переїхав до Коломиї, де міськрада придбала для нього квартиру. У рідному місті продовжував просвітницьку діяльність, пов'язану з національно-визвольною

боротьбою. Прожив 100 років. Помер під час російсько-української війни 18 січня 2023 року. Епізоди «запорізького періоду» Мирослава Симчича як інтертекст втілені в сюжет «Троці». Місяць – художній персонаж, а отже, його життя і біографія Мирослава Симчича не тотожні. Так само образ міста в романі не є достеменною фотокопією реального Запоріжжя. Однак характер часу і суспільного середовища передані достовірно.

Специфіка художніх образів бандерівця і радянського міста, а також особливості художнього конфлікту роману виявляють систему бінарних опозицій. Кожна з них складається з деталей зовнішньої і внутрішньої площин (візуальне + абстрактне, чуттєве).

Відтворення міста забезпечують різні об'єкти екстер'єру: типові урбаністичні (головпоштамп, книгарня, кафе, кінотеатр, залізничний вокзал, парк, трамвайні зупинки), специфічні, що вказують на ідеологічний зміст (проспект Леніна, вулиці Чекістів і Комінтерну), локації-візитівки (ріка Дніпро, Дніпрогес). Міський ландшафт – це простір для дій персонажа, фіксування його настрою, оточення, інтересів та уподобань. Запоріжжя в романі «Троща» – образ міста у найдраматичніший для нього період «перетворення <...> на технологічно-індустріального монстра часів СРСР» [9, с. 83], зросійщеного, духовно вихолощеного.

Важливе значення у формуванні опозиційних структур твору мають пейзаж і портрет. Динамічність панорам, наповнення їх смисловими подробицями ілюструють *характер героя і характер міста*. Автор описує переважно міжсезоння, не особливо приємний метеоперіод у Запоріжжі: «Дув холодний вітер, гнав хідником пилюгу, падалішне листя, слюдяні обгортки» [14, с. 48]. Така погода сприймається як явище поневолення й приборкання, а поведінка героя – як протистояння обставинам: «Я піднімаю комір плаща, але анітрохи не їжачуся; навпаки, розправляю плечі і йду назустріч вітругану. Не нагинаю голову вперед, бо тоді неодмінно закладу руки за спину, а це небезпечно для психіки звичка» [14, с. 91]; «Я нацупив кашкет на самісінькі брови, щоб не так порошило в очі. Стежив лише за тим, щоб не закласти за спину руки й не нагинатися вперед, до чого завжди спонукав зустрічний вітер» [14, с. 350]. «Холодний вітер», «пилюка», «сміття» заряджені на протистояння не лише явним, опредмеченим структурам (комір плаща, кашкет), а й чуттєвим, психічним проявам, самоаналізу героя: його пам'ять про багаторічне ув'язнення ще жива; від викликів і невдач не тікає, а стійко переборює їх. Образи погоди набувають символічності, уособлюючи тиск і всюдисущість державних органів.

Акцент на портреті Місяця, а саме на його одязі, вдало вписується в загальну систему протистоянь. На половину останньої зарплати він придбав «люксовий плащ» і «сірий модерновий кашкет» [14, с. 88], хоча місцеві радили купувати «тепле пальто, кальсони і черевики на хутрі» [14, с. 46]. Герой прагне вирізнятися в натовпі, суперечити погоді, соціуму і системі. Хотів купити плащ чорного кольору, але подумав, що не личить уподібнюватися до людей у чорному, з «прісними», «самозаглибленими» обличчями, які вдавали «байдужість до всього світу» [14, с. 49], тобто до кадебістів. Антонімічне сприйняття образів погоди й одягу набувають сутнісного значення в контексті, в якому відбувається процес їх зіставлення.

Опозиційно співіснують художні категорії *мова бандерівця – мова міського соціуму*. Місяць спілкується українською, захоплюється художньою літературою (часто заходить у книгарню, тримає в тумбочці книги Сосюри й Антонича), чим викликає до себе ще більшу підозру. Натомість мовна ситуація в Запоріжжі печальна: «У цьому місті ще розмовляли рідною мовою куховарки, сторожі, прибиральниці, двірники, вахтери та інші чорно-роби» [14, с. 319]. Чітко виявлено проблему мови в поведінці Стефи, працівниці кафе, галичанки, яка вже кілька років мешкає в Запоріжжі. Стефа приймає правила радянського індустріального міста, але й зберігає духовність, мораль, галицьку культуру. На привітання Місяця «Слава Ісусу Христу» відповідає пошепки «Навіки слава Богу» [14, с. 48]. А порушнику порядку в кафе говорить різко, зрозумілим для того жаргоном: «Валі оттуда! А то щас міліцію визову!» [14, с. 50].

У контексті засудження тотального нагляду за громадянами міське життя представлено в побутовому і світоглядному вимірах. В. Шкляр демонструє популярні в СРСР місця скупчення людей («всі оті „забігайлівки”, „стікляшки”, „хвилинки”») [14, с. 32]), вказуючи на примітивність чи невібагливість соціуму. Ідейне навантаження на мікрообrazах, що точно відтворюють атмосферу типових закладів громадського харчування: там «пахло смаженими в олії пірижками й тушкованою капустою»; подавали «прозорий чай у склянці» [14, с. 319]. Звичайні деталі інтер'єру хоч і змальовані схематично, все ж мають важливе смислове значення. Вони відіграють роль подразників для бандерівця. Увиразнено, наприклад, крилатий фікус у великому ящику. Реакції пам'яті на нього викликають у Місяця спогади про підпілля. У тексті це оформлено синтаксичним зіставленням: «Майже в таких ящиках ми колись висаджували куші, щоб замаскувати вхід до криївки, а тут розсілися собі коло фікуса, як лісові чорти» [14, с. 319]. Ще одна смислова деталь – стіл-по-

лиця попід стіною, де можна було примоститися, щоб поїсти чи випити пива: «...Виходило так, що чоловік мусив стояти обличчям майже впритул до стіни» [14, с. 49]. Схоплення сутнісних знаків забезпечує асоціативний ефект: «Спало на думку, що саме в такій позі розстрілюють людей біля тюремних мурів» [14, с. 49]. Опозиція *підпільник з криївки – громадянин у закладі громадського харчування* виявляють взаємозаперечення: приниження – самоповага.

Знаковий образ радянського часопростору – металургійний комбінат, зокрема мартенівська піч. За сюжетом Місяць змушений трудитися в надскладних умовах, оскільки це була єдина можливість отримати пропуску, кімнату в гуртожитку і заробіток. Вигляд печі не панорамний, увага зосереджена лише на окремих зорових динамічних структурах: «геєна огненна» [14, с. 23], «суцця каторга», «гаряча паща» [14, с. 22], «наше пекло» [14, с. 297]. Невід'ємна частина такого середовища – людина: «влаштувався чортом у пеклі» [14, с. 22], «грішники в захисних брезентових робах» [14, с. 22]. Створені в унісон за допомогою метафор, епітетів, порівнянь, ці об'єкти простору наділені особливим емоційним зарядом. Вибудовується бінарна опозиція: *моральна стійкість людини – мартенівська піч як покарання-пекло*. «Але я працював на совість», – зізнається Місяць [14, с. 297]. У «примиренні» з новими випробуваннями криється не лише сподіванка, що про нього «забудуть хлопці в чорних плащах» [14, с. 23], а ще й шанс розгадати таємницю зради в далекому 1948-му.

Завод як соціальне середовище – багатоаспектне тло суперечностей. Конфлікт головного персонажа й заводчан неоднозначний, а смислові структури *колишній політв'язень – робітничий клас* взаємодіють через зіставлення, протиставлення, перехрещення. Ця бінарна опозиція цікава градацією. Спочатку Місяць визнає себе частиною маси, пробує стати своїм серед чужих: «... Тепер я належав до робітничого класу, котрий був гегемоном усього світу» [14, с. 23]. За такою відвертістю приховано сарказм, а вдаваний пафос сприймається як карикатура. У колективі робітників ставлення до колишнього політв'язня інше: «... Думали, що коли чоловік не п'є, не забиває з ними «козла», то він якийсь штунда, чи не сповна розуму» [14, с. 90]. Судження про Місяця з позиції заводських мас демонструє інакшість опонента. Така інакшість зводиться до ненормальності і категоричного визнання його *чужим*. Нарешті акценти стосунків змінює гучна подія – поява газетної пропагандистської статті «Народом прокляті». У публікації йшлося про Місяця як про «відщепенця», «націоналістичне охвістя», одного «з люців з бандитським минулим» [14, с. 76].

«Перестарілі штампи» про «руки по лікті в крові, яких нічим не відміти» [14, с. 76] розраховувалися на віддалення Місяця від «правильного» народу [14, с. 76]. Натомість «грішників у пеклі» ця інформація потрясає і призводить до «вибуху» їхніх замовчуваних переконань. Пашка Самохвалов захоплено сказав: «Ну, ти, дед, дайош!» [14, с. 77] і почав звертатися на ім'я по-батькові; Йосип, сусід по кімнаті в гуртожитку, свідок Єгови, облишив наvertати у свою віру; вахтер гуртожитку дядя Коля, коли з'являвся Місяць, «підводився зі свого насидженого місця і підносив руку до скроні, віддаючи честь» [14, с. 90]. Полярність опозиції *колишній політ'язень – робітничий клас* змінює смисли з розвитком сюжету: *чужий* заслуговує на повагу, але все ж не стає *своїм*, скоріше *іншим*. *Іншими* сприймає працівників заводу й Місяць: «Зізнаюся, така опімія мене потішила, бо я зрозумів, що в цьому місті на Дніпрі-Славути ще не все втрачено, що під його чавунним панцером жевріє козацька іскра» [14, с. 90].

Автор цікаво зіставив опір системі та ідеологічний супровід приватного життя робітників. Вимальовується опозиція *ідея свободи – ідеологія стагнації*. Добре помітна вона в епізоді з пожежею в ленінській кімнаті гуртожитку. Місце виховання «правильного» світогляду зображене як об'єкт фальші: зовнішнє оформлення приміщення постає пародією на реалії буднів, а пропагандистську урочистість знецінено брутальністю та обмеженістю відвідувачів: «Там, окрім погруддя Леніна, стояв ще телевизор «Огонек», тому під час трансляції хокейних чи футбольних матчів до ленінської кімнати напихалося повно п'яних мужиків, які, крім футболу-хокею, більше нічим не цікавилися» [14, с. 344]. Одного разу предмети ідеологічного впливу (портрети партійних вождів, червоний сатин на столі, підшивки газет) були принизливо знищені «від недбало кинутого недопалка» [14, с. 344]. Подія сталася на «день совєцької армії» [14, с. 344], у переддень 25-того з'їзду КПРС, тож справляла враження провокації. У сприйнятті Місяця це своєрідна реабілітація заводчан, наближення до *своїх*: «...Мені хотілося думати, що хтось із козаків свідомо пустив півня саме в ленінській червоній кімнаті» [14, с. 344].

Оригінальне інтертекстуальне відтворення культури радянського міста – використання постаті Сидора Ковпака і тенденційного фільму «Дума про Ковпака», що вийшов на екрани 1973 року. Увагу зосереджено на кіноафіші, зображенні партизанського командира з «клинцюватою козячою борідкою, позиченою чи не в самого Дзержинського» [14, с. 344], та у «дешевій теплій ватянці» [14, с. 344]. В. Шкляр конструє уявний діалог бандерівця з червоним партизаном. У репліках-запитаннях Місяця помітні докори-викриття з

позиції бійця УПА. Відповіді Ковпака – це лише смислові вигуки, що передають стан погодження-зухвальства-зняковіння комуніста:

«“Ну, як воно?”», – спитав я.

“Охо-хо”, – сказав він.

“Не соромно?”

“Ехе-хе”.

“Вас пропустили в наші ліси як людей, а ви що почали витворяти?”.

“Угу-гу-гу”.

“Які ж ви партизани? Ви мародери... Грабували мирних людей”.

“Га-га-га”...» [14, с. 352–353].

Зміст уявної розмови, її ідейне навантаження й оформлення яскраво демонструють протистояння світів. В епізоді «розмови» біля кінотеатру сформовано контекстуальну бінарну опозицію: *воїн УПА – червоний партизан*. Ще один вагомий акцент цього епізоду – у касі кінотеатру «ажіотажу не було» [14, с. 351], що потішило Місяця.

Яскраво характеризує життя в СРСР опозиційна пара *ізоляція особистості – масові святкові заходи*. Специфічний тут образ параду до дня «жовтневої революції». Цей образ-масовка створений за допомогою візуальних та слухових деталей, які забезпечують іронічне сприйняття глобального міського дійства. Символіка кольору-домінанта («колони людей з червоними прапорами, з червоними транспарантами, червоними надувними кулями, червоними галстуками, червоними стрічками на грудях» [14, с. 78]) та всепоглинаючі звуки («бравурні марші», «стадне уракання» [14, с. 78]), «заливистий голос із гучномовця, що перелічував ударні бригади» [14, с. 78]) протиставлено почуттям людини, яку через неблагонадійність «на такі дефіляди, звісно, не кликали» [14, с. 78]. Світ бандерівця на відміну від світу «правильного народу» обмежений закритим простором чотирьох стін кімнати в гуртожитку, де тихого місця через всенародне святкування не було. Це простір ізоляції: «Згорбившись і заклавши руки за спину, тупо ходив уперед і назад. Хто сидів у камері-одиначці, той знає, що це таке» [14, с. 78]. Опозиція *ізоляція особистості – масові святкові заходи* сформована на контрасті образів навколишнього світу, його цінностей і емоцій.

Вражає стан героя в опозиції *домашній комфорт – поле для прослуховування приватного життя*. Автор обрав цікавий сюжетний хід – Місяць вирішив одружитися із землячкою Стефою, хоча знає, що вона завербована спецслужбами. Суперечливі явища (кохання – ризик – домашній затишок – тривожність) підсилюють одне одного, формуючи заряд іронії: «Найліпший вихід для неблагонадійного козака-нетяги – одружитися з приставленою до нього агенткою і схилити її на свій бік» [14, с. 294]. Точно виявляє проблему

антитеза: «їхній агент» – «моя кохана Стефа» [14, с. 294].

Почуття свободи супроводжує Місяця повсюдно, зокрема і в квартирі, де збирається жити зі Стефою. Чоловік мріє про домашнє тепло й «очима дивака» [14, с. 291] приглядається до інтер'єру житла обраниці: «...Мені цікаво, як тепер живуть люди, котрі мають власну оселю... Телевізор, телефон, два крісла пообіч низенького столика, комод і шафа на всю стіну. З-за скляних дверцят прозирає посуд, а на відкритих полицях стоять ряди книжок з тисненими позолотою корінцями» [14, с. 292]. Водночас типовий радянський набір «затишку» викликає недовіру, посилені пошук підступності: «...Знов пробігаю очима по стелі, люстрі, карнизах, міркуючи, де б тут можна було замаскувати „жучки“» [14, с. 292]. Риси бандерівця і громадянина СРСР, співіснуючи в одній людині, виражають складну сутність системно контрольованої свободи.

Стосунки Місяця та міста пов'язані з моральними чеснотами: духовністю і пам'яттю. Таке протистояння дуже важке: радянське Запоріжжя втрачає християнські цінності, замінюючи їх комуністичними ідеями. Для Місяця це неприйнятні речі. Вибудовується опозиція *святість – лукавство*, символ якої – міське кладовище. Екстер'єр місця поховань створений на чуттєвих деталях-контрастах: «...Мене пригнічують тутешні міські кладовища, куди замість церковних дзвонів долинають дзвінки трамваїв. Тут навіть дерев'яного хреста не побачиш – натомість стоять бетонні, сірі, як хідники надгробки з напівстертими написами, подекуди стримлять фарбовані бляшані обеліски з п'ятикутними зірками на маківках, а як десь і побачиш хреста, то хіба з металевих труб, і мені здається, що крізь ті труби вітер дістає аж до небіжчика» [14, с. 7]. Емоційне загострення посилено ще однією опозиційною структурою: *пам'ять – безпам'ятство*. Головний образ – «забуті могили, зарослі бур'янами, захищені злинялими штучними квітами та брухтом з'їдених іржею огорож» [14, с. 78].

Головна опозиція роману «Троща» *бандерівець і радянське місто* існують у контекстуальних розбіжностях, тож риси кожного з них проявляються чітко й переконливо. Простежується зміна смислів міста і досвіду героя впродовж розвитку їхніх стосунків. Познайомившись із Запоріжжям, Місяць констатував: «Я мав уже майже п'ятдесят, а в голові гуляла романтика, тому обрав собі це козацьке місто на Дніпрі, і гадки не маючи, що від козаччини тут не лишилося й сліду» [14, с. 21]. З часом, у перипетіях життя, думки героя змінюються: «Мені хотілося думати, що в цьому місті ще не погасла козацька іскра, адже місцеві одчакі палять ленінські кімнати напередодні пар-

тійних з'їздів і бойкотують кіно про червоних партизанів» [14, с. 351]. Така ілюстрація опозиційних явищ свідчить про змінність смислів протилежного, які інформують про сенси життя. Суспільство в СРСР не було однорідним, чимало людей мали внутрішній заряд волелюбності, який міг проявитися в потрясінні. У випадку художнього осягання радянського Запоріжжя зрозумілими стають сучасні виклики. Як місто козацтва проявило себе під час новітньої війни з росією? Воно стало прифронтовим, зазнало руйнувань від ракетних обстрілів, всіляко підтримує захисників, зневажає зрадників.

Висновки і перспективи подальших розробок. Явища *бандерівець – радянське місто* становлять цілісну модель, сутність якої розкривається з певних позицій. Те, що для радянського міста «порядок», «правильне», «світле», для бандерівця – «хаос», «неправильне», «темне». І навпаки. У «Трощі» світ зображений з позиції Місяця, не лише як суб'єктивної людини, а як виразника національної ідеї, загартованої у важких випробуваннях. Тож у бінарній опозиції роману «верх» (небо, божественне, порядок) – це принципівість колишнього воїна УПА, який у чужому середовищі зберігає дух; «низ» (підземне, загробне, хаос) – радянська ідеологія, що заповнила місто, руйнуючи національну ідентичність українців та перетворюючи їх на універсальне населення-«совок».

Взаємодія категорій «бандерівець – радянське місто» в романі В. Шкляра «Троща» уособлює проблеми радянського колоніального минулого України, які мають страшні наслідки сьогодні. У стані глобального зіткнення темряви і світла, що обернулося війною росії проти України, формуються ще потужніші протистояння – боротьба цивілізації з варварством. В. Шкляр, пишучи роман про виживання українського спротиву, очевидно, мав на увазі і це.

Дослідження художньої картини радянського минулого і відображення його в сьогоденні є перспективним для літературознавства та передбачає різні підходи аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бінарна опозиція. *ВУЕ: Велика Українська Енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Бінарна_опозиція. (дата звернення: 02.08.2022)
2. Власюк А. Від Сяну до Дону. Василь Шкляр «Троща». *UaModna*. 7 листопада 2017. URL: <https://uamodna.com/articles/vid-syanu-do-donu-vasylj-shklyar-troscha/> (дата звернення 26.06.2023).
3. Гаврилюк І. Структура і семантика поетонічних опозицій у художньому тексті : моно-

- графія. Суми : Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. 210 с.
4. Герасименко Н. Переможець троці. *Слово і час*. 2019. № 6. С. 118–119.
 5. Довбня І. Еволюція бінарної структури простору у французькій, англійській та українській мовах : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2011. 21 с.
 6. Дубчак О. Концептуальна опозиція «свій» – «чужий» як базовий регуляторний фрагмент української мовної картини світу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9 «Сучасні тенденції розвитку мов»*. 2011. № 5. С. 92–99.
 7. Йолкіна Л. Бінарна опозиція «свій» – «чужий» у малій прозі Володимира Леонтовича. *Науковий вісник МНУ імені В. Сухомлинського. Філологічні науки. (Літературознавство)*. 2016. № 2. С. 116–119.
 8. Матюхіна Н. Василь Шкляр: «Генерал де Голль захоплювався УПА». Інтерв'ю з Василем Шклярем. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42186158> (дата звернення: 26.06.2023).
 9. Монолатій І. Від Донецька до Перемишля. Як сучасна література «пам'ятає» українські міста. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2019. 256 с.
 10. Овсієнко В. До 97-річчя... Інтерв'ю з повстанцем Мирославом Симчицем. *Інтерв'ю з України*. URL: <https://rozмова.wordpress.com/2020/01/05/myroslav-symchych-2/> (дата звернення: 27.06.2023).
 11. Подсевак К. Чуттєво-поняттєвий складник концептуальної бінарної опозиції людина-техніка у творчості Рея Бредбері. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2019. Вип. 90. С. 48–53.
 12. Поліщук Я. Троща доль. *Буквоїд*. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/01/13/170935.html> (дата звернення: 26.06.2023).
 13. Семашко Т. Межі дихотомії «свій» – «чужий» в аспекті етнічної стереотипізації. *Наукові записки ТНПУ. Серія «Мовознавство»*. 2014. Вип. II (24). С. 238–242.
 14. Шкляр В. Троща : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 416 с.
 15. Bartmiński J. Opozycja swój / obcy a problem językowego obrazu świata. Jerzy Bartmiński. *Etnolingwistyka* [red. : J. Bartmiński]. T. 19. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2007. S. 35–59.
- ## REFERENCES
1. Binarna opozycja (2022, August 02). In *Velyka Ukrainska Entsyklopediia* [Binary opposition]. https://vue.gov.ua/Бінарна_опозиція. [in Ukrainian].
 2. Vlasiuk, A. (2017, November 26). Vid Sianu do Donu. Vasyl Shklyar "Troshcha" [From the Sianu to the Don. Vasyl Shklyar "Troshcha"]. *UaModna*. <https://uamodna.com/articles/vid-syanu-dodonu-vasylyj-shklyar-troscha/> [in Ukrainian].
 3. Havryliuk, I. (2018). *Struktura i semantika poetonymnykh opozycji u khudozhnomu teksti. Monohrafiia* [Structure and Semantics of Poetonymic Oppositions in a Literary Text. Monograph] [in Ukrainian].
 4. Herasymenko, N. (2019). Peremozhets troshchi. *Slovo i chas*. 6, 118–119 [The winner of the crush] [in Ukrainian].
 5. Dovbnia, I. (2011). *Evoliutsiia binarnoi struktury prostoru u frantsuzkii, anhliiskii ta ukrainskii movakh* [Evolution of the binary structure of space in French, English and Ukrainian]. Extended abstract of candidate's dissertation. Kyiv [in Ukrainian].
 6. Dubchak, O. (2011). Kontseptualna opozycja "svii" – "chuzhyi" yak bazovyi rehuliatorny frahment ukrainskoi movnoi kartyny svitu [The conceptual opposition "friend" – "foe" as a basic regulatory fragment of the Ukrainian linguistic worldview]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 9 : Suchasni tendentsii rozvytku mov*. 5, 92–99 [in Ukrainian].
 7. Yolkina, L. (2016). Binarna opozycja "svii" – "chuzhyi" u malii prozi Volodymyra Leontovycha [The binary opposition "friend" – "foe" in the short fiction of Volodymyr Leontovych]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V. Sukhomlynskoho. Filolohichni nauky. (Literaturoznavstvo)*. 2, 116–119 [in Ukrainian].
 8. Matiukhina, N. (2017, December 4). Vasyl Shklyar: "Heneral de Goll zakhopliuvavsia UPA". Interviu z Vasylem Shkliarem. [Vasyl Shklyar: "General de Gaulle admired the UPA". An interview with Vasyl Shklyar]. *BBC News Ukraina*. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42186158> [in Ukrainian].
 9. Monolatii, I. (2019). *Vid Donetska do Peremyshlia. Yak suchasna literatura "pamiataie" ukrainski mista* [From Donetsk to Przemyśl. How contemporary literature "remembers" Ukrainian cities]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].
 10. Ovsiienko, (2000, February 8). V. Do 97-richchia... Interviu z povstantsem Myroslavom Symchychem. *Interviu z Ukrainy*.

- <https://rozmova.wordpress.com/2020/01/05/myroslav-symchych-2/> [On the occasion of his 97th birthday... An interview with the insurgent Myroslav Symchych] [in Ukrainian].
11. Podsievak, K. (2019). Chuttievo-poniattievi skladnyk kontseptualnoi binarnoi opozytsii liudyna-tekhniky u tvorchosti Reia Bredberi [The sensory and conceptual component of the conceptual binary opposition man-technology in Ray Bradbury's work.]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya "Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov"*. Vypusk 90, 48–53 [in Ukrainian].
 12. Polishchuk, Ya. (2018). Troshcha dol. [The crush of destinies]. *Bukvoid*. <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/01/13/170935.html> [in Ukrainian].
 13. Semashko, T. (2014). Mezhi dykhotomii "svii" – "chuzhyi" v aspekti etnichnoi stereotypizatsii [The limits of the "friend or foe" dichotomy in terms of ethnic stereotyping]. *Naukovi zapysky TNPU. Seriya: Movoznavstvo. Vyp. II (24)*, 238–242 [in Ukrainian].
 14. Shkliar, V. (2018). *Troshcha*: roman. [Troshcha: a novel]. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub "Klub Simeinoho Dozvillia" [in Ukrainian].
 15. Bartminski, J. (2007). Opozycja swój / obcy a problem językowego obrazu świata. [The self/non-self opposition and the problem of the linguistic world picture]. *Etnolingwistyka*. T. 19. Lublin : Wydawnictwo UMCS. S. 35–59 [in Poland].

UDC 811.111-11'22
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-91-5>

THE ROLE OF MULTIMODAL MEANS IN EXPRESSING PROHIBITION

Isniuk O. Yu.

*Postgraduate Student at the Department of Theory, Practice and Translation of English
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Beresteyskyi ave., 37, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4874-268X
oisnyuk@ukr.net*

Key words: *prohibitive speech acts, verbal and non-verbal means, multimodal means' interplay, visual media, verbal representation, advertising campaign.*

The article deals with the study of verbal and non-verbal means' interaction actualising the speech acts of prohibition communicated in the spheres of publishing and advertising, as the ones aimed at engaging readers or consumers by making use of catching slogans and powerful graphic means. To define the specificity of techniques used to influence the recipients, the author singles them out into two main types: verbal (language means that represent the concept of prohibition), and visual (non-textual content of a message which consists of such aspects as graphic images, colour, and font). The study results were based on the analysis of 53 front covers of the British journal "The Economist" as well as the ads that contain the idea of prohibition. By way of using the outlined language means' interaction, it has been found out that actualisation of prohibitive speech acts in advertising and publishing is ensured by the predominance of verbal means that contain the formula do + not + verb serving as a straightforward appeal to the recipient. The verbal message of prohibition is supplemented by colourful images, pictures, multimodal lexical units, or symbols which draw people's attention to the encoded problem. In this case the prominence is given to colour as a dominant constituent part that not only accentuates the message visibility in the advertisement in the first place, but also helps convey its particular deep meaning, like a set of values of a country or a variety of common associations that it traditionally brings up in different cultures. Such a characteristics can be explained by a concise form of an advertisement and consequently the creators' purpose to influence the recipient within a short period of time. Thus, the decoding of such multimodal images requires orientation in the general notions the senders refer to, as well as the time or period when it was released since extra-linguistic factors carry additional semantic loading. In view of this, the author concludes that the application of the detailed description of instrumentality to the study of multimodal means' interaction makes it possible to present a comprehensive description of invariant patterns typical of published multimodal texts belonging to different genres.

РОЛЬ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У ВИРАЖЕННІ ЗАБОРОНИ

Існюк О. Ю.

аспірантка кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

просп. Берестейський, 37, Київ, Україна

orcid.org/0000-0003-4874-268X

oisnyuk@ukr.net

Ключові слова: мовленнєві акти заборони, взаємодія мультимодальних засобів, візуальні медіа, мовна репрезентація, рекламна кампанія.

Статтю присвячено встановленню закономірностей взаємодії вербальних і невербальних засобів, що беруть участь у реалізації мовленнєвих актів заборони, вживаних у формі вербально-графічних повідомлень у сферах видавничої справи й реклами, які мають безпосередній вплив на читачів і/або споживачів завдяки своїм влучним рекламним чи соціально орієнтованим текстам, супроводжуваним комплексним набором графічних засобів. З метою визначення специфіки застосування технік впливу таких вербально-графічних повідомлень на реципієнта у праці їх було поділено на дві основні групи засобів: вербальні (мовні засоби, що транслюють власне заборону) та візуальні (графічні зображення, колір, шрифт тощо, які виражають нетекстовий (імпліцитний) зміст повідомлення). Шляхом аналізу кожного із зазначених компонентів встановлено, що заборонні мовленнєві акти, актуалізовані в рекламно-інформаційних повідомленнях, характеризуються превалюванням вербальних засобів, побудованих за формулою *do + not + дієслово*, яка і транслює пряме звернення до реципієнта. Доповненням мовного повідомлення слугують різнокольорові картинки та/або символи, функційне призначення яких полягає в миттєвому приверненні уваги реципієнтів до закодованої в ньому ідеї. За результатами виконаного аналізу встановлено, що домінуючим складником графічного зображення є колір, який не лише робить рекламу більш помітною, але й передає прихований глибокий зміст повідомлення, як-от щодо цінностей країни чи певних асоціацій, які традиційно є спільними для різних культур. Така особливість пояснюється лаконічною формою рекламного повідомлення та метою здійснення миттєвого впливу на реципієнта. У статті також акцентовано увагу на низці позамовних факторів (політична ситуація, культурні й соціальні запити, які панували на той час, період публікації реклами тощо), які несуть додаткове семантичне навантаження та здатні слугувати коректному декодуванню мультимодальних образів вираження заборони. Автор робить висновок, що опис інваріантної моделі реалізації заборони у мультимодальних повідомленнях має базуватися на результатах аналізу взаємодії вербальних і невербальних засобів та низки екстралінгвальних факторів.

Introduction. The present-day communication is marked by a high variety of means that take part in conveying utterance meaning. The speech acts defined by Searle [14, p. 355] play a predominant role in transferring the meaning. The illocutionary essence of directives, among which the researcher points out orders, commands, requests, permissions, pleads, prohibitions, questions, prays, presupposes attempts of various degrees to make the hearer do

something. Generally, these are marked by the use of the exclamation mark being a representative marker of the words of this class.

Adding to this, researchers also indicate that a directive speech act might have a result, which is an action desired by a speaker, and at the same time reveals the speaker's attitude towards this action [9, p. 310]. Along with that, they state the existence of speech acts not only in everyday communication,

but also in literary works. Thus, printed material containing directives are also regarded as one of the forms of speech acts representation.

In linguistics the notion of prohibition is not studied fully, since there is no unified definition of this term. Some linguists, however, tried to investigate some aspects of the notion and consequently give a definition of the concept in question.

N. Kuravska [6, p. 71] emphasises the dependence of the semantics of prohibition on the situation of influence or some generally accepted norms of morality, or the speaker's subjective ideas and principles. The basis of any prohibition is the formula – speaker X tells speaker Y what the last should not do. The execution of this act depends on the following criteria: the communicative situation, the intensity of the expression of will, the authority of the source of motivation, the attitude of the addressee towards the action, the degree of interest of the addressees in (not) performing the action.

Similarly, O. Kraynyk [5, p. 50] outlines the specificity of prohibition, stating that it is always a negation which is regarded as a reaction to a previous statement or action with the use of explicit or implicit language means. And the purpose of this speech act is to terminate the actions of the listener.

In the study focused on the pragmatic aspect of prohibitive speech acts, Nurbayan [10, p. 786] points out the significance of a three-pronged study to analysing the meaning of speech acts in general and prohibitions as parts of this system. It incorporates syntax, semantics, and pragmatics. Syntax studies the sentence structure and various relationships between language elements. Semantics deals with the interrelationship between language elements and their objects, while pragmatics analyses how, for instance, language elements are connected with the users or a situational context.

Taking aforementioned into account, it is understandable that effective communication should be reinforced by a complex interplay of several means aimed at attracting the listener's or reader's attention and creating a powerful long-lasting impression. As a result, the way of communication via the Internet, in particular journalism and advertising, has its specific style so that the content creators resort to the range of graphical techniques that facilitate the expression of a particular topic.

Considering these ideas, we have undertaken a study **aimed** at defining the specificity of interaction of verbal and non-verbal means that serve to express prohibitive speech acts in publishing and advertising spheres. The **object** of the research is prohibitive speech acts actualised in mass media. The **subject matter** of the paper comprises the set of verbal and non-verbal means whose interaction conveys prohibition. To reach the outlined aim, we have completed

the following sequence of methodological **steps**: substantiation of the linguistic status of prohibitive utterances; defining the role of multimodal means and their interplay in expressing prohibitive speech acts; description and generalisation of the main multimodal constituents that influence realisation of prohibition in mass media by way of using the Multimodal Critical Discourse Analysis. For this reason, the research **material** comprises the front covers of the articles in the British journal *The Economist* and the ads that contain the idea of prohibition having been collected from the open internet sources with the help of key words related to the process of forbidding something.

Methodology. The great interest in the interaction of different disciplines, like linguistics, semiotics, psychology, cultural studies and visual media, might be explained by the researchers' intention to trace the complex meaning of particular phenomena within the framework of several fields, and thus unify it [1, p. 40].

To begin with, it is necessary to define the term 'multimodality' and outline its key features. In the Oxford Reference [8] we find out that this notion implies 'the use of more than one semiotic mode in meaning-making, communication, and representation generally, as well as in a specific context.' Different forms of communication are usually referred to such modes, e.g. verbal, nonverbal and contextual communication. In the same source it is also pointed out that the awareness and, as a result, the effective use of these modalities is called multimodal literacy.

Reviewing the same notion, L. Makaruk [7, p. 138] proposes her own definition of the term in question and the vision of multimodality. According to the scholar, multimodality is interpreted as a linguistic two- or polymodal perceptual category, characterised by at least one modus. By this term, she also includes the existence of means of different nature which are the constituent parts of at least two systems used in a communicative act. Hence, it is expedient to refer speech tempo, tone, gestures, facial expressions, spatial and temporal characteristics, tactile parameters, etc. to the oral means of communication. Similarly, written communication, along with written resources, includes diverse images, colour scheme, placement of elements on the page, their sizes, text positioning, font variations, etc.

The approach to studying texts via the detailed investigation of their multimodal constituents is used widely is Multimodal Critical Discourse Analysis. Being regarded as social practice, discourse analysis incorporates the study of the following factors: language, visual images, space, and architecture [1, p. 41]. Within the framework of the aforementioned analysis the meaning and functions of the visual images are also taken into account. As for the language, Multimodal Critical Discourse Analysis

focuses on the basic lexical analysis of texts, as well as the use of metaphorical tropes in discourse. In particular, it is directed at shaping understandings of rhetorical tropes used in texts [1, p. 42]. Therefore, it seems expedient to proceed with our further research following the stipulations of the Multimodal Critical Discourse Analysis.

Results and discussions. The study results are based on the analysis of the most pronounced front covers of the journal *The Economist* that convey prohibitive narration, whose total number amounts to 53 images published within the period of 2006–2023.

The first front cover (see Fig. 1) dates back to February 25th, 2012, the year when Argentina suffered a great inflation rate, while the official statistics ran contrary to the actual data. As the international economic community did not believe the fact of the annual increase in consumer prices in the country, it caused the issue to become publicised [15].

The image the journal used offers a complex interplay of means that encode a multimodal metaphor expressing a prohibition. The set of means that take part in realisation of the depicted concept comprises the following:

a) verbal: the notion of prohibition is expressed with the help of a negative imperative *Don't lie to me, Argentina*. The element that reinforces the prohibitive construction is an object pronoun “Me” that entails that such economic problems touch every individual personally rather than the specific group of people. But in general, this sentence does not reveal the whole problem. Thus, it requires further steps for deciphering. The inscription of the article that we see in the next sentence is an indirect question “Why we are removing a figure from our indicators page”,

Figure 1. Front cover ‘Don’t lie to me, Argentina’ of the journal “The Economist”

which, in its turn, implies that the problem is with the data and some information being withdrawn;

b) visual: the front cover itself is a photo of a man wearing a hat and smoking a cigarette, like a mobster from the first sight. He is giving a suspicious look, raising his eyebrow and showing indifference towards everything that’s going on around. And the key element of the image is a long red nose that refers to a famous children’s story about Pinocchio written by Carlo Collodi [12]. The main character’s nose grows as he tells lies and surprisingly it has no limits, giving red flush and in such a way giving the man away. The length of the nose is also a significant marker of the current situation – someone is lying too much and probably the situation is about to be aggravated.

c) colour: the colour that draws the most attention is red that in this picture perfectly complements the red one, creating a mysterious foreground that immediately attracts the readers’ attention.

Overall, the front cover shows the speech act of prohibition encoded into the image of a man who represents the whole country not being trusted and to whom the prohibition is directed.

The second front cover (Fig. 2) dates back to January 21st, 2010, when after the Senate election in Massachusetts, the question of its impact on Barack Obama arose. The electorate that already lost the faith in its leader now opposes the power of big government [17].

The image that reinforces the idea of the leading article reveals a number of symbols emphasising the people’s disagreement with the size and effectiveness

Figure 2. Front cover ‘Stop!’ of the journal “The Economist”

of the government. Among these symbols we might indicate the most prominent ones as follows:

a) in the first place it is the verbal means: verbal expression of prohibition is carried out using the imperative exclamatory sentence "Stop!", meaning "don't do it". This is a kind of message to the authorities that the sort of actions taken do not satisfy the country's population at all. The prohibition is supplemented by a brief explanation of the article title.

b) font: the idea of further existence and functioning of the government in its current state is written in bold black letters, intensified by an exclamation mark, adding meaning to the message. The subtitle, however, is red, giving the text an exceptional prominence and highlighting the significance of the issue.

c) visually the concept of big government is conveyed through the image of a leviathan, i.e. a gigantic powerful monster in Jewish mythology [18] with envious eyes, devouring a man.

To recap, the front cover illustrates the article being focused on the problem of economy, expenses and the government that constantly grows but does not show much effectiveness in solving urgent social and economic issues.

One more powerful example of expressing prohibition via the interaction of lexical and graphical means is the front cover of *The Economist* (Fig. 3) that dates back to December 13th, 2006 [16].

Here we may trace a powerful combination of graphic and lexical images. Verbally, the prohibition

is expressed with the cautionary sentence "Don't mess with Russia", while the main semantic load is carried by the graphic image of Putin with a pistol for refuelling. The point is that the president of the Russian Federation threatens to stop or raise sky-high prices for the supply of gas and petroleum products, pressing social problems.

The idea of the front cover conveys a clear threat and a kind of energy abuse that Russia poses in the word. Using its energy sources as a lever of political influence, the country constantly undermines its status of a reliable partner [16] that is expressed through the following aspects:

a) verbal: in this example prohibition is also expressed by a typical lexical construction: a negative imperative 'don't' plus verb (infinitive). The sentence is not finished with an exclamation mark, but at the same time the implication can be traced via a font that is bold, emphasising each word and thus giving the phrase an exceptional significance.

b) visual: while the main semantic load is carried by the graphic image of Putin with a pistol for refuelling, the idea is that he threatens the world with gas and petroleum products supply issues. The background is the Russian flag, which is a symbol of the country's values. However, by threatening the neighbouring countries to cut off the supplies Russia loses trust.

c) colour: interestingly, the refuelling pistol in the hands of the Russian President is depicted on the part of the flag that is red. This colour like no other draws the attention and carries a kind of warning, signalling about a certain danger or caution [11]. On the contrary, the main message is written on the blue background, symbolising loyalty, and trust. But, in fact, it carries quite an opposite effect. The country with its strong belief of dominance in the world loses the influence and trust among the allies.

Thus, the front cover reveals a deep insight into the set of multimodal means, the combination of which exposes the hidden meaning conveyed through words as well as colours. In this case, it presents the leader who: prohibits some undesired actions in relation to his country; threatens the partners with the oil and gas supply in case of some conflicts with Russia; being depicted at the background the Russian flag, it shows strong ethics of a culture he represents.

As we may see, the key role in expressing prohibitions is carried out mainly by verbal means. The sphere of advertising, however, displays prohibitions in different ways, sometimes manipulating people's preferences and making them unintentionally buy some goods or services. Differing from usual information messages, advertising material is mainly aimed at persuading people to purchase products. In particular, the advertisement should have a definite slogan easy to memorise, and offer a product so

Figure 3. Front cover 'Don't mess with Russia' of the journal "The Economist"

attractively that it encourages the consumer to perform or not to perform certain actions [19, p. 223].

Analysing this, it is clear that the person that is a target audience might encounter, willingly or unwillingly, various types of advertisements, the ones that force taking actions and those that prevent from something. With regard to both types mentioned, it becomes compelling how speech acts of prohibition take part in displaying the encoded advertising messages.

The evident example of a forbidding advertisement (Fig. 4) gives an instance of a social ad that on the one hand forces people to quit smoking, on the other hand prevents from such a bad habit, saying that smoking causes diseases and enumerating a few of those that might be faced with.

The advertisement conveys a clear message about a danger that smoking poses. For this purpose, the author uses a clear visual image that warns of possible outcomes, exposed via a set of the following means aimed at notifying the society about detrimental effects on the health:

a) colour: the first thing that makes this advertisement peculiar is the background that is red. It creates the feeling of some kind of a menace and like no other colour draws our attention, causes us to take action and radiates powerful energy. Taking this into account, the choice of font colours used in the message immaculately develops the general idea, intelligently divided into three semantic groups to which a particular colour corresponds. Thus, the relation between a single stick and the diseases

Figure 4. An example of a social advertisement

it is likely to cause is written in yellow, while the forbidding messages are white and black.

b) visual: this aspect plays a key role in this example, showing a man trying to reach the cigarette pack with a stick already pulled out from the pack and gently offered by someone. However, on its way to fulfil the planned, man's hand is hampered by a verbal impediment, in particular by the word *smoking* that literally becomes a barrier, showing there is still some time to ponder over continuing or quitting this bad habit.

c) verbal: the main text of the advertising message is to appeal to smokers by preventing them from this habit, prohibiting this action with an imperative construction *stop smoking* that is written in white. Though this phrase seems to be powerful enough, the author uses an additional one: *don't smoke that causes disease* written below in black, in such a way intensifying the piece of information. And as the logical summary of the advertisement, we see the text in yellow in the middle and at the bottom of the page. It says *stick* in the central part of the poster and a list of possible diseases and when they might appear when a person continues smoking. Comparing the font used in all three groups, there are bold thick letters for the main prohibition and the word *stick* that, in its turn, carries an exceptional semantic load, being the main reason for health problems, and smaller letters for the rest of the text. Interestingly, the text may be divided into three parts in another way, depending on the way the recipient prefers: above the man's hand, below the man's hand and the conclusion at the bottom. In this case we have two prohibitive sentences that differ from the ones we define taking into account the text colour. Thus, the first prohibition says *stop*, while the second – *don't smoke that stick*.

Overall, this advertisement presents a persuasive message, the idea of which implies saving people's health by prohibiting such a habit as smoking. The colourful complement completes the message, urging about real danger.

The next examples of advertisements (Fig. 5 and Fig. 6) that contain prohibitive speech acts represent a strategy of a persuasive tactic, implying, according to the modern system of marketing, the creation of needs and the corresponding wants that are beyond the basic necessities of life [13, p. 28].

This ad appeared on the pages of The New York Time on Black Friday on November 25, 2011 [3]. The idea of a thought-provoking message was to make people think twice before they buy new clothing, and to force them to take into consideration all the ecological issues related. It should be noted that the style of the message is exceptionally laconic and clear. From the very beginning the slogan forbids buying the jacket, raising the readers' awareness of the company's ongoing campaign.

PATAGONIA: "The Greenest Product Is The One That Already Exists"

**DON'T BUY
THIS JACKET**

COMMON THREADS INITIATIVE

REDUCE

WE make useful gear that lasts a long time
YOU don't buy what you don't need

REPAIR

WE help you repair your Patagonia gear
YOU pledge to fix what's broken

REUSE

WE help find a home for Patagonia gear
you no longer need
YOU sell or pass it on*

RECYCLE

WE will take back your Patagonia gear
that is worn out
YOU pledge to keep your stuff out of
the landfill and incinerator

REIMAGINE

TOGETHER we reimagine a world where we take
only what nature can replace

Figure 5. Advertisement in The New York Times offered by Patagonia

For the means that take part in presenting this initiative, they complement each other. Prohibitive title in bold capital letters, consisting of an auxiliary verb *do* plus *not* plus verb *buy*, smoothly transitions

into the very image of a jacket that is not worth buying. Then the focus of attention shifts to the right where the strategies are enlisted. Here special prominence is given to every step of the campaign, being written in bold and capitals, and subjective pronouns *you*, *we* and the adverb *together* which are also made much more visible in the text as written in bold capital letters.

The advertisement we see above is aimed at popularising school among the youth [4]. The new ad campaign created by Doe Anderson seems to be too straightforward and negative, although its aim is loyal – girls and women have to learn to live independently [2]. The verbal representation of the encoded appeal consists of a slogan *Don't wait for a prince* and a brief explanation of it below the image of a faceless prince. The metaphor implied inclines girls to be critical and perceive the world as it is, and that princes live only in fairy tales. In other words, girls should be prepared for real life.

The prohibition in the title expressed according to the formula 'do + not + verb' is written in italics, as well as the next sentence below. These beautiful letters evoke the feelings of reading a real fairy tale, but the key sentence, the third one, dispels the magic, being written in a regular font as if it brings back to reality. The picture of a prince without facial features only intensifies the appeal that princes are only in a fairy world and our imagination.

All in all, the advertisement presents the message as the one which is capable of influencing the audience: prohibits girls and women from living in a non-existent world, induces them to find ways to become independent and pursue their career goals without anyone's help.

Figure 6. Advertisement released by Mercy Academy

Conclusions and prospects for further studies.

The carried out research suggests that the creation of the notion of prohibition is primarily laid in the choice of verbal means aimed at preventing the target audience from doing something. Every front cover and advertisement analysed demonstrates their compositional integrity via the interplay of colours carrying individual semantic load, font and peculiarities of images containing a number of symbols encoded.

The application of the Multimodal Critical Discourse Analysis has shown the specificity of verbal and non-verbal means in different contexts. In advertising, for instance, the position of the text on the page and its font might carry additional load to the general message encoded. It should be noted that the exceptional prominence in the advertisements and front covers of journals is given to the images and colour, since they imply metaphorical symbols that transfer prohibitions equal to those expressed by words, expanding and supplementing them.

We believe that results presented in the paper can reveal to linguists the prospects for further research of the expression of prohibitive speech acts in oral communication. Being uttered with a specific set of verbal means and reinforced by a range of non-verbal means, prohibition can acquire different emotional-and-pragmatic potential that influencing the recipient and determining the course of communication.

A comprehensive study of various types of prohibitive utterances used in various communicative situation can also serve as the basis for the formation of training programmes for teaching students the communicative behaviour in non-cooperative speech acts.

BIBLIOGRAPHY

- Atalay GE, (2015). Use of Multimodal Critical Discourse Analysis in Media Studies. TOJCAM: The Online Journal of Communication and Media Vol 1, Issue 3: 40–43.
- Courier-Journal, B. D. L. T. (2013, Nov. 26). *The Courier-Journal*. AP. <https://eu.courier-journal.com/story/news/education/2013/11/26/louisville-mercy-academy-ads-knock-fairy-tale-life/3759967>
- Don't Buy This Jacket, Black Friday and the New York Times – Patagonia Stories*. (2011). Patagonia Outdoor Clothing & Gear. <https://eu.patagonia.com/de/de/stories/dont-buy-this-jacket-black-friday-and-the-new-york-times/story-18615.html>
- Flam, L. (2013, Nov. 13). *Girls' school tells students: 'You're not a princess'*. TODAY.com. <https://www.today.com/parents/girls-school-tells-students-youre-not-princess-2d11585037>
- Крайник, О. В. (2013). Засоби вираження заборони як заперечної мовленнєвої дії (на матеріалі німецької мови). *Іноземна філологія*, (125), 50–54.
- Куравська, Н. Ю. (2016). Семантика прохібїтїва та засоби його вираження в сучасній українській мові. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*, (10 (2)), 70–74.
- Макарук, Л. (2018). Мультимодальність та полікодівість у сучасних лінгвістичних студїях: школи, постатї, підходи. *Актуальні питання іноземної філології*, (9), 133–142.
- Multimodality*. Oxford Reference. <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110810105437336;jsessionid=91C52695F8C7FDE4D3E7C17A7A6ADB73>
- Ni Putu Juliani Lestari Dewi, Anabokay, Y., Ndun, Y. S., & Isu, R. J. (2022). Directive speech acts in Marianne novel by Risa Saraswati (pragmatic study). *Journal of English Culture, Language, Literature and Education*, 10(2), 309–320. <https://doi.org/10.53682/eclue.v10i2.5475>
- Nurbayan, Y., & Fitri, H. (2017). Pragmatic Analysis of Imperative and Prohibition Speech Acts in Quran. The Tenth Conference on Applied Linguistics and The Second English Language Teaching and Technology Conference in Collaboration with The First International Conference on Language, Literature, Culture, and Education – Volume 1: CONAPLIN and ICOLLITE, 2, 786–790. SciTePress. <https://doi.org/10.5220/0007175107860790>
- Olesen, J. (2013). *Color Meanings – The Power and Symbolism of Colors (Infographics)*. Color Meanings. <https://www.color-meanings.com/>
- Pfeiffer, L. (2011, Feb. 14). *Pinocchio | movie, disney, plot, characters, & facts*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Pinocchio-film-1940>
- Santilli, P. C. (1983). The informative and persuasive functions of advertising: A moral appraisal. *Journal of Business Ethics*, 2(1), 27–33. <https://doi.org/10.1007/bf00382710>
- Searle, John. (1975). Indirect speech acts. In: P. Cole and J.L. Morgan (eds.) *Syntax and semantics 3: speech act* 59-82. New York: Academic Press.
- Stein's Law and the Coming Crisis in Argentinean Wine*. (2013). The Wine Economist. <https://wineeconomist.com/2013/05/14/steins-law/>
- The Economist. (2006, December 13). *Don't mess with Russia*. <https://www.economist.com/leaders/2006/12/13/dont-mess-with-russia>
- The Economist. (2010, January 21). *Stop!* <https://www.economist.com/leaders/2010/01/21/stop>
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2009, October 9). *Old Testament | Definition & History*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Old-Testament>

19. Vveinhardt, J., & Janulienė, I. (2006). Influence of Advertising as a Means of Information Transmission Towards Consumer: Theoretical Aspect. *Verslas: teorija ir praktika*, 7(3), 222–231. <https://doi.org/10.3846/btp.2006.27>

REFERENCES

1. Atalay GE, (2015). Use of Multimodal Critical Discourse Analysis in Media Studies. TOJCAM: The Online Journal of Communication and Media Vol 1, Issue 3: 40–43.
2. Courier-Journal, B. D. L. T. (2013, Nov. 26). *The Courier-Journal*. AP. <https://eu.courier-journal.com/story/news/education/2013/11/26/louisville-mercy-academy-ads-knock-fairy-tale-life/3759967>
3. *Don't Buy This Jacket, Black Friday and the New York Times – Patagonia Stories*. (2011). Patagonia Outdoor Clothing & Gear. <https://eu.patagonia.com/de/de/stories/dont-buy-this-jacket-black-friday-and-the-new-york-times/story-18615.html>
4. Flam, L. (2013, Nov. 13). *Girls' school tells students: 'You're not a princess'*. TODAY.com. <https://www.today.com/parents/girls-school-tells-students-youre-not-princess-2d11585037>
5. Kraynyk, O. (2013). Means of expression of prohibition as a negative speech act (on the material of German). *Foreign Philology*, (125), 50–54. [In Ukrainian]
6. Kuravska, N. (2016). Semantics of prohibitive and means of its expression in modern Ukrainian language. *Current Issues of Philology and Translation Studies*, (10), 70–74. [In Ukrainian]
7. Makaruk, L. (2018). Multimodality and polycode in modern linguistic studies: schools, figures, approaches. *Current Issues of Foreign Philology*, (9), 133–142. [In Ukrainian]
8. *Multimodality*. Oxford Reference. <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110810105437336;jsessionid=91C52695F8C7FDE4D3E7C17A7A6ADB73>
9. Ni Putu Juliani Lestari Dewi, Anabokay, Y., Ndun, Y. S., & Isu, R. J. (2022). Directive speech acts in Marianne novel by Risa Saraswati (pragmatic study). *Journal of English Culture, Language, Literature and Education*, 10(2), 309–320. <https://doi.org/10.53682/eclue.v10i2.5475>
10. Nurbayan, Y., & Fitri, H. (2017). Pragmatic Analysis of Imperative and Prohibition Speech Acts in Quran. The Tenth Conference on Applied Linguistics and The Second English Language Teaching and Technology Conference in Collaboration with The First International Conference on Language, Literature, Culture, and Education – Volume 1: CONAPLIN and ICOLLITE, 2, 786–790. SciTePress. <https://doi.org/10.5220/0007175107860790>
11. Olesen, J. (2013). *Color Meanings – The Power and Symbolism of Colors (Infographics)*. Color Meanings. <https://www.color-meanings.com/>
12. Pfeiffer, L. (2011, Feb. 14). *Pinocchio | movie, disney, plot, characters, & facts*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Pinocchio-film-1940>
13. Santilli, P. C. (1983). The informative and persuasive functions of advertising: A moral appraisal. *Journal of Business Ethics*, 2(1), 27–33. <https://doi.org/10.1007/bf00382710>
14. Searle, John. (1975). Indirect speech acts. In: P. Cole and J.L. Morgan (eds.) *Syntax and semantics 3: speech act* 59–82. New York: Academic Press.
15. *Stein's Law and the Coming Crisis in Argentinean Wine*. (2013). The Wine Economist. <https://wineeconomist.com/2013/05/14/steins-law/>
16. The Economist. (2006, December 13). *Don't mess with Russia*. <https://www.economist.com/leaders/2006/12/13/dont-mess-with-russia>
17. The Economist. (2010, January 21). *Stop!* <https://www.economist.com/leaders/2010/01/21/stop>
18. The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2009, October 9). *Old Testament | Definition & History*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Old-Testament>
19. Vveinhardt, J., & Janulienė, I. (2006). Influence of Advertising as a Means of Information Transmission Towards Consumer: Theoretical Aspect. *Verslas: teorija ir praktika*, 7(3), 222–231. <https://doi.org/10.3846/btp.2006.27>

ПРИРОДНІ Й СОЦІАЛЬНІ ДОМІНАНТИ ЕКОЛІНГВІСТИЧНОГО МОДУСУ**Корольов І. Р.***доктор філологічних наук, професор,**професор кафедри полоністики**Навчально-науковий інститут філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка**бульв. Тараса Шевченка, 14, Київ, Україна**orcid.org/0000-0003-0436-5923**igor.korolyov@knu.ua***Ключові слова:**

еколінгвістичний модус, мовна свідомість, дискурсивний простір, природні домінанти, соціальні домінанти, когнітивно-семіотична структура.

У статті запропоноване нове для філософії мови поняття еколінгвістичного модусу, яке розглядається з позицій його онтологічного, гносеологічного та епістемічного статусів. У такому ракурсі еколінгвістичний модус розуміється як когнітивно-семіотична структура мовної свідомості індивіда, що сформована відношеннями її природних і соціальних домінант та функціонує в конкретному дискурсивному просторі. З огляду на подальшу динаміку глобалізаційних процесів і мультикультуралізму в гуманітаристиці загалом і лінгвістиці зокрема, у статті формулюється платформа для виявлення, систематизації, параметризації та моделювання тих природних і соціальних домінант мови, мовлення й дискурсу, які передусім сприяють розвитку й безпеці національної мови, а також забезпечують становлення, збереження і захист лінгвокультурної ідентичності та самоідентифікації. Окрему увагу приділено кореляції природних і соціальних домінант мови, мовлення й дискурсу як формантів еколінгвістичних модусів, що функціують і розвиваються в полікультурному континуумі в багатовимірному взаємозв'язку із довкіллям і навколишнім середовищем (оточенням, суспільством). Відповідне їхнє співвідношення пов'язане як із біологічними (природними) властивостями, що, як правило, є універсальними для людства / *homo sapiens*, так і з набутими упродовж історичного розвитку специфічними соціальними домінантами, які й впливають на становлення, формування, регулювання, збереження та захист конкретної національної комунікативної культури.

NATURAL AND SOCIAL DOMINANTS OF THE ECOLINGUISTIC MODE

Korolyov I. R.

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Polish Studies
Educational and Scientific Institute of Philology
of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Taras Shevchenko blvd, 14, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0436-5923
igor.korolyov@knu.ua*

Key words: *ecolinguistic mode, language consciousness, discursive space, natural dominants, social dominants, cognitive and semiotic structure.*

From the standpoint of the philosophy of language the article introduces a new concept of ecolinguistic mode. The latter is considered in its ontological, gnoseological, and epistemic facets. Ecolinguistic mode is a cognitive and semiotic structure of the individual language consciousness being formed in the links of its natural and social dominants that function in a specific discursive space. Considering development of globalization processes, as well as multiculturalism in humanities in general and linguistics in particular, the article establishes a platform to reveal, systemize, parametrize, and model the natural and social linguistic dominants fostering development and security of a national language. Moreover, such dominants ensure establishment, safeguarding, and protection of cultural linguistic identity and self-identification. Special focus is put on correlation of natural and social dominants of language, speech, and discourse as formants of ecolinguistic modes operating and evolving in polycultural continuum in their multifaceted interconnection with environment (surroundings, society). Their correspondent correlation is associated with both biological (natural) properties, which are, as a rule of a universal character for the humankind / homo sapiens, and specific social dominants acquired due to historical development. In their turn, these are the latter that influence establishment, formation, regulation, safeguarding and protection of specific national communicative culture.

Постановка проблеми. Сучасний глобалізований світ із потужною інформатизацією усіх сфер життя зумовлює стрімкий процес трансформації або інтеграції національних дискурсивних просторів у полікультурні. Проблематика еколінгвістики, спираючись на концепцію Джона Венделя, заснована на складній мережі відношень, які існують між навколишнім середовищем, мовами та їхніми носіями [27, с. 51], де «навколишнє середовище» в нашому розумінні передбачає модусу організацію природних (біологічних) та соціальних доміант. Відповідний підхід генерує розробку положень таких нових для мовознавства напрямів, як лінгвоекотологія мови (як державної), екологія перекладу, екологічна дискурсологія, екологічна прагмалінгвістика, екологічна лінгвокультурологія тощо, пов'язаних із процесами й механізмами функціонування термінологічного апарату екології у мовознавчій площині, як-от: *мовна / мовленнєва екосистема, екосвідомість,*

мовне / мовленнєве екосередовище / екододкілля, екологічний портрет мови тощо.

У цьому ракурсі до проблематики еколінгвістики спостерігається активний дослідницький інтерес із боку представників різних наукових напрямів – біологів і екологів (Л. Л. Каваллі-Сфорца), мовознавців (А. Філл, М. Халлідей, Е. Гауген, П. Мюльхойслер, Р. Філіпсон, Т. Скунтаб-Кангас, О. Морозова), психологів і педагогів (Дж. Гібсон, Р. Кан), соціологів і філософів (А. Дренгсон, Д. Теодорсон), антропологів, культурологів і фахівців із соціальних комунікацій (М. Сводеш, Г. Гаарман, М. Маклуен, Н. Постман) та ін.

Мета статті сфокусована на встановленні кореляції природних (біологічних) і соціальних доміант еколінгвістичного модусу в мовній свідомості індивіда, зокрема на характеристиці їхнього онтологічного, гносеологічного та епістемічного статусів. У контексті подальшої динаміки

глобалізаційних процесів і мультикультуралізму в гуманітаристиці загалом і лінгвістиці зокрема актуалізовані **завдання** щодо виявлення, систематизації, параметризації та моделювання тих природних і соціальних доміант мови, мовлення й дискурсу, які передусім сприяють розвитку й безпеці національної мови, а також забезпечують становлення, збереження і захист лінгвокультурної ідентичності та самоідентифікації.

Актуальність теми статті зумовлена поширенням світоглядної синергетичної парадигми сучасного гуманітарного знання, зокрема й мовознавства, а також пов'язана із запровадженням у науковий обіг поняття еколінгвістичного модусу, сформованого природними й соціальними доміантами мови і мовлення. Відповідний ракурс дослідження має вагоме теоретико-практичне значення, оскільки допомагає із розробкою системи лінгвоекоекологічної безпеки, спрямованої на різновекторну охорону та розбудову національної мови, зокрема її чистоту, правильність, цілісність і послідовність у виконанні основних функцій, а також на її іміджеву популяризацію й престижність використання в усіх сферах життєдіяльності соціуму.

Натомість прикладний характер має насамперед проблема екології мовлення й дискурсу (екологічності текстів, мовленнєвої поведінки тощо) національного комунікативного простору в контексті полікультурного європейського / світового континууму, розв'язання якої у комплексних і спеціальних розвідках дозволить уникнути «лінгвоекоекологічного лиха» (Д. Лихачов, Ш. Кармакар) та убезпечити від проявів мовленнєвої агресії й антикультури.

Гіпотеза пропонованого дослідження полягає в тому, що існують універсальні та специфічні для кожної етнокультури еколінгвістичні модуси комунікативного простору, репрезентовані природними й соціальними доміантами мовної свідомості, що функціують і розвиваються в європейському / світовому полікультурному континуумі в багатовимірному взаємозв'язку із довкіллям і середовищем (оточенням, суспільством). Їхня генеза пов'язана як із біологічними властивостями, що, як правило, є універсальними для людства / *homo sapiens*, так і з набутими упродовж історичного розвитку специфічними соціальними доміантами, які й впливають на становлення, захист і збереження ідентичності етносу та на лінгвокультурну самоідентифікацію кожного його представника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поява в 70-х роках ХХ століття такого міждисциплінарного напрямку, як еколінгвістика [9], надала нових імпульсів власне прикладному аспекту гуманітаристики загалом і лінгвістики

зокрема, адже розширила методологічно-методичну площину дослідницьких візій шляхом цілеспрямованого налагодження трансферу знань і технологій між гуманітарними (лінгвістикою, літературознавством, філософією та ін.) та природничими (екологією, біологією, математикою тощо) науками.

Визначальним для подальшого розвитку еколінгвістичних / лінгвоекоекологічних студій як окремого наукового напрямку стало визначення мовної екології, запропоноване Ейнаром Гаугеном: «Екологію мови можна визначити як дослідження взаємодій між будь-якою мовою та її середовищем. Визначення навколишнього середовища може скерувати думку передусім до референтного світу, індексом якого є мова. Проте це середовище не мови, а її лексики та граматики. Справжнім середовищем існування мови є суспільство, яке використовує її як один зі своїх кодів. Мова існує лише в свідомості її користувачів і функціонує лише у їхньому зв'язку один з одним і з природою, тобто з соціальним і природним оточенням. Таким чином, частина її екології має психологічний характер: її взаємодія з іншими мовами в свідомості дво- та багатомовних носіїв. Інша частина екології мови має суспільну сутність: її відношення із соціумом, у якому вона функціонує як засіб спілкування. Екологія мови визначається насамперед людьми, які її вивчають, використовують і передають іншим» [9, с. 32]. Гносеологічний статус екології мови пов'язаний з явищем «біолінгвістичної різноманітності» (biolinguistic diversity), що актуалізує питання збереження мов меншин в епоху глобалізації [2; 25].

Ураховуючи відповідну локалізацію дослідницької думки на поєднанні біологічного (фізіологічного) та соціального складників, пропонуємо визначення еколінгвістичного модусу, під яким розуміємо утворену під впливом довкілля й середовища когнітивно-семіотичну структуру мовної / комунікативної екологічності представників певної лінгвокультури, що визначається природними й соціальними доміантами мови і мовлення та функціонує у конкретному дискурсивному просторі.

Відповідна дефініція загалом корелює із поглядом О. Морозової на еколінгвістику як міждисциплінарну галузь: «Еколінгвістика у найширшому розумінні може бути визначена як дисципліна, яка в дослідженні мови керується принципом екологізму, тобто фокусує увагу на відношеннях між природною мовою та середовищем її функціонування. Еколінгвістика вивчає стосунки між мовою людини та її життям у цілому; вона співвідносить мовні сутності з середовищем їх застосування, впливу якого вони зазнають і на яке, своєю чергою, впливають. Середовище тут розуміється гранично

широко – як все те, що будь-яким чином стосується мови. Провісниками еколінгвістики виступили Е. Сепір та В. фон Гумбольдт» [24, с. 258].

У предметних лінгвістичних розвідках дослідники часто розмежовують різні гносеологічні й епістемічні ракурси взаємодії лінгвістики та екології, спираючись на запропоновану А. Філлом диференціацію таких наукових напрямів, як еколінгвістика (ecolinguistics), в якій інструментарій екології застосовується для аналізу мовних, мовленнєвих і дискурсивних явищ, та лінгвістична екологія (linguistic ecology), де мовознавчі методики залучаються до досліджень у галузі екології [5, с. 7].

Епістемічна площина еколінгвістики, що передбачає власний термінологічний апарат і інструментарій, до сьогодні перебуває в стадії становлення. Якщо базові специфічні термінопоняття на зразок *мовна / мовленнєва / дискурсивна екосистема, екосвідомість, мовне / мовленнєве / дискурсивне екосередовище / екодовкілля, екологічний портрет мови / мовленнєвої поведінки* тощо заповнили лакуну епістем, то в методичному плані комплекс пропонує методів і прийомів аналізу був запозичений з таких лінгвістичних дисциплін, які з'явилися раніше або ж розвивалися паралельно з еколінгвістикою (соціолінгвістика, психолінгвістика, культура мови, медіалінгвістика, термінознавство тощо). Введення в науковий дискурс поняття еколінгвістичного модулю дозволяє розширити епістемічний ресурс власне еколінгвістики як окремого гуманітарно-природничого напрямку, в якому окремі дослідники пропонують аналізувати «людину в мові», а не «мову в людині» [14; 21].

Поняття еколінгвістичного модулю з природною та соціальною його доміантними відповідає функційному підходу до явищ мови, мовлення й дискурсу М. Халлідея, в рамках якого ці об'єкти мовознавчого знання пов'язані з факторами біо-екології, довілля й оточення, досліджуються як живі системи, що перебувають у тісному взаємозв'язку з іншими живими системами – навколишнім природним середовищем і соціумом [8].

На відміну від іманентної лінгвістики та інших полідисциплінарних галузей мовознавчого знання, де мова розглядається як системно-структурне утворення, має знаковий статус і слугує кодом для комунікативного процесу, а мовлення аналізується переважно в аспекті його організації та ефективності, в еколінгвістиці базовими, на думку М. Гарнера, є такі принципи екологічної філософії, як холистичність, інтерактивність, динамічність і ситуативна обумовленість [7, с. 36], комплекс яких і передбачає гармонійний симбіоз і варіювання природних і соціальних доміант еколінгвістичного модулю.

Отже, традиційні акценти цієї гуманітарно-природничої наукової дисципліни зосереджені на відношеннях між лінгвістичним та біологічним різноманіттям [2], на різновекторному аналізі мовних / мовленнєвих / дискурсивних одиниць, характері і типах відношень між ними. Ураховуючи тенденції сучасного світу до екології життя загалом (екожитло, екопродукти, еконапої, еко-транспорт, ековідпочинок тощо), останнім часом дослідницька увага все більше зосереджується навколо природних доміант мови, мовлення і дискурсу як елементів еколінгвістичних модулів, з траєкторією в бік «біологічно орієнтованої когнітивної науки (когнітивної науки третього покоління), про що пише Стівен Дж. Каулі: «Беручи участь у мові, ми живемо в екології, яка спонукає нас стати людьми, якими ми є [...] Звичайно, щоб стати тим, ким ми є, ми спираємося на безперервні коливання фізики, наших тіл і біологічного світу: ми залежимо від динаміки живого. Відповідно, багато чого можна отримати від еколінгвістики, яка демонструє, як мова формує взаємовідносини між людьми та іншими живими об'єктами дійсності» [2, с. 60].

Таким чином, для поняття еколінгвістичного модулю як когнітивно-семіотичної структури мовної / комунікативної екосвідомості важливим є співвідношення та спільність функційного потенціалу доміант мови і мовлення, що власне відповідають за збереження й забезпечення екології дискурсивного простору / середовища / довілля та за безпеку національної мови.

Екологічне мислення формується передусім закономірним процесом екологізації наукового знання, відповідаючи біофізичним законам дійсності, оскільки мова є складником живого світу, координує людську діяльність і виявляється в матеріальних сутностях [2, с. 60]. У цьому контексті епістемічний ракурс вивчення природного й соціального еколінгвістичних модулів представлений різновекторною проблематикою, пов'язаною насамперед із розглядом актуальних питань мовної політики та мовної ситуації як загалом у країні, так і в окремих її регіонах в діахронії і синхронії (Б. Ажнюк, Л. Масенко, Г. Наєнко), територіальної й соціальної стратифікації мови, білінгвізмом, міжмовною інтерференцією (С. Гриценко). Варто зауважити, що в сучасному науково-дослідницькому просторі превалує саме соціальний еколінгвістичний модус, у рамках якого аналізуються особливості термінографії та ономастикону (О. Белей, О. Сербенська), вербалізації суспільних цінностей і національно-ціннісних орієнтирів (Г. Гаарман, П. Селігей, О. Семенець); конкретні аспекти риторики, стилістики та культури мови й мовлення, зокрема, в методиці викладання (А. Дерні, Я. Радевич-Винницький);

медіаекологія в контексті впливу медійних платформ на масову свідомість (Г. Маршал Маклюен, О. Материнська, Д. Сизонов); лінгвоекологічний характер різних типів дискурсу (О. Жихарева), а також «мови ворожнечі» в комунікативних просторах різних лінгвокультур (С. Жаботинська, Л. Компанцева, О. Снитко) тощо.

Природний еколінгвістичний модус, фокус якого передбачає розгляд людини в мові, фактично «розчинився» в акцентах на суспільній значущості мовних, мовленнєвих і дискурсивних констант, що можна пояснити тривалим домінуванням у лінгвістиці (як в іманентній «внутрішній», так і «зовнішній») принципів структуралізму, антропоцентризму, функціоналізму, дискурсоцентризму, експланаторності та експансіонізму. Натомість окрема спеціальна проблематика безпосередньо чи опосередковано пов'язана з біологічними домінантами мови і мовлення природного еколінгвістичного модусу. У цьому контексті слід передусім зазначити дослідження лінгвоекологічного характеру, предметом вивчення яких є фактор і функції мови у вирішенні проблем екології, навколишнього середовища, екологічний дискурс тощо [4; 8]. Особливості традиційної нематеріальної культури в тріаді *мова – екологія – довкілля* [6], а також проблеми ідентифікації когнітивно-семіотичних констант мовної / комунікативної свідомості представників різних лінгвокультур (І. Корольов, Л. ван Ліер, М. Халлідей) і формують дискурсивний простір певних етно-мовних континуумів, реалізуючись у природних і соціальних домінантах мови та мовлення як складниках еколінгвістичних модусів.

У сучасному наукознавстві пропонуються й такі трактування природного модусу екології мови, які відрізняються від біоморфного й інструментального підходів Е. Гаугена, що базуються насамперед на положеннях лінгвосеміотичної концепції взаємовідношень мови з природним і соціальним середовищем. Так, дослідницькі позиції С. Стефенса та Т. Ярвілехто спираються на біологію пізнання як теорію живих систем [21], розглядаючи екологічний статус мови (природні домінанти еколінгвістичного модусу – І. К.) як цілісну систему з акцентами на онтологічному і функційному ракурсах, в якій контроль за мовною / мовленнєвою / дискурсивною здатністю залежить від суб'єкта, який одночасно є «системою в дії» та «об'єктом, який виникає внаслідок цієї дії» [13, с. 116].

Акцент на природному еколінгвістичному модусі зумовлює розширення епістемічної площини цієї спеціальної галузі знання, що може впливати на гносеологічний аспект екології мови і мовлення в частині поняттєвого апарату та інструментарію, аж до зрушень у онтологічному

статусі, якщо мову розглядати в межах біоморфної метафори А. Шлейхера як «живий організм». У результаті домінування біологічного складника природного еколінгвістичного модусу виникають дослідницькі візії, які спонукають до формування нових міждисциплінарних (природничо-гуманітарних) наукових напрямів. Тут варто згадати про біолінгвістику, методологічний симбіоз якої базується на вченнях біології та еволюції мови (М. П'ятеллі-Пальмаріні), що розвивається на засадах біолінгвістичного підходу Н. Хомського та Е. Леннберга в рамках когнітивно-дискурсивної парадигми з визначальним вивченням внутрішніх ментальних станів на противагу біхевіоризму, який орієнтувався на аналіз власне людської поведінки [1].

Власне природну домінанту еколінгвістичного модусу і продукує проблематика біолінгвістики, предметом вивчення якої, зокрема, є вплив мови не лише на певну етноспільноту і людину як її представника, а й на довкілля та середовище. Експериментальні дослідницькі пошуки окремих науковців обґрунтовують відповідний погляд, згідно з яким мовна екосистема базується на біологічній моделі [11; 21], в рамках якої «людина з погляду біології є мовним організмом» [14, с. 33]. Біосоціальну природу мовної здатності пов'язують із роллю мови в еволюційному розвитку людини як біологічного виду [3].

Відповідний локус взаємодії мови й навколишнього середовища можна розглядати відповідно до законів автопоезису (грец. *autopoeisis* – «самодобудовування») Умберто Р. Матурані і Франсиско Х. Варела, згідно з яким модель мови розуміють як когнітивну діяльність, засновану на взаємодіях, у результаті яких відбувається внесення модифікацій одного організму в поведінку іншого. Узгодженість і гармонія у відносинах і взаємодії між членами людської соціальної системи має місце за умов безперервного соціального навчання, що визначається їх власним соціальним (лінгвістичним) функціонуванням [23, с. 177].

Соціальний еколінгвістичний модус в умовах мультикультуралізму генерує транслінгвальний напрям еколінгвістики, пов'язаний з вивченням особливостей функціонування мов однієї культури в дискурсивному просторі іншої лінгвокультури. Розмірковуючи про цілісність мовної екосистеми [25], дослідник Ш. Кармакар пропонує власну концепцію еколінгвістичного модусу мовної свідомості, сформованого природними і соціальними домінантами: «Мова складається з безлічі екологічних факторів навколишнього середовища, включаючи відношення між мовою та діалектами, мовою та її користувачем, сферою використання, відношеннями, політикою, характеристиками та внутрішньою мовою. Сукупність від-

ношень між усіма великими та малими мовами світу, які існують або потенційно доповнюють одна одну, становить екологічне середовище людської мови. Балас цього середовища заснований на природному існуванні, рівному контакті та взаємодії всіх мов. Цілісність або фрагментація мовної екосистеми завжди була важливою темою досліджень у галузі екології» [15, с. 61]. Мова є засобом трансляції культури в межах дискурсивного простору представників як однієї, так і різних лінгвокультур, що забезпечує реалізацію принципу кооперативності в їхній комунікативній поведінці та взаємодії [16]. У цьому контексті варто відзначити синергію природних і соціальних домінант еколінгвістичного модусу, що продукує вагомий комунікативно-прагматичний потенціал мови, мовлення й дискурсу як явищ їхньої імплементації.

Кореляція природних й соціальних домінант еколінгвістичних модусів певною мірою зумовлює «розчинення первинності» будь-якого з них, що унеможлиблює виокремлення так званої детермінанти екології мови, мовлення й дискурсу. Відповідна їхня взаємозалежність у контексті збереження не лише природного / біологічного довкілля, але й екології лінгвокультурного середовища зумовлена еколінгвістичним модусом мовної свідомості.

Отже, природні та соціальні домінанти еколінгвістичних модусів відображені у знаках мовної / комунікативної екосвідомості представників конкретної лінгвокультури – термінопоняттях, діалектах, концептах, історичних текстах, дискурсивних практиках тощо, які, з одного боку, семіотизуються під впливом соціуму й довкілля (у сучасному європейському контексті – полікультурного), а з іншого – формують дискурсивний простір певної епохи, виступаючи індикатором мовно-культурної самоідентифікації та впливаючи на збереження національної ідентичності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Еколінгвістика як самостійний науковий гуманітарно-природничий напрям зі сформованим натеper термінологічним апаратом і виробленим інструментарієм фактично успадкувала від філософії мови проблему співвідношення природного та соціального. Ураховуючи потужну традицію дослідження окремих аспектів, пов'язаних із проблемами екології мови та мовлення, можна підсумувати, що в сучасному глобалізованому полікультурному континуумі симбіоз природничого та гуманітарного знання, ґрунтуючись на психолого-фізіологічному й ідеологічно-світоглядному складниках, власне й стає рушійною силою цивілізаційного розвитку.

Відповідно, беззаперечною є необхідність морально-інтелектуальної еволюції людства у

XXI столітті як єдиного можливого шляху для гармонійної моно- і міжкультурної комунікативної діяльності, що базується на принципі кооперативності, та для забезпечення національних мов і культур, дискурсивних просторів від глобалізаційних загроз водночас. У такому комплексному підході заявлена проблема динаміки природних і соціальних домінант еколінгвістичних модусів формує предметну галузь у теоретичній і прикладній лінгвістиці та загалом у гуманітарному наукознавстві, зорієнтованому на вивчення значущих соціокультурних ідей для людства – гуманізму, еволюції, тісного зв'язку людини з природою і довкіллям, кооперативності в дискурсивному просторі [16; 17], прагнення до істини тощо.

В умовах полікультурного європейського / світового континууму моделювання еколінгвістичних модусів, репрезентованих природними й соціальними домінантами мови і мовлення певного дискурсивного простору, не лише сприятиме розвитку термінологічного апарату, методологічної бази та методики аналізу еколінгвістики як новітньої міждисциплінарної наукової галузі, а й створюватиме алгоритм формування екологічного портрету національної мови як індикатора лінгвокультурної ідентичності та самоідентифікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chomsky, N. Three Factors in Language Design. *Linguistic Inquiry*, 36, 2005. P. 1–22. <https://doi.org/10.1162/0024389052993655>
2. Cowley S. J. Bio-ecology and language: a necessary unity. *Language Sciences*, 41(A), 2014. P. 60–70.
3. Deacon, T.W. The Symbolic Species: The co-evolution of language and the human brain. *W. W. Norton & Co.* 1997.
4. Fill Alwin. *Okolingistik. Eine Einfuhrung.* Tubingen: Narr. 1993.
5. Fill A. Ecolinguistics – State of the Art. *AAA: Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik*, 23(1), 1998. P. 3–16.
6. Fill A., Mühlhäusler. *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment.* Ed. by Alwin Fill and Peter Mühlhäusler. London, New York: Continuum. 2001.
7. Garner Mark. *Language: an ecological view.* Bern: Peter Lang AG, European Academic Publishers. 2004.
8. Halliday Michael A.K. New Ways of Meaning: The Challenge to Applied Linguistics, *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment*; [Edited by A. Fill, P. Muhlhausler]. London, New York: Continuum, 2001. P. 175–202.
9. Haugen Einar. *The Ecology of Language: essays by Einar Haugen.* Selected and Introduced by

- Anwar S. Dil. Stanford, California: Stanford University Press. 1972.
10. Hawley Amos H. *Human Ecology: A Theory of Community Structure*. New York: The Ronald Press Co. 1950.
 11. Hodges B.H. Ecological pragmatics: Values, dialogical arrays, complexity and caring. *Pragmatics and Cognition*, 17(3), 2009. P. 628–652.
 12. Hornberger Nancy. Afterword: Ecology and ideology in multilingual classrooms. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 6(3&4), 2003. P. 296–302. <http://dx.doi.org/10.1080/13670050308667787>
 13. Järvillehto T. The Theory of the Organism-Environment System as a Basis of Experimental Work in Psychology. *Ecological Psychology*. 21(2), 2009. P. 112–120. <https://doi.org/10.1080/10407410902877066>
 14. Jennings R.E. & Thompson J.J. The biological centrality of talk. In: Kravchenko, A.V. (ed.), *Cognitive Dynamics in Linguistic Interactions*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2012. P. 33–63.
 15. Karmakar S. Eco-Linguistics: the integrity and diversity of language systems, *Jadavpur Journal of Languages and Linguistics*, 4(1), 2020. P. 58–69.
 16. Korolyov I. Cognitive and communicative category of cooperativity: ontological and gnoseological status, *Logos*, 98, 2019. P. 83–93.
 17. Korolyov Igor, Domylyvska Liudmyla. Mentality and National Character as Semiotic Regulators of Communicative Behavior. *Journal of History Culture and Art Research*, 9(1), 2020. P. 354–364.
 18. Korolyova Alla, Korolyov Igor. Standardization of the Formulas of Discursive Practice Farewell in the National Cooperative Communicative Behaviour. *Valoda: nozīme un forma II. Grammar and language standardization*. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze (eds). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020. P. 77–92.
 19. Korolyov Igor. Ecolinguistic Modes: Natural and Social Dominants. *Logos*, 106, 2021. P. 100–108.
 20. Louis Jean Calvet. *Towards an Ecology of World Languages*, translated by Andrew Brown. Oxford: Polity Press. 2006.
 21. Maturana Humberto R. *Biology of Cognition, BCL Report 9.0. Urbana, IL: University of Illinois*. 1970.
 22. Maturana Humberto R. *Biology of language: The epistemology of reality, Psychology and Biology of Language and Thought*, G. Miller and E. Lenneberg (eds). New York: Academic Press, 1978. P. 28–62.
 23. Maturana U., Varela F. *Drevo poznanyia: byolohycheskye korny chelovecheskoho ponymanyia* [The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding]. Moskva: Prohress-Tradytsiya. 2001.
 24. Морозова О.І. Екологічний підхід до аналізу неправдивих висловлень. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2015. Вип.55. С. 258–166.
 25. Mühlhäusler Peter. *Linguistic Ecology: Language Change and Linguistic Imperialism in the Pacific Region*. Routledge. 1996.
 26. Nettle D., Romaine S. *Vanishing Voices: The Extinction of the World's Languages*. Oxford University Press. 2002.
 27. Wendel, J. N. «Notes on the ecology of language». *Bunkyo Gakuin University Academic Journal*, 5, 2005. P. 51–76.

REFERENCES

1. Chomsky, N. (2005). Three Factors in Language Design. *Linguistic Inquiry*, 36, 1–22. <https://doi.org/10.1162/0024389052993655>
2. Cowley S. J. (2014). Bio-ecology and language: a necessary unity. *Language Sciences*, 41(A), 60–70.
3. Deacon, T.W. (1997). *The Symbolic Species: The co-evolution of language and the human brain*. W. W. Norton & Co.
4. Fill Alwin. (1993). *Okolinguistik. Eine Einführung*. Tübingen: Narr.
5. Fill, A. (1998). Ecolinguistics – State of the Art. *AAA: Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik*, 23(1), 3–16.
6. Fill A., Mühlhäusler P. (2001). *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment*. Ed. by Alwin Fill and Peter Mühlhäusler. London, New York: Continuum.
7. Garner Mark. (2004). *Language: an ecological view*. Bern: Peter Lang AG, European Academic Publishers.
8. Halliday Michael A.K. (2001). New Ways of Meaning: The Challenge to Applied Linguistics, *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment*; [Edited by A. Fill, P. Muhlhausler]. London, New York: Continuum, 175–202.
9. Haugen Einar. (1972). *The Ecology of Language: essays by Einar Haugen*. Selected and Introduced by Anwar S. Dil. Stanford, California: Stanford University Press.
10. Hawley Amos H. (1950). *Human Ecology: A Theory of Community Structure*. New York: The Ronald Press Co.
11. Hodges B.H. (2009). Ecological pragmatics: Values, dialogical arrays, complexity and caring // *Pragmatics and Cognition*. 17(3), 628–652.
12. Hornberger Nancy. (2003). Afterword: Ecology and ideology in multilingual classrooms. *International Journal of Bilingual Education*

- and Bilingualism* 6(3&4), 296–302. <http://dx.doi.org/10.1080/13670050308667787>
13. Järvillehto T. (2009). The Theory of the Organism-Environment System as a Basis of Experimental Work in Psychology. *Ecological Psychology*. 21(2), 112–120. <https://doi.org/10.1080/10407410902877066>
 14. Jennings, R.E. & Thompson, J.J. (2012). The biological centrality of talk. In: Kravchenko, A.V. (ed.), *Cognitive Dynamics in Linguistic Interactions*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 33–63.
 15. Karmakar S. (2020). Eco-Linguistics: the integrity and diversity of language systems, *Jadavpur Journal of Languages and Linguistics* 4(1), 58–69.
 16. Korolyov I. (2019). Cognitive and communicative category of cooperativity: ontological and gnoseological status. *Logos* 98, 83–93.
 17. Korolyov Igor, Domylivska Liudmyla. (2020). Mentality and National Character as Semiotic Regulators of Communicative Behavior. *Journal of History Culture and Art Research* 9(1), 354–364.
 18. Korolyova Alla, Korolyov Igor. (2020). Standardization of the Formulas of Discursive Practice *Farewell* in the National Cooperative Communicative Behaviour. *Valoda: nozīme un forma II. Grammar and language standardization*. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze (eds). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 77–92.
 19. Korolyov Igor. (2021). Ecolinguistic Modes: Natural and Social Dominants. *Logos* 106, 100–108.
 20. Louis Jean Calvet. (2006). *Towards an Ecology of World Languages*, translated by Andrew Brown. Oxford: Polity Press.
 21. Maturana Humberto R. (1970). Biology of Cognition, *BCL Report 9.0. Urbana, IL: University of Illinois*.
 22. Maturana Humberto R. (1978). Biology of language: The epistemology of reality, *Psychology and Biology of Language and Thought*, G. Miller and E. Lenneberg (eds). New York: Academic Press, pp. 28–62.
 23. Maturana U., Varela F. (2001). *Drevo poznanyia: byolohycheskye korny chelovecheskoho ponymanyia* [The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding]. Moskva: Prohress-Tradytsyia.
 24. Morozova O.I. (2015). Ekolohichniy pidkhid do analizu nepravdyvykh vysloven. Movni i kontseptualni kartyny svitu. Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet», (55), 258–166 pp. [in Ukrainian]
 25. Mühlhäusler Peter. (1996). *Linguistic Ecology: Language Change and Linguistic Imperialism in the Pacific Region*. Routledge.
 26. Nettle D., Romaine S. (2002). *Vanishing Voices: The Extinction of the World's Languages*. Oxford University Press.
 27. Wendel, J. N. (2005). «Notes on the ecology of language». *Bunkyo Gakuin University Academic Journal* 5, 51–76.

ЛІНГВОКОГНІТИВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ВОЛЯ* В ГОВІРКАХ БОЙКІВЩИНИ ТА СЛОБОЖАНЩИНИ

Крехно Т. І.

*кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
пров. Руставелі, 7, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-6656-4808
krehno.t@i.ua*

Міняйло Р. В.

*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
пров. Руставелі, 7, Харків, Україна
orcid.org/0000-0001-9392-594X
roman298@gmail.com*

Ключові слова: *розмовний діалектний побутовий дискурс, чуттєве мовомислення, концепт ВОЛЯ, семантична організація, перетин понятійних полів концептів, особливості омовлення.*

Концептуальний аналіз не втратив значущості в антропоцентричній парадигмі сучасного мовознавства, оскільки в омовлених семантичних складниках кожного загальнокультурного концепту актуалізуються важливі для представника певної етноспільноти аспекти реального світу, у яких – невичерпність смислів людського буття. Тому за мету в пропонуваній розвідці було поставлено виявлення семантичної організації концепту ВОЛЯ та особливостей вербалізації відповідних структурно-семантичних його складників у картині світу бойків і слобожан, а саме в оповідних текстах цих представників дистантних лінгвокультурних ареалів України. Методологію дослідження склали суцільна вибірка лінгво-семантичних складників концепту ВОЛЯ із записаного влітку 2021 року діалектологічного матеріалу, семантико-смысловий аналіз виокремлених мовленнєвих структур.

Ядром у семантичній організації концепту ВОЛЯ в етносвідомості бойків визначено семантеми ‘незалежність’ і ‘визвольна боротьба’ (на перетині понятійних полів концептів ВОЛЯ і ГОРА) як основоположні структурно-семантичні елементи особистісного світогляду бойка / бойкині, тісно пов’язаного з гірським мікросвітом. Семантема ‘патріот’ у мовно-культурному просторі Бойківщини – базовий ідентифікатор особистості (тут концепт ВОЛЯ перетинається з концептом ЛЮДИНА). Натомість для слобожан ключовим ідентифікатором особистості (ЛЮДИНИ) виступає семантема ‘професія (рід занять)’.

На перетині понятійних полів концептів ВОЛЯ і ЗАХИСНИК у наративах бойків фіксуємо семантему ‘мовна стійкість’ як результат онтологічного осмислення категорій ЗАВОЙОВНИК – ЗАХИСНИК.

Семантема ‘обмеження прав і свобод’ у наративах бойків вербалізується насамперед у контексті історій про поневолення рідної землі окупантами (особливо виразно об’єктивується в спогадах про особисте життя, про персональну несвободу), а в наративах слобожан – через рефлексії

щодо трудової діяльності, де семантичний складник ‘праця як основа життєдіяльності’ виступає здебільшого зі схвальною конотацією. Ядром же у семантичній організації концепту ВОЛЯ в етносвідомості слобожан є семантема ‘привілля’ (естетичний досвід, що стимулює почуття радості й захвату, витворює стан душевної рівноваги).

Перспективою дослідження вважаємо порівняльний аналіз лінгво-семантичних складників концепту ВОЛЯ в українському говірковому і художньому дискурсах.

LINGUOCOGNITIVE REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF WILL IN THE DIALECTS OF BOIKIVSHCHYNA AND SLOBOZHANSCHYNA

Krekhno T. I.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Ukrainian Linguistics, Literature and Teaching Methods
Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy”
of the Kharkiv Regional Council
Rustaveli lane, 7, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6656-4808
krekhno.t@i.ua*

Minyailo R. V.

*Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Ukrainian Linguistics, Literature and Teaching Methods
Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy”
of the Kharkiv Regional Council
Rustaveli lane, 7, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9392-594X
roman298@gmail.com*

Key words: *colloquial dialectal everyday discourse, sensual language thinking, concept of WILL, semantic organization, intersection of conceptual fields of concepts, speech features.*

Conceptual analysis has not lost its significance in the anthropocentric paradigm of modern linguistics because the semantic components of each general cultural concept, which are important for a representative of a certain ethnic community, actualize aspects of the real world, including the inexhaustibility of the meanings of human existence. Therefore, the purpose of the proposed study was to identify the semantic organization of the concept of WILL and the peculiarities of verbalization of its corresponding structural and semantic components in the worldview of Boiky and Slobozhans, namely, in the narrative texts of these representatives of distant linguistic and cultural areas of Ukraine. The methodology of the study was based on a continuous sampling of the linguistic and semantic components of the concept WILL from dialectological material recorded in the summer of 2021, as well as semantic analysis of the selected speech structures.

The semantics of ‘independence’ and ‘liberation struggle’ (at the intersection of the conceptual fields of WILL and MOUNTAIN) are revealed as the core part of the semantic organization of the concept of WILL in the ethnic consciousness of Boiky as the fundamental structural and semantic elements of the personal worldview of Boiky, which is closely related to the mountain microcosm. The semantic ‘patriot’ in the linguistic and cultural space of the Boikivshchyna is a basic identifier of a person (here the concept of WILL intersects with the concept of HUMAN). For Slobozhans, on the other hand, the

semantic ‘profession (occupation)’ is the key identifier of a person (HUMAN). At the intersection of the conceptual fields of WILL and DEFENDER in the narratives of Boiky, we fix the semantics of ‘language stability’ because of the ontological comprehension of the categories of INVADER – DEFENDER. The semantic ‘restriction of rights and freedoms’ in the narratives of Boiky is verbalized primarily in the context of stories about the enslavement of their native land by the occupiers (it is especially clearly objectified in memories of personal life, personal unfreedom), and in the narratives of Slobozhans – through reflections on labor activity, where the semantic component ‘labor as the basis of life’ is mostly used with a positive connotation. The core semantic organization of the concept of WILL in the ethnic consciousness of Slobozhans is the semanteme of ‘space / open air’ (aesthetic experience that stimulates feelings of joy and delight, creates a state of mental balance). This study conducts a comparative analysis of the linguistic and semantic components of the concept of freedom in Ukrainian dialectal and literary discourses.

Постановка проблеми. Видатний мовознавець Олександр Опанасович Потебня писав, що «індивідуальна психологія засвідчує не лише спільні для загалу закони душевного життя, а й можливе різноманіття й оригінальність неподільного; так психологія народів має засвідчити можливість відмінності національних особливостей і побудови мов як наслідок загальних законів народного життя» (переклад *Т. К., Р. М.*) [1, с. 48]. Відповідно у вербалізованих моделях актуалізуються лише значущі для певної етноспільноти аспекти реального світу. Тому особливої ваги в розумінні взаємодії національної свідомості та мови набуває розмовний діалектний побутовий дискурс, що й зумовило **актуальність** дослідження. Породжені спонтанно, у невимушеній комунікативній ситуації, не стримувані приписами мовознавства говіркові наративи фіксують наївне, раціональне й одночасно чуттєве мовомислення, об’єктивують архаїчні моделі бачення світу й себе в ньому.

Мета статті – установити семантичну організацію концепту ВОЛЯ та особливості омовлення (вербалізації) відповідних структурно-семантичних його складників у картині світу бойків і слобожан. Відповідно **об’єктом дослідження** стала тема ВОЛІ (в усій повноті смислів цього поняття) в оповідних текстах (нарративах) представників різних лінгвокультурних ареалів України, **предметом дослідження** – особливості лінгво-семантичного відображення концепту ВОЛЯ у свідомості носіїв дистантних бойківського і слобожанського говорів.

Практичний матеріал дослідження. Проаналізовані в статті тексти записано влітку 2021 року, а саме дослідження науково-педагогічні працівники кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Харківської гуманітарно-педагогічної академії спільно зі здобувачами-філологами здійснювали в межах реалізації

наукового гранту «Динаміка етнокультурних концептів Сходу і Заходу (на матеріалі говірок Центральної Слобожанщини і Бойківщини)» [2; 3; 4] за часткової фінансової підтримки Канадського інституту українознавства – осередку українсько-канадських студій із гуманітарних наук University of Alberta (з фонду Василя Кравченка).

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепт ВОЛЯ є одним зі значущих для українства, постає ключовим поняттям в історії України, у витворенні національної свідомості. Тому варто розглянути автентичність національного самовизначення бойків і слобожан через актуалізацію концепту ВОЛЯ в говіркових текстах¹. Структуру статті зумовив своєрідний спосіб організації уявлень про волю у мовній картині світу (МКС) бойків і слобожан.

1. Семантична організація концепту ВОЛЯ в МКС бойків

Уявлення про волю як фрагмент картини світу – «продукт» тривалого культурно-історичного шляху спільноти бойків. Ядровою частиною концепту ВОЛЯ ми виявили семантими ‘незалежність’, ‘визвольна боротьба’. Ці структурно-семантичні елементи основоположні в особистості бойка. Способи вербалізації визначених семантем – це й пряме декларування, й імпліцитна матеріалізація. Відкрите свідоме ствердження нескореності духу людей: *Ви мене зрозуміли? Духу бойка важливо, в першу чергу, не маєтки, а внутрішнє переконання, що ми не під ким ніколи... Чи ви зрозуміли? Бойки відстоювали незалежність* (Олена, 66 років, Тухля). Наполегливо повторювані метамовні формули *Ви мене зрозуміли? Чи ви зрозуміли?* засвідчують як непохитність

¹ Для зручності сприймання тексти подано в орфографічному записі з фіксацією діалектних чи індивідуальних особливостей мовлення оповідача – *Т. К., Р. М.*

світоглядних позицій мовця, так і його прагнення вплинути на систему уявлень і цінностей слухача (адресата, реципієнта). Для мовця надзвичайно важливо спричинити формування у свідомості адресата поняття, що є ключовим в ідентифікації бойка.

Такий інтелектуально-діалогічний характер міркувань про ВОЛЮ є типовим для бойків. Персональні умовисновки одночасно стають установками на формування нового знання у слухачів. Окрім згаданих метамовних конструкцій, фіксуємо інтерпретаційне перекодування власної думки як імпульс до програмування певної моделі поведінки адресата. Так, наприклад, тезу *Я вільна і я щаслива* продуцент транспозиціонує в розгорнуту гіпотетичну картину руйнування вільного щастя гіпотетичними окупантами «*Якби в моє місто прийшов окупант...*». Текст записано за 8 місяців до початку повномасштабного вторгнення армії РФ, коли ще не було тривоги в суспільстві, але ця об'єктивована свідомістю чи підсвідомістю гіпотетична картина вражає своїм пророчим змістом: *Якби в моє місто прийшли вороги, наприклад, ті ж росіяни, і почали вбивати моїх родичів, почали забирати моє майно, лізти в мою хату, яку я роками тяжко зводила з чоловіком, а ще би мене відсиляли до Сибіру як куркуля... Я б не потерпіла окупантів і перше, що би я зробила, – я би взяла до рук зброю і не одного окупанта я би знищила. Ворогові ми дамо відсіч у будь-якому випадку, і хай ніхто не надіється. Тому що ми своє життя ставимо на вівтар незалежності України: або воля, або смерть. Іншого виходу нема. Іншого виходу ми не маємо* (Тетяна, 48 років, Сколе).

Така транспозиція – це не просто стимулювання когнітивної діяльності адресата з метою уточнення сказаного. Це інтенція транслювати істинність своїх поглядів, що спираються на історичні сценарії (*росіяни, куркулі, Сибір*), а також запрограмувати адресата на таку саму рішучу модель поведінки аж до самопожертви (ця установка втілена в конструкції зі значенням взаємовиключення: *або воля, або смерть*, у категоричності суджень, їх синтаксичному дублюванні: *Іншого виходу нема. Іншого виходу ми не маємо*). Сценарії радянської окупації – це не персональні історії авторки нарративу, це колективна історична пам'ять. Еквівалентами для тлумачення відчужень щастя й свободи мовомислення сучасної людини оповідачка обирає історичні факти поневолення попередніх поколінь.

Дух незалежності є атрибутом бойків. Така чітка самоідентифікація корелює зі специфікою категоризації світу навколо. Одиницями виміру простору й часу постають персоналії завойовників або фактаж визвольної боротьби: *Колись у нас була і Австрія, а далі була і Польща, а тоді вже*

німці, а далі Радянський Союз (Анна, 70 років, Славсько); *За Польщі почав формуватися український супротив. Коли в тридцять дев'ятому прийшли воїни Сталіна, то всьо підпілля переключилося на совєтів. А в сорок другому році ще й переключилося на німців* (Володимир, 65 років, Верхнє Синьовидне).

Наявність семантем 'незалежність' і 'визвольна боротьба' виявляємо на перетині понятійних полів концептів ВОЛЯ й ГОРА. Гірський рельєф – топографічна особливість Карпатського краю. Закономірно, що етносвідомість бойків, їхня матеріальна та духовна культура якнайтісніше пов'язані з гірським мікросвітом. Гірська природа, давні й сучасні образи, факти, легенди посідають стабільне місце в наративах сучасних горян. Значущість гори як символу, священного місця, стрижня організації мікрокосму бойки виявляють, наприклад, влітаючи в усю тканину наративу образи гірської природи (*Наїхали у гори три хани та й тут поселилися, заснували село. І називається не Триханів, а Труханів... Я ходив, та нема грибів; На Різдво колядують, збираються колядники... Дівчата, оте дерево має вісімдесят-сто років... Річка-невеличка, голуба ялина, а то смерічка, а то голуба ялина, то тоже смерічка* (Юрій, 55 років, Труханів), або емоційно обстоюючи історичну назву гори, свідомо надзвичайно розгалужуючи канву оповіді, бо це важливо (*А бабуся моя з того другого села, там, де гора Писана. <...> Тепер її називають Захар Беркут, але вона Писана Криниця, гора. <...> Чому її назвали гора Писана – вона дуже красива, полого, полонина там, там дуже багато красивих квітів, дівчатка, там надзвичайно! Навесні ми колись як пішли туди, там такі гвоздіки! Отакі, як долоня! Різнокольорові. Там дуже гарно!* (Анна, 70 років, Славсько), чи рефлексуючи над взаємозв'язком людини й рідної природи (*Навіть церква. На що бойко дивився, коли будував церкву? Церкви були побудовані так, як смерека росте...* (Ігор, 61 рік, Сколе).

Та одночасно ми виявляємо в зоні ядра концепту ГОРА семантеми 'незалежність' і 'визвольна боротьба'. Вони вербалізуються, зокрема, в синтаксичній синтагматичі: *Тут гори, тому традиції українства тут були міцні* (Володимир, 65 років, Верхнє Синьовидне). Семантичні відношення наслідку в цій конструкції абсурдні: значення 'національна свідомість' не впливає з факту 'гірська місцевість' для прескриптивної граматики. Та для бойків причиново-наслідковий зв'язок цих понять очевидний і логічний. Розгортання думки базується на значенні лексеми ГОРА 'осереддя національно-визвольної боротьби'. Більше того, цей не зафіксований у словниках лексико-семантичний варіант у мовній практиці бойків претендує на пряме номінативне значення.

Актуалізація теми ГОРА в наративах насамперед викликає стійкі асоціації з героями визвольного руху: *Писана Криниця, гора. Тут, може, й більше як років триста, ходив з побратимами Олекса Довбуш* (Анна, 70 років, Славсько); *Слава українського стрілецтва почалася із гори Маківки* (Андрій, 60 років, Тухля); *На Мласті багато похоронених, на Маківці багато похоронених* (Стефа, 78 років, Славсько). Ці приклади свідчать ще й про те, що для структур пам'яті однаково значущими є герої і давньої, і нової історії.

Інтенсивною є взаємодія концептів ВОЛЯ і ЛЮДИНА. До структур обох концептів входить семантема 'патріот'. У мовно-культурному просторі Бойківщини ця семантема – базовий ідентифікатор особистості. Цікаво, що ядро концепту ЛЮДИНА в досліджених говірках Слобожанщини не містить структурно-семантичного складника 'патріот'. В аналогічних сценаріях у наративах слобожан ключовим ідентифікатором особистості виступає складник 'професія (рід занять)'. Порівняймо:

<i>Розкажіть про свого діда (батька) / родину</i>	
Слобожанщина	Бойківщина
'професія'	'участь у визвольному русі' / 'рівень національної свідомості'
<i>Батько все життя проробив ... ну в нього писалося «мостовицк»... Викладав дороги (Зоя, 67 років, Токарівка)</i>	<i>Тато був з дев'ятого року, мама – з вісімнадцятого. Тато був спочатку в «Доресті», потім в ОУН (Володимир, 65 років, Верхнє Синьовиднє)</i>
<i>Дід, діда я вобщє не знаю, він молодим помер, кажуть, ще... Я його даже не знаю, а бабуся тожє працювала у колгоспі, на огородній бригаді працювала, бабусю знаю (Надія, 76 років, Вільшана)</i>	<i>Люблю його, моє село. Ту мої батьки ся родили, бабї ся родили, діди, брат в мене був такий дуже націоналіст (Стефа, 79 років, Славсько)</i>

Одиничною в текстах бойків зафіксована мовна об'єктивація уявлень про людину як насамперед про представника певної професії – *То історик*, але мовомислення визначає цю інформацію як недостатню й одразу скеровує наратив у напрямі уточнення, що, звісно, лежить у площині рівня національної свідомості: *То історик. Батько його був в українських січових стрільцях* (Володимир, 65 років, Верхнє Синьовиднє).

Фіксуємо участь чуттєво-образних механізмів у концептуалізації структур знань про національно свідому людину, патріота. Наприклад, відомості про батька впорядковуються у свідомості одного з інформаторів, а потім, відповідно, вербалізуються в образах національно значущих історичних постатей: *Мій батько був з того самого року, що Бандера: той першого січня дев'ятого року, а тато був, ну він не міг інакше народитися – на день Шевченка, дев'ятого березня* (Володимир, 65 років, Верхнє Синьовиднє).

Мовно-ментальні структури слобожан також використовують чуттєві одиниці для образотворення, але вони зовсім іншої природи. Аналогічне словесне вираження спогадів про батька демонструє успадкованість міфологічного мислення, що втілено в образах природи. Порівняймо: *Як чувстував батько в той день [наближення смерті]: шо оце він ішов тільки сонце, ще сонце не сходило, він їхав всігда А то вже сонце сходило, вже сонце сходило і оце зробилося таке...* (Ольга, 72 роки, Токарівка).

Тканина наративу фіксує засвоєння і «присвоєння» багатівікового колективного досвіду етніч-

ної групи. Автентична свободолюбність, якою пронизані наративи бойків, вписана в контекст міфологічної свідомості. Світ гір, незламність духу свободи, легендарні персонажі сплітаються в оповідях про історію землі так само, як вони переплетені у психіці людини, – таку цілісність витворили культурний і чуттєвий досвід бойків. Розповідь мешканки селища Славсько Анни про легендарного героя Захара Беркута є абсолютно інтеріоризованою. Культурно значуща для всього українства історія, художньо переказана й увіковічена Іваном Франком, для Анни – це так само величний факт, але це історія її маленької батьківщини, її предків, її етнічної групи, це її особиста історія. Мовні формули *був у нас, аж сюди прийшли*, емоційно перебільшене побоювання як для історичного факту сімсотрічної давнини *А то були б вони (монголи), я не знаю, куди б пройшли*, відсутність посилання на Франка (адже Анна ближча до цієї історії, вона відчуває причетність до цих подій, досі переживає страх і гордість, а Франко лише переповів легенду), факт привласнення цієї історії спонукає інформаторку припустити *Ви, певно, не чули того*. Отож витворена в етнічно-культурному просторі концептуальна структура стала невід'ємною частиною особистості: *Захар Беркут – то колись був у нас, якщо... ну... ви, певно, не чули того, тут такий був голова, як то кажуть, села, колись був староста... називали. І коли сюди, монголи аж сюди прийшли, татаро-монголи, і там село Тухля за нами, там така дуже полого рівнина. І там дуже була велика битва! Там з усіх сіл люди походилися і*

тих монголів не допустили далі. А то були б вони, я не знаю, куди б пройшли! І назвали потім... там є гора Захар Беркут, бо він називався Захар і Беркут прізвище таке мав, той староста (Анна, 70 років, Славсько). Така репрезентація чуттєвого й соціально-історичного досвіду одночасно є втіленням ціннісного судження.

Активізація ментальних утворень, пов'язаних з поняттям ВОЛЯ, стимулює онтологічне осмислення категорій ЗАВОЙОВНИК – ЗАХИСНИК. Категоризація цих понять, а згодом вербалізація кодифікованого знання про завойовника і захисника, окрім іншого, здійснюється через рефлексію щодо мовного коду й у спосіб переключення мовного коду. Так, концепт ЗАХИСНИК включає семантему 'мовна стійкість'. Українська мова усвідомлюється як фортеця, що не гірше за зброю боронить суверенітет держави. Вияв патріотизму через мовну стійкість декларується в наративах як ще одна базова чеснота бойка.

Гумористичним настроєм забарвлені розповіді про опір земляків зросійщенню мовного простору: *Мій брат возив хліб. А на всіх машинах в радянський час було написано «Хліб». А він після ремонту написав собі «Хліб»* (Оксана, 62 роки, Славсько); *А там в Гірному грамотей... Вони написали велику табличку «Горное». Та знайшовся якийсь мудрагель, серед ночі взяв фарбу, закреслив, написав «Гірне» через «і»* (Володимир, 65 років, Верхнє Синьовидне).

Водночас росіянізми використано для організації структур знань про ЗАВОЙОВНИКА, але вже як негативно-оцінне маркування концепту: *підлілля переключилося на советів* (Володимир, 65 років, Верхнє Синьовидне); *Та прийшла Совецька власть ... позабирали всьо* (Юрій, 55 років, Труханів); *А інших людей – на Сибір, там необъятные просторы* (Ігор, 61 рік, Сколе); *І німець далі, як вже прийшли тудя тіна рускіє, німець йому каже: «Лишайся тут...»* (Ігор, 69 років, Тухля); *Прийшли руські, хто мав господарство – забирали* (Надія, 66 років, Славсько).

Концептуальна структура поняття ВОЛЯ містить семантичний складник 'обмеження прав і свобод', що особливо виразно об'єктивується в спогадах про особисте життя. Розповіді про дитинство, молодість, родину, одруження, професійну діяльність опосередковані інформацією про персональну несвободу. Причому цей компонент іноді конкурує з іншими, які формально більшою мірою мали б репрезентувати особисту інформацію.

Наприклад, одиниця пам'яті ОДРУЖЕННЯ в наративі 89-річної Анни із села Гребенів оптимізується імпульсом 'обмеження прав і свобод', у результаті цього генерується текст-обрамлення з мікросемою 'заміжжя' у вступі й висновку; натомість основна частина композиції – це розлога оповідь про окупацію «советами» / «кегебістами» рідної хати й рідного краю:

Композиційні частини	Текст-реакція на стимул-питання «Ви пам'ятаєте своє весілля?»	Актуалізовані мікросеми
Вступ	– Пам'ятаю моє весілля... У церкві ні, весілля було в чужій хаті.	'заміжжя'
Основна частина	Бо нас відтам виселили. Не хотіла мама йти з хати. Не хотіла, бо, ну, знаєте, як то св'ята хата. А як прийшло КГБ – вигнало: «Уйдіть!». Мама не хотіла. Зірвали підлогу, завалили комин у хаті – дим на хату. «Бо здесь, пока ви не вийдете, – каже, – бендеровці не переведуться», бо казали, що ми їсти їм даємо. Та й було так, що давали люди... <...> КГБ переслідувало УПА, бендерівців і нас звідтам виганяли...	'кегебісти' 'переслідування' 'обмеження прав і свобод' 'бендерівці' 'УПА' 'підтримка борців за свободу'
Заклучна частина	А я вийшла заміж в вісімнадцять років. (Анна, 89 років, Гребенів)	'заміжжя'

Не можна виключати, що концепт ОДРУЖЕННЯ у структурах пам'яті інформаторки наповнений традиційними елементами, такими як 'весільний обряд', 'доля' й подібними. Але ці зв'язки не збуджуються і не виявляються в наративі. Натомість як відповідь на слово-стимул *весілля* маємо неповторну модель активації вершин інформаційної сітки: це спогади й рефлексія про поневолення та безчинства завойовників.

2. Семантична організація концепту ВОЛЯ в МКС слобожан

Відповідники мовно-ментальних структур концепту ВОЛЯ в позамовній картині світу слобожан – це насамперед трудова активність і пов'язані з нею відчуття.

Ядром структури концепту є семантема 'привілля', що активується в розповідях про працю на землі. У процесі роботи люди споглядали безкраї поля, живописні схили ярів, широчінь картин рідної природи – усе це формувало естетичний досвід, стимулювало почуття радості й захвату, витворювало стан душевної рівноваги: *А вобщє я ветеринарний технік. І оце запрягаю коня і їду*

у село, по відділеннях, і ото як уже пройду і їду наоборот отам побіля посадок, де той лісок там ото, цвітки збирала, там по ярку полазю – до того там приємно, таке шо роздоле, цвітки цвітуть! (Ольга, 72 роки, Токарівка).

Щоденна праця на тлі широких вільних просторів спонукала до вияву емоційно-чуттєвої сфери через пісню: *А ще десь отуда за село два кілометри там буряки були. Ідуть, ну ладно, туди це, може, знаєте, хто проснувся, хто ні – співають. Ну йдуть уже назад, це ж уже понаможуються так, вироблені, <...>, ідуть – співають. Вечером ідуть – співають* (Ольга, 72 роки, Токарівка); *Нада було спалувать буряк, нада було кукурузу палоть. <...> І я з бабушкаю хадила палоть. Я гаварю: «Я піду». – «Та яке піду, як там, я не знаю, кілометрів п'ять рядочок з буряка!» – «Нет, я піду». Ішла, і палола. Мені нравилось! А бабушки співали!.. Вони співають – я палю. І я ж слухаю отако і палю буряк, ну, все, і травичку.. Мені це нравилось...* (Ольга, 30 років, Куп'янськ).

Отже, особливість ландшафту й звична для селян і містян Харківщини робота на землі перебувають у взаємній залежності, стимулюючи вербалізацію семантики 'привілля', якої ми не фіксуємо в лінгвокогнітивній репрезентації концепту ВОЛЯ в бойків. Очевидно, зовсім інші особливості рельєфу, ґрунтів і рослинного світу Бойківщини не спонукали до духовної насолоди просторами: *У нас на землі добре камінь родить і через рік чорниця. Так шо можна з города назбирати камінь на фундамент хати* (Ігор, 50 років, Славськ); *У нас тут практично й нічо не родить. Ну у нас така земля, ви розумієте. Картопля і та не родить* (Василь, 62 роки, Славськ); *Колісь зовсім, бува, не вродить, але люди роблять. Робиться, а нічого з того нема. А в нас така, знаєте, земля, не є чорна – кам'янистий ґрунт* (Марія, 56 років, Либохора); *Той кусень землі, чи він дасть, чи не дасть... Кісна, як у нас старі люди казали, але то є м'я [земля]* (Ольга, 66 років, Тухля).

В обох говірках вербалізується семантичний складник 'обмеження прав і свобод'. Але якщо в говірках Бойківщини він об'єктивується насамперед у контексті історій про поневолення рідної землі окупантами, то в наративах слобожан – знову ж таки через рефлексії щодо трудової діяльності. Праця як джерело гармонії й натхнення одночасно поставала інструментом поневолення людини, обтяжувала, позбавляла можливості вийти за межі рутинного кола обов'язків, а отже, почуватися незалежно.

Інтегрування понятійних полів ВОЛЯ і ПРАЦЯ втілюється в таких мовленнєвих формах: [– *Що для вас значить воля?*]/ – *Як виполола город – і вільна* (Тетяна, 60 років, Колодязне); *Така жизня. Неважна. День і ніч чортуйся, й чортуйся, й*

чортуйся. Як ото кажуть... Хіба ж ти не лятимешся – день же й ніч... Там свиней оно восьмеро – попробуй їх... їсти дати. Бройлерів держали по сто штук. Вутят по шісдесят – по сьмдесят... (Катерина, 77 років, Вільшана); А я робила оце скільки... двадцять год, без виходних! Триста шисят п'ять днів в году! Така робота... (Катерина, 77 років, Вільшана); Работав на тракторі. Скот тут. Жена, двоє дітей. І не получилось мені... Півтора года отучився і бросив. <...> Не було можливості нікуди поїхати. Ходиш за ними [худобою], прибираєш весь день. Усе життя праця. Відпочинку не було (Анатолій, 64 роки, Токарівка). Вияв негативної оцінки увиразнюється емоційними словами та повторами конструкцій: *день і ніч / день же й ніч; весь день / усе життя; чортуйся, й чортуйся, й чортуйся.*

У наративі іншої оповідачки ті самі інтегральні семи у значеннях слів ПРАЦЯ і НЕВОЛЯ (ПРАЦЯ = НЕВОЛЯ) – 'безперервність', 'монотонність', 'обтяжливність', 'несвобода' – мають позитивну конотацію, яку маніфестують: а) емоційна лексика (*Я не жалію ни одной мінуточки, шо моє дитинство... яке б воно..., як би там не важко було: і мама на роботі, і заставляла картошку... на картошкі бур'ян рвать, і воду насить, і вправляється, і прибирає в хаті...), б) градація сурядних понять (*а було п'ять, і по шість, і по дев'ять гектар...), в) протиставлення (Це було важко. Но, тєм не менєс, я рада, шо має дєтство прошло там)* (Ольга, 30 років, Куп'янськ).*

Амбівалентну конотацію спостерігаємо ще в одному наративі (схвальний факт засобом слова з негативною експресією): *Тут було сорок шоферів, сорок механізаторів, ферми були, роботи були, роботою душили... <...> Було все тут: роботи повно було, молодьожі повно було, а тепер уже ж воно ... все одійшло...* (Надія, 60 років, Токарівка).

Індиферентність слобожан до ідеологічних засад організації трудового процесу «радянських» часів демонструє семантичний складник 'праця як основа життєдіяльності' зі схвальною конотацією: *У колгоспі харашо жилися, раньше все воно було, і садили все, <...> і платили непогано, і воно ж все раньше дешевше було, чим зараз, так шо при колхозі жились харашо* (Любов, 62 роки, Дворічна); [– *А шо люди кажуть, коли краще жилися, коли були колгоспи чи зараз?*] – *Не, ну я ж тоже пам'ятаю, ну лучше, канєшно, було при колхозі. Да, при колхозі. <...> Ну, жили вобщє! А щас шо ж, паї тіки і всьо...* (Наталія, 44 роки, Колодязне); [– *Скажіть, будь ласка, було за колгоспів краще чи тепер жити?*] – *Неплохо тоді було... Неплохо було* (Анатолій, 64 роки, Токарівка).

Трудовні це тоді получали. <...> Ну, на трудодні тоді давали там зерна... тоді якісь копійкі в кінці году... <...> Раньше в селі було

багато роботи (Катерина, 77 років, Вільшана); Бабушка завжди утром наготовить собі торт, тятючку, водички ілі молочка бутылочку. А я говорю: «Бабушка, куда ти собралась?». «А я, – говорит, – іду палочку зароблять. Трудодень (Олександра, 72 роки, Куп'янськ).

Був ставок. Тепер його загрибли. Дуже здоровий. Є вода, але... Орендарі взяли в оренду й загрибли. Поки не було хазяїв, було краще (Тетяна, 60 років, Колодязне)

Ці лінгвокультурні факти засвідчують архетип народу-трударя, для якого праця – це найвища цінність, найбільш властива людині форма існування.

Висновки і перспективи подальших студій. Культурно-лінгвістична інтерпретація діалектних текстів засвідчила виразні автентичні структури організації концепту ВОЛЯ в українців Бойківщини і Слобожанщини.

Бойки концепт ВОЛЯ репрезентують як одну з базових категорій організації мікроуніверсуму й сутності бойка – волелюбної особистості, здатної героїчно захищати свою незалежність і незалежність свого краю навіть ціною власного життя.

У слобожан семантичні складники концепту ВОЛЯ об'єктивуються через концептуальний простір категорій *земля, праця, природа, пісня*. Ментальна взаємодія цих культурних констант утілюється в піднесеному стилі оповіді, народній поезії, своєрідності лексико-семантичного рівня. У картині світу слобожан засвідчено архетип господаря, який працює на землі й переживає з нею глибокий емоційний зв'язок, відчуває гармонію лише в праці на землі.

У формуванні обох архетипів важливу роль відіграє категорія *воля*. Для волелюбної особистості бойка це необхідність зовнішньої незалежності та свободи, що базується на високому рівні національної самосвідомості. А для архетипу землероба-слобожанина домінує відчуття внутрішньої свободи й гармонії з одночасно властивою суспільно-політичною маргінальністю. З одного боку, слобожанам не властиво ставити в пріоритет соціальні проблеми, з іншого – спровокувати протест може позбавлення внутрішньої свободи, права реалізуватися на своїй землі.

Перспективою дослідження вважаємо порівняльний аналіз лінгво-семантичних складників концепту ВОЛЯ в українському говірковому і художньому дискурсах, що, як прогнозуємо, засвідчить динамічні процеси в структурі концепту. В аспекті різнодискурсивного порівняльного аналізу лінгво-семантичних складників плануємо дослідити динаміку (чи статичність) інших значущих етнокультурних концептів у картині світу українців.

ПОВНІ НАЗВИ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ (ДЖЕРЕЛ)

Бойківщина:

Верхне Синьовидне – смт Вєрхне Синьовідне Сколівської міської громади Стрийського р-ну Львівської обл.

Гребенів – село Гребенів Сколівської міської громади Стрийського р-ну Львівської обл.

Либохора – село Либохора Славської селищної громади Стрийського р-ну Львівської обл.

Сколе – місто Сколе Стрийського р-ну Львівської обл.

Славсько – смт Славсько Стрийського р-ну Львівської обл.

Труханів – село Труханів Сколівської міської громади Стрийського р-ну Львівської обл.

Тухля – село Тухля Славської селищної громади Стрийського р-ну Львівської обл.

Слобожанщина:

Вільшана – село Вільшана Дворічанської селищної громади Куп'янського р-ну Харківської обл.

Дворічна – смт Дворічна Куп'янського р-ну Харківської обл.

Колодязне – село Колодязне Дворічанської селищної громади Куп'янського р-ну Харківської обл.

Куп'янськ – місто Куп'янськ Харківської обл.

Токарівка – село Токарівка Дворічанської селищної громади Куп'янського р-ну Харківської обл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Потебня А. Мысль и язык. 2-е изд. Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1892. 228 с.
2. Крехно Т. І., Кордулян М. І., Жукова А. І. Лінгвокогнітивна репрезентація концепту ПРАЦЯ в говірках Центральної Слобожанщини (на матеріалі текстів Куп'янщини). *Лінгвістичні дослідження*. 2022. Вип. 56. С. 268–282.
3. Демченко Н. Д., Чала А. Г., Сапелка К. В. (2023). Концепт ГРОМАДА в слобожанських говірках як репрезентант єдності українського суспільства. *Лінгвістика*. 2023. № 2 (46). С. 5–15. URL: <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2022-2-46-5-15>
4. Міняйло Р. В., Гейдел А. М. Лінгво-семантична палітра концепту ДОЛЯ в слобожанському і бойківському говірковому дискурсі. *Записки з українського мовознавства*. 2023. Вип. 30. С. 174–184.

REFERENCES

1. Potebnya A. (1892). *Mysl' i yazyk [Thought and language]*. 2nd edition. Khar'kov : Tipografiya Adol'fa Darre. 228 p.

2. Krekhno T. I., Kordulian M. I., Zhukova A. I. (2022) Lihvokohnityvna reprezentatsiia kontseptu PRATSIA v hovirkakh Tsentralnoi Slobozhanshchyny (na materialy tekstiv Kupianshchyny) [Linguistic representation of PRATSIA in the dialects of the Central Slobozhanshchyna (on the materials of the texts of the Kupyanshchyna)]. *Linhvistychni doslidzhennia* (Vol. 56), (pp. 268–282) [in Ukrainian].
3. Demchenko N. D., Chala A. H., Sapelka K. V. (2023) Kontsept HROMADA v slobozhanskykh hovirkakh yak reprezentant yednosti ukrainskoho suspilstva [The concept of COMMUNITY in the Slobojan dialects as a representative of the unity of Ukrainian society]. *Linhvistyka* (Vol. 2 (46)), (pp. 5–15). <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2022-2-46-5-15> [in Ukrainian].
4. Miniailo R. V., Heidel A. M. (2023) Lihvo-semantychna palitra kontseptu DOLIA v slobozhanskomu i boikivskomu hovirkovomu dyskursi [Lingvo-semantic palette of the concept of FATE in the Slobozhansky and Boykivsky dialect discourse]. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva* (Vyp. 30), (pp. 174–184) [in Ukrainian].

УДК 811.161.2 : 81`23
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-91-8>

КОНЦЕПТИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ: ПСИХОСЕМАНТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПОЛЯ

Куцос О. І.

*кандидат філософських наук,
докторант кафедри слов'янських мов
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-9123-2813
olga_kutsos@ukr.net*

Ключові слова: компонент,
психіка, семантика, модель,
асоціативний словник.

Дослідження концептів як відображення особливостей мовної свідомості є важливим елементом створення цілісної картини національного характеру. Проведений аналіз демонструє, що вчені найчастіше приділяють увагу концептам на позначення соціокультурних явищ, світоглядних феноменів, емоційних станів тощо. Водночас матеріалів, які б висвітлювали концепти на позначення рис характеру, майже немає. Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей концептів на позначення рис характеру в українській мовній свідомості за допомогою психосемантичного моделювання концептуального поля. Для цього вирішуються три основні завдання: 1) групування асоціативних реакцій до слів-стимулів на позначення рис характеру за приналежністю до ядерної, приядерної та периферійної зон; 2) розподіл слів-реакцій за рівнями психосемантичного моделювання концептуального поля; 3) аналіз концептуального поля вибраних концептів. Предметом дослідження є психосемантичне моделювання концептуального поля концептів на позначення рис характеру, об'єктом дослідження – концепти на позначення рис характеру в українській мовній свідомості (на прикладі концептів «Безтурботність», «Гідність», «Гордість», «Доброта», «Лінь», «Милосердя», «Сміливість», «Хитрість», «Щедрість»). Проведене дослідження дозволило дійти таких висновків: для української мовної свідомості характерним є таке: 1) концепти «Гідність», «Доброта», «Милосердя», «Сміливість», «Щедрість» мають позитивне смислове навантаження; концепти «Безтурботність» і «Гордість» сприймаються неоднозначно, залежно від контексту; концепти «Лінь» і «Хитрість» характеризуються здебільшого негативним смисловим навантаженням; 2) концепт «Хитрість» асоціюється переважно з фольклорним персонажем – лисою, решта аналізованих концептів зіставляються з людиною; 3) концепт «Милосердя» має відчутний релігійний компонент, натомість інші концептуальні поля містять слова на позначення світських реалій; 4) здебільшого концепти співвідносяться з відповідними синонімічними поняттями, меншою мірою – з носіями риси характеру.

CONCEPTS FOR DESIGNATING CHARACTER TRAITS IN UKRAINIAN LINGUISTIC CONSCIOUSNESS: PSYCHOSEMANTIC MODELING OF THE CONCEPTUAL FIELD

Kutsos O. I.

*Candidate of Philosophical Sciences,
Doctoral Student at the Department of Slavic Languages
Dragomanov Ukrainian State University
Pyrohova str., 9, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9123-2813
olga_kutsos@ukr.net*

Key words: *component, psyche, semantics, model, associative dictionary.*

The study of concepts as a reflection of the features of linguistic consciousness is an important element of creating a complete picture of the national character. The conducted analysis demonstrates that scientists most often pay attention to concepts for the indication of socio-cultural phenomena, worldview phenomena, emotional states, etc. At the same time, there are almost no materials that would highlight concepts for character traits. The purpose of the article is to find out the features of concepts for character traits in the Ukrainian linguistic consciousness using psychosemantic modeling of the conceptual field. For this purpose, three main tasks are solved: 1) grouping of associative reactions to stimulus words to denote character traits by belonging to the nuclear, perinuclear, and peripheral zones; 2) distribution of reaction words by levels of psychosemantic modeling of the conceptual field; 3) analysis of the conceptual field of selected concepts. The subject of the research is psychosemantic modeling of the conceptual field of concepts for character traits, the object of the research is concepts for character traits in the Ukrainian linguistic consciousness (for example, the concepts "Carelessness", "Dignity", "Pride", "Kindness", "Laziness", "Mercy", "Courage", "Cunning", "Generosity").

The conducted research made it possible to reach the conclusions: the following is characteristic of the Ukrainian linguistic consciousness: 1) the concepts "Dignity", "Kindness", "Mercy", "Courage", "Generosity" have a positive semantic load; the concepts "Carelessness" and "Pride" are perceived ambiguously, depending on the context; the concepts "Laziness" and "Cunning" are mostly characterized by a negative semantic load; 2) the concept "Cunning" is associated mainly with a folklore character – a fox, the rest of the analyzed concepts are compared with a person; 3) the concept of "Mercy" has a tangible religious component, while other conceptual fields contain words to denote secular realities; 4) in most cases, concepts are correlated with corresponding synonymous concepts, to a lesser extent – with carriers of character traits.

Постановка проблеми. Дослідження концептів як відображення особливостей мовної свідомості є важливим елементом створення цілісної картини національного характеру. Проведений аналіз демонструє, що вчені найчастіше приділяють увагу концептам на позначення соціокультурних явищ, світоглядних феноменів, емоційних станів тощо. Водночас матеріалів, які б висвітлювали концепти на позначення рис характеру, майже немає. Визнаючи важливість дослідження таких концептів як невід'ємного

компонента національної мовної свідомості, ми вирішили проаналізувати їх за допомогою авторського методу психосемантичного моделювання концептуального поля.

Знайомство з науковими матеріалами, присвяченими особливостям характеру в лінгвістичному контексті, дозволило окреслити кілька основних напрямів досліджень: 1) лексикологія (К. Близнюк [2], О.О. Морозенко [5]); 2) фразеологія (У.Я. Билиця [1], С.В. Помирча [6], О.Г. Хомчак [8]); 3) ідіоматика (Ю. Єловська [10],

Ю.І. Фещенко [7]); 4) когнітивістика (Н.А. Черненко [9]) тощо. Водночас дослідження концептуального поля концептів на позначення рис характеру досі залишається майже поза увагою вчених. Ми вважаємо, що для ліквідації цієї наукової прогалини доречно звернутися до матеріалів асоціативних експериментів, зафіксованих у відповідних словниках.

Згідно з вищезазначеним **мета статті** полягає у з'ясуванні особливостей концептів на позначення рис характеру в українській мовній свідомості за допомогою психосемантичного моделювання концептуального поля. Для цього вирішуються три основні **завдання**: 1) групування асоціативних реакцій до слів-стимулів на позначення рис характеру за приналежністю до ядерної (4,1% і більше), приядерної (від 1,1% до 4,0%) та периферійної (від 0,5% до 1,0%) зон; 2) розподіл слів-реакцій за рівнями психосемантичного моделювання концептуального поля; 3) аналіз концептуального поля обраних концептів.

Предметом дослідження є психосемантичне моделювання концептуального поля концептів на позначення рис характеру, **об'єктом дослідження** – концепти на позначення рис характеру в українській мовній свідомості (на прикладі концептів «Безтурботність», «Гідність», «Гордість», «Доброта», «Лінь», «Милосердя», «Сміливість», «Хитрість», «Щедрість»).

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні ми орієнтувалися на сучасний стан речей, тому аналізу підлягав матеріал двох новітніх українських асоціативних словників [3; 4]. Розроблений нами принцип психосемантичного моделювання концептуального поля ґрунтується на аналізі двох рівнів – психічного та семантичного. Психічний рівень включає тілесно-перцептивний (відчуття, сприйняття, конкретні уявлення), логіко-понятійний (узагальнення і систематизація внутрішніх властивостей і зв'язків реальності), емоційно-афективний (суб'єктивні стани, переживання, передчуття) та ціннісно-смысловий (ідеали, цінності, духовні смисли) компоненти. Семантичний рівень полягає у виділенні категорій речі (те, що може бути назване чи описане), властивості (те, що відрізняє одну річ від іншої) та відношення (наявність зв'язку між двома або кількома речами).

Слово-стимул «безтурботність»

УАС2021: *дитинство* (11,0%), *життя* (7,5%), *байдужість* (3,0%), *легкість* (2,5%), *дитина* (2,0%), *діти* (2,0%), *літо* (1,5%), *радість* (1,5%), *сон* (1,5%), *безвідповідальність* (1,0%), *дитяча* (1,0%), *задоволення* (1,0%), *молодість* (1,0%), *моя* (1,0%), *спокій* (1,0%), *у житті* (1,0%), *юність* (1,0%).

Концепт «Безтурботність»

На психічному рівні в концептуальному полі переважають логіко-понятійний та емоційно-афективний компоненти, на семантичному рівні – категорія речі. Більшість реакцій має позитивне смислове навантаження (*дитинство, легкість, молодість, радість, задоволення*). Меншою мірою поняття безтурботності співвідноситься з негативними проявами характеру на кшталт *безвідповідальність, байдужість*. Таким чином, в українській мовній свідомості безтурботність асоціюється перш за все з юним віком, із відсутністю проблем у житті, а не з небажанням піклуватися про щось, раціонально осмислювати те, що відбувається навколо.

Слово-стимул «гідність»

УАС2021: *честь* (15,5%), *людини* (5,0%), *людина* (4,0%), *людська* (3,5%), *повага* (3,5%), *моя* (3,0%), *чесність* (3,0%), *гордість* (2,5%), *мати* (2,5%), *совість* (2,0%), *чоловік* (1,5%), *велич* (1,0%), *власна* (1,0%), *є* (1,0%), *жінки* (1,0%), *і честь* (1,0%), *не втрачай* (1,0%), *порядність* (1,0%), *революція* (1,0%), *твоя* (1,0%), *хороша* (1,0%), *чиста* (1,0%).

Концепт «Гідність»

На психічному рівні концептуальне поле представлене тілесно-перцептивним, логіко-понятійним та ціннісно-смысловим компонентом, на семантичному рівні – переважно категорією речі, дещо менше – відношення. В основному асоціативні реакції співвідносяться із синонімічними словами: *чесність, порядність, гордість, совість, велич*. Крім того, гідність зіставляється з *людиною, чоловіком, жінкою* як носіями відповідної риси характеру, а також виступає частиною складного поняття *Революція гідності*. Гідність *хороша, чиста*, вона *є*, її не можна *втрачати*. Таким чином, аналізований концепт постає як бажана і принципово важлива риса характеру.

Слово-стимул «гордість»

УАС2021: *за себе* (5,6%), *за когось* (2,8%), *за країну* (2,8%), *честь* (2,3%), *за дітей* (1,9%), *за сина* (1,9%), *людини* (1,9%), *пишатися* (1,9%), *впевненість* (1,4%), *гріх* (1,4%), *за Україну* (1,4%), *зло* (1,4%), *моя* (1,4%), *немає* (1,4%), *перемога* (1,4%), *погано* (1,4%), *батьків* (0,9%), *за людей* (0,9%), *мати* (0,9%), *повага* (0,9%), *успіх* (0,9%).

Концепт «Гордість»

На психічному рівні в концептуальному полі переважають тілесно-перцептивний та логіко-понятійний компоненти, на семантичному – категорія відношення. Для української мовної свідомості характерне подвійне сприйняття гордості: з одного боку, вона асоціюється із *впевненістю, перемогою, повагою, успіхом*, з іншого – зі *злом та гріхом*. Таким чином, гордість є позитивною рисою характеру, якщо вона є результатом достойних вчинків,

і негативною, якщо передбачає зарозумілість, зверхне ставлення до інших. На відміну від концепту «Гідність», концепт «Гордість» адресний: гордість (у першому значенні) має об'єкт спрямування: *за батьків, за дітей, за Україну*.

Слово-стимул «доброта»

УАС2021: *щирість* (6,5%), *зло* (5,5%), *людська* (3,0%), *щира* (3,0%), *душевна* (2,5%), *злість* (2,5%), *ласка* (2,0%), *милосердя* (2,0%), *моя* (2,0%), *сердечна* (2,0%), *серце* (2,0%), *сім'я* (2,0%), *усмішка* (2,0%), *чесність* (2,0%), *щедрість* (2,0%), *велика* (1,5%), *любов* (1,5%), *людина* (1,5%), *турбота* (1,5%), *безкорисна* (1,0%), *безмежна* (1,0%), *Бог* (1,0%), *допомога* (1,0%), *злоба* (1,0%), *мама* (1,0%), *мами* (1,0%), *потрібна* (1,0%), *тепло* (1,0%), *чуйність* (1,0%), *я* (1,0%).

Концепт «Доброта»

Концептуальне поле концепту «Доброта» на психічному рівні представлене переважно емоційно-афективним, логіко-понятійним та тілесно-перцептивним компонентом, на семантичному рівні – категоріями речі та властивості. Асоціативні реакції пов'язані частіше за все або з проявами доброти: *турбота, щедрість, допомога, чуйність*, або з носіями цієї риси характеру: *людина, мама, сім'я, я*. Важливість цього концепту в українській мовній свідомості підкреслюється значною кількістю атрибутів із позитивним смисловим навантаженням: *велика, безмежна, душевна, сердечна, безкорисна*.

Слово-стимул «лінь»

УАС2021: *ліжка* (4,4%), *спати* (3,9%), *сон* (3,4%), *диван* (3,0%), *погано* (2,5%), *я* (2,5%), *гріх* (2,0%), *моя* (2,0%), *хвороба* (1,5%), *байдики* (1,0%), *безробіття* (1,0%), *відпочинок* (1,0%), *втома* (1,0%), *дурість* (1,0%), *завжди* (1,0%), *лінивцець* (1,0%), *навчання* (1,0%), *повна* (1,0%), *проблема* (1,0%), *робити* (1,0%), *робота* (1,0%), *телевізор* (1,0%).

Концепт «Лінь»

На психічному рівні концептуальне поле концепту «Лінь» представлене переважно логіко-понятійним компонентом, меншою мірою — тілесно-перцептивним, на семантичному рівні – категорією речі. Відповідні асоціації можуть бути розподілені за трьома основними групами: 1) прояв негативної риси характеру (*байдики, дурість*); 2) іменування предметів, пов'язаних із лінню як процесом (*ліжка, диван, телевізор*); 3) співвідношення риси характеру з іншими явищами дійсності (*сон, хвороба, навчання, робота, проблема*). Ціннісно-смисловий компонент підкреслює негативне ставлення до ліні в українській мовній свідомості: *гріх, лінь*.

Слово-стимул «милосердя»

УАС2021: *добро* (7,0%), *доброта* (5,0%), *Бог* (3,5%), *допомога* (3,5%), *Боже* (3,0%), *серце*

(3,0%), *любов* (2,0%), *церква* (1,5%), *щире* (1,5%), *акт* (1,0%), *благодійність* (1,0%), *важливе* (1,0%), *до ближніх* (1,0%), *душі* (1,0%), *жалість* (1,0%), *Ісус* (1,0%), *людина* (1,0%), *монашка* (1,0%), *немає* (1,0%), *щирість* (1,0%).

Концепт «Милосердя»

На психічному рівні концептуальне поле характеризується наявністю усіх компонентів, на семантичному рівні переважає категорія речі. Асоціативні реакції засвідчують наявність виразного релігійного складника: *церква, монашка, Бог, Ісус*. Крім того, є смислові зв'язки зі словами синонімічного ряду: *доброта, любов, щирість, добро*. Милосердя *важливе*, його виявляють *до ближніх*, проте інколи його *немає*. Таким чином, аналізований концепт постає як феномен, що проявляється як у світському, так і в релігійному житті.

Слово-стимул «сміливість»

УАС2008: *мужність* (8,7%), *відвага* (6,7%), *хорообрість* (5,8%), *герой* (3,8%), *впевненість* (3,4%), *сила* (2,9%), *страх* (2,9%), *потрібна* (1,4%), *риса* (1,4%), *хоробрий* (1,4%), *я* (1,4%), *безстрашний* (1,0%), *безстрашність* (1,0%), *боротьба* (1,0%), *відважність* (1,0%), *вперед* (1,0%), *людини* (1,0%), *мужчина* (1,0%), *розум* (1,0%), *сказати* (1,0%), *чоловіча* (1,0%).

Концепт «Сміливість»

На психічному рівні найбільш вираженим є логіко-понятійний компонент концептуального поля, на семантичному рівні – категорія речі. У ядерній зоні перебувають такі асоціативні реакції, як *відвага, мужність, хорообрість*, тобто синонімічні слова. Диференціація риси характеру за гендерною приналежністю знаходиться у периферійній зоні (*мужчина, чоловіча*). Концептуальне поле свідчить, що аналізований концепт багатогранний, адже сміливість співвідноситься не тільки з іншими рисами характеру, але й із дією (*боротьба*) та когнітивними здібностями (*розум*). Сміливість *потрібна*, а той, хто її проявляє, є *героєм*.

Слово-стимул «хитрість»

УАС2021: *лисиця* (21,1%), *лис* (4,4%), *обман* (4,4%), *розум* (2,5%), *зло* (2,0%), *мудрість* (2,0%), *підступність* (2,0%), *життя* (1,5%), *лиса* (1,5%), *лисиці* (1,5%), *лисяча* (1,5%), *підлість* (1,5%), *риса* (1,5%), *хитрий* (1,5%), *звичайна* (1,0%), *злоба* (1,0%), *лукавість* (1,0%), *слизько* (1,0%).

Концепт «Хитрість»

Як і в попередньому випадку, на психічному рівні аналізований концепт характеризується переважанням логіко-понятійного компонента концептуального поля, на семантичному рівні – категорії речі. Але, на відміну від інших концептів, хитрість як риса характеру нерозривно пов'язана з фольклорним персонажем: *лис, лисиця, лиса*,

лисяча, лисиці. Ці реакції знаходяться у ядерній та приядерній зоні. В українській мовній свідомості хитрість має подвійне сприйняття: з одного боку, вона зіставляється з *обманом, підлістю, підступністю, лукавістю, злобою*, з іншого – з *мудрістю та розумом*. Разом із тим негативне смислове навантаження концепту переважає позитивне чи нейтральне.

Слово-стимул «Щедрість»

УАС2021: *доброта* (11,8%), *гроші* (5,9%), *велика* (4,9%), *людина* (3,0%), *багатство* (2,5%), *душі* (2,5%), *Різдво* (2,5%), *людини* (2,0%), *щирість* (2,0%), *добрий* (1,5%), *добро* (1,5%), *людська* (1,5%), *скупість* (1,5%), *безмежна* (1,0%), *благодійність* (1,0%), *ввічливість* (1,0%), *гостинність* (1,0%), *добре* (1,0%), *любов* (1,0%), *мама* (1,0%), *риси* (1,0%).

Концепт «Щедрість»

На психічному рівні переважає логіко-понятійний компонент, на семантичному рівні – категорія речі. Концептуальне поле концепту «Щедрість» може бути розподілене за двома основними групами: 1) матеріальний складник (*гроші, багатство, благодійність, скупість*); 2) нематеріальний складник (*ввічливість, гостинність, любов, Різдво*). Виразно відчувається позитивне смислове навантаження: щедрість асоціюється зі словами *добро, доброта, добрий, добре*.

Висновки і перспективи подальших розробок. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що для української мовної свідомості характерним є таке: 1) концепти «Гідність», «Доброта», «Милосердя», «Сміливість», «Щедрість» мають позитивне смислове навантаження; концепти «Безтурботність» і «Гордість» сприймаються неоднозначно, залежно від контексту; концепти «Лінь» і «Хитрість» характеризуються здебільшого негативним смисловим навантаженням; 2) концепт «Хитрість» асоціюється переважно з фольклорним персонажем – лисою, решта аналізованих концептів зіставляються з людиною; 3) концепт «Милосердя» має відчутний релігійний компонент, натомість інші концептуальні поля містять слова на позначення світських реалій; 4) здебільшого концепти співвідносяться з відповідними синонімічними поняттями, меншою мірою – з носіями риси характеру.

Наведені висновки є складовою частиною ширшого дослідження, орієнтованого на висвітлення принципів особливостей українського національного характеру, зокрема поведінково-реактивної концептоструктури. Крім того, воно є однією з ланок компаративного аналізу мовної свідомості представників різних націй. Подальші розробки покликані уточнити і поглибити здійснене дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Билиця У. Я. Компаративні фразеологічні номінації окремих морально-етичних рис характеру людини в англійській картині світу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація»*. 2018. Вип. 3. С. 9–15.
2. Близнюк К. Особливості вербалізації лінгвоконцепту «Сміливість» в українській і польській мовах. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. 2017. Вип. 153. С. 504–509.
3. Мартінек С. Український асоціативний словник. Від стимулу до реакції. Т. 1. Львів : ПАІС, 2008. 344 с.
4. Мартінек С., Мітьков В. Український асоціативний словник. Від стимулу до реакції. Т. 3. Львів : ПАІС, 2021. 544 с.
5. Морозенко О. О. Оцінні прикметники як засіб вербалізації концепту “Character”. *Філологічні трактати*. 2013. № 3. Т. 5. С. 61–68.
6. Помирча С. В. Вербалізація фразеологічних одиниць на позначення якостей характеру людини. *Молодий вчений*. 2017. Вип. 6.1 (46.1). С. 64–67.
7. Феценко Ю. І. Концепт «Характер людини» як структурний елемент ідіоматичного простору “homo socialis”. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005. Вип. 23. С. 207–214.
8. Хомчак О. Г., Волкова І. В. Об’єктивація концепту «Гордість» у фразеологічних одиницях. *Південний архів (філологічні науки)*. 2020. № 82. С. 27–30.
9. Черненко Н. А., Голубовська І. О. Фреймове моделювання концепту «Доброчесність»: зіставний аналіз (на матеріалі латинської, французької, англійської та української мов). *Мовознавство*. 2017. № 1. С. 3–18.
10. Yelovska Yu. Somatic idioms describing traits of character in teaching English. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2019. Вип. 19. С. 19–26.

REFERENCES

1. Bylytsia, U. Ya. (2018) Komparatyvni frazeolohichni nominatsii okremykh moralno-etychnykh rys kharakteru liudyny v anhlomovnij kartyni svitu [Comparative phraseological nominations of individual moral and ethical traits of human character in the English-speaking picture of the world]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Perekladoznnavstvo ta mizhkulturna komunikatsiia»*, vol. 3, pp. 9–15 [in Ukrainian].

2. Blyzniuk, K. (2017) Osoblyvosti verbalizatsii linhvokontseptu «Smilyvist» v ukrainskii i polskii movakh [Peculiarities of the verbalization of the linguistic concept "Courage" in the Ukrainian and Polish languages]. *Naukovi zapysky. Seriia «Filolohichni nauky»*, vol. 153, pp. 504–509 [in Ukrainian].
3. Martinek, S. (2008) Ukrainskyi asotsiatyvnyi slovnyk. Vid stymulu do reaktsii [Ukrainian associative dictionary. From stimulus to response]. Vol. 1. Lviv: PAIS, 344 p. [in Ukrainian].
4. Martinek, S. & Mitkov, V. (2021) Ukrainskyi asotsiatyvnyi slovnyk. Vid stymulu do reaktsii [Ukrainian associative dictionary. From stimulus to response]. Vol. 3. Lviv: PAIS, 544 p. [in Ukrainian].
5. Morozenko, O. O. (2013) Otsinni prykmetnyky yak zasib verbalizatsii kontseptu “Character” [Evaluative adjectives as a means of verbalizing the "Character" concept]. *Filolohichni traktaty*, vol. 3, issue. 5, p. 61–68 [in Ukrainian].
6. Pomyrcha, S. V. (2017) Verbalizatsiia frazeolohichnykh odynyts na poznachennia yakostei kharakteru liudyny [Verbalization of phraseological units to indicate the qualities of a person's character]. *Molodyi vchenyi*, vol. 6.1 (46.1), p. 64–67 [in Ukrainian].
7. Feshchenko, Yu. I. (2005) Kontsept «Kharakter liudyny» yak strukturnyi element idiomatynohoho prostoru “homo socialis” [The concept "Human character" as a structural element of the idiomatic space "homo socialis"]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, vol. 23, pp. 207–214 [in Ukrainian].
8. Khomchak, O. H. & Volkova, I. V. (2020) Obiektivatsiia kontseptu «Hordist» u frazeolohichnykh odynytsiakh [Objectification of the concept "Pride" in phraseological units]. *Pivdennyi arkhiv (filolohichni nauky)*, vol. 82, pp. 27–30 [in Ukrainian].
9. Chernenko, N. A. & Holubovska, I. O. (2017) Freimove modeliuвання kontseptu «Dobrochesnist»: zistavnyi analiz (na materialy latynskoi, frantsuzkoi, anhliiskoi ta ukrainskoi mov) [Frame modeling of the concept "Virtue": comparative analysis (on the material of Latin, French, English and Ukrainian languages)]. *Movoznavstvo*, vol. 1, pp. 3–18 [in Ukrainian].
10. Yelovska, Yu. (2019) Somatic idioms describing traits of character in teaching English. *Filolohichni studii: Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, vol. 19, pp. 19–26.

УДК 821.162.1Шульц.091
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-91-9>

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ АНТИШУЛЬЦІВСЬКОГО СПРЯМУВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗОВИХ ТВОРІВ БРУНО ШУЛЬЦА)

Маторіна Н. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри полоністики і перекладу
факультету філології та журналістики
Волинський національний університет імені Лесі Українки
просп. Волі, 13, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0001-6012-5663
n.m.matorina@gmail.com*

Ключові слова: *Бруно
Шульц, автобіографічний
дискурс, українське й польське
шульцознавство, модернізм,
літературна критика,
антикритика.*

Творча спадщина Бруно Шульца була й залишається об'єктом постійної уваги критиків і літературознавців у всьому світі, особливо в Польщі й Україні. Художньо-мистецькому доробку Шульца присвячено монографії, різнопланові розвідки, огляди, анотації, рецензії, статті, зокрема й дискусійні, у багатьох з них шульцівський дискурс заналізовано крізь призму сучасних актуальних суспільних потреб тощо. Ставлення до митця завдяки об'єктивним і/чи суб'єктивним чинникам постійно змінюється. Проте дотепер, наскільки нам відомо, у шульцознавстві, зокрема польському й українському, немає досліджень, присвячених узагальненню й систематизації літературно-критичної рецепції творчості письменника антишульцівського спрямування. Тож у статті поставили за мету узагальнити погляди зарубіжних та українських критиків з антишульцівськими візіями його творчості, визначити домінанти й основні напрями таких студій. Це стаття про історію стосунків Бруно Шульца з антикритикою, історію повільної, але впевненої перемоги творчого генія над антишульцівською літературно-критичною рецепцією. У розвідці окреслено періоди літературно-критичної рецепції письменницької спадщини Бруно Шульца в польському й українському шульцознавстві; з'ясовано й узагальнено інформацію про антикритику Бруно Шульца; схарактеризовано вплив таких рецепцій на подальшу творчість митця. Мета й завдання статті зумовили застосування біографічного, порівняльно-історичного, соціологічного методів літературознавчих досліджень, методу літературної антропології, а також елементів еволюційного й психологічного аналізу та теорії впливів. Перспективним вважаємо подальші дослідження діалогів-дискусій з науковцями, критиками, літературознавцями антишульцівського спрямування чи з пересічними читачами, для яких творчість Бруно Шульца дотепер залишається незрозумілою, а тому й неприйнятною.

LITERARY-CRITICAL RECEPTION OF THE ANTI-SCHULZ TREND (BASED ON THE PROSE WORKS BY BRUNO SCHULZ)

Matorina N. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Doctoral Applicant at the Department of Polonistics and Translation
of the Faculty of Philology and Journalism
Lesya Ukrainka Volyn National University
Voli ave., 13, Lutsk, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6012-5663
n.m.matorina@gmail.com*

Key words: *Bruno Schulz, autobiographical discourse, Polish and Ukrainian Schulz studies, modernism, literary criticism, anti-criticism.*

The creative heritage of Bruno Schulz was and remains the object of constant attention of critics and literary experts all over the world, especially in Poland and Ukraine. Schulz's artistic and creative heritage is the focus of monographs, diverse investigations, and studies, reviews, annotations, articles, including debatable ones, in many of which the Schulz discourse is analyzed through the prism of contemporary urgent social needs, etc. The attitude towards the artist is constantly changing due to objective and/or subjective circumstances. However, until now, as far as the author knows, in Schulz studies, in particular Polish and Ukrainian, there are no studies on the generalization and systematization of the literary and critical reception of the creative work of Schulz—a writer of the anti-Schulz trend. Therefore, the purpose of the article is to analyze the views of foreign and Ukrainian critics with anti-Schulz visions of his creative work, to determine the dominant and main directions of such studies. This is an article about the history of Bruno Schulz's relationships with anti-criticism, the history of the slow but sure victory of Bruno Schulz's creative genius over the anti-Schulz literary and critical reception. The research outlines the periods of literary and critical reception of Bruno Schulz's literary heritage in Polish and Ukrainian Schulz studies; information on the issues of Bruno Schulz's anti-criticism has been clarified and summarized; the impact of such receptions on the artist's further creative work is characterized. The purpose and tasks of the article have determined the application of biographical, comparative-historical, and sociological methods of literary studies, as well as elements of evolutionary, psychological methods, and the theory of influences. In the perspective of scientific investigations, there is the continuation of dialogues—discussions with scientists, critics, and literary critics of the anti-Schulz trend or with ordinary readers, for whom the creative work of Bruno Schulz remains incomprehensible and therefore unacceptable.

Постановка проблеми. Бруно Шульц – відомий у всьому світі польський митець першої половини ХХ ст. Його вважають блискучим автором, письменником і художником, великим письменником і графіком, абсолютним генієм, дрогобицьким генієм, генієм Дрогобича, дрогобицьким маестро, дрогобицьким Сократом, письменником світової слави з Дрогобича, видатним галичанином, великим Бруно, визнаним класиком європейської культури, постаттю світового рівня, залізним кандидатом на Нобелівську премію, візіонером і т. ін. Натепер, наприклад, «не відомі позиції літературознавців, які б взагалі заперечували Шульца,

тобто щодо нього існує однозначна апробація, схвалення» [1, online]. Але такі погляди поділяти й поділяють все ж таки не всі й не завжди: непростя й неоднакова ситуація щодо сприйняття та оцінювання творчості Бруно Шульца супроводжувала його за життя; неоднозначне ставлення до різноманітної спадщини митця спостерігаємо й дотепер. Отже, проблема потребує окремого обговорення.

Аналіз останніх публікацій. Багато праць зарубіжних і вітчизняних науковців присвячено проблемам рецепції творчої спадщини Бруно Шульца. І хоча питання сприйняття та інтер-

претації ідей Шульца у світовому шульцознавстві досі залишається предметом різних наукових дискусій, здебільшого це праці позитивного спрямування. Істотне значення для осмислення проблеми особливостей рецепції творчості Шульца мають праці польських дослідників Влодзімежа Болецького, Малгожати Кітовської-Лисяк, Владислава Панаса, Станіслава Росека, Єжи Фіцовського, Єжи Яжембського та ін., українських шульцознавців Любомири Айзенбарт, Вікторії Дуркалевич, Катерини Ковалишин, Надії Колошук, Богдана Лазорака, Володимира Лопушанського, Віри Меньок, Романа Мниха, Андрія Павлишина, Віри Романишин, Олександра Рудяченка, Юрія Савицького, Ірини Скрипник, Віталія Табачковського, Людмили Таран, Леоніда Тимошенка, Ольги Харлан, Лесі Хомич, Ігоря Чави, Наталі Якубчак та ін. Цінним джерелом вважаємо наукові матеріали III Міжнародного фестивалю Бруно Шульца у Дрогобичі «Сучасна рецепція творчості Бруно Шульца» [10], а також «Антологію наукових матеріалів трьох міжнародних фестивалів Бруно Шульца в Дрогобичі» [2]¹. Переважно студіювання взаємовідносин і взаємовпливів між Бруно Шульцом і критикою / антикритикою траплялися за життя видатного митця і трапляються дотепер у польській гуманітаристиці. Дослідницьких візій антишульцівського спрямування в українському сучасному шульцознавстві таки «бракує». При цьому, аналізуючи літературно-мистецьку спадщину, зокрема Бруно Шульца, на ті чи ті «антиписьменницькі» джерела, вочевидь, потрібно зважати для отримання об'єктивних наукових спостережень, теоретичних узагальнень чи висновків тощо. Саме це й визначає **актуальність** статті.

Об'єкт дослідження наукової розвідки – літературознавчо-критична рецепція творчості Бруно Шульца, **предмет** – літературно-критичні напрацювання, зокрема, польських й українських науковців антишульцівського спрямування.

Мета наукової розвідки полягає в теоретичному узагальненні антишульцівських критичних матеріалів (насамперед у польсько-українській гуманітаристиці) стосовно літературно-мистецької спадщини Бруно Шульца.

¹ В антології зібрано найцікавіші доповіді з трьох шульцознавчих конференцій, що відбулися в межах Міжнародного фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі: 1) «Бруно Шульц – Вітольд Гомбрович – Станіслав Ігнаці Віткевіч» (12 липня 2004 р.); 2) «Бруно Шульц та культура Пограниччя» (17–18 листопада 2006 р.); 3) «Рецепція творчості Бруно Шульца в сучасному світі» (29 травня 2008 р.). На жаль, видання не має чіткої структури: матеріали різних конференцій не розмежовано й тематично не впорядковано. Шульцознавцям праця презентує найяскравіші фрагменти конференцій, а пересічним читачам шульцівських прозових творів – за потреби – дає про них загальне уявлення.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) окреслити періоди (фази) літературно-критичної рецепції письменницької спадщини Бруно Шульца в польському й українському шульцознавстві; 2) з'ясувати й узагальнити інформацію про антикритику Бруно Шульца; 3) схарактеризувати вплив аотацій, рецензій, статей, зокрема й дискусійних, оглядів (як позитивних, так і негативних) на подальшу творчість митця, зокрема й крізь призму актуальних суспільних потреб. Мета й завдання статті зумовили застосування таких **методів**: біографічного, порівняльно-історичного, соціологічного, методу літературної антропології, а також елементів еволюційного й психологічного аналізу та теорії впливів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині, коли ім'я митця відомо у всьому світі, коли шульціана в царині творів про Бруно Шульца має тисячі напрацювань, коли українськомовний шульцівський дискурс безперервно поповнюється і в галузі перекладів шульцівських творів, і в площині творів про Бруно Шульца, навіть за таких сприятливих умов ім'я Бруно Шульца, по-перше, не є загальновідомим в Україні, як, скажімо, імена Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Василя Стуса та ін., по-друге, серед тих, хто знайомий із постаттю і творчою спадщиною митця, чимало таких, хто її не розуміє і/чи не сприймає. Недостатня обізнаність із Бруно Шульцом на українських культурних, мистецьких, науково-дослідницьких й освітніх теренах є підґрунтям наших спостережень, здійснених станом на 2022 рік. Про це, зокрема, свідчать результати соціологічних досліджень, здійснених авторкою публікації: 1) завдяки організації соціологічного дослідження «Місце Бруно Шульца в українському культурно-мистецькому просторі» з метою визначення рівня обізнаності громадян України із життєписом і письменницькою спадщиною Бруно Шульца з'ясовано, що відомо ім'я Бруно Шульца 45,72% інформаторів, невідомо – 54,28%; 2) зібрана завдяки локальним опитуванням серед здобувачів вищої освіти, які навчаються за ОП з базисним компонентом *польська мова та література*, фактально-оцінна інформація свідчить про те, що знайомі із життєписом і творчістю Бруно Шульца, читали його оповідання 45,75% респондентів, і на питання «*Ваше особисте ставлення до постаті Бруно Шульца?*» вони дали такі відповіді: позитивне – 60,48% інформантів, негативне – 14,37%, нейтральне – 16,17%, не замислювався (не замислювалася) – 8,98% учасників [6].

Презентуємо еволюцію шульцівських студіювань літературно-критичного (насамперед антишульцівського) спрямування, зокрема в польському й українському шульцознавстві, у

хронологічному аспекті, окресливши періоди (фази) літературно-критичної рецепції Бруно Шульца.

Літературно-критична довоснна рецепція:

– 1934–1939 рр. → 6 років; майже 60 рецензій, нарисів і статей; добірку текстів уміщено в «Шульцівському словнику» [13, с. 447–450].

Літературно-критична повоснна рецепція:

– 1945–1955 рр. → Польща.

– 1945 – початок 1980-х рр. → Україна.

↔ Кількарічне майже цілковите мовчання про Бруно Шульца за часів комуністичних режимів у країнах колишнього соцтабору.

– 1956 р. – початок шульцівської, за висловом Ю. Андруховича, реновації, чи глобального оновлення, у Польщі + т. зв. *бруношульцманія*² за межами Польщі.

– 80-ті рр. ХХ ст. → Україна: Бруно Шульц. Повернення (Тарас Возняк).

Сучасна рецепція: кінець ХХ ст. – дотепер.

Отже, літературний дебют³ Бруно Шульца відбувся у зрілому віці: у 1933 р. (з позначкою на збірці 1934 р.) вийшла друком перша збірка оповідань «Цинамонові крамниці». Вочевидь, читачі не були готові до сприйняття незвичної, навіть дивовижної, певною мірою невчасної прози Шульца. Для таких читачів оповідання письменника здавалися позбавленими будь-якого корисного змісту, незрозумілими, химерними, написаними потворною польською мовою тощо. Проте були й такі, хто помітив у збірці оповідань учителя малювання та ручної праці з Дрогобича найбільше одкровення польської літератури останніх років, а в ньому самому – незрівнянного майстра слова та першовідкривача нових літературних обріїв.

Критики й рецензенти поставилися до дебюту Бруно Шульца теж по-різному: сприйняття з енту-

зіазмом, визнання, схвалення, захопиви відгуки – з одного боку (Софія Налковська, Адольф Навочинський, Антоній Сломінський, Юліан Тувім, Тадеуш Бреза, Міхал Хмельовець, Леон Півинський, Станіслав Ігнацій Віткевич, Вітольд Гомбрович та ін.; «лідери тодішньої літературної і мистецької сцени відразу прийняли його як свого» [1, online]), і неприязнь, нерозуміння, упередженість, навіть жорстка критика – з іншого (Ян Белятович, Здзіслав Бронцель, Наталія Вишнеvsька, Ігнацій Фік, Станіслав Бачинський, Константій Трочинський, Еміль Брайтер, Влодзімеж Петшак, Євгенія Красовська, Мар'ян Промінський та ін.). Іноді події розвивалися взагалі у «містичній» манері, «по-шульцівські»: найжорсткіша критика в дивний спосіб і, головне, неочікувано для самих авторів-критиків перетворилася в об'єктивний фаховий літературно-критичний аналіз його прозових творів (К. Вика, С. Наперський та ін.).

У польській історіографічній шульціані маємо фундаментальні напрацювання щодо з'ясування взаємин між Шульцом і критикою, зокрема й антикритикою. Акцентуємо на праці Петра Сіткевича «Bruno Schulz i krytycy. Recepcja twórczości Brunona Schulza w latach 1921–1939» [21] і ґрунтовному дослідженні Анджея Суліковського «Twórczość Brunona Schulza w krytyce i badaniach literackich (1934–1976)» [22]. У розвідках зібрано майже всі відомі за окреслений період свідчення рецепції літературних (і образотворчих) творів Шульца 1921–1976 рр. з метою відповіді на питання: як читали і про що писали в роки творчої діяльності Бруно Шульца за життя митця, як очікування читачів чи їхнє оцінювання вплинули на життя й подальшу творчість митця, чи змінилося ставлення до творчої спадщини митця після його трагічної загибелі тощо. До знаних польських критиків долучається українська шульцознавиця Леся Хомич з науковою розвідкою «Бруно Шульц в польській історіографії (друга чверть ХХ – початок ХХІ ст.)», у якій авторка заналізувала рецензії на твори Б. Шульца та критично-літературні статті, а саме: 1) міжвоєнного періоду (побіжно); 2) повоєнного часу (орієнтовно до початку 90-х рр. ХХ ст.); 3) сучасного шульцознавства. Докладно досліджено другий та третій періоди, у межах яких і сформувалося сучасне наукове шульцознавство.

Отже, публікація в 1933 р. збірки «Цинамонові крамниці», з одного боку, «викликала низку рецензій та критично-літературних статей, які підняли письменника на вершину слави» [11], а з іншого – призвела до появи низки антишульцівських напрацювань.

У 1934 р. вийшла рецензія «Literatura maligny» на «Цинамонові крамниці» Здзіслава Бронцеля [14], у 1938 р. – «Literatura w malignie» на «Сана-

² Про бруношульцманію вперше заговорив директор видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» Іван Малкович: «У багатьох країнах починається бруношульцманія тоді, коли з'являється гарний переклад. ... саме так сталося у Німеччині, після перекладу німецькою оповідань Бруно Шульца, що зробила Дорін Дауме» [цит. за: 3, online]. На такий перебіг подій сподівається знаний видавець і в Україні завдяки якості українськомовного перекладу творів Бруно Шульца Юрієм Андруховичем: «... завдяки Андруховичу почнеться і любов молоді в Україні до Шульца: «Написав ім'я перекладача на обкладинці, і це спрацювало – молоді йому довіряє. Не з усіма перекладами стається такий успіх» [там само].

³ У 2019 р. дрогобицька дослідниця Леся Хомич у газеті бориславських нафтових урядників «Swit» за 15 січня 1922 р. під іменем Марселя Верона знайшла оповідання «Ундуля»; українською мовою оповідання перекладене С. Бреславською. Дослідники зазначають, що твір за всіма образними та стилістичними ознаками належить перу Бруно Шульца. Відтоді з урахуванням цього факту початком літературної діяльності Бруно Шульца вважають саме 1922 р., зокрема бібліографія творчого доробку Бруно Шульца розпочата літературним твором Бруно Шульца «Ундуля» [13, с. 445]. Зрозуміло, бібліографія опрацювань прозової творчості Бруно Шульца, як і раніше, починається від 1933 р.: жодних літературно-критичних згадок про новелу «Ундуля» за життя письменника не знайдено.

торій під Клепсидрою» Наталії Вишневої [23], які містили негативне сприйняття прозової творчості Бруно Шульца (про це свідчать навіть назви рецензій – «Література маячні» і «Література в маячні») через певну нездатність на той час зрозуміти зміст шульцівських творів. У 1935 р. опубліковано статтю Ігнація Фіка “Literatura choromaniaków” [17] про т. зв. літературу хороманіяків, до якої критик залучив і прозу Бруно Шульца⁴. Літературний шульцівський дискурс, доміантними рисами якого, на думку І. Фіка, були зображення царини сну, підсвідомості, несамоовитість, хвороблива екзотика, асоціальність, антираціоналізм і т. ін., критик вважав декадентським напрямом, який на той час сприймали як непотрібний і навіть шкідливий [там само].

У 1939 р., ще за життя Бруно Шульца, вийшли друком дві рецензії “Dwugłos o Schulzu”, підготовлені видатними польськими критиками ХХ ст. Казімежом Вікою і Стефаном Наперським [24], з вкрай негативним оцінюванням творчості митця. Автори рецензій проаналізували прозові твори Бруно Шульца з позицій узвичаєних критеріїв та норм, які відповідали вимогам літературної критики 1930-х рр. Письменник опинився поза цими межами, через що рецензії були «найжорстокішим осудом прози Шульца» [13, с. 95] і містили «найважливіші закиди антишульцівської критики 1930-х років» [21; 22]. Але це лише один бік проблеми. Виявилось, що такий упереджений аналіз художніх творів і літературознавчих фактів антикритику К. Віки і С. Наперського перетворив в об’єктивну характеристику стильових особливостей, навіть новаторства шульцівської прози. Ретельно й, на щастя, об’єктивно аналізуючи прозові твори Бруно Шульца, критики чи не одними з перших окреслили основні риси шульцівської прози, багато в чому не зрозумілі сучасникам Шульца, але такий факт мав пояснення: уся проза письменника для його сучасників здавалася незвичайною, оригінальною, ні на що не схожою, одним словом, унікальною, інакшою, вона випередила час, тому здебільшого й не могла бути сприйнятою інакше.

Отже, за К. Вікою і С. Наперським, окремі особливості прози Бруно Шульца, які вони закидали автору «Цинамонових крамниць» і «Санаторію під Клепсидрою», такі: проблема додаткового часу в оповіданнях письменника, превалювання сенсуалізму, безсюжетність, «непривабливі» мотиви дивацтва пенсіонера, каліцтва чи калікуватості, марення тощо. А ще: плеоназми, багатослів’я, називний вербалізм тощо [24]. Як наслідок, маємо висновки П. Сіткевича й А. Суліковського, пізніше за якими й авторів-укладачів «Шульців-

ського словника» про «“Dwugłos o Schulzu” як символічний літературний факт і чудово написаний літературно-критичний коментар, найбільш інтригіване «помилкове» прочитання літературного твору в польській критиці ХХ ст., що має велике історико-літературне значення для сучасного шульцознавства [13, с. 95].

Очевидно, що Бруно Шульц усвідомлював відмінність своєї літературної творчості й розраховував на різне оцінювання критиків: першою реакцією від читання шульцівської прози зазвичай було збентеження, певна розгубленість, зняковілість, замішання, навіть сум’яття переважно через порушення неординарним автором узвичаєних для того періоду критеріїв розуміння прозового твору, порушення суспільно прийнятих правил конструювання оповідної прози. Свою особисту позицію Бруно Шульц найточніше сформулював у листі до Станіслава Ігнація Віткевича: «Йшлося про деструктивну тенденцію книжки. Можливо, що, з точки зору певних усталених вартостей, це так. Але мистецтво оперує в доморальних глибинах, у точці, де вартість є тільки-но *in snatu nascendi*. Мистецтво як спонтанне висловлення життя ставить завдання перед етикою, а не навпаки» [12, с. 89].

Отже, проза Шульца виявилася жертвою сприймання її в межах негативної традиції 1930-х рр., коли імпресіонізм, гіперромантизм, сецесія, модернізм, декадентство тощо, які були визнані критиками історико-літературними джерелами письменства Шульца, функціонували як негативні [13, с. 201].

Була ще одна проблема: після успіху «Цинамонових крамниць» захоплення прихильників Бруно Шульца як письменником потихеньку, але пішло на спад, мистецька спільнота звиклася з думкою, що є у Дрогобичі незвичайний, навіть оригінальний митець, пише дивні оповідання, створює особливі графічні роботи, малюнки, картини... Але не така й уже це рідкісна подія. Влучно про це сказав Юрій Андрухович: «А надалі був лише регрес, у жодному разі не його [Бруно Шульца – *Н. М.*] особистий, творчий, а регрес прихильності» [1, online]. І це потрібно було усвідомлювати автору «Санаторію під Клепсидрою», який критики й літературознавці зустріли значно прохолодніше.

Наступна фаза літературно-критичної (повоєнної) рецепції творчості Бруно Шульца розпочалася періодом майже повного замовчування про нього: «... крім кількох оглядових публікацій та незначної вартості спогадів, не з’явилося жодної праці, яка б представляла інтерпретацію Шульца» [11, с. 305]. У Польщі «шульцівське затишшя» (можливо, навіть забуття) тривало до 1956 р., у советській Україні – майже до 80-х рр. ХХ ст. Бруно Шульца забороняла марксистська цензура

⁴ У статті йдеться про Міхала Хороманського, Адольфа Рудницького, Вітольда Гомбровича і Бруно Шульца.

через відсутність у його творах класово-революційних мотивів, недоречну фантастичність, всеохоплювальну оніричність, містичність тощо; закидали Шульцу радянські критики навіть асоціювання його з Францом Кафкою, «одним із головних проклятих письменників літератури першої половини ХХ століття» [13, с. 203].

Завдяки фундаментальним суспільно-політичним змінам у Республіці Польща, які тут відбулися раніше за інші соціалістичні країни, зароджується й нова хвиля польської літературної критики, змінюються її методологічні засади та наукові й публіцистичні орієнтири, як наслідок – ім'я Бруно Шульца повертається до польського науково-дослідницького дискурсу.

З огляду на проблему окресленої розвідки неможливо не торкнутися (хоча би побіжно) взаємин Єжи Фіцовський – Артур Сандауер, «підходи яких визначають два полюси в інтерпретації Шульца» [11, с. 307]. Є. Фіцовський першим деталізовано відтворив біографію Б. Шульца, його напрацювання стали підвалиною для подальших досліджень; А. Сандауер так само зробив чимало для популяризації творчості Бруно Шульца, але його рецепція творчості митця мала більш суб'єктивні і, як наслідок, багато в чому хибні судження.

Як зазначалося вище, глобальне оновлення, чи реновація, «нове відкриття» Бруно Шульца в Польщі почалося в 1956 р. Це рік дебюту Єжи Фіцовського (1924–2006) – усесвітньо визнаного заслуженого біографа Бруно Шульца, поета, прозаїка, есеїста, перекладача, який оприлюднив наукову розвідку “*Pszyromnienie Brunona Schulza*” [15]. Публікація «Нагадування про Бруно Шульца» відкриває численну низку напрацювань Єжи Фіцовського про письменника, найважливішою з яких вважають “*Regiony wielkiej herezji*” [16]. Провідний шульцолог світу майже 60 років свого життя присвятив пошукам слідів життя й різнобарвної творчості Бруно Шульца, «апелюючи до його друзів і родичів, провадячи масштабні пошуки, вміщуючи оголошення у пресі багатьох країн і подорожуючи до місць, пов'язаних із життям Шульца» [13, с. 384]. Фіцовський віднайшов кількості рисунків і понад сто листів письменника, єдиний рукопис «Другої осені», безліч інших документів і пам'яток. Основне гасло Єжи Фіцовського – представити читачам і шанувальникам справжнього митця, такого, яким Бруно Шульц був у реальності, послуговуючись документами і свідченнями очевидців. Саме на такому автентичному фундаменті, побудованому дослідником, стало можливим у перспективі оприлюднювати літературно-критичні рецепції Бруно Шульца, що відповідали дійсності. Можна впевнено стверджувати, що без Єжи Фіцовського світова спільнота втратила би Бруно Шульца назавжди.

У певному сенсі опонентом Фіцовського був Артур Сандауер (1913–1989) – літературний критик, прозаїк, перекладач. Авторитетним критиком став завдяки статтям про Бруно Шульца й Вітольда Гомбровича. Із Бруно Шульцом був знайомий особисто, стосунки між ними були досить добрими (Шульц навіть посприяв популяризації творчості критика-початківця), але пізніше відносини зійшли нанівещь. У листі до Анни Плоцкер (від 04.06.1941) Шульц напише: «В неділю приїхав до мене Сандауер... Він залишив мене дуже пригніченого. Мій комплекс «утраченого життя» «без майбутнього» віджив під його впливом. Він приїхав у дуже добрій формі, з усією нещадністю молодого покоління, яке вимагає звільнити місце для себе. Природно, все це тільки натяками, прямо сказано не було» [12, с. 133]. Після війни Сандауер повернувся до дослідження творчості Шульца-письменника лише в 1956 р., опублікувавши великий нарис “*Rzeczywistość zdegradowana (Rzecz o Brunonie Schulzu)*” [18], який майже два десятиліття передруковували як вступ до багатьох видань текстів Бруно Шульца в Польщі (до аналізу цієї праці А. Сандауера повернемося пізніше), що призвело, на жаль, до однобічного сприйняття Бруно Шульца протягом досить тривалого часу й пересічними читачами, і фахівцями-критиками.

Як перед війною, так і в повоєнний час кожне нове видання творів Бруно Шульца «знаходить» своїх критиків і рецензентів, серед яких вирізняються відгуки й рецензії Броніслава Мамоня, Юліана Пшибося, Чеслава Самойліка, Мар'яна Равінського, Яна Кировицького, Єжи Спейна та ін. [11, с. 306, 307]. Антишульцівські мотиви суттєво послаблюються, затихають, навіть більше: збірники оповідань «Цинамонові крамниці» та «Санаторій «Під клепсидрою» відтепер вважають класикою польської літератури, твори Бруно Шульца залучають до шкільної програми польських закладів загальної середньої освіти тощо.

Поступово вивчення творчості Бруно Шульца поширюється за межі Польщі й польської мови – мови оригіналу шульцівських творів, завдяки новим і новим перекладам його «відкривають» в інших країнах: натепер шульцівський прозовий перекладацький дискурс вміщує твори майже п'ятдесятьма мовами світу. Бруно Шульц «посідає рівнорядне своє місце поруч із Францом Кафкою, Томасом Манном, Робертом Музілем, Марселем Прустом, Джеймсом Джойсом» [цит. за: 5, online]. Нині «художній ранг прози Шульца перебуває поза всякими дискусіями» [13, с. 95]. На цьому тлі розвивається нова якісна світова літературна критика шульцівського спрямування, усе активніше витісняючи окремі, здебільшого поодинокі, антишульцівські закиди.

В Україні Шульц почав повертатися від початку 80-х років ХХ ст., коли хоча б «для львівської публіки, принаймні її вужчих кіл, маленька книжечка шульцової прози (*Sklepy cynamonowe. Sanatorium pod Klepsydrą / Bruno Schulz. Wstęp Artur Sandauer. – Wyd. 2. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1978*) передавалася з рук у руки як таємне послання ... і була поверненням старої Галичини. Галичини інакшої, не советської, з усіма її національними та конфесійними складовими, з усіма забутими іменами та подіями» [4, с. 25]. Про це пише український культуролог, політолог, перекладач, головний редактор і засновник Незалежного культурологічного журналу «Ї» Тарас Возняк, який у 80-х рр. організував випуск самвидавної культурологічної літератури, зокрема, особисто активно перекладав і видавав у самвидаві книги Бруно Шульца. Вочевидь цього було поки що замало для знайомства широких верств українства (як пересічних читачів, так і професійних літературознавців, критиків) з постаттю і творчістю польсько-єврейського письменника з Галичини.

На краще ситуація почала змінюватися після оприлюднення нових і нових українськомовних перекладів Бруно Шульца, що посприяло активізації літературно-критичної рецепції його постаті та творчої спадщини в сучасному світовому шульцознавстві, зокрема в українському. Наразі частка доробку антишульцівського спрямування суттєво зменшилася, але такі розвідки чи то побіжні зауваження / репліки час від часу трапляються, зокрема, в науково-популярних чи публіцистичних студіях найчастіше через незрозуміння і, як наслідок, несприйняття спадщини митця.

Сучасне шульцознавство представлене переважно працями істориків літератури, мовознавців, мистецтвознавців, які дотепер по-різному інтерпретують творчість письменника, але, вочевидь, ця літературно-критична рецепція стала більш / менш об'єктивною. Своєрідною рисою цього періоду є науковий статус шульцознавства як результат десятилітніх міжнародних досліджень біографії та творчості митця. В українському шульцознавстві з'являються нові часописи, на сторінках яких рецепція творчості Бруно Шульца нині не є рідкістю, окреслено чіткі межі між незрозумінням митця та його осудом чи жорсткою критикою тощо.

Спільною працею шульцологів із дванадцяти країн світу (Бельгії, Бразилії, Голландії, Данії, Ізраїлю, Іспанії, Італії, Німеччини, Польщі, України, Франції, Чехії) є матеріали чергової академічної наукової конференції, проведеної в межах III Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца у Дрогобичі (2008) «Сучасна рецепція творчості Бруно Шульца» [10]. Тексти презентовані трьома

мовами (польською, українською та англійською), повністю – мовою оригіналу, переклади наведено скорочено. Здебільшого книга містить статті дослідників-шульцознавців про сучасні інтерпретації творів письменника, особливості сприйняття Бруно Шульца у вимірах сьогодення в різних країнах, хоча йдеться також і про його сприйняття сучасниками митця.

Суттєвими й слушними є спостереження дослідників щодо негативної рецепції творчої спадщини митця. Польський критик і літературознавець Єжи Яжембський порівнює позиції польського та єврейського літературного критика Артура Сандауера, який Шульца сприймав крізь призму мазохізму (між іншим, такі погляди поділяв не лише Сандауер), і провідного шульцознавця Єжи Фіцовського. На думку Фіцовського, Сандауер суттєво перегнув палицю, перетворивши Шульца на мазохіста, а при цьому ще й прагнув залучити його творчість до якнайбільшої кількості контекстів, а саме: експресіонізму, сюрреалізму, фрейдизму, бергсонізму, кабалістики, гностицизму тощо, навіть більше – у передмові Артура Сандауера до польських видань Бруно Шульца письменника зображено чи не найкращим із реалістів, який зміг чудово «вловити дух епохи» [19; 20 тощо]. Сам Єжи Фіцовський вважав творчість Бруно Шульца окремим світом із власною мітологією [10]. Знана українська шульцознавиця Віра Меньок акцентує, що дотепер окремі «шульцефіли» закидають звинувачення письменнику за мовні дивацтва, численні запозичення іншомовних слів, недотримання правил польської мови й хаотичне образотворення, як за радянських часів звинувачували за відсутність гуманізму, порирання у світ фантазій та порушення раціональної структури дійсності тощо [10]. До сучасних рецепцій антишульцівського спрямування в Україні в певному сенсі можна віднести й т. зв. Шульцгейт⁵, але це вже стосується переважно рецепції образотворчої спадщини Шульца-художника.

⁵ Скандал навколо фресок Бруно Шульца. Під час німецької окупації за наказом німецького офіцера Фелікса Ландау Бруно Шульц розписав на «віллі гестапівця» у Дрогобичі кімнату для його малолітніх дочки й сина. Шульц прикрасив стіни дитячої кімнати казковими персонажами: принцесою, лицарем на коні, гномиками, каретою з візником тощо. Вважалося, що фрески Бруно Шульца загублено. У лютому 2002 р. в одному із приватних помешкань Дрогобича німецькі кінодокументалісти на чолі з Беньяміном Гайслером знайшли «казкову кімнату», а на початку травня понад половину цих зображень було демонтовано й нелегально вивезено за межі України представниками єрусалимського Інституту Голокосту «Яд Вашем». Завершилося все величезним скандалом. Після довгих перемовин між Ізраїлем та Україною був підписаний протокол, згідно з яким меморіальний комплекс «Яд Вашем» отримав право користування розписами протягом двадцяти років (три фрески передані музею «Яд Вашем», інші п'ять – перебувають в Україні в Дрогобицькому краєзнавчому музеї).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Наявність досить масштабного обшару антишульцівської літературно-критичної рецепції, зокрема в міжвоєнний період, має парадоксальне пояснення. Бруно Шульц, на переконання майже всіх знаних шульцознавців, є представником т. зв. літератури елітарної, якій притаманна насамперед незвичність і новизна, оригінальність, навіть дивність з певним випередженням часу. Саме тому з'являлися й з'являються досі, хоча значно рідше, антишульцівські рецензії, відгуки тощо. І в цьому в принципі немає нічого дивного чи поганого – головне, щоб опоненти Бруно Шульца фахово аналізували й мотивували свою антишульцівську позицію, а не припускалися жорстких закидів, не підкріплених ґрунтовною аргументацією. Тим паче, що сам письменник, як зауважує Віра Меньок, був дуже щирим критиком: «... якщо йому якась книга не подобалась, він прямо писав про це, а такого нема й у сучасній літературній критиці» [цит. за: 3, online].

Студіювання проблеми літературно-критичної рецепції прозових творів Бруно Шульца антишульцівського спрямування дозволяє висновувати: ім'я Бруно Шульца важливе для сучасного літературно-мистецького дискурсу, його твори знову і знову переосмислюють, шукають нові підходи до онтологізації його творчості тощо. Ситуація щодо взаємин між критикою / антикритикою і Бруно Шульцом змінюється на користь позитивного сприйняття постаті й творчої спадщини галицько-польського письменника єврейського походження як у світовому шульцознавстві загалом, так і в українському зокрема. Юрій Андрухович в інтерв'ю DW щодо реалізації у книгарнях України шульцівських оповідань у його перекладі акцентував, що «страшенно задоволений» тим, як жваво продається книжка: «На тлі того, що у світі і у нас читають все менше, а Бруно Шульц автор все ж таки камерний, якому читачі мають присвятити час, бути підготовленими, то такий інтерес до його творів – позитивний знак» [цит. за: 3, online]. Перспективним вважаємо подальші дослідження діалогів-дискусій з науковцями, критиками, літературознавцями антишульцівського спрямування чи просто з такими читачами, для яких творчість митця дотепер залишається незрозумілою, а тому й непринятною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Ю., Малиновський Р. Паралельнокультурність. *Посестри*. Часопис № 8. 19.05.2022. URL: <http://surl.li/jkdec>.
2. Антологія наукових матеріалів трьох міжнародних фестивалів Бруно Шульца в Дрогобичі / за ред. Віри Меньок ; Полоністичний науково-інформаційний центр ім. Ігоря Менька ДДПУ ім. Івана Франка. Дрогобич : Коло, 2008. 160 с.
3. Веснянка О. Бруношульцманія. *Сайт DW*. 06.12.2012. URL: <https://p.dw.com/p/16wIn>.
4. Возняк Т. Бруно Шульц. Повернення: есеї, переклади. Львів : Вид-во «Незалежний культурологічний журнал „І”» у співпраці з видом «Центр Європи», 2012. 218 с.
5. Мартинович Ю. День народження Бруно Шульца. Геній з Дрогобича, який міг би отримати по війні Нобелівську премію. *Еспресо. Захід*. 12 липня 2021 р. URL: <http://surl.li/hbogm>.
6. Маторіна Н. До питання про місце Бруно Шульца в українському культурно-мистецькому просторі. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2023. № 35. [Статтю прийнято до друку].
7. Маторіна Н. М. Календарно-наративна «протобіографія» українськомовних перекладів художніх творів Бруно Шульца. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2022. № 58. С. 295–301.
8. Маторіна Н. Українськомовний перекладацький дискурс (на матеріалі творів Бруно Шульца і про Бруно Шульца). *Нова філологія*. 2022. № 88. С. 50–58.
9. Маторіна Н. Українськомовні переклади шульцівської художньої прози: наукометричний аспект. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»* / ред. кол. Марія Федурко (головний редактор) та ін. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 52. С. 45–52.
10. Сучасна рецепція творчості Бруно Шульца : наук. матеріали III Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца у Дрогобичі / Полоністичний науково-інформаційний центр ім. Ігоря Менька ДДПУ ім. Івана Франка, Т-во «Фестиваль Бруно Шульца» у Любліні ; за ред. Віри Меньок. Дрогобич : Коло, 2009. 302 с.
11. Хомич Л. Бруно Шульц в польській історіографії (друга чверть XX –початок XXI ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2014. Вип. 17–18. С. 304–313.
12. Шульц Б. Книга листів / укл. Єжи Фіцовський ; пер. з пол. А. Павлишин. Київ : Дух і літера, 2012. 360 с.
13. Шульцівський словник / за редакцією Владзімежа Болецького, Єжи Яжембського, Станіслава Росека ; переклад з польської Андрія Павлишина. Київ : Дух і Літера, 2022. 504 с.

14. Broncel Z. Literatura maligny. O «Sklepiach cynamonowych» Bruno Schulza. *ABC Literacko-Artystyczne*. 1934. Nr 6. S. 1.
 15. Ficowski J. Przypomnienie Brunona Schulza. *Życie Literackie*. 1956. Nr 6. S. 6–7.
 16. Ficowski J. Regiony wielkiej herezji. Sejny : Fundacja «Pogranicze», 2002. 521 s.
 17. Fik I. Literatura choromaniaków. *Tygodnik Artystów*. 1935. Nr 35; idem, Wybór pism krytycznych, oprac. i wstępem opatrzył A. Chruszczyński. Warszawa, 1961, s. 126–135.
 18. Sandauer A. Rzeczywistość zdegradowana (Rzecz o Brunonie Schulzu). *Przegląd Kulturalny*. 1956. Nr 31. S. 6–7, 9.
 19. Schulz B. Proza. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1973. 415 s. (Wstęp Artura Sandauera «Rzeczywistość zdegradowana (Rzecz o Brunonie Schulzu)»).
 20. Schulz B. Sklepy cynamonowe. Sanatorium pod Klepsydrą / Kometa. Wstęp Sandauer A. Kraków, 1957. 372 s.
 21. Sitkiewicz P. Bruno Schulz i krytycy. Recepcja twórczości Brunona Schulza w latach 1921–1939. Gdansk : Słowo/obraz terytoria, 2018. 300 s.
 22. Sulikowski A. Twórczość Brunona Schulza w krytyce i badaniach literackich (1934–1976). *Pamiętnik Literacki*. 1978. № 2. S. 264–303.
 23. Wiśniewska N. Literatura w malignie. *Epoka*. 1938. Nr 33. S. 11–13.
 24. Wyka K., Napierski S. Dwugłos o Schulzu. *Ateneum*. 1939. Nr 1 (przedruk w: Wyka K. Stara szuflada. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1967. S. 259–271).
- REFERENCES**
1. Andrukhovych, Yu., Malynovskyi, R. (2021) Paralelnokulturnist [Parallel culture]. *Posestry*. Chasopys № 8. 19.05.2022. URL: [in Ukrainian].
 2. Antolohiia naukovykh materialiv trokh mizhnarodnykh festyvaliv Bruno Shultsa v Drohobychi, (2008) [An anthology of scientific materials of three international festivals of Bruno Schultz in Drohobych] / za red. Viry Menok; Polonistychnyi naukovo-informatsiynyi tsentr im. Ihoria Menka DDPU im. Ivana Franka. Drohobych, 160 s. [in Ukrainian].
 3. Vesnianka, O. (2012) Brunoshultsomaniiia [Brunoschulzmaniiia]. *Sait DW*. 06.12.2012. URL: <https://p.dw.com/p/16wIn> [in Ukrainian].
 4. Vozniak, T. (2012) Bruno Shults. Povernennia: esei, pereklady [Bruno Schulz. Return: essays, translations]. Lviv: Vyd-vo «Nezalezhnyi kulturnolohichniy zhurnal „I”» u spivpratsi z vyd-vom «Tsentr Yevropy». Lviv: «I», 218 s. [in Ukrainian].
 5. Martynovych, Yu. (2021) Den narodzhennia Bruno Shultsa. Henii z Drohobycha, yakyi mih by otrymaty po viini Nobelivsku premiiu [A genius from Drohobych who could have won the Nobel Prize after the war]. *Espresso. Zakhid*. 12 lypnia. URL: <http://surl.li/hbogm> [in Ukrainian].
 6. Matorina, N. (2023) Do pytannia pro mistse Bruno Shultsa v ukrainskomu kulturno-mystetskomu prostori [On the issue of the place of Bruno Schulz in the Ukrainian cultural and artistic space]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst*, № 35. [Stattiu pryiniato do druku] [in Ukrainian].
 7. Matorina, N. M. (2022) Kalendarno-naratyvna «protobiohrafia» ukrainskomovnykh perekladiv khudozhnykh tvoriv Bruno Shultsa [Calendar-narrative «protobiography» of ukrainian language translations of Bruno Schulz's artistic works]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia «Filolohiia»*, № 58, s. 295–301 [in Ukrainian].
 8. Matorina, N. (2022) Ukrainskomovnyi perekladatskyi dyskurs (na materialii tvoriv Bruno Shultsa i pro Bruno Shultsa) [Ukrainian-language translation discourse (based on the works of Bruno Schulz and about Bruno Schulz)]. *Nova filolohiia*, № 88, s. 50–58 [in Ukrainian].
 9. Matorina, N. (2022) Ukrainskomovni pereklady shultsivskoi khudozhnoi prozy: naukometrychnyi aspekt [Ukrainian-language translations of Schulz's literary prose: scientometric aspect]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia»* / red. kol. Mariia Fedurko (holovnyi redaktor) ta in. Drohobych: Vydavnychiy dim «Helvetyka». Vyp. 52, s. 45–52 [in Ukrainian].
 10. Suchasna retseptsiiia tvorchoosti Bruno Shultsa, (2009) [Modern reception of Bruno Schulz's work]: *nauk. materialy III Mizhnarodnoho Festyvaliu Bruno Shultsa u Drohobychi* / Polonistychnyi naukovo-informatsiynyi tsentr im. Ihoria Menka DDPU im. Ivana Franka, T-vo «Festyval Bruno Shultsa» u Liublini; za red. Viry Menok. Drohobych, 302 s. [in Ukrainian].
 11. Khomych, L. (2014) Bruno Shults v polskii istoriohrafii (druha chvert XX –pochatok XXI st.) [Bruno Schulz in Polish historiography (second quarter of the 20th – beginning of the 21st century)]. *Drohobyskyi kraieznavchyi zbirnyk*, vyp. 17–18, s. 304–313 [in Ukrainian].
 12. Shults, B. (2012). Knyha lystiv [Book of letters] / ukl. Yezhy Fitsovskyi; per. z pol. A. Pavlyshyn. Kyiv : Dukh i litera [in Ukrainian].
 13. Shultsivskyi slovnyk (2022) [Vocabulary of Schulz] / za redaktsiieiu Vlodzimezha Boletskoho, Yezhy Yazhembaskoho, Stanislava Rosieka. Pereklad z polskoi Andriia Pavlyshyna. Kyiv, 504 s. [in Ukrainian].

14. Broncel, Z. (1934) Literatura maligny. O «Skle-
pach cynamonowych» Bruno Schulza [Delicate
literature. About "Cinnamon Shops" by Bruno
Schulz]. *ABC Literacko-Artystyczne*, nr 6, s. 1.
15. Ficowski, J. (1956) Przypomnienie Brunona
Schulza [A reminder of Bruno Schulz]. *Życie Lit-
erackie*, nr 6, s. 6–7.
16. Ficowski, J. (2002) Regiony wielkiej herezji
[Regions of great heresy]. Sejny, 521 s.
17. Fik, I. (1935; 1961) Literatura choromaniaków
[Horomaniac literature]. *Tygodnik Artystów*, nr 35;
idem, Wybór pism krytycznych, oprac. i wstępem
opatrzył A. Chruszczyński. Warszawa, s. 126–135.
18. Sandauer, A. (1956) Rzeczywistość zdegradowana
(Rzecz o Brunonie Schulzu) [Degraded reality
(About Bruno Schulz)]. *Przegląd Kulturalny*,
nr. 31, s. 6–7, 9.
19. Schulz, B. (1973) Proza [Prose]. Kraków, 415 s.
(Wstęp Artura Sandauera «Rzeczywistość
zdegradowana (Rzecz o Brunonie Schulzu)»).
20. Schulz, B. (1957) Sklepy cynamonowe.
Sanatorium pod Klepsydrą / Kometa [Cinnamon
Shops. Hourglass Sanatorium / Comet]. Wstęp
Sandauer A. Kraków, 372 s.
21. Sitkiewicz, P. (2018) Bruno Schulz i krytycy.
Recepcja twórczości Brunona Schulza w latach
1921–1939 [Bruno Schulz and the critics.
Reception of Bruno Schulz's work in the years
1921–1939]. Gdansk, 300 s.
22. Sulikowski, A. (1978) Twórczość Brunona
Schulza w krytyce i badaniach literackich
(1934–1976) [The works of Bruno Schulz in
literary criticism and research (1934–1976)].
Pamiętnik Literacki, № 2, s. 264–303.
23. Wiśniewska, N. (1938). Literatura w malignie
[Literature in delusion] *Epoka*, nr 33, s. 11–13.
24. Wyka, K., Napierski, S. (1939) Dwugłos o
Schulzu [Two voices about Schulz]. *Ateneum*, nr
1 (przedruk w: Wyka, K. (1967) Stara szuflada
[Old drawer]. Kraków, s. 259–271).

УДК 811.111
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-91-10>

ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ

Петухова О. І.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, української та іноземної філології
Харківська державна академія дизайну і мистецтв
бул. Мистецтв, 8, Харків, Україна
orcid.org/0000-0003-2368-3177
eip019680@gmail.com*

Говорун А. В.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, української та іноземної філології
Харківська державна академія дизайну і мистецтв
бул. Мистецтв, 8, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-5392-9003
hovorunalla@gmail.com*

Ключові слова: лінгвістичний потенціал, маніпуляція, рекламний текст, семіотична єдність, синтаксис.

Стаття присвячена вивченню мовних особливостей автентичних англійських рекламних текстів. Актуальність дослідження визначається значенням і поширеністю реклами в сучасному суспільстві, а також необхідністю дослідження й осмислення сфер її впливу, які багато в чому визначають лінгвістичні особливості англійських рекламних текстів. Мета дослідження полягає у виявленні та описі найуживаніших лінгвістичних особливостей рекламних текстів. У статті використано такі методи дослідження, як описовий, структурний, а також метод контекстуального аналізу. Методи дослідження визначені специфікою предмета дослідження та поставленими завданнями. Об'єктом дослідження виступають автентичні тексти англійської реклами. Предметом цього дослідження є лінгвістичні особливості рекламних текстів, а саме синтаксис автентичного англійського рекламного тексту. Авторами статті проаналізовано особливості рекламного тексту та визначено його місце в системі комунікації, виявлено найважливіші лінгвістичні особливості рекламного тексту, що реалізують його маніпулятивний потенціал. Відповідно до аналізу структури автентичних англійських рекламних текстів з'ясовано, що вони постають як складна семіотична єдність та є послідовністю знакових одиниць, що виражені за допомогою структурних елементів, головними з-поміж яких є заголовок, основний текст, слоган. Авторами статті встановлено, що в автентичних англійських рекламних текстах представлено такі синтаксичні прийоми та засоби виразності, як односкладові та однослівні речення, анафора, епіфора, парцеляція, паралельні конструкції, замовчування, питальні й окличні речення. Важливою характеристикою рекламних текстів на синтаксичному рівні є вживання дієслів у наказовому способі, що значно посилює динамічність рекламного повідомлення.

LINGUISTIC FEATURES OF ENGLISH ADVERTISING TEXTS

Petukhova O. I.

*PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Pedagogy, Ukrainian and Foreign Philology
Kharkiv State Academy of Design and Arts
Mystetstv str., 8, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2368-3177
eip019680@gmail.com*

Hovorun A. V.

*Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Pedagogy, Ukrainian and Foreign Philology
Kharkiv State Academy of Design and Arts
Mystetstv st., 8, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5392-9003
hovorunalla@gmail.com*

Key words: *linguistic potential, manipulation, advertising text, semiotic unity, syntax.*

The article is devoted to the study of linguistic features of authentic English advertising texts. The relevance of the study is determined by the importance and prevalence of advertising in modern society, as well as the need to study and comprehend the spheres of its influence, which largely determine the linguistic features of English advertising texts. The purpose of the study is to identify and describe the most used linguistic features of advertising texts. The article uses such research methods as descriptive, structural, as well as the method of contextual analysis. The research methods are determined by the specifics of the research subject and the set tasks. Authentic texts of English-language advertising act as the object of the study. The subject of this study is the linguistic features of advertising texts, namely: syntax of authentic English advertising text. The authors of the article analyze the features of the advertising text and determine its place in the communication system, identify the most important linguistically features of the advertising text that realize its manipulative potential. According to the analysis of the structure of authentic English-language advertising texts, it is found that they appear as a complex semiotic unity and are a sequence of sign units expressed through structural elements, the main ones being the title, the main text, and the slogan. The authors of the article have established that authentic English-language advertising texts use such syntactic techniques and means of expression as monosyllabic and single-word sentences, anaphora, epiphora, paraphrase, parallel constructions, silence, interrogative and exclamatory sentences. An important characteristic of advertising texts at the syntactic level is the use of verbs in the imperative mood, which significantly enhances the dynamism of the advertising message.

Постановка проблеми. Реклама є невіддільною частиною нашого повсякденного життя та культури. Рекламні тексти є предметом лінгвістичних, психолінгвістичних і соціолінгвістичних досліджень як спосіб специфічного комунікативного впливу на членів культурно-мовної спільноти. Як один із функціональних інструментів економіки, рекламні тексти володіють великою здатністю чинити психологічний вплив на реципієнтів.

Сучасна реклама відображає всі радикальні зміни в інформаційних технологіях і засобах масової інформації, соціально-економічних відносинах, культурі, праві, а також сучасні уявлення про устрій суспільства і роль людини в ньому, а також характеризується різноманіттям форм, що є одним із чинників, які визначають її широке застосування в різних сферах людської діяльності – від комерційної до соціальної.

Рекламу визначають як засіб комунікації, що інформує потенційних клієнтів про товари та послуги у візуальній або вербальній привабливій формі та допомагає їм ухвалити обґрунтоване рішення. Продюценти рекламних текстів використовують методи переконання, щоб пояснити потенційним клієнтам, що для них краще. Рекламодавці намагаються зробити свою рекламу якомога ефективнішою, щоб привернути увагу читача і конкурувати з безліччю інших аналогічних рекламних оголошень. Вони використовують різні лінгвістичні прийоми, щоб забезпечити кількість покупців та клієнтів, викликати у них бажання придбати що-небудь, спонукати до дії.

Незнання лінгвістичних особливостей реклами призводить до перекладацьких помилок, що може ввести в оману потенційних клієнтів і покупців, тому необхідно знати основні лексичні, стилістичні та синтаксичні характеристики рекламних текстів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Рекламні тексти інтенсивно досліджуються з різних позицій як українськими, так і закордонними лінгвістами. У прагмалінгвістичному аспекті їх вивчали Т. В. Кравець [1] та Т. А. Безугла [2]. Впливову динаміку лінгвосеміотичних кодів у рекламному дискурсі досліджувала О. В. Щербак [3], англійськомовний рекламний текст косметичних засобів розглядала І. В. Городецька [4]. Сьогодні лінгвістичні особливості рекламних оголошень активно вивчаються в лінгвістичному, лінгвопрагматичному та психологічному аспектах. Лінгвістичні особливості можна розглядати як лексичні, синтаксичні та стилістичні. Щоб краще зрозуміти, як ці лінгвістичні особливості використовуються рекламодавцями для впливу на реакцію споживача на рекламу, важливо точно зрозуміти, який вплив має кожен лінгвістичний засіб у рекламі. Що стосується лексичних і стилістичних особливостей реклами, то вони досить детально розглянуті в роботах вітчизняних і закордонних дослідників. Однак дослідженню синтаксису рекламного тексту присвячена невелика низка робіт [5; 6], тому це питання потребує подальшого вивчення.

Мета дослідження полягає у виявленні та описі найуживаніших лінгвістичних особливостей рекламних текстів. Відповідно до мети визначено такі **завдання**: проаналізувати особливості рекламного тексту та визначити його місце в системі комунікації; визначити найважливіші лінгвістичні особливості рекламного тексту, що реалізують його маніпулятивний потенціал. **Об'єктом** розвідки постають автентичні тексти англійської реклами, а **предметом** – лінгвістичні особливості аналізованих текстів, а саме синтаксис автентичного англійського рекламного тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Реклама – це яскравий приклад маніпулятивного тексту, оскільки має всі характеристики, притаманні цьому типу текстів, та реалізує відповідні функції. Зазвичай рекламний зміст відповідає так званій «формулі AIDCA (attention – увага, interest – інтерес, desire – бажання, confidence – впевненість, action – дія)» [7, с. 127]. Іншими словами, «рекламні тексти привертають увагу, зберігають інтерес, пробуджують бажання, формують впевненість, вимагають дії, тобто купівлі товару або послуги» [8, с. 47].

Відповідно до аналізу структури автентичних англійських рекламних текстів дослідниками реклами з'ясовано, що вони постають як «складна семіотична єдність та є послідовністю знакових одиниць, що виражені за допомогою структурних елементів, головними з-поміж яких є заголовок, основний текст, слоган» [7, с. 128]. Основна мета реклами полягає у маніпулюванні думкою потенційних покупців або клієнтів, для досягнення якої продюценти рекламних текстів послуговуються багатим арсеналом лексико-стилістичних і синтаксичних прийомів та засобів виразності.

Слід зазначити, що в автентичних англійських рекламних текстах представлено такі синтаксичні прийоми та засоби виразності, як односкладові та однослівні речення, анафора, епіфора, парцеляція, паралельні конструкції, замовчування, питальні й окличні речення. Важливою характеристикою рекламних текстів на синтаксичному рівні є вживання дієслів у наказовому способі, що значно посилює динамічність рекламного повідомлення. Частотність вживання дієслів пояснюємо комунікативним завданням рекламного тексту, яке полягає у заклику до дії. Зі свого боку, застосування значної кількості лексико-стилістичних і синтаксичних засобів «посилює експресивний вплив реклами та виконує одну з найважливіших функцій рекламного повідомлення – привертає увагу потенційного покупця до реклами і, отже, викликає інтерес до рекламованого товару» [9, с. 77].

Релевантним для нашого дослідження постає аналіз синтаксичних особливостей рекламних текстів. Оскільки мета реклами полягає у здійсненні впливу на одержувача інформації, у рекламних текстах на всіх мовних рівнях використовується розмаїття виразних засобів. Зокрема, в англійських рекламних повідомленнях широко використовуються синтаксичні та морфосинтаксичні засоби виразності, з-поміж яких найчастотнішим синтаксичним засобом виразності є односкладове речення, яке складається з одного головного члена – присудка або підмета, як-от у рекламах:

– *комп'ютера Apple – “The Power to Be Your Best”;*

– автомобіля *Chevrolet* – “*Chevrolet. An American Revolution*”;

– чаю *Lipton Iced Tea* – “*Real Tea Leaves & Antioxidants*”;

– автомобіля *Cadillac* – “*Creating a Higher Standard*”.

Як демонструють приклади, пропуски одного з головних членів речення не є критичними для розуміння змісту, крім того, вони полегшують сприйняття контексту реципієнтами та скорочують сам текст реклами, що сприяє його легкому запам’ятовуванню.

Однослівні речення складаються з одного слова, як-от у рекламах:

– стільникових телефонів фірми *Samsung* – “*Ready. Set. Internet*”;

– косметики *ESTEE LAUDER* – “*Splendor. Opulence. Brilliance*”.

Такі речення, подібно до односкладових речень, скорочують текст рекламного повідомлення, що робить рекламу лаконічною та легкою для запам’ятовування.

Продюценти рекламних текстів активно послуговуються «анафорою, тобто прийомом, пов’язаним із повторенням якихось подібних звукових елементів, слова або групи слів на початку кожного паралельного ряду» [9, с. 75], особливо в рекламних заголовках. Це пов’язано з тим, що слова в ініціальной позиції заголовка завжди краще запам’ятовуються, а анафора лише посилює цей процес, як-от у текстах реклами:

– пива *Heineken* – “*How refreshing! How Heineken!*”

– музичних новин на каналі “*CNN*” – “*Know music. Know the beat*”;

– косметики *Maybelline* – “*Maybe she's born with it. Maybe it's Maybelline*”.

Продюценти рекламних повідомлень використовують епіфору, яка реалізується шляхом «повторення однакових літер, частин слова, слів або словосполучень наприкінці речення» [9, с. 81]. Епіфора трапляється рідше в рекламних заголовках порівняно з анафорою, як-от у текстах реклами:

– *IBM* – “*Funny when this time comes around, the kids want to stay around*”;

– *Colin's* – “*Be in Colin's. Be free*”.

Одним з улюблених лінгвістичних прийомів продюцентів текстів реклами є парцеляція – «навмисне членування речення на кілька самостійних відрізків, за якого зміст висловлювання передають не в одній, а у двох або більше мовленнєвих одиницях, які слідують одна за одною після розділової паузи» [9, с. 88]. Такий поділ тексту робить його ритмічним та більш динамічним:

– *Polo Jeans* – “*G.I.V.E. Get Involved. Volunteer. Exceed*”;

– *Apple Macintosh* – “*Macintosh. It Does More. It Costs Less. It's that Simple*”;

– *Ford Vehicles* – “*Ford. Designed for living. Engineered to last*”;

– *BonneBell* – “*BonneBell. Beautiful. Colorful. You*”;

– *Subaru Cars* – “*Subaru. Think. Feel. Drive*”.

Доволі часто у текстах реклами застосовуються паралельні конструкції, тобто група речень з однаковою синтаксичною побудовою, що розміщені один за одним:

– *StellaArtois* – “*Looks ugly. Tastes great*”;

– *Toshiba* – “*Take Toshiba, Take the World*”;

– *Meltin' Pot jeans* – “*Stop wishing. Start living*”.

Використання такого прийому привертає увагу реципієнтів до реклами та посилює її маніпулятивний вплив.

Приєм замовчування у текстах реклами застосовуються тоді, коли продуценти рекламних повідомлень навмисно не висловлюють свою думку до кінця, а обмежуються натяком на завершення цієї думки. Якщо реклама друкована, то в такому разі ставляться три крапки. Таке переривання речення надає реципієнтам можливості самим завершити думку, як-от у текстах реклам:

– кави *Folgers* – “*The best part of wakin' up ... is Folgers in your cup*”;

– чаю *Tylos* – “*Tylos tea ... it's a part of your life*”.

Маніпулятивним потенціалом у рекламних текстах володіють дієслова у наказовому способі. За допомогою імперативної форми можна спонукати потенційного покупця придбати послугу або товар, що рекламуються. Згідно з результатами аналізу автентичних англомовних текстів реклами, до найчастіше вживаних дієслів в наказовому способі належать такі, як: «*buy, feel, start, try, ask, discover, get, see, call, taste, watch, find, enjoy, listen, drive, smell, look, let, drink, do*» [10, с. 28]:

– *Toyota Paseo* – “*Drivethe new Paseo. Fall in love. Your future awaits down the road*”;

– *Pontiac Grand Am* – “*Buythecar. Own the road*”;

– *EsteeLoudner* – “*Giveyour lips a double infusion of color*”.

Питальні речення в текстах реклами можуть виконувати різноманітні функції: реалізовуватись як власне запитання або як риторичне запитання, виокремлювати необхідну думку, виражати припущення або бути емоційною реакцією на певну ситуацію. З-поміж автентичних англомовних рекламних текстів, що виражені питальним реченням, можна навести як приклад такі:

– *Memorex* – “*Is it live, or is it Memorex?*”

– *Mercedes* – “*Why do I drive Mercedes?*”

Відомо, що окличні речення вимовляються з особливою інтонацією, що дозволяє виражати

загострені почуття радості, захоплення, страху, жаху тощо. В автентичних англомовних рекламних текстах ці речення посилюють емоційний вплив на реципієнтів і нав'язують йому необхідні почуття та емоції, як-от у рекламах:

– *курячого супу з ложиною Casseroles* – “*New from Swanson! M'm! M'm! Good! Casseroles!*”

– *напою Red Bull* – “*It gives you wiings!*”

– *компанії Miller* – “*It's Miller time!*” (слоган)

Отже, в англомовних рекламних текстах застосовуються синтаксичні прийоми та засоби виразності, які багато в чому визначають силу впливу на потенційного покупця.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Реклама – це вид маніпулятивного тексту, який відповідає так званій формулі AIDCA (attention – увага, interest – інтерес, desire – бажання, confidence – впевненість, action – дія). Тексти реклами є складною семіотичною єдністю, вираженою послідовністю знакових одиниць, що реалізуються за допомогою структурних елементів, головними з-поміж яких є заголовок, основний текст, слоган. В англомовних рекламних текстах представлено такі синтаксичні прийоми та засоби виразності, як односкладові та однослівні речення, анафора, епіфора, парцеляція, паралельні конструкції, замовчування, питальні й окличні речення. Окрім того, рекламним текстам на синтаксичному рівні притаманне вживання дієслів у наказовому способі для посилення мотиваційного потенціалу рекламного повідомлення.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні специфіки перекладу англомовних рекламних текстів на українську мову.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравець Т. В. Український рекламний текст в прагмалінгвістичному аспекті. Київ : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2012. 25 с.
2. Безугла Т. А. Англо- і німецькомовний рекламний дискурс: полікодовий лінгвопрагматичний підхід: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 ; Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2017. 23 с.
3. Щербак О. В. Впливова динаміка лінгвосеміотичних кодів у рекламному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 ; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Одеса, 2018. 24 с.
4. Городецька І. В. Англійськомовний рекламний текст косметичних засобів: структура, семантика, прагматика : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 ; Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2015. 20 с.
5. Олексенко В. П. Односкладні речення в рекламному тексті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2018. № 32(3). С. 111–114.
6. Тардіф І. В. Синтаксичні засоби в англомовних рекламних текстах соціальної мережі Twitter. *Молодий вчений*. 2019. № 5.1. С. 209–212.
7. Baig M. Analyzing the Advertising Discourse – A Journey from Sight to Mind. *International Journal of Applied Linguistics and English Literature*. Lahore : AIAC. 2013. Vol. 2 (1). P. 126–135.
8. Kotler Ph. *Kotler on Marketing*. New York : Free Press, 2014. 272 p.
9. Арешенкова О. Ю. Комунікативно-прагматичні та стилістичні параметри рекламного тексту : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олесья Гончара. Дніпро, 2016. 230 с.
10. Hudetz C. I. Widerstände gegen soziale Werbung. Ein Vergleich zweier Strategien der Botschaftsvermittlung zur Reduktion von Reaktanz und Resistance. Wien : Universität Wien, 2014. 196 s.

REFERENCES

1. Kravets, T. V. (2012) Ukrainyskyi reklamnyi tekst v prahmalinhvistychnomu aspekti [Ukrainian advertising text in the pragmalinguistic aspect]. Kyiv : Kyivskyi nats. un-t im. T. Shevchenka, 25 p. [in Ukrainian].
2. Bezuhla, T. A. (2017) Anhlo- i nimetskomovnyi reklamnyi dyskurs: polikodovy linhvoprahmatychnyi pidkhid [English and German advertising discourse: a polycode linguopragmatic approach] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 ; Kharkiv. nats. un-t im. V.N. Karazina. Kharkiv, 23 p. [in Ukrainian].
3. Shcherbak, O. V. (2018) Vplyvova dynamika linhvosemiotychnykh kodiv u reklamnomu dyskursi [Influential Dynamics of Linguosemiotic Codes in Advertising Discourse] : dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01; Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I.I. Mechnykova. 24 p. [in Ukrainian].
4. Horodetska, I. V. (2015) Anhliiskomovnyi reklamnyi tekst kosmetychnykh zasobiv: struktura, semantyka, prahmatyka [English-language advertising text for cosmetics: structure, semantics, pragmatics] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 ; Chernivetskyi nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. Chernivtsi, 20 p. [in Ukrainian].
5. Oleksenko, V. P. (2018) Odnoskladni rechennia v reklamnomu teksti [Single-syllable sentences in advertising text]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*, vol. 32(3), pp. 111–114 [in Ukrainian].
6. Tardif, I. V. (2019) Syntaksychni zasoby v anhlo-movnykh reklamnykh tekstakh sotsialnoi merezhi Twitter [Syntactic means in English-language advertising texts of the social network

- Twitter]. *Molodyi vchenyi*, vol. 5.1, pp. 209–212 [in Ukrainian].
7. Baig, M. (2013) Analyzing the Advertising Discourse – A Journey from Sight to Mind. *International Journal of Applied Linguistics and English Literature*. Lahore : AIAC, vol. 2(1), pp. 126–135.
 8. Kotler, Ph. (2014) *Kotler on Marketing*. New York : Free Press. 272 p.
 9. Areshenkova, O. Yu. (2016) Komunikatyvno-prahmatychni ta stylistychni parametry reklamnoho tekstu [Communicative, pragmatic and stylistic parameters of an advertising text]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 ; Dnipropetr. nats. un-t im. Olesia Honchara. Dnipro. 230 s.
 10. Hudetz, C. I. (2014) *Widerstände gegen soziale Werbung. Ein Vergleich zweier Strategien der Botschaftsvermittlung zur Reduktion von Reaktanz und Resistance*. Wien : Universität Wien. 196 s.

УДК 811.111'373.49
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-91-11>

ПОЛІТКОРЕКТНІСТЬ ЕВФЕМІЗМІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Погоріла А. І.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри практики англійської мови і методики її навчання
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Львівська область, Україна
orcid.org/0000-0002-4342-8942
pohorilaanna@gmail.com*

Ключові слова: *політик,
адресат, промова,
евфемістичне висловлювання,
толерантність.*

Наукова розвідка висвітлює використання евфемізмів як пом'якшувальних заміників некоректного висловлювання в суспільному житті. Основну базу дослідження становить ґрунтовний аналіз публічних виступів політиків та статей у засобах масової інформації: зокрема, проаналізовано промови Барака Обами, де він за допомогою евфемістичних висловлювань толерантно висловлює особистісне бачення розвитку американського суспільства.

Мета роботи – проаналізувати та висвітлити евфемізми, яким характерна політкоректність висловлювання. Розвідка здійснена з використанням логічного методу аналізу наукових джерел, описового методу, а також понятійного та контекстуального аналізу. Наукова новизна полягає в ретельному семантичному аналізі евфемізмів, використаних політиками в промовах та авторами статей політичної тематики. У роботі проаналізовано та висвітлено теоретичний підхід вітчизняних та закордонних учених щодо окреслення терміна «евфемізм». Науковці не уніфікували загальноокреслене поняття, тому їхні визначення мають відмінності. «Політкоректність» окреслено з наукового погляду та представлено численними прикладами з виступів політиків та політичних статей. Продемонстровано, що використання евфемізмів допомагає мовцю висвітлювати негативні явища суспільного, економічного, соціального буття в позитивному руслі, прийнятному та необразливому для адресата, оскільки вони позбавлені негативного смислового навантаження. Установлено прагматичні наміри вживання евфемізмів у політичній промові. Визначено, що така мова зазвичай занадто формальна через використання багатьох штампів та кліше, стандартних фраз та характеризується високим ступенем узагальнення, з метою зацікавленості адресата в ній використовують евфемізми. Отже, спілкування та взаємодія мовця та адресата завдяки евфемізмам відбувається в такому річищі, що слугує успішному врегулюванню людських взаємин та безконфліктності. Ця розвідка висвітлює суспільні та мовознавчі аспекти використання евфемізмів у політкоректному спілкуванні.

POLITICAL CORRECTNESS OF ENGLISH EUPHEMISMS

Pogorila A. I.

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of the English Language and Methodology of its Teaching

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Ivan Franko str., 24, Drohobych, Lviv region, Ukraine

orcid.org/0000-0002-4342-8942

pohorilaanna@gmail.com

Key words: *politician, addressee, speech, euphemistic expression, tolerance.*

The article depicts the usage of euphemisms in the life of society as means of substitution of incorrect, harmful/insulting words. They serve of much help to the speaker as they enable to hide the unpleasant straightforwardness of the utterance. The main sources of investigation have been supplied by the political speeches and articles in the media. Great and thorough attention as well as analysis has been paid to Barack Obama's public speeches. He abundantly uses euphemisms that depict his personal viewpoint as to the development of American society in a mild, tolerant way. The aim of the article is to analyse and show euphemisms that feature political correctness of the utterance in public speech. The methodological approaches used in the article include the usage of logical method of analysis of scientific sources, descriptive method, the content analysis and comprehensive analysis. The scientific novelty has been revealed via a thorough semantic analysis of euphemisms used in politicians' public speeches and political articles. The article contains different viewpoints as to the definition of the term «euphemism» provided by both Ukrainian and foreign linguists. The scientists have not reached common agreement as to the definition of the notion, hence their definitions are different. The notion «political correctness» is outlined from a scientific view point and its usage and meaning has been illustrated by numerous examples provided from the politicians' speeches and political articles. It has been proven that the usage of euphemisms helps the speaker to depict the negative aspects of social, economic, political aspects in a positive way, which is both acceptable and not insulting for the addressee as they are deprived of negative content meaning. The speech of certain politicians is full of standard phrases and expressions that make it sound too complicated for understanding, so comprehensive euphemisms are used instead. To sum up euphemisms are used in a political speech because of the pragmatic reasons, thus making it sound milder, not so impressive for the listener. Euphemisms as means of tolerant expression of speech need further thorough investigation and analysis since they help to conduct human relationships in a friendly, amiable way without misunderstanding and arguments.

Постановка проблеми. Аналіз наукових досліджень вітчизняних та закордонних лінгвістів дає підстави стверджувати, що політична коректність мови проявляється в пошуку нових способів мовного висловлювання тих явищ політичного буття, які знецінюють почуття та гідність особи, порушують її людські права безпосередньою мовною безтактністю або ж прямолінійністю стосовно зовнішності, віку, соціального статусу, стану здоров'я, статі, раси. Не дивно, що ця тенденція, яка не має рівних за обсягом і досягнутим успі-

хом у світовій лінгвістичній історії, розпочалася саме в англomовних країнах. Англійська мова як мова світового, міжнародного та міжкультурного спілкування використовується як засіб взаємодії (комунікації) представниками різних етнічних груп та рас. США – особлива країна з неоднорідним (некорінним) населенням, і саме тому міжнаціональні, міжкультурні та міжетнічні проблеми тут проявляються надзвичайно гостро. Численні дослідження науковців дають змогу стверджувати, що одним зі способів уникнення непорозу-

мін та налагодження доброзичливих відносин є використання евфемізмів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчує, що евфемізми були і є предметом дослідження багатьох науковців, серед них когорта вітчизняних (Н. Борисенко, В. Великорода, К. Кантур, М. Мілева) окреслила семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів англійської мови. У зарубіжній лінгвістиці немає одностайно прийнятого визначення поняття «евфемізм». К. Баррідж визначає евфемізм як «альтернативну заміну до вислову, що не підходить в певній ситуації, з метою уникнення можливого непорозуміння: як мовця, так і будь-якої третьої сторони» [3, с. 42]. Е. Патрідж зазначає, що евфемізми використовуються з метою усунення неприємного враження у слухача чи можливих негативних наслідків для мовця і створення позитивного враження [9, с. 110].

Мета статті – розглянути евфемізми як засіб політкоректного висловлювання англійської мови. Відповідно до мети статті важливо вирішити такі **завдання**:

- обґрунтувати концептуальний характер евфемізмів як компонентів сучасного англомовного політичного дискурсу;
- узагальнити теоретичні погляди щодо природи евфемізмів у вимірі політкоректності;
- за текстами промов і статей сучасних американських політиків визначити й описати евфемізми на словотвірному та лексичному рівнях мови.

Об'єкт дослідження – евфемізми як одиниці сучасного англомовного політичного дискурсу.

Предмет дослідження – лексичні, семантичні й структурні різновиди евфемізмів як одиниць забезпечення політкоректності висловлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. О. Ільченко виокремлює поняття політкоректного евфемізму, яке «вирізняється функціонуванням у текстах політичної комунікації з метою уникнути репрезентації неприємних сторін дійсності шляхом пом'якшення й приховування смислу описуваного факту» [1, с. 79]. Дослідник стверджує, що використання евфемізму визначається декількома чинниками: низкою обмежень правового характеру щодо використання мовних засобів для вираження прямої негативної оцінки в текстах політичної комунікації; дотриманням правил культурної коректності в сучасному суспільстві; високою ефективністю впливу на аудиторію імпліцитним способом передачі інформації [1, с. 79].

Ю. Швечкова зазначає, що «евфемізми є одним з найкращих інструментів реалізації комунікативних стратегій і тактик. Адже саме завдяки ним можливо максимально уникнути будь-якої дискримінації, забезпечити ефективну мовленнєву

співпрацю учасників комунікативного акту, врегулювати суперечки, вплинути на думку суспільства» [2, с. 129].

Однією з особливостей американського суспільства є його багатонаціональний склад населення. Цей фактор спричиняє необхідність врахування інтересів усіх етнічних груп, особливо тих, що різняться расовою та етнічною приналежністю (афроамериканців, латиноамериканців та індіанців), що відповідно знаходить своє відображення в мовних явищах. На основі цього з'явилися евфемізми, що пом'якшено висловлюють расову й етнічну приналежність.

Наприклад, замість поняття *immigrant* (іммігрант) загальноновживаним є *native American* (корінний американець): «The Native American population in the U.S. grew by a staggering 86.5% between 2010 and 2020, according to the latest U.S. Census – a rate demographers say is impossible to achieve without immigration» [6]. (Корінне американське населення в США зросло на приголомшливі 86,5% у період із 2010 до 2020, згідно з останнім американським переписом населення, показник, який, за твердженням демографів, було б неможливо досягнути без участі іммігрантів).

Різноманітність етносів американського населення продемонструємо в наступному прикладі: «What makes America exceptional are the bonds that hold together the most diverse nation on Earth» [8]. («Зв'язки, які об'єднують найрізноманітнішу націю на Землі, роблять Америку винятковою країною»). *Diverse nation* – політично коректне найменування, що служить для позначення представників усіх національностей, що населяють країну (замість *multi-racial*). У промові «You'll hear the deep patriotism in the voice of a military spouse who's working the phones late at night to make sure that no one who fights for this country ever has to fight for a job or a roof over their head when they come home» [7] («Ви почуєте глибокий патріотизм у голосі дружини військового, який пізно ввечері працює на телефоні, щоб переконатися, що нікому, хто воює за цю країну, ніколи не доведеться боротися за роботу чи дах над головою, коли вони повертаються додому»). Барак Обама використовує евфемізм *military spouse* (дружина військового), замість *wife of a military man*, для уникнення дискримінації за гендерною приналежністю.

Основними причинами визначення політичної коректності як комунікативної норми в групі англомовних країн стали:

1) багатонаціональний склад населення й необхідність враховувати інтереси всіх етнічних груп, що населяють країну;

2) високий рівень індивідуальних і колективних свобод;

3) сильні позиції численних організацій, які відстоюють права сексуальних і національних меншин, інвалідів, груп людей, які борються за збереження довкілля і права тварин;

4) боротьба за гендерну рівність і виняткова активність феміністичного руху.

Проведений аналіз наукових джерел дає змогу зазначити, що категорія політичної коректності реалізується на словотвірному та лексичному рівнях мови.

На словотвірному рівні категорія політичної коректності відтворюється:

1) нейтральною морфемою стосовно статі – person, яка входить до складу слів businessperson, chairperson, spokesperson тощо;

2) опущенням суфіксів -ess і -ette в іменниках, що позначають особу жіночої статі, для уникнення ознаки, що вказує на статеву приналежність: poetess > poet, waitress > waiter, stewardess > steward тощо.

Отже, зміни, які здійснюються в суспільстві, насамперед відображаються на словниковому складі мови, тому основна частина політкоректних перетворень відбувається на лексичному рівні.

Категорія політичної коректності на лексичному рівні здійснюється:

1) переосмисленням назв національних і етнічних меншин: African-American, Asian-American, Native American, Native Alaskan (номінація національності та етнічної приналежності здійснюється за регіоном походження людини);

2) формою звернення Ms (не акцентується увага на сімейному статусі жінки, а саме її соціальний статус – одружена чи неодружена, на відміну від Miss – single (неодружена), Mrs – married (одружена));

3) евфемізмами, спрямованими на усунення расової та етнічної дискримінації: *person of colour* (будь-хто «не білий», замість образливого «coloured»), *indigenous person* (певного корінного походження, замість стандартного «native»), *Jewish person* (той, хто підтримує Іудаїзм; заміник образливого найменування «Jew»); *вікової дискримінації*: *golden ager* (старий «old»), *senior* (старшого віку «middle-aged»), *mature* (дорослий «adult»); *дискримінації за станом здоров'я*: *physically challenged* (хворий фізично «disabled»), *physically different* (мається на увазі відмінний від інших своїми обмеженими фізичними можливостями, заміник для «handicapped»), *unseeing*, *visually challenged*, (людина з поганим зором «blind»; незрячий), *learning disabled* (ті, хто відстають у загальному розвитку «mentally retarded»); *дискримінації за зовнішнім виглядом*: *vertically challenged* (з порушеними рухами «crippled»), *person of size* (велика людина, повна «fat»), *big-*

boned (має «широку кістку» «big»); *дискримінації за соціальним статусом*: *low-income* (той, хто мало заробляє «poor»), *environmental hygienist* = sanitation engineer (прибиральник «cleaner»).

В англомовному газетному дискурсі діє табу на використання слів, які позначають хвороби; існують евфемізми, що замінюють назви багатьох залежностей і водночас толерантно висловлюють негативну залежність людини: «More surprising, perhaps, is their conclusion that many gang members are traumatised and frightened – and that the most vulnerable are frequently the most dangerous» [11]. (Можливо, більш дивним є їхній висновок про те, що багато членів банди травмовані та налякані і що *найвразливіші* часто є найнебезпечнішими. Слово «vulnerable» (вразливий, ранимий) використовується на заміну образливого слова «addicted» (наркозалежний).

«The 20-year-old's mother and five older siblings were worried about him: they feared he was *mixing with the wrong crowd*, and doing so at a time when *tit-for-tat violence* among youth gangs was costing lives» [4]. (Мати 20-річного юнака та п'ятеро старших братів і сестер хвилювалися за нього: вони боялися, що він *спілкується з невідповідним оточенням* (хибним натовпом), і робить це в той час, коли *насильство око за око* (жорстока, мстива поведінка) серед молодіжних банд коштує життя).

Для забезпечення політкоректності в англомовному газетному дискурсі журналістами використовується два типи лексики:

1. Звичайна політкоректна лексика, до складу якої входять «допустимі» найменування політичних, соціальних та економічних явищ. Ця лексика є загальноприйнятною, її можна знайти в словниках.

2. Спеціальна лексика, яка використовується з метою формування політкоректної картини світу. Ця група слів не тільки ввічливо передає інформацію, а й нав'язує певні установки та принципи.

Розглянемо більш детально приклади функціонування цих двох типів політкоректної лексики в публіцистичних виданнях. Вираз «*dysfunctional family*» в реченні: «Lorn Macdonald's Edmund is wiry and resigned, a sickly and sensitive young poet who feels duty-bound to hold his *dysfunctional family* together, yet revealing his true colours in his moments of focused fury» [4]. (Едмунд Лорн Макдональд життєрадісний і смиренний, хворобливий і чутливий молодий поет, який відчуває обов'язок зберегти свою неблагополучну сім'ю, але розкриває своє справжнє обличчя в моменти зосередженої люті). *Dysfunctional family* позначає неповноцінну сім'ю та вживається з превентивною метою, аби не образити почуття людей, що належать до такого типу сім'ї. У цьому реченні політкоректний вираз є евфемістичною конструкцією та належить

до лексики, яка входить до словникового складу мови. Отже, у цьому випадку функція політкоректності реалізується як засіб ввічливості, а не маніпулювання.

Висновки. Стаття засвідчила, що евфемізми є ефективним засобом політкоректного вилучення сучасного англomовного політичного дискурсу. Промови політиків та статті дотичні до соціального буття, володіють значним функціонально-прагматичним потенціалом. Для уникнення гендерного розмежування на словотвірному рівні використовується морфема «person», яка урівнює права жінок та чоловіків. На лексичному рівні використання евфемізмів сприяє розширенню словникового складу мови завдяки розширеній синонімії, яка завуальовано, пом'якшено висловлює негативні явища суспільного буття. На нашу думку, евфемізми є основною частиною феномена політкоректності, що являє собою особливу стратегію мовної поведінки та є одним з тактичних прийомів використання лексичних одиниць, що продиктовано ввічливістю, делікатністю. Підкреслимо, що стиль мовлення, який мінімізує образу за допомогою евфемізмів, зокрема, у виступах політиків є політично коректним. **Перспективою подальшого дослідження** є системний аналіз евфемізмів у молодіжному мовленні та його гендерний аспект.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільченко О.А. Політичні евфемізми як складова сучасної мови ЗМІ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог, 2015. Вип. 59. С. 78–80.
2. Швечкова Ю. Політичні евфемізми як засіб реалізації комунікативних стратегій і тактик у політичному дискурсі (на матеріалі промов Терези Мей). *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2021. Вип. 35, том 6. С. 129–133. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-6-19>.
3. Burridge K. Political Correctness: Euphemism with Attitude. *English Today*. 1996. Vol. 12. N 3. P. 42–49.
4. Cobain I. Knife Crime. URL: <https://www.theguardian.com/uk-news/2018/jul/19/street-violence-for-them-using-a-knife-may-seem-rational-london> (дата звернення: 26.09.2023).
5. Fairclough N. *Language and Power*. Routledge, 2021. 274 p.
6. Hood L. How the Native American population in the US increased 87% says more about whiteness than about demographics. URL: <https://theconversation.com/how-the-native-american-population-in-the-us-increased-87-says-more-about-whiteness-than-about-demographics-170920> (дата звернення: 26.09.2023).
7. Obama B. Barack Obama's victory speech. URL: <https://www.theguardian.com/world/2012/nov/07/barack-obama-speech-full-text> (дата звернення: 26.09.2023).
8. Obama B. What makes America exceptional are the bonds that hold together the most diverse nation on earth. URL: <https://quotefancy.com/quote/770785/Barack-Obama-What-makes-America-exceptional-are-the-bonds-that-hold-together-the-most> (дата звернення: 26.09.2023).
9. Partridge A. *Usage and Abusage*. N.Y., 1964. 379 p.
10. Sauer N. How the Native American population in the US increased 87% says more about whiteness than about demographics. URL: <https://theconversation.com/how-the-native-american-population-in-the-us-increased-87-says-more-about-whiteness-than-about-demographics-170920> (дата звернення: 26.09.2023).
11. Taylor M. Children of alcoholic parents to get help in £6m scheme. URL: <https://www.theguardian.com/society/2018/apr/23/government-offers-help-children-alcoholic-parents> (дата звернення: 20.09.2023).

REFERENCES

1. Ilchenko O. (2015) Politychni evfemizmy, yak skladova suchasnoji movy ZMI [Political euphemisms as the part of modern mass media language] *Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka Akademiya»*, 59, pp. 78–80.
2. Shvechkova Y. (2021). Politychni evfemizmy yak zasib realizaciji komunikatyvnyh strategij i taktyk u politychnomu dyskursi (na materialii promov Terezy Mej) [Political euphemisms as the means of the realization of communicative strategies and tactics in a political discourse (based on the speeches by Theresa May)] *Aktualni pytannya humanitarnyh*, 35, pp. 129–133.
3. Burridge K. (1996) Political Correctness: Euphemism with Attitude. *English Today*, vol. 12. no. 3. pp. 42–49.
4. Cobain I. Knife Crime. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/uk-news/2018/jul/19/street-violence-for-them-using-a-knife-may-seem-rational-london> (accessed 26 September 2023).
5. Fairclough N. *Language and Power*, 2021 by Routledge, 274 p. (in English).
6. Hood L. How the Native American population in the US increased 87% says more about whiteness than about demographics. Retrieved from: <https://theconversation.com/how-the-native-american-population-in-the-us-increased-87-says-more-about-whiteness-than-about-demographics-170920>

- native-american-population-in-the-us-increased-87-says-more-about-whiteness-than-about-demographics-170920 (accessed 26 September 2023).
7. Obama B. Barack Obama's victory speech. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/world/2012/nov/07/barack-obama-speech-full-text> (accessed 26 September 2023).
 8. Obama B. What makes America exceptional are the bonds that hold together the most diverse nation on earth. Retrieved from: <https://quotefancy.com/quote/770785/Barack-Obama-What-makes-America-exceptional-are-the-bonds-that-hold-together-the-most>. (accessed 26 September 2023).
 9. Partridge A. (1964) Usage and Abusage. N.Y., 379 p. (in English).
 10. Sauer N. How the Native American population in the US increased 87% says more about whiteness than about demographics. Retrieved from: <https://theconversation.com/how-the-native-american-population-in-the-us-increased-87-says-more-about-whiteness-than-about-demographics-170920> (accessed 26 September 2023).
 11. Taylor M. Children of alcoholic parents to get help in £6m scheme. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/society/2018/apr/23/government-offers-help-children-alcoholic-parents> (accessed 20 September 2023).

УДК 811.161.2
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-91-12>

ОДОРАТИВНА ЛЕКСИКА В ПОЕЗІЇ ШІСТДЕСЯТНИКІВ

Рудь О. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови і літератури
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
вул. Роменська, 87, Суми, Україна
orcid.org/0000-0002-5985-2422
olgarud2017@ukr.net*

Ключові слова: *запахова лексика, одоративи, поетичне мовлення шістдесятників, частиномовна належність, лексико-семантичні групи, функціональний потенціал одоративів.*

Стаття присвячена вивченню одоративів, що функціонують у поетичному мовленні представників українського шістдесятництва. Матеріалом дослідження слугувала лексика на позначення запахових відчуттів, дібрана із поетичних творів видатних майстрів слова, зокрема М. Вінграновського, І. Драча, Л. Костенко, Б. Олійника, Д. Павличка, В. Симоненка, які зробили вагомий внесок у мовотворчий процес та розбудову мовної системи. Здійснено лексико-семантичний, граматичний та функціональний аналіз одоративів.

Зазначається, що одоративна лексика у поетичних творах шістдесятників займає незначне місце, але є досить ефективним засобом створення поетичних образів. Найбільшу групу одоративів становлять дієслова, серед яких виділяються лексеми із значенням «видавати, виділяти який-небудь запах» та лексеми із значенням «вдихати через ніс який-небудь запах». У поезії шістдесятників активно використовуються одоративні прикметники, іменники, які передають як приємні, так і неприємні відчуття. Водночас виявлено поодинокі випадки вживання прислівників на позначення запахів.

Зауважено, що у сучасній лінгвістиці виокремилося декілька підходів до класифікації запахів, однак найбільш поширеною серед мовознавців є класифікація Л. Ставицької, в основі якої – джерела запаху. Проведений лексико-семантичний аналіз дозволив виокремити такі групи запахової лексики: запахи квітів, дерев, трав; запахи тварин, птахів, комах; запахи фруктів, овочів; запахи предметного світу, цивілізації; запахи їжі, напоїв; запахи відходів, продуктів гниття, горіння; запахи людини; асоціативні запахи, серед яких виділили запахи явищ природи, запахи абстрактних категорій та запахи часових понять.

Лексика на позначення запахових відчуттів у поезії шістдесятників використовується для передачі реальних пахоців, що існують у природі, в навколишньому світі. Одоративи відображають особливості матеріальної і духовної культури українського народу, його звичаї і побут. Вони є одним із основних засобів репрезентації авторської мовної картини світу.

THE ODORATIVE VOCABULARY IN POETRY OF THE SIXTIES

Rud O. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
Romenska str., 87, Sumy, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5985-2422
olgarud2017@ukr.net*

Key words: *smell vocabulary, odoratives, poetic speech of the Sixties, part of speech language affiliation, lexical-semantic groups, functional potential of odoratives.*

The article is devoted to the study of odoratives that function in poetic speech of representatives of Ukrainian the Sixties. The material of study was the vocabulary used to denote the sense of smell, selected from poetic works of outstanding masters of the word, in particular M. Vinhranovs'kyi, I. Drach, L. Kostenko, B. Oliynyk, D. Pavlychko, V. Symonenko, who made a significant contribution to language-making process and development of language system. The lexical-semantic, grammatical and functional analysis of odoratives was carried out.

It is noted that the odorative vocabulary in poetic works of the Sixties occupies an insignificant place, but is a fairly effective means of creating poetic images. The largest group of odoratives is verbs, among which lexemes with the meaning 'to give out, to give off the smell' and lexemes with the meaning 'to inhale smells through the nose'. In poetry of the Sixties, odorative adjectives and nouns are actively used, which convey both pleasant and unpleasant feelings. At the same time, isolated cases of use of adverbs to denote smells were found.

It is noted that in modern linguistics several approaches to the classification of smells have been distinguished, but the most common among linguists is the classification of L. Stavyts'ka, based on sources of smell. The lexical-semantic analysis made it possible to single out the following groups of smell vocabulary: smells of flowers, trees, herbs; smells of animals, birds, insects; smells of fruits and vegetables; smells of objective world, civilization; smells of food and drinks; smells of waste, products of decay, burning; human smells; associative odors, among which odors of natural phenomena, odors of abstract categories, and odors of temporal concepts were distinguished.

Vocabulary for olfactory sensations in poetry of the Sixties is used to convey real fragrances that exist in nature of the surrounding world. The odoratives reflect the peculiarities of material and spiritual culture of Ukrainian people, their customs and way of life. They are one of the main means of representing author's language picture of the world.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці спостерігається зростаючий інтерес до проблеми мовної об'єктивації світогляду людини, системи її цінностей та особливостей світосприйняття. Одним із основних засобів репрезентації авторської мовної картини світу є одоративна (запахова) лексика. «Лексичні одиниці на позначення запаху мають суб'єктивне забарвлення, оскільки, незважаючи на спільність психофізіологічного сприйняття запахів усіма людьми та наявність одоративних універсалій, у кожного носія мови є власне уявлення про конкретний запах і мета-

форичний образ продукує власний асоціативний ланцюг» [1, с. 103].

Одоративів у мові не так і багато. Іван Франко зазначав, що «наша мова найбагатша на означення зору, менше багата, але все-таки досить багата на означення вражень слуху і дотику, а найбідніша на означення смаку і запаху» [2, с. 79]. Слова на позначення запаху в поетичному контексті, взаємодіючи з іншими елементами, реалізують свій багатий експресивний потенціал і набувають більшої стилістичної значущості [3, с. 83], образності та виразності. Саме у поезії через незвичайні

мовні поєднання виявляється здатність митця створювати конкретно-чуттєві одоративні образи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Одоративну лексику в різних аспектах вивчають: І. О. Іншакова та І. Є. Іншакова, Ю. Поздрань, І. Тарасюк, С. Форманова, Н. Франчук (семантика, типологія, граматичне вираження), І. Бабій, І. Гайдаєнко, О. Турчак (функціонально-стилістичні можливості одоративів), В. Власюк, А. Попович, Л. Ставицька (гендерна, психологічна та психо-фізіологічна основа в номінації одоративів) та інші. Ґрунтовний аналіз лексики на позначення запаху здійснили В. Дятчук і Л. Пустовіт у монографічному дослідженні «Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови».

Одоративи поетичного мовлення перебувають у центрі наукових пошуків таких лінгвістів, як О. Клещова («Одоративна лексика в поетичній творчості Андрія Кузьменка («Скрябіна»)), І. Є. Іншакова («Лексика сприйняття запаху в поезії І. Франка»); «Лексика на позначення запаху в творчості Т. Шевченка»), Ю. Поздрань, Н. Клочко («Семантична класифікація одоративної лексики у поетичній творчості Івана Драча»), К. Яриновська («Морфологічні засоби вираження одоративів у поезії Юрія Іздрика «Календар любові»)) та інші. Особливу увагу дослідники зацентровують на вивченні мовних особливостей поетичних текстів тих майстрів слова, «чия словотворчість мала значний вплив на збагачення загальномовного лексикону» [4, с. 30].

Метою дослідження є лексико-семантичний, граматичний та функціональний аналіз одоративів поетичного мовлення шістдесятників. Реалізація поставленої мети передбачала виконання таких завдань: виявити запахову лексику в поетичних текстах шістдесятників; визначити частиномовну належність одоративів; провести лексико-семантичний аналіз запахової лексики; розглянути функціональний потенціал лексики запахової семантики в поезії шістдесятників.

Об'єкт дослідження – поетичне мовлення представників українського шістдесятництва. **Предметом розгляду** обрано лексику на позначення запаху в поетичних творах шістдесятників. **Джерельною базою** дослідження слугують поетичні тексти видатних митців, зокрема М. Вінграновського, І. Драча, Л. Костенко, Б. Олійника, Д. Павличка, В. Симоненка, які зробили вагомий внесок у розвиток української культури, літератури і мистецтва, у мовотворчий процес та розбудову мовної системи.

Для досягнення поставленої мети було використано такі **методи дослідження**: метод суцільної вибірки мовних одиниць одоративної семантики; квантитативний метод (для кількісних підрахун-

ків аналізованих мовних одиниць); метод аналізу і синтезу (для обґрунтування теоретичних положень дослідження); метод класифікації дібраного матеріалу (для виявлення лексико-семантичних груп одоративів та їх частиномовної належності); метод лінгвостилістичного та контекстуального аналізу (для опису стилістичних функцій запахової лексики в текстовому оточенні).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поетична творчість шістдесятників є феноменальним явищем в українській художній літературі та національній ідіостилістичній системі. Звертаючись до нової проблематики, поети шукали нові художні образи, прагнули поєднати непоєднане. У їхніх поетичних текстах широко вживаються незвичні метафори, професіоналізми і терміни переплітаються із застарілою лексикою та авторськими новотворами, прозаїзми поєднуються зі словами образного високого звучання. Мовотворчість поетів-шістдесятників постає як «багатопланова художня система, у центрі якої – особистість письменника, власне світобачення, осмислення дійсності і відображення її у відповідній системі мовновиражальних засобів» [5, с. 3].

В аналізованій поезії помічено незначну кількість одоративів – понад 150 мовних одиниць. Найбільше запахової лексики виявлено у поетичних текстах І. Драча (41 од.), М. Вінграновського (36 од.), Л. Костенко (34 од.), значно менше – у творах Д. Павличка (20 од.) та Б. Олійника (16 од.). Чуттєвий світ природи, людини В. Симоненко передає за допомогою інших образних засобів. Одоративна лексика у його поетичному доробку вживається зрідка. Нами спостерігалось лише 4 лексичні одиниці.

Найбільшу групу одоративів у поетичних текстах шістдесятників становлять дієслова (51,6%) (рис. 1), серед яких виділяються лексеми зі значенням «видавати, виділяти який-небудь запах» [6, т. 6, с. 101] (*запахли, пахне, пахкоче, пересмерділася, смерділи, чадить* тощо) та лексеми із значенням «вдихати через ніс який-небудь запах» [6, т. 5, с. 458] (*нюхає, нюхнувши, понюхала, принюхувалась, унюхувалися* тощо). Такий поділ вважаємо доречним, оскільки у запаховій картині світу є об'єкти, тобто джерела запаху, і суб'єкти – люди, тварини, які сприймають запах, наприклад: «*Лошиця нюхає туман, / З туману пахне їй туманом*» [7, с. 74]; «*Його [інжир] понюхала оса / Своім жовтеньким носом*» [7, с. 193].

Дієслова *запахли, пахне* переважно вказують на нейтральну оцінку будь-якого запаху. Інші дієслова «мають у своїй семантиці відтінок значення «сильно діє запах»» [8], при цьому *пахкоче* містить позитивну семантику, а дієслова *пересмерділася, смердіти, чадить* підкреслюють неприємну дію запаху.

Рис. 1. Кількісний показник (у відсотках) вживання одоративної лексики в поезії шістдесятників

На означення сприймання чи виділення запаху у поетичних текстах часто вживаються дієслова іншої семантики: *доносились, несе* тощо. Наприклад: «*Несе бензинним перегаром, / Немов сивою від п'яка*» [9, с. 184].

У поезії шістдесятників активно використовуються одоративні прикметники (25,8%). Приємні запахові відчуття передають прикметники *запахуцй, запашний, пахкий, пахучий* та ін., наприклад: «*Твоє обличчя світле, як надія, / Пахкими пальцями торкнув я уночі*» [7, с. 41]; «*Уже в такому запашиному сні / в твої сон задрігся коник-стрибунець!*» [10, с. 73]. Неприємні запахи виражають прикметники *задушливий, затхлий, смердючий* та под., наприклад: «*Тож знов на ніч занурюю струпакі / В смердючим, як охрнка, креозоті...*» [12, с. 60]; «*Тиша глуха. Тиша сира. / Затхла, мов яма*» [9, с. 200].

Пряму ознаку запаху передають іменники *запах, парфуми*, позитивна чи негативна семантика яких конкретизується в контексті, наприклад: «*Вологий запах, запах паші / В сухому сяєві Стожар*» [7, с. 106]; «*Сміється на найвищому реєстрі. / Вживає парфуми «Індійський сандал»*» [10, с. 399]. Іменники-одоративи, які у поезії шістдесятників становлять незначну групу (21,7%), передають якприємні (*аромат, пахоці*), так і неприємні запахи (*сморід, чад*), наприклад: «*А та трава, що в пальцях розім'яти, / то буде пахоц дивний і терпкий*» [10, с. 435]; «*В чаду свого шатра, де кублиться злидота, / плоди своїх дітей, замотуй в піджаки*» [10, с. 405]. До одоративних назв відносимо також лексеми *дух* («те саме, що запах; аромат» [6, т. 2, с. 442] та *дим*, що позначають явища, здатні виділяти певний запах, наприклад: «*Димів скуйовджені хвости. / І дух овечий і козиний*» [7, с. 94]; «*Він не йде, а пливе, / Як сандаловий дим*» [9, с. 213].

Запахові прислівники у поезії шістдесятників вживаються зрідка (0,9%). Нами виявлено композит *буйно-чадно*, який у поетичному контексті «*Киплю я на вітрилах, а серцю буйно-чадно*» [11, с. 83] втрачає одоративне значення «міцний,

густий, п'який запах» і вказує на велике збудження, неспокій ліричного героя.

У сучасній науковій літературі не існує єдиної системи класифікації запахів, хоча перші спроби поділу запахів на певні групи сягають періоду античності. Вперше в історії античної філософії процес нюху описав Алкмеон. Платон у своїх діалогах «Тімей (або про природу речей)», де зазначає, що запахи виникають лише тоді, коли що-небудь зволожується, гниє, плавиться чи випаровується. На думку філософа, запахи є деяким перехідним станом, мають змішану, «половинчасту природу» [12]. Він поділяє запахи наприємні і неприємні. Спробу більш детальної класифікації запахів здійснив Аристотель у IV ст. до н.е., який розділив їх на шість основних груп: солодкі, кислі, гострі, терпкі, соковиті, смердючі. З античності відомі також класифікації запахів Теофраста, Демокрита, Епікура. І тільки через дві тисячі років почалися систематичні спроби створення більш ґрунтовних класифікацій.

У 1756 р. шведський природознавець, перший президент Шведської академії наук К. Лінней у праці «Система природи» вперше запропонував наукову класифікацію рослин та тварин, на основі чого виділив такі запахи: ароматичні (червона гвоздика), бальзамічні (лілія), амброзійні (мускус), цибулинні (часник), псині (валеріана), відштовхувальні (деякі комахи), нудотні (падаль).

Найбільш поширеною є класифікація запахів голландського отоларинголога Х. Цваардемакера, який усі пахучі речовини поділив на 9 класів: 1) ефірні запахи; 2) ароматичні запахи; 3) бальзамічні запахи; 4) амбро-мускусні запахи; 5) часникові запахи; 6) запахи пригорілого; 7) каприлові запахи; 8) огидні запахи; 9) нудотний запах. Ця класифікація неодноразово піддавалася критиці вчених, оскільки їй притаманна довільність і неточність щодо віднесення певної речовини до того чи іншого класу запахів.

У 1916 р. німецький фізіолог Х. Хеннінг запропонував систематизацію запахів, засновану на використанні геометричної фігури, так зва-

ної «призми запахів». У цій призмі кожен запах займає певне місце відповідно до шести кутів, які відповідають шести первинним запахам – квітковому, фруктовому, гнильному, смолянному, пригорилому, пряному.

У сучасній лінгвістиці виокремилася декілька підходів до класифікації запахів, однак жоден із них не є універсальним через елемент суб'єктивізму [1, с. 105]. Найбільш поширеною серед мовознавців є класифікація Л. Ставицької, яка поділяє запахи на шість груп, враховуючи переважно джерела запаху: запахи природи; запахи цивілізації; людські запахи; запахи їжі, напоїв; абстрактні запахи; інші запахи [13, с. 72–78]. Сучасні науковці, серед яких І. Бабій, Н. Ключко, Ю. Поздрань, С. Форманова, Н. Франчук та інші, у своїх дослідженнях розширюють, деталізують семантичні групи одоративів, виділяючи запахи речовин, корисних копалин; запахи хімії; запахи мертвої плоті тощо. У своїй праці ми опираємося на класифікації запахів названих вище вчених.

Аналіз запахової лексики дозволив виділити найбільш вживані в поетичному мовленні шістдесятників лексико-семантичні групи одоративів:

1) запахи квітів, дерев, трав тощо: *без, вишня, глиця, живиця, жито, канупер, кмин, крона, липа, лілія, любидра, любисток, мурава, м'ята, отава, полин, тмин, трава, хвоя, хміль, чебрець, цвіт*, наприклад: «*Морями пшениці, у пахоцях м'яти, / де літо стоїть, як мальований глек, – / пливуть і пливуть коліскові фрегати*» [10, с. 110]; «*Але, як з далеких дібров / Донеслися пахоці хвої, / Він марив про першу любов*» [14, с. 46]; «*Трава як пахне! Як горить суніця!*» [11, с. 119] тощо;

2) запахи тварин, птахів, комах тощо: *бджоли, воли, пір'я, птиці*, наприклад: «*Пахло смаленим пір'ям, од вогню одбивалися крильми*» [10, с. 415]; «*Димів скуйовджені хвости, І дух овечий і козиный...*» [7, с. 94]; «*І пахла бджолами із довбаного вулія*» [11, с. 71];

3) запахи фруктів, овочів тощо: *груші, яблуко*, наприклад: «*Ще пахне хвиля яблуком і тілом*» [7, с. 223]; «*Мов над землею груші запашині, / Думки гойдалися над серцем, щоб упасти*» [7, с. 210].

Одоративи, поєднуючись з конкретними назвами рослин, тварин, птахів, що вирізняються характерним запахом, у поетичному тексті відтворюють реально існуючі у природі запахи, водночас підкреслюють неповторність, чарівність української природи.

Запахи предметного світу, цивілізації (*асфальт, бензин, вінки, гума, ідол, йод, коліска, креозот, лава, ладан, льох, мазниця, нафталін, парфуми, праска, стружка, хрест, чад*), запахи їжі, напоїв (*бринза, булка, вино, калачі, мед, наїдки, хліб*) та відходів, продуктів гниття, горіння тощо (*гниво, дим, перегар*) відтворюють справжній світ життя

людини, її побут. Запахова лексика в поетичному мовленні виконує функцію створення національного колориту, відображає особливості матеріальної і духовної культури українського народу, його історії тощо. Наприклад: «*А мати глип у віконце: «Зінько лаву несе!» / І ніс він її, запахуцу, поклавши собі на спину, / Стругану з дулі-грушки, тяг її в двоє крил»* [11, с. 68]; «*Не вміють варити борщу! / Все бульйон та бульйон! / З того бульйону хата вся пересмерділася!*» [11, с. 110]; «*Пахне йодом і потом, / ще й стружка пахкоче в руках»* [11, с. 74]; «*Різдвяні пахли калачі, / Шибки в мороз горіли»* [7, с. 79]; «*З того й радіє, що воно слуга, / Що пан якийсь його візьме гидливо, / Немов гадюку чи смердюче гниво»* [14, с. 265]; «*Згорю, одмучусь і воскресну я. / Та тільки буде пахнути горілим»* [10, с. 255]. Найбільше одоративів цієї групи спостерігається у творах І. Драча, Л. Костенко, М. Вінграновського.

Досить широко в поезії шістдесятників представлені людські запахи. Об'єктами запахової картини світу виступають *дитина, маля, жінка, кохана, мати, батько, чумаки, козак*. Аналізуючи одоративну лексику в поетичній творчості Івана Драча, Л. Поздрань і Н. Ключко зауважують, що «досить часто поет описує запах чоловіка та жінки через запах окремих частин тіла» [3, с. 176]. Поети-шістдесятники послуговуються поетичними кодами – *коліна, лице, очі, пальці, плоть, тіло*, наприклад: «*І запах твоєї плоти / Я ніс, наче воду, в жмені*» [14, с. 178]; «*Твоє обличчя світле, як надія, / Пахкими пальцями торкнув я вночі*» [7, с. 41]; «*У блакитній сорочці лоскітній / І косу свою русу вилила / На пахучі округлі коліна*» [11, с. 146].

Чоловіки переважно асоціюються із неприємними запахами вина, наїдків, поту. Лише руки батька пахнуть хлібом, що викликає в уяві автора теплі спогади дитинства, наприклад: «*Пахне хлібом рука, / Що водила мене до школи*» [14, с. 183]. Жіночі запахи викликають здебільшого приємні почуття, тіло жінки пахне морем, листям, травою. На одоративних відчуттях побудована поезія «*Ти пахнеш, як листя весняне*» Д. Павличка, у якій кохання невіддільне від загальнолюдських цінностей. Кохана асоціюється із запахом рідної землі, сонця, пісня, зі згадками про дитинство, про найдорожчу людину – маму, наприклад: «*Ти пахнеш, як листя весняне, / Як дитинство моє полотняне, / Як тепла малинова стежка, / Як мамина срібна сережка / <...> Ти пахнеш, як роси на житі, / Як столи, рушниками накриті, / Як співаюча стружка ялова, / Як мамина лагідна мова*» [14, с. 172].

Окремо виділяємо одоративну лексику, яка називає «запахи об'єктів, яким взагалі не властиві ці ознаки» [15]. Асоціативні запахи, які існують

у свідомості людини, в її уяві, В. Власюк поділяє на декілька груп: 1) запахи почуттів (кохання, ненависть, пристрасть); 2) запахи абстрактних категорій (справедливість, чесність, відданість); 3) запахи, які віддзеркалюють етапи життя людини (дитинство, юність, старість, смерть); 4) запахи, пов'язані з ментальністю (Україна, Батьківщина, місто тощо); запахи явищ природи [16, с. 481].

У поезії шістдесятників переважають запахи явищ природи: *вітри, долини, пил, роса, світила, сонце, струмки, твань, туман, хмара* тощо, наприклад: «*Воляють гори, / кровію политі, / Підбиті зорі / падають униз: / В пахкі долини, / зранені і зриті, / Вдирається голодний / шовінізм*» [17, с. 54]; «*І котилось над містом / Пахуче, високе, рожеве, / Тепле сонце*» [9, с. 68]; «*Пахне сонцем наше грішне небо, / В сонці – твоє полум'я руде*» [11, с. 54]. Л. Гливінська, аналізуючи структурно-функціональні особливості сенсорної лексики поетичного мовлення представників українського шістдесятництва, зазначає, що «асоціативні уявлення <...> про запах зорі, роси, хвилі, розлуки тощо набувають конкретно-чуттєвих обрисів у зіставленні з незаперечними носіями запахових, смакових якостей» [18, с. 37]. Для відтворення приємних запахових вражень, відображення особливостей індивідуального сприйняття навколишнього світу митці створюють надзвичайні художні образи. У світосприйманні М. Вінграновського небо пахне травами, осінніми птицями, зорі – сіном, хлібом, наприклад: «*Пахне звечора небо осінніми птицями, / І повітря стоїть, як зелена ропа*» [7, с. 53]; «*В тихім світлі нічних заграв / Пахло травами небо в морі*» [7, с. 38]; «*Зоря над містом хлібом пахне*» [7, с. 69].

Запахи абстрактних категорій (*безсоння, доля, істина, мелодії, слово, сон, тепло, тиша*) та запахи часових понять (*грудень, літо, ніч, ранок*) підкреслюють особливості авторського світовідчуття, сприйняття митцем навколишнього світу, розкривають його внутрішній стан і почуття, наприклад: «*Старанно по-англійськи, як годиться, / Старалась, аби тиша в домі пахла*» [11, с. 128]; «*Пахке безсоння пальцями Мадлен / диткнуло спраглих вуст Аполлінера*» [10, с. 233]; «*І тінь конвалій синьоголосна / Нам почала весну в своїм пахучім слові*» [7, с. 169]; «*В грудях набубнявіла тривога / Світла, ніби ранок запашний*» [17, с. 78]; «*Але тепло пахне грудень / Молодим своїм снігам...*» [7, с. 105].

Висновки й перспективи подальших розробок. Лексика на позначення запахових відчуттів у творах представників шістдесятництва займає незначне місце, але вона є досить ефективним засобом створення художньо-поетичної образності. Помітну частину одоративів в аналі-

зованих текстах становлять дієслова, іменники та прикметники. Водночас виявлено поодинокі випадки вживання прислівників на позначення запахів. Проведений лексико-семантичний аналіз дозволив виокремити такі групи запахової лексики: запахи квітів, дерев, трав; запахи тварин, птахів, комах; запахи фруктів, овочів; запахи предметного світу, цивілізації; запахи їжі, напоїв; запахи відходів, продуктів гниття, горіння; запахи людини; асоціативні запахи, серед яких виділили запахи явищ природи, запахи абстрактних категорій та запахи часових понять. Одоративна лексика в поезії шістдесятників використовується для змалювання явищ природи, передачі реальних пахощів навколишнього світу, з метою відображення особливостей матеріальної і духовної культури українського народу, створення національного колориту, розкриття внутрішнього стану ліричного героя.

Перспективним вважаємо вивчення одоративів у єдності з іншими складниками сенсорної лексики поетичного мовлення представників українського шістдесятництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поздрань Ю. В., Франчук Н. Л. Одоративна лексика в романі Люко Дашвар «Ініціація»: семантико-прагматичний аспект. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2018. Випуск 292. С. 103–109.
2. Франко І. Я. Твори : в 20-ти т. Т. 16. Київ : Держлітвидав УРСР, 1955. 512 с.
3. Клочко Н. Л., Поздрань Ю. В. Частиномовна та функціонально-стилістична характеристика одоративної лексики у поетичній творчості Івана Драча. *Materialy X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji 'Strategiczne pytania światowej nauki – 2014'. Filologiczne nauki*. Przemysł : Nauka i studia. 2014. Vol. 21. P. 83–90.
4. Вокальчук Г. Неологічні експерименти Ліни Костенко на тлі словотворчості шістдесятників. *Культура слова*. 2010. №73. С. 30–35.
5. Козловська Л. Мовотворчість М. Стельмаха в контексті української народнопісенності : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Київ, 1994. 20 с.
6. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
7. Вінграновський М. Вибрані твори. Київ : Вид-во художньої літератури «Дніпро», 1986. 463 с.
8. Дятчук В. В. Як передається запах. URL:
9. Олійник Б. Поезії. Київ : Дніпро, 1986. 343 с.
10. Костенко Л. Вибране. Київ : Вид-во худ. літератури «Дніпро», 1989. 559 с.

11. Драч І. Вірші та поеми. Київ : Вид-во художньої літератури «Дніпро», 1991. 213 с.
12. Платон. Тимей. Київ : Типографія Г. Т. Корчак-Новицького, 1883. 310 с.
13. Ставицька Л. Стаття крізь призму запаху. *Вісник Львівського національного університету. Серія «Філологічна»*. 2006. Випуск 38 : у 2 ч. Ч. 2. С. 72–78.
14. Павличко Д. Вибране. Київ : Радянський письменник, 1986. 286 с.
15. Бабій І. Традиційні та okazіональні одоративні номінації в малій прозі Миколи Хвильового. *Лінгвостилістичні студії*. 2016. Вип. 4. С. 15–22.
16. Власюк В. В. Людина як об'єкт і суб'єкт запахової картини світу. *Актуальні проблеми слов'янської філології* : міжвузівський збірник наукових статей. Серія «Лінгвістика і літературознавство». Бердянськ, 2010. Випуск XXIII. Частина I. С. 478–484.
17. Симоненко В. Народ мій завжди буде : Вірші та казки. Київ : Веселка, 1990. 159 с.
18. Гливінська Л. К. Перцептивний фрагмент мовно-поетичної картини світу (на матеріалі творчості українських шістдесятників). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мови*. Випуск 11. Київ, 2014. С. 33–38.
5. Kozlovs'ka L. (1994) *Movotvorchist' M. Stel'makha v konteksti ukrayins'koyi narodno-pisennosti* [Language creativity of M. Stelmakh in the context of Ukrainian folk songs]. (Extended abstract of candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
6. Slovyk ukrayins'koyi movy (1970–1980) [Collected works in 11 volumes]. Naukova dumka, Kyiv [in Ukrainian].
7. Vinhranovs'kyu M. (1986) *Vybrani tvory*. Kyiv : Vyd-vo khudozhn'oyi literatury 'Dnipro' [in Ukrainian].
8. Dyatchuk V. V. *Yak peredayet'sya zapakh*. Retrieved from <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine9-15.pdf>.
9. Oliynyk B. (1986) *Poeziyi*. Kyiv : Dnipro [in Ukrainian].
10. Kostenko L. (1989) *Vybrane*. Kyiv: Vyd-vo khud. literatury 'Dnipro' [in Ukrainian].
11. Drach I. (1991) *Virshi ta poemy*. Kyiv : Vyd-vo khudozhn'oyi literatury 'Dnipro' [in Ukrainian].
12. Platon. (1883) *Tymey*. Kyiv: Typohrafiya H. T. Korchak-Novytskaho [in Ukrainian].
13. Stavys'ts'ka L. (2006) *Stat' kriz' pryzmu zapakhu. Visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu. Seriya filolohichna*. 38, 72–78 [in Ukrainian].
14. Pavlychko D. (1986) *Vybrane*. Kyiv : Radyans'kyy pys'mennyk [in Ukrainian].
15. Babiy I. (2016) *Tradyttsiyni ta okazional'ni odoratyvni nominatsiyi v maliy prozi Mykoly Khvyl'ovoho. Lihvostylistychni studiyi*. 4, 15–22. [in Ukrainian].
16. Vlasjuk V. V. (2010) *Lyudyna yak ob'yekt i sub'yekt zapakhovoyi kartyny svitu* [Man as an object and subject of the olfactory picture of the world], *Aktual'ni problemy slov'yans'koyi filolohiyi : Mizhvuzivs'kyy zbirnyk naukovykh statey* [Actual problems of Slavic philology]. *Linhvistyka i literaturoznavstvo*. Berdyans'k, XXIII, 478–484 [in Ukrainian].
17. Symonenko V. (1990) *Narod miy zavzhdy bude : Virshi ta kazky*. Kyiv : Veselka [in Ukrainian].
18. Hlyvins'ka L. K. (2014) *Pertseptyvnyy frahment movno-poetychnoyi kartyny svitu (na materialy tvorchosti ukrayins'kykh shistdesyatnykiv)*. *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova. Suchasni tendentsiyi rozvytku movy*. Kyiv, 11, 33–38 [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Pozdran' Yu. V., Franchuk N. L. (2018) *Odoratyvna leksyka v romani Lyuko Dashvar 'Initsiatsiya': semantiko-prahmatychnyy aspekt. Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny*, Kyiv, 292, 103–109 [in Ukrainian].
2. Franko I. Ya. (1955) *Tvory*. [Collected works in 20 volumes]. (Vol 16). Kyiv: Derzhlitvydav URSR [in Ukrainian].
3. Klochko N. L., Pozdran' Yu. V. (2014) *Chastynomovna ta funktsional'no-stylistychna kharakterystyka odoratyvnoyi leksyky u poetychniy tvorchosti Ivana Dracha. Materialy X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji 'Strategiczne pytania światowej nauki – 2014'. Filologiczne nauki*, (Vol. 21). Przemyśl: Nauka i studia [in Ukrainian].
4. Vokal'chuk H. (2010) *Neolohichni eksperymenty Liny Kostenko na tli slovotvorchosti shistdesyatnykiv*. *Kul'tura slova*, 73, 30–35 [in Ukrainian].

ЛІНГВОЦИД, АБО Ж ЛІНГВІСТИЧНИЙ ГЕНОЦИД, УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Сваричевська А. П.

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри мовної підготовки

Інститут Військово-Морських Сил

Національного університету «Одеська морська академія»

вул. Градоначальницька, 20, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0002-0954-101X

rugena@ukr.net

Ключові слова: *мововбивство, смерть мови, русифікація, історія, українська мова.*

Мова відіграє провідну роль в ідентичності людей, культурній автономії та навіть у їхньому добробуті та психічному здоров'ї, і її слід розглядати як певний об'єднувальний чинник у житті суспільства. Тому смерть мови – це процес, під час якого рівень лінгвістичного володіння різними мовами мовної спільноти знижується, і врешті-решт не залишається носіїв різних мов або тих, хто вільно володіє ними. Смерть мови впливає на будь-яку мовну форму, зокрема й на діалекти. Встановлено, що лінгвоцидним діянням є будь-яка з дій, вчинена з наміром повністю чи частково знищити мову чи діалект або перешкодити їхньому природному розвитку. У межах статті розглянуто 400-річну передісторію лінгвоциду української мови російськими загарбниками. Встановлено, що московська церква першою почала русифікувати Україну: українська мова визнавалася еретичною. Далі був царизм, а згодом і Російська імперія проти всього українського. Узагальнено, що лінгвоцид не обмежувався лише заборонними заходами. Існували інші види лінгвоцидних дій, які спричиняли часткове або повне мовне знищення спільноти, що розмовляла/є українською мовою. Російські уряди навмисно створювали етномовним групам умови культурної відсталості, відмовляючись від допомоги в їхньому органічному культурному розвитку. Як наслідок, серед україномовних груп розвивалося відчуття «непрестижних культур», «непрестижних мов» і відбувалося повне або часткове перемикання на російську мову. Підсумовано, що здебільшого усі акти лінгвоциду української мови супроводжувалися (і супроводжуються на тимчасово окупованих територіях) не лише погрозами, а й залякуванням, а також застосуванням фізичної сили, обмеженням волі, викраденнями, катуваннями. Йдеться про фактичне позбавлення українців права користуватися українською мовою та вивчати її, дискримінацію та репресії щодо осіб, які публічно виявляли свою українську національну приналежність, зокрема, шляхом спілкування українською мовою. Оскільки мова є потужним маркером ідентичності, то, щоб звільнитися від імперських претензій російського світу, потрібно викреслити Україну з російськомовного простору.

LINGUISTIC GENOCIDE OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Svarychevska A. P.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social, Humanitarian
and Fundamental Disciplines
Naval Institute
of the National University "Odesa Maritime Academy"
Gradonachalnytska str., 20, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0954-101X
rugena@ukr.net*

Key words: *language death, Russifying, history, Ukrainian language.*

Language plays a leading role in the human's identity, cultural autonomy and even in their well-being and mental health, and it should be considered as a certain unifying factor in the life of society. That is why the language's death – a process, during which the level of linguistic proficiency in different languages of the language community declines, and eventually there are no speakers of different languages or those who are fluent in them. Language's death affects any language form, including dialects. It has been established that a linguicidal act is any act committed with the intention of completely or partially destroying or preventing the natural development of a language or dialect. The 400-year prehistory of the linguicide of the Ukrainian language by the Russian invaders has been considered within the article. It has been established that Moscow church was the first to start Russifying Ukraine: Ukrainian as a heretical language. The next was tsarism, and soon the Russian empire against everything Ukrainian. It has been summarized that linguicide was not limited to restrictive measures. There were other types of linguicidal actions which caused partial or complete linguistic destruction of the community that spoke or speaks Ukrainian. Russian governments deliberately created conditions of cultural backwardness for ethnolinguistic groups, refusing to help them in their organic cultural development. As a result, feeling of «disreputable cultures», «disreputable languages» developed among the Ukrainian-speaking groups and there was a complete or partial language switch to Russian language. It has been summarized that for the most part, all acts of linguicide of the Ukrainian language were accompanied (and are accompanied in the temporarily occupied territories) not only by threats, but also by intimidation, as well as by the use of physical force, restriction of will, kidnapping, tortures, and murders. It is about de facto deprivation of the right of Ukrainians to use and learn the Ukrainian language, discrimination and repression against persons who publicly expressed their Ukrainian nationality, in particular through communication in the Ukrainian language. Since language is a powerful marker of identity, in order to free oneself from the imperial claims of the Russian world, it is necessary to erase Ukraine from the Russian-speaking space.

Постановка проблеми. Мова – це пам'ять народу. Значною мірою ми існуємо в межах тих категорій думки, які структуруємо та використовуємо за допомогою слів і того, як вони відображають історію нашого способу життя та розуміння світу навколо нас. Мова є надзвичайно важливим маркером ідентичності. Коли вмирає мова, втрачається унікальний фрагмент людської історії.

Минуле людства всіяне мертвими мовами. На жаль, і українці мають в історії факти мововбивства, адже СРСР є своєрідним «лінгвістичним полем вбивства», де під тиском русифікації знищували майже всі місцеві мови. Це здійснювалося шляхом просування російської мови як загальнокультурної за рахунок інших мов [1, с. 78]. Номінально більшовицьке законодавство захищало

використання мов, але це не перешкоджало запровадженню пасивних заходів, розмиваючи місце мов меншин у суспільних сферах і запроваджуючи політику асиміляції освіти.

Тому однією досить поширеною та вражаюче свавільною формою геноциду вважаємо *культурний геноцид*, зокрема вимирання мови (мововбивство, лінгвоцид), чи то силою, чи то шляхом пасивної політики.

Щоб знищити мову, потрібно надзвичайно мало. Якщо зупинити її передачу молодим поколінням населення, мова просто зникне, коли її носії постаріють і зрештою помруть. Активна політика лінгвоциду може зробити це шляхом вбивства, криміналізації або просто позбавлення можливості передавати мову. Але активна політика – не єдиний спосіб вбити мову. Пасивна політика лінгвоциду та культурної асиміляції є ще більш поширеною у 21-му столітті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Надзвичайно актуальна проблема лінгвоциду (мововбивства) української мови не була предметом лінгвістичних досліджень, оскільки в Україні з кінця XVII до кінця XX ст. цьому не сприяли історичні реалії. Проблема лінгвоциду висвітлювалися ще І. Огієнко, М. Костомаровим, І. Франком, Ю. Шевельовим. Сучасні науковці-мовознавці досліджували проблему лінгвоциду української мови в таких аспектах: історичний шлях знищення української мови (В. Баденкова, Л. Мацько та В. Христенюк, Л. Масенко, Н. Шеремета та ін.), питання лінгвоциду як форми мовної політики (Н. Гавдида та Л. Назаревич, М. Чаїнська (М. Chayinska), А. Кенде (A. Kende), М. Вол (M. Wohl)) та форми геноциду української мови (А. Панченко, Я. Радевич-Винницький), документальне висвітлення методів «історичного складання» російськомовного населення України (С. Мельничук, О. Різників, Р. Смаль-Стоцький та ін.). Однак, попри наявність досліджень проблеми мововбивства у сучасних соціолінгвістичних дослідженнях, донині наукові пошуки такого характеру залишаються актуальними.

Метою статті є висвітлення проблеми лінгвоциду, або лінгвістичного геноциду, української мови в її 400-річній історії з боку російських загарбників (царської Росії, Російської імперії, СРСР) задля знищення української мови та ідентичності на українській території.

Об'єктом дослідження є асиміляційна мовна політика уряду росії щодо українства; становище і стан української мови та її проблеми під гнітом москалів.

Предмет дослідження – законодавчі та підзаконні акти російського уряду з питань мовної політики (ті, що стосувалися української мови).

Виклад основного матеріалу. Вимушена втрата мови є реальністю для багатьох спільнот

у всьому світі, і це явище зумовлює цілий спектр негативних моментів. У лінгвістиці для позначення примусової втрати мови використовуються два найпоширеніші терміни – лінгвістичний геноцид і лінгвоцид. Терміни є майже синонімами та фіксують, що кінцевою метою примусової втрати мови зазвичай є примусова асиміляція або знищення групової ідентичності [2, с. 14]. Однак критичне прочитання визначень обох понять дає змогу зробити висновок, що лінгвоцид вважається кращим терміном для використання в лінгвістиці, оскільки лінгвістичний геноцид породжує лінгвістичні есенціалістичні позиції, що можуть завдати шкоди спільнотам, які зазнали примусової втрати мови.

Загалом, мови вмирають різними способами – поступово внаслідок еволюції, змін і змішування або раптово через природні явища. Крім захисту мови конституційними, інституційними та іншими засобами, негативне ставлення урядів до заборони певних мов у суспільному житті відоме в історії людства. Зрозуміло, що використання певної мови може бути заборонено з міркувань одноманітності, примусової асиміляції, спроби дегуманізації, денаціоналізації тощо [3, с. 201]. Іноді ставиться мета обмежити розвиток діалекту порівняно з високопрестижною мовою шляхом заборони для публічного використання, у пресі та в школах.

Тоді як лінгвоцид – буквально «вбивство мови» – також є навмисним результатом урядових політичних заборон на використання мови (обмеження мовних прав людей) як складової частини асиміляції чи геноциду [3, с. 244]. Новітня історія щодо радянської політики в Україні в XX столітті виявляє потужний вплив документів під назвами «Націоналістичні загрози на мовному фронті» та «Реєстр репресованих слів» на становище української мови [4]. Крім того, досвід корінних американців, аборигенів в Австралії, народів першої нації в Канаді – яскраві приклади того, як цілі населення втратили свої мови, історію та почуття своєї корінної культури [5, с. 7]. Рідні мови часто розглядалися як націоналістична загроза невинуватій централізованій владі: від Емського указу 1876 року (указ Олександра II, царя Росії, який забороняв використання української мови) до заборони Тетчер транслювати голос Шинн Фейна, лідера Джеррі Адамса у 1980-х і 1990-х роках у Великій Британії, до постійних проблем придушення мови, з якими стикається курдський народ у Туреччині (натхнення для п'єси Гарольда Пінтера «Гірська мова» про загальне придушення мови як частини несправедливості) [6].

Історія лінгвоциду, тобто знищення української мови, охоплює понад чотири століття, висвітленню яких присвячені томи наукових праць. Спробуємо коротко висвітлити найпока-

зовіші події для кожного століття, які призвели до систематичного стирання української мови та ідентичності на українській території.

Аналіз джерел свідчить [4; 7], що боротьба з українською мовою розпочалася ще у другій половині XVII століття, коли Києво-Печерській лаврі заборонили видавати богослужбові книги без попереднього узгодження з Московським патріархом. Московська церква прагнула керувати культурно-освітнім і церковним життям в Україні. Тобто із середини XVII ст., коли Україна потрапила до політичної орбіти Росії, починається конкуренція мов. У царській Росії з особливою старанністю робилися спроби заборони української мови, тобто за допомогою мови здійснювалася етнічна асиміляція.

Так, у 1627 році вийшов Указ царя Михаїла за клопотанням Московського патріарха Філарета про вилучення та спалення на вогнищі всіх надрукованих в Україні примірників «Вчительного Євангелія» Кирила Ставровецького за звинуваченням у ересі. Цим наказом цар заборонив під загрозою публічних тілесних покарань і патріаршого прокляття купувати будь-які книги «литовського друку» або володіти ними. У тому ж столітті російська православна церква засудила і піддала анафемі нові київські книги просвітителів Петра Могили, Сильвестра Косіва, Кирила Ставровецького, Симеона Полоцького, Лазаря Барановича та інших, написані тогочасною українською літературною мовою. І, як характерно для всього російського, деякі з цих книг згодом стали основою російських святоотців та літератури в Московії та Російській імперії [8].

Катерина II писала: *«Мала Росія, Ліфляндія та Фінляндія є провінціями, якими керують на основі наданих їм привілеїв... Але називати їх чужоземними було б помилкою. Ці провінції, а також Смоленську, потрібно найлегшим способом призвести до того, щоб вони обрусіли і перестали дивитися як вовки в ліс...»* [9, с. 59]. Це з указу 1764 р. Катерини II князеві Вяземському з приводу вступу його на посаду генерал-губернатора.

Заборона або обмеження української мови здійснювалися адміністративними розпорядженнями російських урядів, що були наслідками загального схвального ставлення росіян до дискримінації української мови як мови меншини. В історії царської Росії є багато прикладів, де такі порядки офіційно називалися «указами». Один із таких указів був виданий міністром внутрішніх справ Росії графом Петром Валуєвим 8 червня 1863 року: *«Ніякої малоросійської мови не було, немає і бути не може»; «Дозволити друкувати малоросійською мовою тільки ті твори, які належать до царства художньої літератури, і заборонити видання малоросійською мовою книжок,*

як релігійних, так і навчальних, і взагалі для елементарного читання людьми» [9, с. 60].

Невдовзі за Валуєвським указом вийшов царський «указ». 18 травня 1876 року в Бад-Емсі (Західна Німеччина) Олександр II підписав таємний наказ, справжнім автором якого був Михайло Юзефович, заступник інспектора Київського шкільного округу. Указ забороняв друкувати українською мовою все, крім історичних документів орфографією оригіналу, художньої літератури російською (так званою «яришкою») абеткою, а також забороняв ввезення книг з-за кордону, зокрема із Західної України. Цей так званий «Емський указ» тривав два покоління, а апогею досяг наприкінці минулого століття, коли українські композитори були змушені писати тексти своїх мелодій французькою мовою [10, с. 154].

Ці та інші лінгвоцидні акти царської Росії мали на меті русифікувати величезну імперію та привести її до культурної, мовної та політичної єдності. Також відомі спроби російського уряду в 1860-х роках викоринити польську мову, заборонивши її викладання в школах. Цікавим прикладом обмеження права друкувати рідною мовою є російський указ кінця XIX ст., який дозволяв видання литовською мовою, але передбачав обов'язкове, під страхом ув'язнення, використання російських персонажів та символів [11].

На жаль, заборони та утиски української мови в Російській імперії не обмежувалися лише Валуєвським циркуляром та Емським указом. Єдине послаблення у російській політиці було на початку радянської доби. Тоді проводилася політика коренізації. І влада СРСР, усвідомлюючи запит на національні республіки, вирішила підкупити їх своєю політикою. Вони вважали, що, даючи зелене світло національному розвитку, вони таким чином залучать молоді республіки на бік комунізму. Але така політика досить швидко зійшла нанівець, і вже у 30-х роках було організовано штучний геноцид українців та казахів, знищення національної інтелігенції.

До того ж у різних частинах України по-різному ставилися до російської мови. І зумовлено це історично. Промислові міста півдня та сходу України були вдало русифіковані. Водночас для мешканців Західної України російська – це мова загарбників та окупантів. На Галичині російська вперше з'являється у 1939 р., коли СРСР разом із Гітлером ділять Польщу. На Буковині – в 1940 р. разом із Червоною армією, що йде в Бессарабсько-буковинський похід проти Румунії. На Закарпаття російська офіційно приходить у 1944 р., після звільнення регіону від угорської окупації.

Після Другої світової війни хоч і зберіглося існування національних мов, але росій-

ська всіляко превалювала. Так, у 1958 р. вийшла Постанова Пленуму ЦК КПРС «Про зміцнення зв'язку школи з життям...», яка проголошувала не обов'язковість вивчення в школах мов союзних республік; вивчення всіх мов, крім російської, за бажанням батьків учнів [8]. Мовою міжнародного спілкування була лише російська.

Наукою можна було займатися теж лише російською. У 1970 році виданий Наказ Міністерства освіти УРСР про те, що усі дисертації належить писати та захищати тільки російською мовою і затверджувати тільки в Москві. З переміщенням центру українського наукового життя до метрополії українська наукова мова втрачає статус і починає поступово занепадати. Фактично українську, як і інші національні мови, витіснили у сферу етнографічної дивини. Такий собі музейний експонат.

Підтвердженням цього є Постанова ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя Союзу Радянських Соціалістичних Республік» (1974 р.), яка вперше проголошує створення « нової історичної спільноти – радянського народу », тобто взято офіційний курс на денационалізацію. А в 1989 р. загалом відбулося законодавче закріплення російської мови як державної в СРСР.

Створювалися певні мовні стереотипи. Вважалося, що російська – це мова містян, українська – селян. І в результаті молодь, яка переїжджала із села до міста, переходила з української на російську, щоб стати частиною вищого суспільства. Тобто фактично для русифікації досить було урбанізувати одне покоління. Крім того, є ще й аспект історичної конкуренції. Річ у тому, що українські історичні діячі хоч і говорили народною (українською) мовою, у документах використовували книжкову (російську) мову. Це давало можливість (та й дає дотепер) росіянам привласнювати всі письмові пам'ятки українців середньовічного та модерного періоду. Кодифікуючи український варіант російської, Україна висуває претензії й на частину історичної спадщини.

На жаль, з набуттям незалежності України не зупинилися спроби русифікації українців та лінгвоциду української мови. В історичній ретроспективі незалежної України це виглядало так:

1994 р. – намагання надати російській мові статус офіційної;

2001 р. – ліквідовано Раду з питань мовної політики при Президентові України та сектор моніторингу мовної та національної політики Департаменту гуманітарного розвитку Секретаріату Кабінету Міністрів;

2012 р. – «закон Ківалова-Колесніченка», за допомогою якого було введено поняття регіональних мов України та встановлено низький відсоток носіїв (10% населення певного регіону, а в окремих

випадках менше ніж 10%), за наявності якого мова могла вважатися регіональною на певній території. Цей закон фактично дозволив не лише поставити російську мову на один рівень з державною мовою в ряді зрусифікованих східних і південних територій України, це був крок «до офіційного повернення російської мови в різні сфери державного і суспільного життя та русифікації населення України, а також потім – до конституційного запровадження російської мови як другої державної» [8];

2014 р. – з початком окупації Донецької та Луганської областей та Кримського півострова українська мова, література та історія України як навчальні предмети були вилучені окупантами зі шкільних програм, замінені російськими з відповідним ідеологічним змістом.

Висновки та перспективи подальших розробок. Будь-яка спроба з боку будь-якого суспільства, уряду чи установи обмежити або придушити здійснення мовних прав однієї чи будь-якої групи меншин є лінгвоцидом. Лінгвоцид здійснюється конституційними та/або інституційними механізмами, адміністративними заходами, політичними засобами, преференційним ставленням до нав'язаної мови більшості в рішеннях щодо розподілу або через соціальний та економічний тиск [10, с. 155]. Отже, лінгвоцидним діянням є будь-яка з дій, вчинена з наміром повністю чи частково знищити мову чи діалект або перешкодити їхньому природному розвитку:

а) вбивство членів спільноти, що розмовляє відповідною мовою чи діалектом (геноцид);

б) застосування репресивних заходів, спрямованих на перешкоджання природному, органічному розвитку мови чи діалекту;

в) примусове створення двомовної (багатомовної) спільноти умов культурного розвитку, розрахованих на перетворення її на одномовну.

Лінгвоцид української мови з боку московії завжди зумовлювався соціально-політичними чинниками, такими як: офіційна мовна політика (одномовна – російськомовна політика), мовна дискримінація та стигматизація, репресії, війни, вимушена міграція тощо. Усі ці чинники спрямовувалися проти українського народу. Український народ зазнав відкритих і ганебних актів лінгвоциду, культурного знищення та примусової асиміляції. Очевидно, що російський режим завжди хотів і дотепер хоче, щоб українці втратили свою культурну незалежність і здебільшого свою духовність, тобто все, що йде рука об руку з мовою.

Таким чином, російську мову в Україні необхідно розглядати як елемент колонізації, який необхідно повністю викоринити, затвердивши повне домінування української мови. Оскільки мова є потужним маркером ідентичності, то, щоб звільнитися від імперських претензій російського

світу, потрібно викреслити Україну з російськомовного простору.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розляді можливих шляхів поширення та популяризації української мови на всіх її теренах; розляді української мови як культурної даності, яка належить не лише нині сущим українцям, попереднім поколінням і нащадкам, а й усьому світові, насамперед усім громадянам нашої держави, незалежно від етнічного походження і віросповідання. Тому вона повинна мати передусім на державному рівні гарантовані права, а володіння українською мовою повинно стати громадянським обов'язком кожного громадянина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гавдида Н., Назаревич Л. Лінгвоцид як форма мовної політики. *Наукові записки ТНПУ. Серія «Мовознавство»*. 2014. Вип. II (24). С. 77–80.
2. Areiza Londoño R. *Lenguas en contacto o lenguas en conflicto? Lenguas amenazadas, Lenguas en Contacto y Bilingüismo*. 2011. Vol. 4. P. 11–20.
3. Мельничук С. А. Моя боротьба за мову. Документальне висвітлення методів «історичного складання» російськомовного населення України. 2-ге вид., доп. Київ : Талком, 2017. 576 с.
4. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали / упоряд.: Л. Масенко та ін. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 399 с.
5. Nicholas A. B. *Linguicide. Briarpatch*. 2011. Vol. 40 (2). P. 5–8.
6. Zwisler J. J. *Linguicide and identity: A multi-generational study in indigenous identity*. Lambert Academic Publishing, 2017. 359 p.
7. Грималюк І. М. Мововбивство і не тільки... 2-ге вид., виправл., доповн. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2013. 40 с.
8. Siruk O. A guide to the history of oppression of the Ukrainian language. *Chytomo – the culture of reading and the art of book publishing*. 29.03.2023. URL: <https://chytomo.com/en/a-guide-to-the-history-of-oppression-of-the-ukrainian-language/>
9. Мацько Л., Христенюк В. Явище лінгвоциду в історії української літературної мови (XVII–XIX ст.). *Українська мова*. 2003. Вип. 2. С. 58–62.
10. Rudnyckyj J. B. The Ems Ukase of 1876 and the problem of linguicide. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*. 2007. Vol. 4 (2). P. 153–155.
11. Chayinska M., Kende A., Wohl M. J. A. National identity and beliefs about historical linguicide are associated with support for exclusive language policies among the Ukrainian linguistic majority. *Group Processes & Intergroup Relations*. 2022. Vol. 25 (4). P. 924–940.

REFERENCES

1. Havdyda N., & Nazarevych, L. (2014). *Linhvotsyd yak forma movnoi polityky* [Linguicide as a form of language policy]. *Naukovi zapysky TNPNU. Seriya: Movoznavstvo*, vol. II (24), pp. 77–80 [in Ukrainian].
2. Areiza Londoño, R. (2011). ¿Lenguas en contacto o lenguas en conflicto? *Lenguas amenazadas, Lenguas en Contacto y Bilingüismo*, vol. 4, pp. 11–20.
3. Melnychuk, S. (2017). *Moia borotba za movu. Dokumentalne vysvitlennia metodiv «istorychnoho skladannia» rosiiskomovnoho naseleattia Ukrainy* [My struggle for language. Documentary coverage of the methods of "historical compilation" of the Russian-speaking population of Ukraine]. 2-he vyd., dop. Kyiv: Talkom, 576 [in Ukrainian].
4. Masenko, L. (Compiler) (2006). *Ukrainska mova u XX storichchi: istoriia linhvotsydu: Dok. i materialy* [The Ukrainian language in the 20th century: the history of linguicide: Doc. and materials]. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 399 [in Ukrainian].
5. Nicholas, A. B. (2011). *Linguicide. Briarpatch*, vol. 40 (2), pp. 5–8.
6. Zwisler, J. J. (2017). *Linguicide and identity: A multi-generational study in indigenous identity*. Lambert Academic Publishing, 359.
7. Hrymaliuk, I. M. (2013). *Movovbyvstvo i ne tilky... [Linguistics and not only that]*. Vyd. 2-he, vypravl., dopovn. Ternopil: TzOV «Ternohraf», 40 [in Ukrainian].
8. Siruk, O. (2023). A guide to the history of oppression of the Ukrainian language. *Chytomo – the culture of reading and the art of book publishing*. 29.03.2023. URL: <https://chytomo.com/en/a-guide-to-the-history-of-oppression-of-the-ukrainian-language/>
9. Matsko, L., & Khrystenok, V. (2003). *Yavyshe linhvotsydu v istorii ukrainskoi literaturnoi movy (XVII – KhIKh st.)* [The phenomenon of linguicide in the history of the Ukrainian literary language (XVII–XIX centuries)]. *Ukrainska mova*, vol. 2, pp. 58–62 [in Ukrainian].
10. Rudnyckyj, J. B. (2007). The Ems Ukase of 1876 and the problem of linguicide. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, vol. 4 (2), pp. 153–155.
11. Chayinska, M., Kende, A., & Wohl, M. J. A. (2022). National identity and beliefs about historical linguicide are associated with support for exclusive language policies among the Ukrainian linguistic majority. *Group Processes & Intergroup Relations*, vol. 25 (4), pp. 924–940.

THE FRAME-SLOT MODEL OF THE CONCEPT OF *MOTIVATION* ON THE BASIS OF MOTIVATIONAL SPEECHES BY PUBLIC FIGURES

Skichko A. S.

Postgraduate Student

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Beresteiskyi ave., 37, Kyiv, Ukraine;

University of Granada

Avenida del Hospicio, S/N, Granada, Spain

orcid.org/0000-0003-4888-3159

a.skichko@kpi.ua

Key words: *concept, slot, MOTIVATION, frame-slot model, UAM Corpus Tool, conceptual metaphor, public speeches.*

This article introduces the outcomes of the conceptual analysis of motivational speeches delivered by prominent public figures, obtained by means of the UAM Corpus Tool – a cutting-edge software renowned for conducting both automated and manual text annotations. Furthermore, the study is enhanced by a conceptual metaphor analysis, revealing that ontological and structural components are the predominant and efficacious elements in constructing a frame-slot model. In accordance with Minsky's theoretical framework, the frame-slot model consists of the main concept, and frames as complex structures, resembling multi-layered networks. It is figured out that these intricate structures are formed by slots and subplots [17]. Accordingly, the concept of MOTIVATION comprises a combination of frames reflecting embodied speakers' experiences such as A LIVING BEING, DIFFICULTIES, PURPOSE, MATERIAL OBJECT, STATE, COGNITION, MOVEMENT, INSPIRATION, LIFE, WORLD, EDUCATION, and LANGUAGE. These components collectively serve as a comprehensive reflection of the perceptual paradigms employed by the selected public speakers, whose speeches serve as the primary corpus for this research. Consequently, the corpus comprises 20 speeches delivered by eminent male and female public figures, featuring Michelle Obama, Oprah Winfrey, Madonna, Kamala Harris, Melinda Gates, Angelina Jolie Voight, Arianna Huffington, Condoleezza Rice, Sheryl Sandberg, Hillary Clinton, Warren Buffett, Steve Jobs, Jeff Bezos, Elon Musk, Bill Gates, Barack Obama, David Beckham, Mark Zuckerberg, Jay Shetty, and Steven Spielberg.

This research underscores the significance of conceptual metaphors in understanding how motivational speeches shape our perception of the world and influence our actions. By dissecting the linguistic elements that construct these metaphors, the insights into the strategies employed by public figures to inspire and motivate their audiences are received and elaborated.

ФРЕЙМОВО-СЛОТОВА МОДЕЛЬ КОНЦЕПТУ *MOTIVATION* НА МАТЕРІАЛІ МОТИВАЦІЙНИХ ПРОМОВ ПУБЛІЧНИХ ОСОБИСТОСТЕЙ

Скічко А. С.

аспірантка

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

просп. Берестейський, 37, Київ, Україна;

Університет Гранади

просп. дель Госпісіо, S/N, Гранада, Іспанія

orcid.org/0000-0003-4888-3159

a.skichko@kpi.ua

Ключові слова: *концепт, слот, MOTIVATION, фреймово-слотовий аналіз, UAM Corpus Tool, концептуальна метафора, мотиваційні промови.*

У статті представлені результати комплексного концептуального аналізу мотиваційних виступів видатних особистостей, який здійснений за допомогою UAM Corpus Tool – сучасного програмного забезпечення, відомого своєю ефективністю в імплементації як автоматичних, так і ручних текстових анотацій різної структури та форми. У ході дослідження було виявлено, що онтологічні та структурні концептуальні метафори відіграють ключову роль у побудові фреймово-слотової моделі концепту *MOTIVATION*. Згідно з теорією М. Мінські, фреймово-слотова модель містить основний концепт та фрейми як складні компоненти, що нагадують багатопланові мережі. Виявлено, що ці багатоконструктивні структури утворюються за допомогою слотів та підслів [17].

З огляду на це, концепт *MOTIVATION* складається із низки структурних елементів, а саме фреймів *A LIVING BEING, DIFFICULTIES, PURPOSE, MATERIAL OBJECT, STATES, COGNITION, MOVEMENTS, INSPIRATION, LIFE, WORLD, EDUCATION* та *LANGUAGE*. Ці компоненти комплексно відображають парадигми, що використовувалися публічними особистостями, виступи яких взяті за основу корпусу для проведення цього аналізу. Загалом корпус налічує 20 виступів видатних чоловіків і жінок, зокрема Мішель Обама, Опри Вінфрі, Мадонни, Камали Гарріс, Мелінди Гейтс, Анджеліни Джолі Войт, Аріанни Гаффінгтон, Кондолізи Райс, Шеріл Сандберг, Гілларі Клінтон, Воррена Баффета, Стіва Джобса, Джеффа Безоса, Ілона Маска, Білла Гейтса, Барака Обами, Девіда Бекхема, Марка Цукерберга, Джея Шетті та Стівена Спілберга.

Це дослідження доводить, що концептуальні метафори допомагають краще зрозуміти структуру мотиваційних промов та те, що вони здатні впливати на наше сприйняття світу та поведінку після прослуховування публічних виступів. Окрім цього, лінгвістичний аналіз показав, що за допомогою структурних компонентів, які містяться в основі концептуальних метафор, можливо отримати інсайти щодо комунікативних стратегій, котрі використовують спікери для мотивації та заохочення своєї аудиторії.

Problem statement. The examination of the nature, structure, and typology of various concepts takes a solid place within the scientific Ukrainian cognitive linguistics community which is distinguished by the contributions of prominent scholars such as A. M. Prykhodko [4], V. M. Manakin [2], S. A. Zhabotyńska [1], O. O. Selivanova [5], A. P. Martunyk [3], O. M. Tzapok [6], etc. Meanwhile, a plethora of scholars concentrate more on analyzing concrete, but not abstract concepts that have divergent structures and are realized through various linguistic dimensions and text planes, one of which is public discourse. With the latter, taking into account the common tendency and peculiarities of construing public speeches, particularly motivational ones, the concept of MOTIVATION as a psychological term is well-elaborated and examined, meanwhile, from the linguistic perspective, it requires a more diligent overview. Due to its intricate nature, the concept of MOTIVATION reflects the speakers' worldview to the fullest extent. Accordingly, its frame-slot model encompasses the most crucial elements influencing the speech perception by the audience and the interconnection of the speakers' consciousness with language. In the article, an attempt is made to investigate the verbalization of the concept of MOTIVATION through conceptual metaphors and to construe its frame-slot model on the basis of the most structurally essential components in the framework of motivational speeches.

The **aim** of the article is to examine the distinctive features and structural components of the concept of MOTIVATION that is verbalized through conceptual metaphors within motivational speeches delivered in English by public figures.

The principal **tasks** of the article are the following:

- to investigate the verbalization of the concept of MOTIVATION through conceptual metaphors represented in motivational speeches;
- to single out the most structurally significant concepts out of the structural and ontological conceptual metaphors;
- to construe and describe the frame-slot model of the concept of MOTIVATION on the basis of the research outcomes;
- to analyze the nature and structural peculiarities of the concept of MOTIVATION.

Research material. Our research is founded upon a corpus comprising 22 speeches delivered by distinguished male and female public figures who have contributed visibly to the development of various domains that are crucially important for social growth. The roster of female speakers encompasses Michelle Obama, Oprah Winfrey, Madonna, Kamala Harris, Melinda Gates, Angelina Jolie Voight, Arianna Huffington, Condoleezza Rice, Sheryl Sandberg, and Hillary Clinton. Prominent male figures in this context include Warren Buffett, Steve Jobs, Jeff Bezos, Elon

Musk, Bill Gates, Barack Obama, David Beckham, Mark Zuckerberg, Jay Shetty, and Steven Spielberg. Within the realm of public discourse, each of these speakers leaves an indelible mark on how the concept of MOTIVATION is articulated.

The **object of the research** is motivational speeches.

The **subject of the research** is the frame-slot model of the concept of MOTIVATION on the basis of motivational speeches in English represented by public figures.

Presentation of the main material. Around the turn of the 20th and 21st centuries, global scientific interest underwent a significant shift towards cognitive insights that illuminated the intricate relationship between mental processes and language. In response to this vibrant and prolific intellectual wave, Ronald Langacker founded a novel scholarly endeavor known as the “Cognitive Linguistic Society” in 1989 [9]. On these grounds, then, the research interest has been raised in the investigation of the distinctive features and forming various concepts and conceptual metaphors within different types of linguistics texts. Thus, the peculiarities of the concept typology and nature are studied by G. Miller and P. Johnson [13], El. Rosch [16], N. Enfield [7], E. Margolis & S. Laurence [11], D. Medin [12], et al. Accordingly, the study of the conceptual metaphor has become on the verge of the interest of a plethora of scholars such as G. Lakoff and M. Johnson [8], M. Reddy [15], Kövecses, Z. [10], et al.

The modeling of the MOTIVATION concept serves as a crucial methodological step that allows delving into the intricate facets of speakers' experiences that are reflected in motivational speeches and the precise manner in which these facets are conveyed. This process of reconstructing the MOTIVATION concept unfolds systematically in two distinct interconnected stages.

In the initial stage, the UAM Corpus Tool is employed to undertake a comprehensive analysis of all corpus data, aimed at identifying linguistic expressions that align with cognitive metaphors, a framework originally proposed by Lakoff and Johnson [8]. In the light of that, ontological and structural metaphors embedded within the 22 motivational speeches delivered by the distinguished public are meticulously identified and analysed. Furthermore, a comprehensive table is compiled that catalogs all five types of conceptual metaphors commonly found in the domain of public discourse.

It is noteworthy that, among these five types of conceptual metaphors, the ontological and structural metaphors emerge as the most enlightening due to their profound and multifaceted nature, deeply rooted in the lived experiences of the esteemed speakers. While conduit, building, and ontological metaphors

offer supplementary tools for enriching the primary content with nuanced layers, they are selectively employed. Our focus remains steadfast on the nuanced interplay of abstract and concrete elements that tangibly reflect the rich tapestry of the speakers' experiences.

Subsequently, it becomes imperative to meticulously develop a comprehensive spectrum of structural elements within these conceptual metaphors, meticulously delineating their presence in both target and source domains. These domains stand as the primary canvas upon which the intricate tapestry of the MOTIVATION concept is formed.

The frame-slot model of the MOTIVATION concept, in keeping with Minsky's theoretical framework, envisions concepts as intricate structures, akin to multilayered webs. These structures, composed of frames, slots, and subplots, form the foundation upon which our research is constructed [17].

As it was mentioned before, the framework for conducting cognitive analysis of motivational speeches through metaphors is built upon George Lakoff and Mark Johnson's Conceptual Metaphor Theory (CMT) as outlined in their work "Metaphors We Live By" [8]. According to these scholars, conceptual metaphors, renowned for their role in encapsulating speakers' experiences and facilitating the understanding of one concept through the lens of another [8; 15; 10], provide the most fertile ground for the construction of the frame-slot model. Accordingly, metaphors are comprised of two key components: the TARGET DOMAIN and the SOURCE DOMAIN. Broadly, they categorize conceptual metaphors within the linguistic domain into three primary types. The first type is orientational metaphors, which are intricately linked to the "spatial orientation" of reality [8, p. 14–21].

The second category encompasses Ontological metaphors, which draw upon a broad spectrum of human experiences. Within this category, there is a prevalent usage of abstract nouns combined with concrete nouns [8, p. 25–29]. Furthermore, within the ontological metaphor category, two subtypes are identified: container and personification. Container metaphors conceptualize human beings as "containers", suggesting movements in and out of restricted areas. This classification also includes bounded objects. Personification, on the other hand, is a common subtype of ontological metaphors. It involves interpreting a significant portion of human experiences from a human-centered perspective [8, p. 29–31].

The third type, known as structural metaphors, is the most frequently observed. In structural metaphors, one term is comprehended or defined in relation to another [8, p. 7–9].

Nevertheless, it was found that structural and

ontological metaphors are viewed to play the most important role in transmitting the speakers' thoughts within motivational speeches. Initially, ontological metaphors predominate due to their vast classification into two primary categories: container metaphors and personification metaphors.

Structural metaphors, as outlined by Lakoff and Johnson [8], are characterized by their unique ability to define one intricate concept in terms of another, often involving the juxtaposition of two abstract concepts. These metaphors contribute to a layered and nuanced representation of meaning within motivational discourse. Below, the comprehensive breakdown of the structural components is proposed that underpin the construction of both structural and ontological metaphors within motivational speeches. On these grounds, structural metaphors are introduced first.

Ariana Huffington. LIFE IS A JOURNEY, INSPIRATION IS LIGHT, CHANGES ARE MOVEMENTS, VALUE IS SIZE, STATE IS WAR, A LIVING BEING IS LACK OF ENERGY, CAREER IS A JOURNEY, LANGUAGE IS FRAGILITY, MOTIVATION IS A JOURNEY, VALUES ARE FORCES, HEALTH IS SCIENCE, ATTENTION IS LENGTH, LIFE IS SCIENCE, LIFE IS GAME, CAREER IS A JOURNEY, TIME IS LIGHT.

Angelina Jolie. CAREER IS LIQUID, CHANGES ARE MOVEMENTS, LIFE IS WAR, DIFFICULTIES ARE BLOCKAGES, FREEDOM IS LACK OF IMPEDIMENTS TO ACTION, SUCCESS IS FEAST, LIFE IS GAME.

Bill Gates. VALUE IS SIZE, CAUSES ARE FORCES, LIFE IS A JOURNEY, MONEY IS POWER, MOTIVATION IS MOVEMENT, CHANGES ARE MOVEMENTS, LIFE IS WAR, LIFE IS FEAST, SUCCESS IS LENGTH, MOTIVATION IS PLANNING, LIFE IS GAME.

Barak Obama. VALUE IS SIZE, CAUSES ARE FORCES, LIFE IS A JOURNEY, MOTIVATION IS MOVEMENT, LIFE IS WAR, LIFE IS SCIENCE, CHANGES ARE MOVEMENTS, LIFE IS GAME, DIFFICULTIES ARE FRAGILITY, CAREER IS GAME, PURPOSE IS AGRICULTURE, LIFE IS AGRICULTURE, EDUCATION IS A JOURNEY.

Condoleezza Rice. LIFE IS AGRICULTURE, CHANGES ARE MOVEMENTS, LIFE IS WAR, POWER IS FRAGILITY, LIFE IS A JOURNEY, SUCCESS IS AGRICULTURE, DIFFICULTIES ARE LACK OF ENERGY SOURCES, MOTIVATION IS MOVEMENT, LIFE IS SCIENCE, VALUE IS SIZE, LIFE IS STORY, MOTIVATION IS BELIEF, MOTIVATION IS ENERGY, CAUSES ARE FORCES, MOTIVATION IS RISK.

David Beckham. VALUE IS SIZE, CAREER IS A JOURNEY, LIFE IS WAR, CAUSES ARE FORCES, LIFE IS GAME, LIFE IS A JOURNEY,

CHANGES ARE MOVEMENTS, LIFE IS AMBITION.

Elon Musk. LIFE IS WAR, CHANGES ARE MOVEMENTS, MOTIVATION IS AMBITION, LIFE IS A JOURNEY, LIFE IS A JOURNEY, LIFE IS LENGTH, MONEY IS SIZE, LIFE IS GAME, VALUE IS SIZE, POWER IS COUNTERFORCES.

Hillary Clinton. LIFE IS FEAST, CAUSES ARE FORCES, VALUE IS FEATURE OF TERRAIN, CHANGES ARE MOVEMENTS, LIFE IS SCIENCE, LIFE IS WAR, VALUE IS SIZE, LANGUAGE IS MUSIC, LIFE IS GAME .

Jeff Bezos. CHANGES ARE MOVEMENTS, LIFE IS A JOURNEY, VALUE IS SIZE, LIFE IS WAR, LIFE IS FEAST, LIFE IS LENGTH, MOTIVATION IS AMBITION, CAUSES ARE FORCES, TIME IS LENGTH, CAUSES ARE COUNTERFORCES.

Jeff Shetty. A LIVING BEING IS LACK OF ENERGY SOURCES, CAUSES ARE FORCES, LIFE IS A JOURNEY, CHANGES ARE MOVEMENTS, LIFE IS SCIENCE, VALUE IS SIZE.

Kamala Harris. CHANGES ARE MOVEMENTS, VALUE IS SIZE, LIFE IS WAR, LANGUAGE IS NATURE, LANGUAGE IS LACK OF ENERGY SOURCES, LIFE IS A JOURNEY, CAUSES ARE FORCES, LIFE IS SCIENCE, MOTIVATION IS AMBITION.

Madonna. CAREER IS A JOURNEY, LIFE IS GAME, LIFE IS WAR, CAUSES ARE FORCES, LIFE IS A JOURNEY.

Melinda French Gates. CHANGES ARE MOVEMENTS, LIFE IS WAR, CAUSES ARE FORCES, MONEY IS MOVEMENT, SUCCESS IS LENGTH, LIFE IS A JOURNEY, MOTIVATION IS MOVEMENT, VALUE IS SIZE, MOTIVATION IS INSPIRATION, LIFE IS FEAST, HEALTH IS NATURE.

Michelle Obama. CAUSES ARE FORCES, MOTIVATION IS MOVEMENT, VALUE IS SIZE, LIFE IS A JOURNEY, CAREER IS GAME, LIFE IS GAME, LIFE IS FEAST, MOTIVATION IS AMBITION, MUSIC IS LIGHT, LIFE IS COUNTERFORCES, MIND IS LIGHT, LIFE IS SCIENCE, LIFE IS WAR, CHANGES ARE MOVEMENTS, CAREER IS A JOURNEY,

CAREER IS COUNTERFORCES, LIFE IS STORY, EDUCATION IS A JOURNEY, COGNITION IS AGRICULTURE, LOVE IS A JOURNEY.

Mark Zuckerberg. LIFE IS WAR, CAREER IS A JOURNEY, VALUE IS SIZE, CAREER IS A JOURNEY, CAUSES ARE FORCES, CHANGES ARE MOVEMENTS.

Oprah Winfrey. LIFE IS A JOURNEY, CAUSES ARE FORCES, CHANGES ARE MOVEMENTS, LANGUAGE IS POWER, LIFE IS STORY, INSPIRATION IS A JOURNEY, LIFE IS GAME, LIFE IS WAR.

Steve Jobs. LIFE IS STORY, VALUE IS SIZE, CHANGES ARE MOVEMENTS, CAUSES ARE FORCES, LIFE IS A JOURNEY, LIFE IS SCIENCE, LIFE IS WAR.

Steven Spielberg. CAUSES ARE FORCES, LIFE IS A JOURNEY, VALUE IS SIZE.

Sheryl Sandberg. VALUE IS SIZE, LIFE IS GAME, LIFE IS WAR, CAUSES ARE FORCES.

Warren Buffet. VALUE IS SIZE, LIFE IS A JOURNEY, CAREER IS LANGUAGE, CHANGES ARE MOVEMENTS, LIFE IS A GAME.

Following the proceeding stage, all structural metaphors are split into two parts, namely constituencies of target and source domains. Table 1 is created to reflect the research outcomes on the basis of structural metaphors.

The following ontological metaphors, rooted in abstract concepts, are elucidated and comprehended through the lens of concrete, tangible entities. Lakoff and Johnson [8] suggest that ontological metaphors provide a means for speakers to draw upon their experiential knowledge and manifest it in discourse. Thus, the following ontological metaphors were found in motivational speeches.

Ariana Huffington: MEANS ARE PATH, ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS, PURPOSES ARE DESTINATIONS, LIFE IS BURDEN, LIFE IS MATERIAL OBJECT, TIME IS MONEY, TIME IS MATERIAL OBJECT, SUCCESS IS FEATURE OF TERRAIN, CAREER IS MACHINE, CAREER IS MATERIAL OBJECT, HABIT IS BURDEN, DIFFICULTIES ARE BLOCKAGES, A LIVING BEING IS FRAGILITY, HEALTH IS MATERIAL OBJECT, STATES ARE MATERIAL OBJECTS,

Table 1

Constituents of the structural metaphors

TARGET DOMAIN	SOURCE DOMAIN
LIFE, INSPIRATION, CHANGES, VALUE, STATE, A LIVING BEING, CAREER, CAUSES, LANGUAGE, MOTIVATION, VALUES, HEALT, ATTENTION, TIME, DIFFICULTIES, FREEDOM, SUCCESS, PURPOSE, EDUCATION, POWER, MONEY, POWER, HEALTH, MUSIC, COGNITION, LOVE	JOURNEY, LIGHT, MOVEMENTS, SIZE, WAR, LACK OF ENERGY, JOURNEY, FRAGILITY, JOURNEY, FORCES, SCIENCE, LENGTH, GAME, LIQUIT, BLOCKAGES, LACK OF IMPEDIMENTS TO ACTION, FEAST, PLANING, MOTIVATION, AGRICULTURE, JOURNEY, STORY, BELIEF, ENERGY, RISK, AMBITION, FEAST, MUSIC, NATURE, INSPIRATION

TIME IS A VALUABLE THING, TIME IS BURDEN, VALUE IS MATERIAL OBJECT, DIFFICULTIES ARE BLOCKAGES, COGNITION IS PERCEPTION, LIFE IS STORY, DIFFICULTIES ARE BURDENS.

Personification. TIME IS A LIVING BEING, MATERIAL OBJECT IS A LIVING BEING, STATE IS A LIVING BEING, LANGUAGE IS A LIVING BEING, LIFE IS A LIVING BEING, SOCIETY IS A LIVING BEING, SCIENCE IS A LIVING BEING.

Container. TIME IS A CONTAINER, STATES ARE LOCATIONS, LANGUAGE IS A CONTAINER, LIFE IS A CONTAINER, A LIVING BEING IS A CONTAINER, HABIT IS A CONTAINER, COUNTRY IS A CONTAINER, MIND IS A CONTAINER, CAREER IS A CONTAINER, SUCCESS IS A CONTAINER.

Angelina Jolie: ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS, MIND IS CLOTHES, DIFFICULTIES ARE BLOCKAGES, MOTIVATION IS MATERIAL OBJECT, PURPOSES ARE DESTINATIONS, LIFE IS MONEY.

Personification. LANGUAGE IS A LIVING BEING, LIFE IS A LIVING BEING, AND FREEDOM IS A LIVING BEING.

Container. CAREER IS A CONTAINER, LIFE IS A CONTAINER, A LIVING BEING IS A CONTAINER, WORLD IS A CONTAINER.

Bill Gates: LIFE IS THEATRE, INFORMATION IS MATERIAL OBJECT, DIFFICULTIES ARE BLOCKAGES, ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS, TIME IS MONEY, CAREER IS FOOD, PURPOSES ARE DESTINATIONS, COGNITION IS PERCEPTION.

Personification. MONEY IS A LIVING BEING, HEALTH IS A LIVING BEING, SOCIETY IS A LIVING BEING, COUNTRY IS A LIVING BEING, TECHNOLOGY IS A LIVING BEING, CAREER IS A LIVING BEING, MATERIAL OBJECTS ARE A LIVING BEING.

Container. SOCIETY IS A CONTAINER, COUNTRY IS A CONTAINER, CAREER IS A CONTAINER, SUCCESS IS A CONTAINER, MONEY IS A CONTAINER, CAUSE IS A CONTAINER, TIME IS A CONTAINER.

Barak Obama. ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS, TIME IS MONEY, MEANS ARE PATHS, MOTIVATION IS MUSIC, DIFFICULTIES ARE BLOCKAGES, COUNTRY IS FAMILY, A LIVING BEING IS FEATURE OF TERRAIN, SUCCESS IS MATERIAL OBJECT, LIFE IS THEATRE, CHANGES ARE FEATURES OF TERRAIN, MEANS ARE PATHS, LIFE IS PERCEPTION, PURPOSES ARE DESTINATIONS, LIFE IS FOOD, CAREER IS MONEY, MOTIVATION IS A VALUABLE THING, DIFFICULTIES ARE BURDENS, CAREER IS MATERIAL OBJECT, LIFE IS BURDEN.

Personification. SUCCESS IS A LIVING BEING, STATES ARE A LIVING BEING, TIME IS A LIVING BEING, WORLD IS A LIVING BEING, DIFFICULTIES ARE A LIVING BEING, COUNTRY IS A LIVING BEING, MONEY IS A LIVING BEING, VALUE IS A LIVING BEING, BELIEF IS A LIVING BEING.

Container. STATES ARE LOCATIONS, BELIEF/RELIGION IS A CONTAINER, COUNTRY IS A CONTAINER, LIFE IS A CONTAINER, TIME IS A CONTAINER, LANGUAGE IS A CONTAINER, CAREER IS A CONTAINER, A LIVING BEING IS A CONTAINER, WORLD IS A CONTAINER, VOICE IS A CONTAINER, POWER IS A CONTAINER, TIME IS A CONTAINER.

Condoleezza Rice. LIFE IS MUSIC, DIFFICULTIES ARE BLOCKAGES, COGNITION IS PERCEPTION, ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS, SUCCESS IS BURDEN, TIME IS MONEY, DIFFICULTIES ARE BURDENS, VALUE IS MATERIAL OBJECT, PURPOSE IS MATERIAL OBJECT, MONEY IS FEATURE OF TERRAIN, BELIEF IS A VALUABLE THING, PURPOSE IS MONEY, PURPOSES ARE DESTINATIONS, MONEY IS MOVEMENT, A LIVING BEING IS CLOTHES, TIME IS BURDEN, A LIVING BEING IS MATERIAL OBJECT, LIFE IS BURDEN.

Personification. TIME IS A LIVING BEING, DIFFICULTIES ARE A LIVING BEING, COUNTRY IS A LIVING BEING, FREEDOM IS A LIVING BEING, WORLD IS A LIVING BEING, VALUE IS A LIVING BEING.

Container. STATES ARE LOCATIONS, COUNTRY IS A CONTAINER, LIFE IS A CONTAINER, TIME IS A CONTAINER, SUCCESS IS A CONTAINER, WORLD IS A CONTAINER.

David Beckham. DIFFICULTIES ARE BLOCKAGES, ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS, COGNITION IS PERCEPTION, A LIVING BEING IS MACHINE, PURPOSES ARE DESTINATIONS, LANGUAGE IS MUSIC, LIFE IS MATERIAL OBJECT, CAREER IS BURDEN.

Personification. CARRIER IS A LIVING BEING, MATERIAL OBJECT IS A LIVING BEING, TIME IS A LIVING BEING, DIFFICULTIES ARE A LIVING BEING.

Container. WORDS ARE CONTAINERS, CAREER IS A CONTAINER, COUNTRY IS A CONTAINER, LIVING BEING IS A CONTAINER, TIME IS A CONTAINER, LIFE IS A CONTAINER.

Elon Musk. ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS, DIFFICULTIES ARE BLOCKAGES, LANGUAGE IS MATERIAL OBJECT, TIME IS MONEY, COGNITION IS PERCEPTION, WORLD IS MATERIAL OBJECT, LIFE IS BURDEN.

Personification. COUNTRY IS A LIVING BEING, TECHNOLOGY IS A LIVING BEING, MATERIAL OBJECT IS A LIVING BEING.

Container. LIFE IS A CONTAINER, TIME IS A CONTAINER, A LIVING BEING IS A CONTAINER.

Hillary Clinton. LIFE IS MATERIAL OBJECT, COGNITION IS PERCEPTION, CAREER IS MATERIAL OBJECT, DIFFICULTIES ARE BLOCKAGES, ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS, TIME IS MATERIAL OBJECT, LIFE IS A VALUABLE THING, FREEDOM IS MATERIAL OBJECT.

Personification. CAREER IS A LIVING BEING, COMMUNICATION IS A LIVING BEING, WORLD IS A LIVING BEING, DIFFICULTIES ARE A LIVING BEING.

Container. COUNTRY IS A CONTAINER, LIFE IS A CONTAINER, SOCIETY IS A CONTAINER, COMMUNICATION IS A CONTAINER, DEPRIVITY IS A CONTAINER, CAREER IS A CONTAINER, WORLD IS A CONTAINER.

Jeff Bezos. LIFE IS BURDEN, LIFE IS MATERIAL OBJECT, CAREER IS MATERIAL OBJECT, ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS, JOURNEY IS MATERIAL OBJECT, PURPOSE IS DESTINATION, COGNITION IS PERCEPTION, A LIVING BEING IS MATERIAL OBJECT.

Personification. MATERIAL OBJECTS ARE LIVING BEINGS, COGNITION IS A LIVING BEING, TECHNOLOGY IS A LIVING BEING, DIFFICULTIES ARE A LIVING BEING.

Container. MONEY IS A CONTAINER, TECHNOLOGY IS A CONTAINER, DIFFICULTIES ARE LIVING BEINGS, MOVEMENT IS A CONTAINER.

Jeff Shietty. TIME IS MONEY, TIME IS MATERIAL OBJECT.

Personification. MATERIAL OBJECT IS A LIVING BEING, COGNITION IS A LIVING BEING, LIFE IS A LIVING BEING.

Container. TIME IS A CONTAINER, LIFE IS A CONTAINER.

Kamala Harris. COGNITION IS PERCEPTION, DIFFICULTIES ARE BLOCKAGES, VALUE IS MONEY, LIFE IS MATERIAL OBJECT, ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS, EDUCATION IS MONEY.

Personification. TIME IS A LIVING BEING, HEALTH IS A LIVING BEING.

Container. TIME IS A CONTAINER, WORLD IS A CONTAINER, COUNTRY IS A CONTAINER, CAREER IS A CONTAINER, LIFE IS A CONTAINER, A LIVING BEING IS A CONTAINER.

Madonna. MEANS ARE PATHS, DIFFICULTIES ARE BLOCKAGES, ATTRIBUTES

ARE POSSESSIONS, LIFE IS A VALUABLE THING, INSPIRATION IS A LIVING BEING, INSPIRATION IS MATERIAL OBJECT.

Personification. LIFE IS A LIVING BEING, MATERIAL OBJECT IS A LIVING BEING.

Container. TIME IS A CONTAINER, LIFE IS A CONTAINER, CAREER IS A CONTAINER.

Melinda French Gates. ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS, COGNITION IS PERCEPTION, PURPOSES ARE DESTINATIONS, TIME IS MATERIAL OBJECT, MONEY IS DESTINATION, LIFE IS BURDEN, MOTIVATION IS MATERIAL OBJECT, LIFE IS MATERIAL OBJECT, HEALTH IS MATERIAL OBJECT.

Personification. MATERIAL OBJECT IS A LIVING BEING, SUCCESS IS A LIVING BEING, CAREER IS A LIVING BEING, LIGHT IS A LIVING BEING, SOCIETY IS A LIVING BEING, LIFE IS A LIVING BEING, HEALTH IS A LIVING BEING.

Container. COUNTRY IS A CONTAINER, MATERIAL OBJECT IS A CONTAINER, CAREER IS A CONTAINER, SUCCESS IS A CONTAINER, WORLD IS A CONTAINER, LIFE IS A CONTAINER, LANGUAGE IS A CONTAINER, HEALTH IS A CONTAINER, A LIVING BEING IS A CONTAINER, SOCIETY IS A CONTAINER, TIME IS A CONTAINER.

Michelle Obama. MEANS ARE PATHS, LOVE IS MATERIAL OBJECT, COGNITION IS PERCEPTION, CAREER IS BURDEN, TIME IS MATERIAL OBJECT, DIFFICULTIES ARE BLOCKAGES, PURPOSE IS MATERIAL OBJECT, MOTIVATION IS MATERIAL OBJECT, LIVING BEING IS MATERIAL OBJECT, SOCIETY IS NATURE, ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS, SUCCESS IS MACHINE, A LIVING BEING IS CLOTHES, COGNITION IS PERCEPTION, EDUCATION IS MATERIAL OBJECT, EDUCATION IS MACHINE, LIFE IS A VALUABLE THING.

Personification. INSPIRATION IS A LIVING BEING, EDUCATION IS A LIVING BEING, COUNTRY IS A LIVING BEING, POWER IS A LIVING BEING, LANGUAGE IS A LIVING BEING, IDEAS ARE A LIVING BEING, SUCCESS IS A LIVING BEING, LIFE IS A LIVING BEING, DIFFICULTIES ARE A LIVING BEING.

Container. STATES ARE LOCATIONS, COUNTRY IS A CONTAINER, TIME IS A CONTAINER, LIFE IS A CONTAINER, SOCIETY IS A CONTAINER, MIND IS A CONTAINER, INSPIRATION IS A CONTAINER.

Mark Zuckerberg. MEANS ARE PATHS, COGNITION IS PERCEPTION, TIME IS MONEY, ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS, LANGUAGE IS MATERIAL OBJECT, INFORMATION

IS MATERIAL OBJECT, LIFE IS BURDEN, INFORMATION IS FOOD.

Personification. TECHNOLOGY IS A LIVING BEING, DIFFICULTIES ARE A LIVING BEING, COUNTRY IS A LIVING BEING, POWER IS A LIVING BEING, INFORMATION IS A LIVING BEING, LIFE IS A LIVING BEING.

Container. POWER IS A CONTAINER, TIME IS A CONTAINER, CAREER IS A CONTAINER, SOCIETY IS A CONTAINER, COUNTRY IS A CONTAINER, LIFE IS A CONTAINER, TECHNOLOGY IS A CONTAINER, WORLD IS A CONTAINER.

Oprah Winfrey. TIME IS MATERIAL OBJECT, A LIVING BEING IS FEATURE OF TERRAIN, TIME IS MACHINE, VALUE IS MATERIAL OBJECT, DIFFICULTIES ARE BLOCKAGES.

Personification. VALUE IS A LIVING BEING, LIFE IS A LIVING BEING.

Container. TIME IS A CONTAINER, LIFE IS A CONTAINER, CAREER IS A CONTAINER.

Steve Jobs. COGNITION IS PERCEPTION, DIFFICULTIES ARE BLOCKAGES, MEANS ARE PATHS, ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS, CAREER IS BURDEN, COGNITION IS PERCEPTION, A LIVING BEING IS BURDEN, SUCCESS IS BURDEN, TIME IS MACHINE, TIME IS MATERIAL OBJECT, LIFE IS CLOTHES, TIME IS MONEY, LITERATURE IS PERCEPTION.

Personification. INSPIRATION IS A LIVING BEING, MIND IS A LIVING BEING, SCIENCE IS A LIVING BEING, CAREER IS A LIVING BEING, LIFE IS A LIVING BEING.

Container. WORLD IS A CONTAINER, TIME IS A CONTAINER, COUNTRY IS A CONTAINER, LIFE IS A CONTAINER, CAREER IS A CONTAINER, STATES ARE LOCATIONS.

Steven Spielberg. VALUE IS MONEY, ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS.

Personification. LIFE IS A LIVING BEING.

Container. CAREER IS A CONTAINER.

Sheryl Sandberg. LIFE IS THEATRE, LIFE IS BURDEN, ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS,

VALUE IS MATERIAL OBJECT, MEANS ARE PATHS, POWER IS MATERIAL OBJECT.

Container. CAREER IS A CONTAINER, SOCIETY IS A CONTAINER, LANGUAGE IS A CONTAINER, SOCIETY IS A CONTAINER, LIFE IS A CONTAINER.

Warren Buffet. EDUCATION IS MATERIAL OBJECT, ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS, DIFFICULTIES ARE BLOCKAGES, CAREER IS MATERIAL OBJECT.

Personification. IDEAS ARE A LIVING BEING, MATERIAL OBJECT IS A LIVING BEING.

Container. WORLD IS A CONTAINER, MIND IS A CONTAINER, EDUCATION IS A CONTAINER, LIFE IS A CONTAINER, TIME IS A CONTAINER, LIVING BEING IS A CONTAINER, COUNTRY IS A CONTAINER, CAREER IS A CONTAINER.

After the selection of these ontological metaphors, their consistencies are divided into two parts, namely target and source domains. It allows examining the most prominent concepts taking part in the formation of the ontological nature of conceptual metaphors. Accordingly, it was revealed that particular concepts such as MATERIAL OBJECT, MONEY, LIVING BEING, and MOVEMENTS are repeated in both target and source domains over the course of the division stage.

Thus, Table 2 is developed to provide a clear vision of the most frequent and essential structural elements of the ontological metaphors within motivational speeches.

On these grounds, the structure of the concept of MOTIVATION is constructed. It relies on both the target and source domains within structural and ontological dimensions as the basis for constructing this concept. Consequently, frames emerge as the most frequent and logically significant elements, while slots and subplots are regarded as less structurally crucial components. Figure 1 is elaborated to demonstrate the multifaceted structure of the concept of MOTIVATION, comprising a wide range of frames, slots, and sub-slots.

Table 2

Constituents of ontological metaphors

TARGET DOMAIN	SOURCE DOMAIN
MEANS ATTRIBUTES PURPOSE LIFE TIME SUCCESS CAREER HABIT DIFFICULTIES LIVING BEING HEALTH STATES VALUE COGNITION MATERIAL OBJECT LANGUAGE SOCIETY SCIENCE COUNTRY MIND MOTIVATION PURPOSES FREEDOM WORLD INFORMATION COGNITION MONEY TECHNOLOGY CAUSE CHANGES BELIEF VOICE POWER WORDS COMMUNICATION DEPRIVITY JOURNEY MOVEMENT EDUCATION INSPIRATION LOVE IDEAS POWER INFORMATION LITERATURE INSPIRATION	PATH, POSSESSIONS, DESTINATIONS, BURDENS, MATERIAL OBJECT, MONEY, FEATURE OF TERRAIN, MACHINE, BLOCKAGES, FRAGILITY, VALUABLE THING, PERCEPTION, A LIVING BEING, CONTAINER, LOCATIONS, POSSESSIONS, CLOTHES, MONEY, THEATRE, FOOD MUSIC FAMILY, MOVEMENTS NATURE

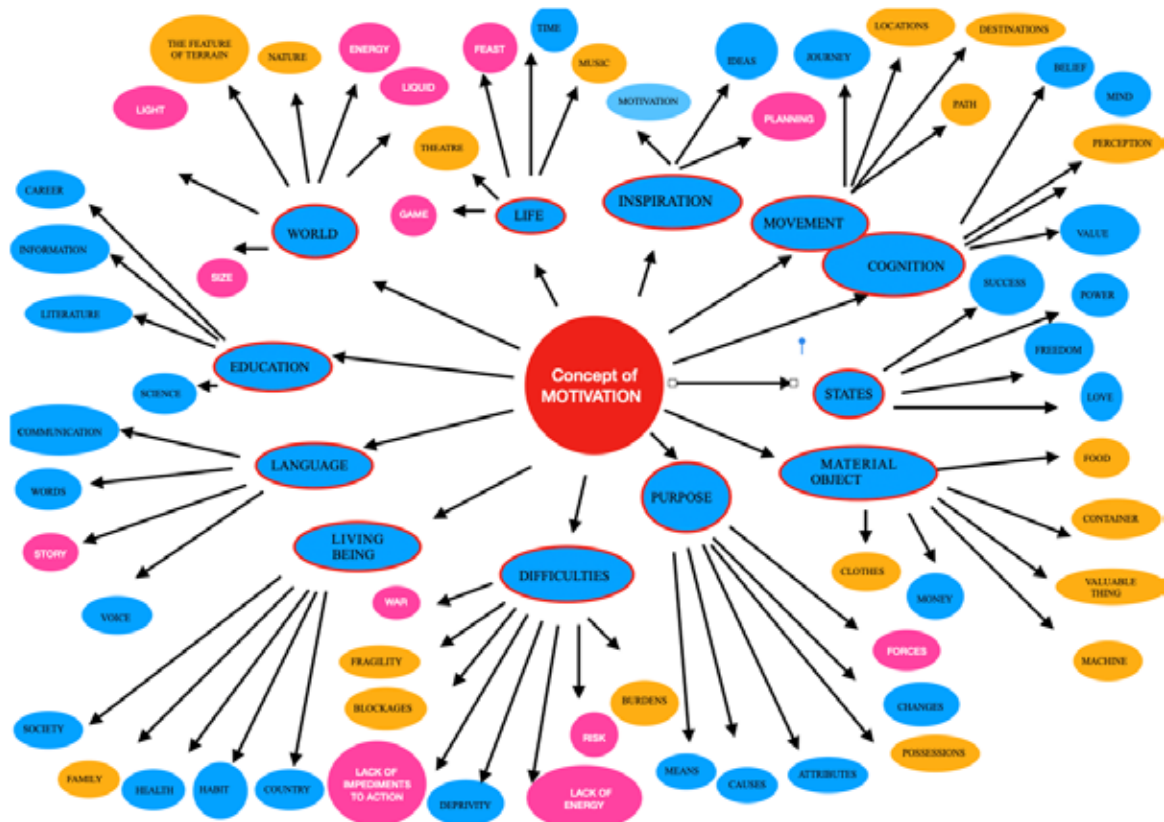

Figure 1. The frame-slot model of the concept of MOTIVATION

Thus, in the category of LIVING BEING, it is found five distinct slots: (1) COUNTRY, (2) SOCIETY, (3) HABIT, (4) HEALTH, and (5) FAMILY.

The frame of DIFFICULTIES consists of eight slots: (1) WAR, (2) FRAGILITY, (3) BLOCKAGES, (4) LACK OF IMPEDIMENTS TO ACTION, (5) DEPRIVITY, (6) LACK OF ENERGY, (7) RISK, and (8) BURDENS.

The frame PURPOSE encompasses six slots: (1) MEANS, (2) CAUSES, (3) ATTRIBUTES, (4) POSSESSIONS, (5) CHANGES, and (6) FORCES.

Within the frame of MATERIAL OBJECT, you will find six slots: (1) CLOTHES, (2) MONEY, (3) MACHINE, (4) A VALUABLE THING, (5) CONTAINER, and (6) FOOD.

The frame STATES is composed of four slots: (1) LOVE, (2) FREEDOM, (3) POWER, and (4) SUCCESS.

The frame COGNITION consists of four slots: (1) VALUE, (2) PERCEPTION, (3) MIND, and (4) BELIEF.

The frame MOVEMENTS is elaborated with four slots: (1) PATH, (2) DESTINATIONS, (3) LOCATIONS, and (4) JOURNEY.

The frame INSPIRATION is formed around three slots: (1) MOTIVATION, (2) IDEAS, and (3) PLANNING.

The frame LIFE includes five slots: (1) GAME, (2) THEATRE, (3) FEAST, (4) TIME, and (5) MUSIC.

The frame WORLD is structured by six slots: (1) NATURE, (2) ENERGY, (3) LIQUID, (4) LIGHT, (5) SIZE, and (6) FEATURE OF TERRAIN.

EDUCATION encompasses four slots: (1) SCIENCE, (2) LITERATURE, (3) INFORMATION, and (4) CAREER.

The frame LANGUAGE incorporates four slots: (1) COMMUNICATION, (2) WORDS, (3) STORIES, and (4) VOICE.

Thus, the frame-slot modeling of the concept of MOTIVATION is characterized by a multitude of frames as pivotal elements and slots as additional constituents. It is worthwhile to mention that slots serve to complement and enrich the inherent nature and multifaceted structure of frames.

Conclusions and further discussions. In the course of the following research, it was revealed that the interface of the UAM Corpus Tool and embedded working scheme based on the Conceptual Metaphor Theory [8] are the most effective combination and tool for conducting cognitive analysis of motivational speeches.

In accordance with the research outcomes, it has been discerned that structural metaphors and ontological metaphors are the most prevalent in motivational speeches and are viewed to be the

most informative in terms of transmitting speakers' thoughts in motivational discourse. Their constituents forming target and source domains construe the foundation for frame-slot modeling of the concept of MOTIVATION.

In the light of that, the concept of MOTIVATION comprises 12 frames such as EDUCATION, LANGUAGE, LIVING BEING, DIFFICULTIES, PURPOSE, MATERIAL OBJET, STATES, MOVEMENTS, INSPIRATION, LIFE, and WORLD. Accordingly, all these frames consist of multifaceted slots that enhance their structure and nature. Nevertheless, this model may be more extended and complemented by concepts taken from the marginal structural material, particularly orientational, building, and conduit metaphors.

BIBLIOGRAPHY

1. Жаботинська С. А. Концептуальний аналіз: типи фреймів. *Вісник Черкаського університету*. 1999. Вип. 11. С. 3–17.
2. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : Центр української літератури, 2012. 288 с.
3. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 196 с.
4. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 331 с.
5. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові : монографічне видання ; за ред. Ю. Чабаненка. Черкаси, 2012. 488 с.
6. Цапок О. М. Мовні засоби репрезентації концепту краса в поезії українських шістдесятників : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса : Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова, 2004.
7. Enfield N. J. Linguistic concepts are self-generating choice architectures. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*. 2022. Vol. 378, no. 1870. URL: <https://doi.org/10.1098/rstb.2021.0352>
8. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
9. Langacker R. *Foundations of Cognitive Grammar: Volume II: Descriptive Application*. Stanford University Press, 1991. 628 p.
10. Kövecses, Z. A Brief Outline of “Standard” Conceptual Metaphor Theory and Some Outstanding Issues. *Extended Conceptual Metaphor Theory*. 2020. P. 1–21. URL: <https://doi.org/10.1017/9781108859127.002>
11. Margolis, E., Laurence S., Bang M. *Conceptual Mind: New Directions in the Study of Concepts*. MIT Press, 2015. 728 p.
12. Medin D. L., Smith E. E. Strategies and classification learning. *Journal of Experimental Psychology: Human Learning & Memory*. 1981. Vol. 7, no. 4. P. 241–253. URL: <https://doi.org/10.1037/0278-7393.7.4.241>
13. Miller, G., Johnson-Laird, P. *Language and Perception*. Cambridge, MA and London, England: Harvard University Press. 1976. 753 p. URL: <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674421288>
14. Minsky M. *A Framework for Representing Knowledge*. 1974. 82 p. URL: <http://hdl.handle.net/1721.1/6089>
15. Reddy M. The conduit metaphor. In A. Ortony (Ed.), *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 1979. pp. 284–324.
16. Rosch, E., Mervis, C. B., Gray, W. D., Johnson, D. M., Boyes-Braem, P. Basic objects in natural categories. *Cognitive Psychology*, 8(3). 1976. pp. 382–439. [https://doi.org/10.1016/0010-0285\(76\)90013-X](https://doi.org/10.1016/0010-0285(76)90013-X)

REFERENCES

1. Zhabotynska, S.A. (1999). Konceptualnyy analiz: typu freymov [Conceptual analysis: types of frames]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu*, vol. 11, pp. 3–17 [in Ukrainian].
2. Manakin, V.M. (2012). Mova i mizhkulturna komunikatsiya. [Language and Intercultural Communication]. Kyiv : TsUL. 288 p. [in Ukrainian].
3. Martunyk, A.P. (2011). Slovnnyk osnovnykh terminiv kohnityvno-dyskursyvnoyi lnhvistyky [Dictionary of basic terms of cognitive-discursive linguistics]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina. 196 p. [in Ukrainian].
4. Prykhodko, A.M. (2008). Koncepty i koncepto-systemy v kohnityvno-dyskursyvniy paradahmi lnhvistyky [Concepts and concept systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics]. Zaporizhzhia: Premier. 331 p. [in Ukrainian].
5. Selivanova, O.O. (2012). Svit svidomosti v movi: mirsoznannya v yazyku: monohrafichne vydannya [The world of consciousness in language: monograph]. Cherkasy, 488 p. [in Ukrainian].
6. Tzapok, O. M. (2004). Movni zasoby reprezentatsii kontseptu краса v poeziyi ukrayinskykh shistdesyatnykiv: dys. kand. filol. nauk: 10.02.01 [Linguistic means of representing the concept of beauty in the poetry of Ukrainian poets of the sixties: diss. cand. philol. sci.: 10.02.01], Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I. I. Mechnykova. [in Ukrainian].
7. Enfield, N. J. (2022). Linguistic concepts are self-generating choice architectures. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 378(1870). <https://doi.org/10.1098/rstb.2021.0352>

8. Lakoff, G., & Johnson, M. (1981). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
9. Langacker, R. W. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar: Descriptive Applications*. vol. II. California: Stanford University Press.
10. Kövecses, Z. (2020). A Brief Outline of “Standard” Conceptual Metaphor Theory and Some Outstanding Issues. *Extended Conceptual Metaphor Theory*. Cambridge: Cambridge University Press. 1–21. <https://doi:10.1017/9781108859127.002>
11. Margolis, E. & Laurence, S. (2015). *The Conceptual Mind: New Directions in the Study of Concepts*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
12. Medin, D. L., & Smith, E. E. (1981). Strategies and classification learning. *Journal of Experimental Psychology: Human Learning and Memory*, 7(4), 241–253. <https://doi.org/10.1037/0278-7393.7.4.241>
13. Miller, G. & Johnson-Laird, P. (1976). *Language and Perception*. Cambridge, MA and London, England: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674421288>
14. Minsky, M., (1975). A Framework for Representing Knowledge. *The Psychology of Computer Vision*, McGraw Hill, New York, 211–277.
15. Reddy, M. (1979). The conduit metaphor. In A. Ortony (Ed.), *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 284–324.
16. Rosch, E., Mervis, C. B., Gray, W. D., Johnson, D. M., & Boyes-Braem, P. (1976). Basic objects in natural categories. *Cognitive Psychology*, 8(3), 382–439. [https://doi.org/10.1016/0010-0285\(76\)90013-X](https://doi.org/10.1016/0010-0285(76)90013-X)

ТОКСИЧНІСТЬ ЯК КОМУНІКАТИВНА ТАКТИКА АНГЛОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ США

Шкворченко Н. М.

доктор філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри романо-германської філології та методики викладання іноземних мов

Міжнародний гуманітарний університет

вул. Фонтанська дорога, 33, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0002-7146-7244

nshkvorchenko@gmail.com

Ключові слова:

*комунікативні стратегії,
комунікативні тактики,
політичний дискурс,
політична токсичність,
інтенція.*

Політичний дискурс є інституційним спілкуванням, мовленнєвою практикою, що швидко реагує на історичні та соціальні виклики сьогодення, змінюючи комунікативні стратегії та тактики поведінки політичних фігур у різних країнах. Політичний дискурс є інтенціональним явищем, спрямованим, як правило, на досягнення політиком конкретної політичної мети, яка частіше за все полягає у поясненні своєї правоти, переконанні своїх опонентів, завоюванні прихильності виборців. Найбільш активно комунікативні стратегії та тактики відображаються в усному політичному дискурсі: виступах, дебатах, інтерв'ю тощо, тому що під час усної взаємодії політики використовують знаки різних семіотичних систем, зокрема паравербальні й екстралінгвальні: агресивні та деструктивні лінгвотоксичні мовленнєві акти, комунікативні девіації, маніпулятивні конструкти, що завдають шкоди опоненту, у тому числі на просодичному та кінесичному рівнях. Політичний дискурс семіотизується в медійному дискурсі: саме в середовищі медійного дискурсу відбувається як відкрита, так і прихована політична боротьба, демонструються технології впливу на суспільну думку. Політичний дискурс Сполучених Штатів Америки є неоднорідним та часто агресивним, що пояснюється великою кількістю партій, фракцій та політичних течій, які співіснують на тлі жорсткої конкуренції та взаємного неприйняття, що підсилюється гострою суспільно-політичною атмосферою, а також такими політичними проблемами, як гендерна та расова дискримінація, імміграція, та іншими, які стали каталізатором агресивної вербальної, пара- та невербальної поведінки політичних діячів, спрямованої на дискримінацію опонента. Саме у Сполучених Штатах Америки з'явилося навіть термінологічне словосполучення «токсичний політичний дискурс» (англ. toxic political discourse) на позначення стану публічної політичної риторики, зумовленої впливом розмовних політичних теле- та радіо-шоу, де коментатори навмисно провокують учасників до емоційних конфронтацій. У період активної глобалізації вивчення комунікативних тактик та стратегій політичного дискурсу є актуальним та важливим, особливо з огляду на той факт, що США є однією з ключових держав на міжнародній арені.

TOXICITY AS A COMMUNICATIVE TACTICS OF THE ENGLISH-LANGUAGE POLITICAL DISCOURSE IN THE USA

Shkvorchenko N. M.

*Doctor of Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Romance and Germanic Philology
and Foreign Language Teaching Methods
International Humanitarian University
Fontanska doroha str., 33, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7146-7244
nmshkvorchenko@gmail.com*

Key words: *communication strategies, communication tactics, political discourse, political toxicity, intention.*

Political discourse is an institutional communication, a speech practice that responds quickly to the historical and social challenges of the present, changing the communication strategies and tactics of political figures in different countries. Political discourse is intentional, usually aimed at achieving a specific political goal by a politician, which is most often to explain his or her rightness, persuade opponents, and win the favor of voters. The most active communication strategies and tactics are reflected in oral political discourse: speeches, debates, interviews, etc., because during oral interaction, politicians use signs of different semiotic systems, including paraverbal and extralinguistic ones: aggressive and destructive linguotoxic speech acts, communicative deviations, manipulative constructs that harm the opponent, including at the prosodic and kinetic levels. Political discourse is semiotized in the media discourse: it is in the media discourse that both open and covert political struggle takes place, and technologies of influencing public opinion are demonstrated. The political discourse in the United States is heterogeneous and often aggressive, due to the large number of parties, factions and political movements that coexist amidst fierce competition and mutual rejection, which is reinforced by the acute socio-political atmosphere, as well as political issues such as gender and racial discrimination, immigration, and others, which have become a catalyst for aggressive verbal, para- and non-verbal behavior of political figures aimed at discriminating against their opponents. It was in the United States of America that the term "toxic political discourse" was coined to describe the state of public political rhetoric caused by the influence of talk political TV and radio shows, where commentators deliberately provoke participants to emotional confrontations. In the period of active globalization, the study of communicative tactics and strategies of political discourse is relevant and important, especially given the fact that the United States is one of the key powers in the international arena.

Постановка проблеми. Основними характеристиками політичного дискурсу є міфологічність, ритуальність, театральність й агональність, через які реалізується його ігрова природа та маніпулятивність [2; 6]. У ракурсі семіотики політичний дискурс витлумачують як знакове утворення, що має два виміри: реальний і віртуальний. У реальному вимірі – це текст у конкретній ситуації політичного спілкування, а у віртуальному – знаковий конструкт медійного простору, орієнтований на сферу політичної комунікації [7]. Ключовим поняттям реального і віртуального

політичного дискурсу є мовна особистість політика [12], узагальнений портрет якого семіотизується в медійному дискурсі і відображає як типові риси учасників політичного процесу, так і відмінну поведінку на тлі взаємин із політичними опонентами [5]. Одним із ключових понять сучасної лінгвоперсонології є токсичні стратегії та тактики поведінки мовної особистості, якою у політичному дискурсі є політик.

Метою статті є аналіз комунікативних стратегій та тактик політика, які мають токсичний вплив на аудиторію. **Завданнями** дослідження

є вивчення поняття політичної токсичності, а також експериментальний аналіз лінгвістичних складників політичного дискурсу, які сприяють токсичному ефекту висловлень політика / політиків.

Предметом дослідження є політичний дискурс США, **об'єктом** – комунікативні стратегії та тактики, результатом яких є токсичний вплив політика на аудиторію.

Виклад основного матеріалу. Поняття токсичності є сукупністю базових ознак пізнання об'єкта, пов'язаного зі шкідливою дією отрут на фізичний організм людини. Поняття токсичності у мовних картинах світу має поняттєвий, образний та ціннісні компоненти. У соціально-політичній сфері токсичність розглядається як певний соціальний спосіб руйнування наявних порядків, колективів у вигляді токсичної шкоди, спрямованої на зміну порядку на одному соціальному рівні й зміцнення нового порядку на іншому, токсичної політики, яка дозволяє процвітати деяким політичним та економічним формам, роблячи їх допустимими, та токсичної поляризації як наслідок дій неадекватної / безрозсудної людини, прикрої події, недоліків у суспільстві [15, 334–340]. Політична медійна токсичність є результатом сприйняття поведінки людини, яка завдає репутаційних втрат політику або дискримінує опонента під час публічної дискурс-взаємодії, відображеної в медійному дискурсі [13].

У політичній сфері трапляється такий феномен, як токсичне лідерство (англ. *toxic leadership*), який належить до комплексу негативних аспектів лідерів у межах їхніх лідерських якостей. Іntenція токсичного лідера полягає в завданні навмисної шкоди організації, окремим її членам та суспільству, в якому вони працюють [1].

Також однією з визначальних тактик сучасних політиків є високий рівень токсичності в онлайн-комунікації, де політичні випадки, ненормативна лексика та використання закликів, спрямованих на негативну емоційну реакцію (гнів, страх) адресата, стали звичайним явищем. Поява політичних фігур із суперечливим і жорсткішим модусом поведінки (Дональд Трамп/ США, Жаїр Болсонару/Бразилія, Родріго Дутерте/Філіппіни) збігається з розширенням поляризації в електораті, накладеним на традиційні розшарування в суспільстві [14]. Крім простих розбіжностей, політичні розбіжності все частіше містять афективний складник, який стратегічно маніфестується через глибоку ворожість і огиду до опонентів, унаслідок чого в політичних дискусіях в інтернеті поширені грубість і використання токсичних висловів (англ. *toxic language*) [3].

Аналіз медійних контентів таких правоспрямованих холдингів, як Fox News, Rush Limbaugh,

Wall Street Journal, показав, що вони зазвичай використовують більше «мови обурення» (англ. *outrage language*), включаючи образи, перебільшення, звинувачування в омані або вбивствах, а також більш негативно виставляють іммігрантів після 9/11 порівняно із лівоспрямованими MSNBC, NPR, New York Times. Відомо, що ЗМІ часто вважаються нові медіа, такі як Facebook, – форуми для відкритого обговорення питань, що виникають у суспільстві, яке все більше сприймає Інтернет як відкритий простір для політичних обговорень. З іншого боку, соціальні медіа стали також розглядатися як простір для висловлення негативу, де домінує мова гніву та обурення. У дослідженні "*The language of outrage: defining and communicating outrage and incivility via social media during the Charlottesville protests*" проаналізовано характер образливої мови, яка використовувалася у Facebook під час мітингу та протестів у Шарлоттсвіллі влітку 2017 року. Такі платформи, як Facebook, стали місцями відкритого вираження екстремальних політичних ідеологій, а сама природа платформи увічнює розвиток і зростання кількості зворотного зв'язку у вигляді коментарів, які являють собою дуже вузькі канали інформації. Мова обурення пронизує ці канали, посилюючи поляризацію, створюючи закриті розмови, у яких дозволяється висловлювати думки лише тим, хто підтримує погляди автора. У зазначеному дослідженні зроблено висновок, що залучення мови обурення у деяких ЗМІ не призводить до глобального її використання у всіх ЗМІ, а навіть підвищує рівень демократії у мас-медіа.

Поняття «мова обурення» стосується багатьох ситуацій, зокрема:

- розпалювання расової ненависті, або, іншими словами, ненависті, спрямованої проти осіб або груп осіб на підставі расової приналежності;
- розпалювання ненависті на релігійному ґрунті, на підставі розмежування віруючих і невіруючих;
- розпалювання інших форм ненависті на ґрунті нетерпимості, «вираженої агресивним націоналізмом та етноцентризмом» [10, 3].

Вербальні, паравербальні та екстралінгвальні стратегії та тактики більшості політиків США відрізняються схильністю до токсичного впливу на співрозмовника. Для визначення конкретних ознак сукупності мовленнєвих тактик американських політиків, що призводять до токсичного впливу на співрозмовника, було проведено ідентифікаційний експеримент, до якого було залучено 30 респондентів – носіїв англійської мови (американського варіанту) різних соціальних груп (студенти, викладачі, юристи, менеджери, пенсіонери) та різних політичних поглядів (демократи,

ліберали, консерватори, а також ті, хто не визнав своїх політичних вподобань). Серед вибраних промов домінували виступи на мітингах та засіданнях Конгресу таких політиків, як Дональд Трамп, Ненсі Пелосі, Джо Байден, Хіларі Клінтон. Вибір політиків зумовлений такими двома факторами:

1) проведеним кількісним аналізом вживання прізвиська політика у поєднанні з ознакою *toxic*/токсичний в американських онлайн-ЗМІ (три та більше випадків за період з березня по травень 2023 року) на підставі Гугл-запитів;

2) опитування респондентів (100 американців різних вікових та соціальних груп) за допомогою Гугл-форми.

Під час проведення експерименту респонденти подивилися відеофрагменти промов політиків США і визначили у їхніх транскриптах місця, які, на їхню думку, сприяли токсичному ефекту, з уточненням, де саме проявляється ця тактика: у слові / голосі / жесті / міміці.

За результатами проведеного експерименту в американських політиків було виокремлено вербальні, поведінкові, жестові та мімічні тактики, спрямовані на токсичний ефект. Серед поведінкових тактик були визначені агресивність, драгтивність, звинувачення інших, приниження. До вербальних тактик належать образливі слова, відверта брехня, слова, що сіють розбрат, та схильність до демагогії.

Серед поведінкових тактик американських політиків, що сприяють токсичному ефекту, належать такі, що пов'язані із гендерною дискримінацією, брехнею, порушенням особистісних меж та нарцисизмом і які учасники експерименту визначили як негативні ("gender discrimination", "manipulate the media and young girls, they lie with their looks", "lie of others for personal gain", "violating the boundaries of others", "gaslighting", "appealed to the most basic fears and insecurities of his voters to manipulate their thoughts and actions and gain their support", "excessive need for control, lack of empathy, overinflated/grandiose sense of self, constant need for praise and approval from others"). До нейтральних тактик було віднесено такі, що пов'язані з надмірним контролем, нав'язливістю та вимогливістю ("sometimes overly controlling behavior, sometimes overly cling your demanding").

До мовленнєвих тактик, що сприяють токсичному результату промов американських політиків, належать такі, що пов'язані із викривленими, розділяючими та провокуючими страх висловленнями ("fake news", "using certain word choices that are divisive, hatred inducing, and fear provoking", "verbal aggression, intimidation, name calling, threatening, fear mongering", "the words which usually create anger, sadness, division, loss of hope"),

перекрученням інформації задля переконання аудиторії, викривленням фактів. До нейтральних тактик були віднесені лексичні засоби узагальнення, глузування (name calling, generalizations, mocking).

Політики також використовують просодичні засоби як тактичні прийоми, що призводять до токсичного ефекту. До просодичних стратегій та тактик, що провокують токсичність у голосі американських політиків, учасники експерименту віднесли поблажливу тональність мовлення та різку зміну гучності ("condescending tones can be toxic. This can include talking down towards Mexicans to use demagoguery to increase anti-immigration sentiments", "raising voice"), які вони визначили як негативні. Респонденти також визначили агресивний тон, підвищену гучність, поблажливий і зневажливо-заступницький тон, а також занадто повільний або занадто швидкий темп вимови.

Паравербальні ознаки також виконують роль тактичних прийомів під час політичної комунікації: повторювальні, імпульсивні та занадто активні жести призводять до токсичного ефекту у співрозмовника. Негативно були оцінені такі жести, які викликають страх, підбурюють насильство та викликають ненависть ("Some gestures are physically dangerous, there can be politically motivated violence like the aggravated assault of peaceful protesters", "gestures that can contribute to hateful or toxic beliefs").

Значну роль під час взаємодії політиків відіграє міміка, що визначається такими негативними ознаками, як холодний, гордовитий погляд, зарозумілий вигляд обличчя, відсутність візуального контакту.

Дискурсивні стратегії та тактики, що провокують токсичність, підкреслюють механізми, за допомогою яких мовленнєві стратегії та дискурсивні тактики публічних політиків можуть завдати шкоди не лише через образи, епітети чи зневажливі слова, але й без них. Токсичний ефект такої стратегії публічного виступу може відрізнятися залежно від статусу, популярності в ЗМІ та партійної приналежності.

Висновки та перспективи. Проведене дослідження уможливило такий висновок: політична комунікація відбувається з активним використанням стратегій та тактик, які спрямовані на токсичний вплив на співрозмовника, переважно опонента. Проведений експеримент показав, що тактики поведінки американських політиків охоплюють вербальні, паравербальні та екстралінгвальні рівні поведінки політиків, які у комплексі призводять до токсичного ефекту.

Перспективним видається компаративний аналіз стратегій та тактик поведінки політиків США й України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдук Н. А. Актуальні концепти політичної комунікації: прагматична динаміка : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2018. 20 с.
2. Гнезділова Я. В. Когнітивно-дискурсивні моделі англомовної маніпулятивної метакомунікації : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, 2021. 36 с.
3. Дяків Х. Ю. Телеінтерв'ю і труднощі для журналістів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2018. № 69 (1). С. 139–142.
4. Загнітко А. Теорія лінгвоперсонології : монографія. Вінниця : Найджелан-Лтд, 2017. 136 с.
5. Зернецький П. В. Смысловая модель манипулятивного влияния в политическом дискурсе. *Наукові записки*. 2003. Том 22 (I). С. 58–60.
6. Ковалевська А. В. Аналіз політичного дискурсу: парадигма спіндокторінгу. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2021. XLI. С. 42–61. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2020.41.42-61>
7. Нагорна Л. П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики : монографія. Київ : Світогляд, 2005. 315 с.
8. Радзівська Т. В. Питання маніпулятивного впливу: адресат і його реакції. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. 2013. Т. 16. № 2. С. 92–99.
9. Савчук В. Комунікативні стратегії і тактики в промовах президентів США. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. 2017. № 96(1). С. 141–150.
10. Семенюк О. А. *Основи теорії мовної комунікації*. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 240 с.
11. Серякова І. І. Політичний дискурс та семіотична особистість. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. 2009. № 12(2). С. 115–120.
12. Славова Л. Л. Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсонології: США – Україна : монографія. Житомир : Видавництво ЖДУ, 2012. 158 с.
13. Шкворченко, Н. Дискурсивне портретування токсичних політиків США, Великої Британії й України (аудіовізуальний аналіз). *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*. 2021. № 47. С. 251–259. <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.34>.
14. Coleman P. T. *The Way Out: How to Overcome Toxic Polarization*. Columbia University Press, 2021. 296 p.
15. Liboiron M., Tironi M., & Calvillo N. Toxic politics: Acting in a permanently polluted world. *Social Studies of Science*. 2018. № 48(3). P. 331–349.

REFERENCES

1. Haiduk, N. A. (2018). Aktualni kontsepty politychnoi komunikatsii: prahmatychna dynamika [Actual concepts of political communication] Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk, 10.02.04. Odesa national I. I. Mechnykov university. 20 p. [in Ukrainian].
2. Hnezdilova, Ya. V. (2021). Kohnityvno-dyskursyvni modeli anhlomovnoi manipulyativnoi metakomunikatsii [Cognitive and discourse models of English manipulative metacommunication] Avtoreferat dysertatsii doktora filolohichnykh nauk, 10.02.04. Kyivskiy natsionalnyi lnhvistychnyi universytet. 36 p. [in Ukrainian].
3. Diakiv, Kh. Yu. (2018). Teleinterviu i trudnoshchi dlia zhurnalistiv [TV interviews and difficulties for journalists]. V Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: Seriia «Filolohiia», 69 (1). Pp. 139–142 [in Ukrainian].
4. Zahnitko, A. (2017). Teoriia lnhvopersonolohii [Theory of linguistic personology] (monohrafiia). Naidzhelan-Ltd. 136 p. [in Ukrainian].
5. Zernetskiy, P. V. (2003). Smysova model manipulyatsiinoho vplyvu v politychnomu dyskursi [Semantic model of manipulative influence in political discourse]. V Naukovi zapysky. Tom 22 (I). P. 58–60 [in Ukrainian].
6. Kovalevska, A. V. (2020). Analiz politychnoho dyskursu: paradyhma spindoktorinhu [Political discourse analysis: the paradigm of spindoctoring]. Aktualni problemy ukrainskoi lnhvistyky: teoriia i praktyka, XLI. Pp. 42–61. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2020.41.42-61> [in Ukrainian].
7. Nahorna, L. P. (2005). Politychna mova i movna polityka: diapazon mozhlyvostei politychnoi lnhvistyky [Political language and language policy: the range of possibilities of political linguistics] (monohrafiia). Svitohliad. 315 p. [in Ukrainian].
8. Radziivska, T. V. (2013). Pytannia manipulyativnoho vplyvu: adresat i yoho reaktsii [The issue of manipulative influence: the addressee and his reactions]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho lnhvistychnoho universytetu (T. 16, № 2). P. 92–99 [in Ukrainian].
9. Savchuk, V. (2011). Komunikatyvni stratehii i taktyky v promovakh prezydentiv SShA [Communication strategies and tactics in the speeches of US presidents]. Naukovi zapysky (Kirovohradskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka). Seriia: Filolohichni nauky (movoznavstvo), 96(1). P. 141–150 [in Ukrainian].

10. Semeniuk, O. A. (2010). Osnovy teorii movnoi komunikatsii [Fundamentals of the theory of language communication]. VTs "Akademiia". 240 p. [in Ukrainian].
11. Sieriakova, I. I. (2009). Politychnyi dyskurs ta semiotychna osobystist [Political discourse and semiotic personality]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Serii: Filolohiia, 12(2). P. 115–120 [in Ukrainian].
12. Slavova, L. L. (2012). Movna osobystist lidera u dzerkali politychnoi linhvopersonolohii: SShA – Ukraina [The Linguistic Personality of a Leader in the Mirror of Political Linguopersonology: USA – Ukraine] (monohrafiia). Vydavnytstvo ZhDU. 158 p. [in Ukrainian].
13. Shkvorchenko, N. (2021). Dyskursyvne portretuvannia toksychnykh politykiv SShA, Velykoi Brytanii y Ukrainy (audiovizualnyi analiz) [Discursive portrayal of toxic politicians in the USA, UK and Ukraine (audiovisual analysis)]. Problemy humanitarnykh nauk : zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichno-houniversytetu imeni Ivana Franka. Serii: "Filolohiia", 47. Pp. 251–259. <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.34>. [in Ukrainian].
14. Coleman, P. T. (2021). *The Way Out: How to Overcome Toxic Polarization*. Columbia University Press. 296 p.
15. Liboiron, M., Tironi, M., & Calvillo, N. (2018). Toxic politics: Acting in a permanently polluted world. *Social Studies of Science*, 48(3). P. 331–349.

ФЕНОМЕН «ВВІЧЛИВІСТЬ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ТЕОРІЇ**Юніна О. Є.**

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Коваля, 3, Полтава, Україна
orcid.org/0000-0002-0244-3724
o_iunina@ukr.net*

Хайруліна Н. Ф.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Коваля, 3, Полтава, Україна
orcid.org/0000-0003-3983-3627
nailiakhairulina@gmail.com*

Ключові слова: *ввічливість, лінгвістична теорія, моральний аспект, морально-етичний аспект, лінгвістичний аспект, культурологічний аспект, англійська мова.*

У статті розглянуто феномен «ввічливість» у лінгвістичній теорії та обґрунтовано необхідність його дослідження в моральному, морально-етичному, лінгвістичному та культурологічному аспектах. Актуальність статті зумовлена недостатнім вивченням феномена «ввічливість» у сучасній лінгвістичній теорії з використанням комплексного підходу, з урахуванням як вербальних, так і невербальних особливостей вираження ввічливості. Суперечність полягає у тому, що, з одного боку, вивченню категорії ввічливості присвячено безліч робіт, а з іншого – комплексне вивчення вербальних та невербальних засобів її вираження у різних культурах на прикладі окремих мовних жанрів у лінгвістичній літературі висвітлено дещо розрізнено та не узагальнено. Об'єктом статті визначено комунікативну категорію ввічливості, а предметом дослідження є підходи до визначення ввічливості в сучасній лінгвістичній теорії в контексті англійської культури. Метою дослідження є визначення основних загальних та національно-специфічних особливостей функціонування категорії ввічливості в англійській мові. Поставлена мета досягається через вирішення такого завдання: розглянути основні напрями вивчення категорії ввічливості у лінгвістичній теорії. Установлено, що в лінгвістичній теорії присутній значний інтерес до вербальних та невербальних особливостей вираження ввічливості в різних культурах. Визначено, що поняття «ввічливість» з позиції культурологічного підходу пояснює характер репрезентації її культурних особливостей у різних культурах світу. Зокрема, з'ясовано, що поняття «ввічливість» може сприйматися одночасно як моральна якість та манера поведінки. Дослідження презентує, що ввічливість як поведінка є засобом підтримки спілкування для людей, що належать до різних груп суспільства. У статті зазначено, що способи ввічливого спілкування залежать від контексту та етикетної ситуації. Зроблено висновок про те, що всі культури по-різному розуміють і виявляють ввічливість, що означає необхідність вивчити культурні особливості ввічливості з урахуванням своєрідності мови в етикетних ситуаціях окремої нації. Подальші дослідження феномена «ввічливість» вбачаються в аналізі різних вербальних форм його вираження як у різних жанрах, так і в різних мовах світу.

THE PHENOMENON OF “POLITENESS” IN MODERN LINGUISTIC THEORY

Yunina O. Ye.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Romance and Germanic Philology
Luhansk Taras Shevchenko National University
Kovalya str., 3, Poltava, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0244-3724
o_iunina@ukr.net*

Khairulina N. F.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Romance and Germanic Philology
Luhansk Taras Shevchenko National University
Kovalya str., 3, Poltava, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3983-3627
nailiakhairulina@gmail.com*

Key words: *politeness, linguistic theory, moral aspect, moral and ethical aspect, linguistic aspect, cultural aspect, English language.*

The article examines the linguistic theory and substantiates the need to study the phenomenon of «politeness» from a moral, moral-ethical, linguistic and cultural aspects. The relevance of the article lies in the insufficient study of the phenomenon of «politeness» in a comprehensive approach, taking into account both verbal and non-verbal features of the expression of politeness in modern linguistic theory. The contradiction lies in the fact that, on the one hand, many works are devoted to the study of the category of politeness, and on the other hand, the complex study of verbal and non-verbal means of its expression in different cultures, using the example of individual language genres, is covered in the linguistic literature somewhat separately and not generalized. The object of the article is defined as the communicative category of politeness, and the subject of research are presented by the approaches to the definition of politeness in modern linguistic theory in the context of English-speaking culture. The purpose of the study is to determine the main general and nationally specific features of the functioning of the politeness category in the English language. The set goal is achieved by solving the following problem: to consider the main areas of study of the category of politeness in linguistic theory. It has been established that in linguistic theory there is a significant interest in verbal and non-verbal features of expressing politeness in different cultures. It was determined that the concept of «politeness», from the position of a cultural approach, explains the character of its representation from the cultural features of different cultures of the world. In particular, it was found that the concept of «politeness» can be perceived simultaneously as a moral quality and a manner of behavior. The study presents that politeness as a behavior is a means of maintaining communication for people belonging to different groups of society. The article states that the ways of polite communication depend on the etiquette situation and are not perceived out of context. It was concluded that all cultures understand and express politeness differently, which means the need to study the cultural features of politeness taking into account the peculiarities of language in etiquette situations of a particular nation. Further studies of the phenomenon of «politeness» can be seen in the analysis of different verbal forms of its expression in different languages of the world.

Вступ. У сучасній лінгвістиці «ввічливість» як феномен є доволі неоднозначним поняттям, оскільки охоплює водночас культурну, соціальну, моральну та лінгвістичну категорії. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень, що присвячені дослідженню ввічливості, це поняття і досі немає одноставного термінологічного визначення. Тому найбільш доцільним є саме комплексне вивчення проблеми з акцентом на міжкультурний аспект у сучасній лінгвістиці. Актуальність цієї теми полягає у недостатній вивченості феномена «ввічливість» із застосуванням комплексного підходу, з урахуванням як вербальних, так і невербальних особливостей вираження ввічливості у сучасній лінгвістичній теорії.

Аналіз наукової спадщини виявив значну суперечність, що полягає в тому, що з одного боку, вивченню категорії ввічливості присвячено безліч робіт (Р. Ватс, Д. Кадар, Н. Лі, А. Патерностер, Л. Поліщук, Т. Пушкар та ін), а з іншого – комплексне вивчення вербальних та невербальних засобів її вираження у різних культурах на прикладі окремих мовних жанрів у лінгвістичній літературі висвітлено дещо розрізнено та не узагальнено (Т. Алабдалі, С. Осама, П. Сапірті, В. Ченг, та ін.).

Саме тому **об'єктом** цього дослідження є комунікативна категорія ввічливості, а **предметом** дослідження є підходи до визначення ввічливості в сучасній лінгвістичній теорії в контексті англійської культури. **Метою** дослідження є визначення основних загальних та національно-специфічних особливостей функціонування категорії ввічливості в англійській мові. Поставлена мета досягається через вирішення такого завдання: розглянути основні напрями вивчення категорії ввічливості у лінгвістичній теорії.

Результати дослідження. Успішність міжкультурної комунікації в сучасному соціумі зумовлюється багатьма чинниками, зокрема дотриманням правил ввічливого спілкування. За словами Л. Поліщук та Т. Пушкар, категорії ввічливості належить дуже важлива роль в ефективній комунікативній взаємодії [1, с. 154].

Попри велике значення ввічливості в нашому житті, існує неоднозначність у визначенні цієї категорії у гуманітарному науковому просторі. Так, «ввічливість» з *моральної точки зору* розглядає Д. Кадар, на думку якого моральна якість особистості людини має проявлятися у характерних вчинках, поведінці та ставленні до інших людей, а з гуманітарної точки зору людина визнається найвищою цінністю суспільства [2, с. 154]. Схожа думка простежується і в роботі Н. Нашруддіна, який визначає ввічливість як моральну якість людини, для якої толерантність та повага до іншої людини є повсякденною нормою поведінки [3, с. 213].

Н. Лі також має схожу думку, але у його трактовці уточнюється, що слова «*polite*» та «*courteous*» хоча і позначають «ввічливий», але перше слово означає зовнішній аспект поведінки, а друге – гармонію зовнішнього прояву і доброзичливе ставлення до людини [4, с. 3]. А. Патерностер трактує ввічливість як із позиції делікатного ставлення до людей, що нас оточують, так і з позиції вміння бути тактовним відповідно до обставин та оточення [5, с. 161].

З *морально-етичної точки зору* ввічливість є комплексним явищем, нерозривним пов'язаним із поняттями етики та моралі. Вчені вважають, що необхідність ввічливості є конкретизацією вимог моралі, тобто ставлення до іншої людини розглядається як досягнення мети, а не як засіб досягнення власних цілей [6, с. 32]. З цього погляду до системи поняття «ввічливість» входять такі компоненти, як повага, шанобливість, тактовність, культура поведінки та культурність, вплив яких на процес комунікації регулюється правилами пристойності у суспільстві; повага та культура поведінки [3, с. 215]. Г. Хелд вважає, що ввічливість – це не тільки поважне та уважне ставлення до людей, але і прояв чемності, доброзичливості та інтелігентності у ставленні до інших [7, с. 49].

Феномен ввічливості з *лінгвістичної точки зору* став вивчатися у західній прагмалінгвістиці недавно (кінець 1960-х – початок 1970-х років) [8, с. 43]. Першим, хто сформулював основні засади розмови, був І. Гофман, який запровадив поняття «особа», тобто позитивна оцінка себе, що виникає у процесі спілкування та оцінюється іншими людьми. [9, с. 55]. Способом підтримання «особи» є дотримання міжособистісних ритуалів (*interpersonal rituals*). До них належать презентаційні ритуали (*presentational rituals*) – акти, з яких адресант повідомляє і приймає точку зору адресатів; та ритуали уникнення (*avoidance rituals*) – форми вираження поважного ставлення, де співрозмовники можуть тримати певну дистанцію один від одного [10, с. 158].

Грунтуючись на принципах кооперації, П. Грайс запропонував слідувати чотирьом максимам: максимі кількості (бути інформативним, але не багатослівним); максимі якості (повідомлення має бути правдивим); максимі відношення (не можна відхилятися від теми) та *максимі способу* (унікати двозначності та недомовленості) [цит. за: 11, с. 9].

Вчені П. Браун і С. Левінсон запровадили поняття «позитивної» ввічливості та «негативної» ввічливості. Стратегії позитивної ввічливості полягають у вираженні солідарності адресатові і виражаються в лініях поведінки, таких як: прояв уваги до людини, емоційна емпфаза «*How absolutely marvellous!*»; інтенсивний інтерес до

адресата, наприклад цитування адресата виразами «*You know?*», «*Isn't it?*»); створення атмосфери групової ідентичності, використання діалекту, жаргон, звернення «ти», еліптичні утворення; прагнення до згоди (повтори у діалогах); використання фраз на кшталт «*sort of*», «*kind of*», «*in a way*»; використання займенника «ми» в пропозиціях; жарти; пропозиції та обіцянки; вираз оптимізму в проханні; залучення адресата у діяльність (використання займенника «ми»); обґрунтування пропозицій та прохань як підкреслення взаємодії та співробітництва; затвердження взаємності зобов'язань; матеріальні подарунки адресатові; прояв солідарності та розуміння [цит. за: 12, с. 112].

«Негативна» ввічливість – це стратегія у наданні свободи адресатові, тобто орієнтованість на уникнення прохань внаслідок використання непрямих мовних актів; використання дещо пом'якшених модальних конструкцій; вираження самоповаги; здатність до вибачення у незручних для адресата ситуаціях; здатність до використання пасивних та безособових конструкцій [там само].

Також науковці наголошують на необхідності розрізняти стратегії ненав'язування власної позиції співрозмовцем. Така стратегія, з одного боку, нагадує стратегію негативної ввічливості, але відрізняється тим, що доповідач більше турбується про збереження особистого авторитету під час розмови. У цьому контексті виокремлюють: прямі та віддалені натяки; перебільшення; фокусування; риторичні питання; двозначність; тавтологію; іронію; применшення; багатозначну метафоризацію; генералізацію; використання прислів'їв; суперечність; незакінчені висловлювання [13, с. 75]. Р. Воттс запропонував розмежувати такі поняття, як «ввічливість» та «ввічлива поведінка» (*politic behavior*), бо останнє, на думку дослідника, стосується більше зовнішнього боку ввічливості, тобто характеризується як доречне й очікуване [14, с. 43].

Поняття ввічливості в культурологічному аспекті представимо спершу з точки зору Г. Хофстеде. На думку вченого, воно складається із неписаних правил соціальної гри [цит. за: 15, с. 4]. На думку деяких науковців, національні особливості комунікативної поведінки, з якими стикаємося в лінгвопрагматичному контексті, являють собою закріплені традицією колективні звички народу, які виявляються у виборі та перевазі вживання в процесі спілкування різноманітних комунікативних стратегій та засобів комунікації, внаслідок чого виробляється національний стиль комунікації [цит. за: 16, с. 16].

Х. Спенсер пояснює різницю використання вербальних засобів представниками різних культур залежністю від різниці у сприйнятті контек-

стуальних норм. Так, науковець наводить приклад спільних бізнес-зустрічей японців та американців, які після закінчення спілкування мають різні оцінки ситуації [цит. за: 13, с. 75].

Е. Холл запропонував комунікативну модель культур, для яких характерні такі системи інформації: спілкування; навчання; гра; гендерні ролі; забезпечення умов життя; уявлення про час; соціальна організація людей; здатність захистити соціальну групу; використання матеріальних ресурсів. [цит. за: 17, с. 161]. Окрім цього, вчений вважає, що весь соціум можна поділити на культури з низьким контекстом та культури з високим контекстом (*high-context-culture*), тобто де люди добре орієнтуються в подіях, оскільки щільність неформальних інформаційних мереж дозволяє їм практично завжди бути поінформованими [там само].

Е. Холл є також основоположником проксемики – дисципліни, що вивчає роль простору в комунікативній поведінці людини. Він розділив типи використання людьми соціального простору на такі категорії, як: організація простору; міжособистісна дистанція; особистий простір; орієнтація у просторі. Окрім цього, вчений виділив зони, дистанції у спілкуванні між людьми: інтимна дистанція; зона особистого спілкування; соціальна дистанція (ділові розмови); зона громадського спілкування (оратор – публіка) [цит. за: там само, с. 162].

Видатний культуролог Г. Хофстеде розробив параметричну модель у міжкультурному спілкуванні, де виокремив: дистанцію влади (нерівність у суспільстві); колективізм або індивідуалізм (інтереси групи ставляться вище за інтереси індивідуума); очікування невизначеності; фемінінність та маскулінінність; довгострокові або короткострокові тимчасові орієнтації; потурання бажанням або стриманість щодо основних та природних людських потреб, пов'язаних із насолодою життям та отриманням задоволення [цит. за: там само, с. 166].

Висновки. Отже, аналіз наукової літератури вказує на зростання інтересу суспільства до вербальних та невербальних особливостей вираження феномена «ввічливість» у різних культурах світу. Дослідження дало можливість з'ясувати, що поняття «ввічливість» може сприйматися одночасно як моральна якість та як манера поведінки. Ввічливість як поведінка є засобом підтримки спілкування для людей, що належать до різних соціальних груп. Способи ввічливого спілкування залежать від контексту та етикетної ситуації. Понад те, всі культури по-різному розуміють і виявляють ввічливість, що зумовлює необхідність вивчити культурні особливості ввічливості з урахуванням своєрідності мови в етикетних ситуаціях окремої нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пушкар Т. М., Поліщук Л. П. Вербальні засоби і стратегії ввічливості в англomовному політичному дискурсі. *Scientific Publishing Center "Sci-conf. com. ua"*. 2021. С. 151–157.
2. Kádár D. Z. Introduction: Advancing linguistic politeness theory by using Chinese data. *Acta Linguistica Academica*. 2019. V. 66. № 2. P. 149–164.
3. Nashruddin N., Al-Obaydi L. H. Linguistics Politeness in Reinforcing Character During Learning Activities. *Ethical Lingua: Journal of Language Teaching and Literature*. 2021. Vol. 8. № 1. P. 210–217.
4. Lee H. Y. Linguistic politeness in the Chinese language and culture *Theory and Practice in Language Studies*. 2020. Vol. 10. № 1. P. 1–9.
5. Paternoster A. The codification of nineteenth-century etiquette: On politeness, morality, rituals and discernment. *Journal of Historical Pragmatics*. 2023. Vol. 24. № 1. P. 160–178.
6. Ganievna T. S., Odinakhan R. Language and ethics. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*. 2022. Vol. 10. № 12. P. 1026–1029.
7. Held G. A culture of “pleasing”? Conceptual observations on the development of European “politeness” behaviour between aesthetics and ethics. *Journal of Historical Pragmatics*. 2023. Vol. 24. № 1. P. 49–67.
8. Watts R. J. 2. Linguistic politeness and politic verbal behaviour: Reconsidering claims for universality. *Politeness in language: Studies in its history, theory and practice*. 2019. Vol. 59. P. 43–52.
9. Kádár D. Z., House J. Interaction ritual and (im) politeness. *Journal of Pragmatics*. 2021. Vol. 179. P. 54–60.
10. Cheng W., Lam P. Speech acts, facework, and politeness: Sociopragmatics and intercultural relationship-building. *The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication*. Routledge. 2020. P. 156–172.
11. Qodirberganovna A. N. Representation of Maximums in Axiolinguistic Evaluation of Politeness Category in Uzbek and English Languages. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993–2769). 2023. Vol. 1. № 6. P. 39–41.
12. Sapitri P. A. et al. Exploring Brown and Levinson's Politeness Strategies: An Explanation on the Nature of the Politeness Phenomenon. *REiLA: Journal of Research and Innovation in Language*. 2019. Vol. 1. № 3. P. 111–117.
13. Alabdali T. S. Revisiting Brown and Levinson's politeness theory: A middle-eastern perspective. *Bulletin of Advanced English Studies*. 2019. Vol. 2. № 2. P. 73–78.
14. Watts R. J. Linguistic politeness and politic verbal behaviour: Reconsidering claims for universality. *Politeness in language: Studies in its history, theory and practice*. 2019. Vol. 59. P. 43.
15. Osama S. Sociopragmatics in Cartoons: Politeness and Power Violations in the Arabic Version of Gumball. *بادآلآ يف يمل علآ ثحبلآ ةلجم*. 2023. Vol. 24. № 1. P. 1–35.
16. Obidovna D. Z. The Main Concepts Of Politeness In Modern Linguopragmatics : The Politeness Principle By J. Leech. *International Journal of Pedagogics*. 2022. Vol. 2. № 11. P. 15–20.
17. Ahmed M. B., Mun'im Ghaffori A. A. Non-verbal Politeness in English Etiquette Books and Prophetic Sunnah. *Journal of University of Human Development*. 2019. Vol. 5. № 3. P. 156–167.

REFERENCES

1. Pushkar T. M., Polishchuk L. P. (2021) Movlennevi zasobi i strategii vvichlivosti v anglomovnomu politichnomu diskursi [Means of speech and strategies of politeness in English-language political discourse]. *Scientific Publishing Center "Sci-conf. com. ua"*. 2021. pp. 151–157.
2. Kádár D. Z. (2019) Introduction: Advancing linguistic politeness theory by using Chinese data. *Acta Linguistica Academica*. Vol. 66. № 2. pp. 149–164.
3. Nashruddin N., Al-Obaydi L. H. (2021) Linguistics Politeness in Reinforcing Character During Learning Activities. *Ethical Lingua: Journal of Language Teaching and Literature*. Vol. 8. № 1. pp. 210–217.
4. Lee H. Y. (2020) Linguistic politeness in the Chinese language and culture *Theory and Practice in Language Studies*. Vol. 10. № 1. pp. 1–9.
5. Paternoster A. (2023) The codification of nineteenth-century etiquette: On politeness, morality, rituals and discernment. *Journal of Historical Pragmatics*. Vol. 24. № 1. pp. 160–178.
6. Ganievna T. S., Odinakhan R. (2022) Language and ethics. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*. Vol. 10. № 12. pp. 1026–1029.
7. Held G. (2023) A culture of “pleasing”? Conceptual observations on the development of European “politeness” behaviour between aesthetics and ethics. *Journal of Historical Pragmatics*. Vol. 24. № 1. pp. 49–67.
8. Watts R. J. 2. (2019) Linguistic politeness and politic verbal behaviour: Reconsidering claims for universality. *Politeness in language: Studies in its history, theory and practice*. Vol. 59. pp. 43.

9. Kádár D. Z., (2021) House J. Interaction ritual and (im) politeness. *Journal of Pragmatics*. Vol. 179. pp. 54–60.
10. Cheng W., Lam P. (2020) Speech acts, facework, and politeness: Sociopragmatics and intercultural relationship-building. *The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication*. Routledge. pp. 156–172.
11. Qodirberganovna A. N. (2023) Representation of Maximums in Axiolinguistic Evaluation of Politeness Category in Uzbek and English Languages. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993–2769)*. Vol. 1. № 6. pp. 39–41.
12. Sapitri P. A. et al. (2019) Exploring Brown and Levinson's Politeness Strategies: An Explanation on the Nature of the Politeness Phenomenon. *REiLA: Journal of Research and Innovation in Language*. Vol. 1. № 3. pp. 111–117.
13. Alabdali T. S. (2019) Revisiting Brown and Levinson's politeness theory: A middle-eastern perspective. *Bulletin of Advanced English Studies*. 2019. Vol. 2. № 2. pp. 73–78.
14. Watts R. J. (2019) Linguistic politeness and polite verbal behaviour: Reconsidering claims for universality. *Politeness in language: Studies in its history, theory and practice*. Vol. 59. p. 43.
15. Osama S. (2023) Sociopragmatics in Cartoons: Politeness and Power Violations in the Arabic Version of Gumball. *يف يملعلا تحبلا ءلجم بادل*. Vol. 24. № 1. pp. 1–35.
16. Obidovna D. Z. (2022) The Main Concepts Of Politeness In Modern Linguopragmatics : The Politeness Principle By J. Leech. *International Journal of Pedagogics*. Vol. 2. № 11. pp. 15–20.
17. Ahmed M. B., Mun'im Ghaffori A. A. (2019) Non-verbal Politeness in English Etiquette Books and Prophetic Sunnah. *Journal of University of Human Development*. Vol. 5. № 3. pp. 156–167.

НОТАТКИ

Збірник наукових праць

НОВА ФІЛОЛОГІЯ

№ 91, 2023

Комп'ютерна верстка – О.І. Молодецька
Коректура – Я.І. Вишнякова

Підписано до друку: 29.11.2023.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 15.11.
Замов. № 1123/733. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.